

СЛОВО
ЗБІРНИК
УКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ

EX LIBRIS

С Л О В О

З Б І Р Н И К 6

THE WORD

ALMANAC

6

POETRY
FICTION
ART
ESSAY
DOCUMENTS

Ukrainian Canadian Writers' Association
"SLOVO"

40 Brentwood Rd. North, Toronto, Ont. M8X 2B7, Canada.

TULA-online.org

С Л О В О

З Б І Р Н И К

6

ЛІТЕРАТУРА
МИСТЕЦТВО
КРИТИКА
МЕМУАРИ
ДОКУМЕНТИ

Об'єднання Українських Письменників
"СЛОВО"

40 Brentwood Rd, North, Toronto, Ont. M8X 2B7, Canada,

TULA-online.org

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Святослав Гординський, Олег Зуевський, Юрій Клиновий, Григорій Костюк,
Борис Олександрів, Улас Самчук (головний редактор), Остап Тарнавський,
Юрій Шевельов.

Обкладинка Якова Гніздовського

Емма Андіївська

ПЕРЕРВАНЕ КОЛО

Під ковпаком з води сидить пташа,
Де просто з гілки в небуття порони.
По небу помаранчову перину
Штовха лоша, щоб дощ набік ішов.

Міняють присмоктки, обличчя, груди, шерсть
На півдорозі ті, що множать ранок
В чарупках, стұлках, язичках, корінні.
Щоб віддихом, свідомість — на всю шир,

В суцільне світло, де ні з'яв, ні втілень.
Світобудову плазма розхитала,
Що й полум'я молосками кишить.

У отворах, лунких від тягару,
Лійки на перевтілення горять,
Щоб — ні вуздечок, ні вузлів, ні шор.
Під ковпаком з води сидить пташа.

БЛИЗЬКІСТЬ ПЕРЕХОДУ

Така прозорість — на долоні душу.
Зайшла у мозку по смерчі відлига.
Хмарки і плями тануть на відлогах.
Впрягли калюжу, аж озоном дишеть:

З клітин крізь вир оновлення іде вже —
Нехай усе важке і недолуге —
У невагомість, до хвощів, де легіт
На ніжці з зірки, віжки сну віддавши,

Снує поздовжні зябра космоплавам
Для потойбіччя, що — самі напливи
(О мацальця!), самі вулкани тиші

Самотности крізь фіялкову товщу,
Де так — ніхто, де так — ніщо земне! —
Просвітлення: лелеки в серці мруть.

ЯМИ БУТТЯ

Сьогодні тьма заповнила нагло душу.
Як важко розсуваються назовні стіни.
Над джерелом вже свічка догоря остання.
Єдиний крок — і у минулому прийдешне.

Свідомість зябра ледь ворухить. Тихий дощик
Не захитає присмерком меча гостинність.
Сьогодні небуття долонями густими
Прорвалося в нутро, і вже дедалі дужче

У зашморгу на дні принишклий дух:
“Ти що тут коїш, ти, невітлений ніде,
У шию всіх вас, що вдяглись в губате світло

І видмухнули з тліну існування сіті,
Відступники!” — Та непідвладний п'їтьмі дух.
Мить, — і світанками лящить його хода.

Іриной Верес

ЗАСПІВ

Беру до рук перо і лист паперу,
збираю слів потрібних вінегрет
і вже готовий мій надхненний лет
в далеку, поетичну стратосферу.

Так на картині мрійного пленеру
малою свій надуманий сонет
про ті верхів'я, де ясний намет,
мов спомин-сон про еротичну еру.

Бувають менше поетичні злети
і на екрані мозку будній день —
то ж не пора тоді складати сонети
про любовці і запахи вишень:

пусті метафори та епітети —
не сон в сонеті, а реалітети.

ПРИСВЯТА

Об'єкте довгого мого кохання,
чому жалієш, що пройшла весна?
У нас все ж та стара незмінна спальня
та й обстановка в спальні та ж сама.

Не обмануть закону проминання —
у кожного в цім світі ціль одна:
після весни приходиться відцвітання,
а потім літо, осінь і зима.

Як згадувати дні весінніх чарів,
то ж треба теж згадати погані дні:
домашніх сварок і родинних чварів,
які були, як в кожного... Чи ж ні?

Хоч змінний світ — незмінне почування
і ти все ж той об'єкт мого кохання.

ПОЦІЛУНОК

Який найкращий із усіх дарунок
що ним давно чваниться людський рід?
Йому ціни земний не знає світ...
Без сумніву — це просто: поцілунок.

Його не вгорнеш у коштовний клунок
і не пішлеш післанцем до воріт
та й не поставиш у флякон, мов квіт,
чи на заставний стіл, мов почастунок.

І різні поцілунки знають люди:
цілують хрест, цілують владні лапи,
цілують з навичку, чи, наче Юди,
цілують з примусу пантофлі папи.

Та все ж один і незамінний поцілунок —
це той, що п'єш із уст, мов свіжий трюнок.

ВІРНІСТЬ

Багато говорилося про вірність:
вірність богам і вірність королям,
ідеям пап, архонтів, даляй-лям,
щоб зберегти життя закономірність.

Не менш важлива і подружня вірність:
збереження подружніх лож без плям,
хоч і гареми встановив Іслям
і кару визнали за непокірність.

То ж слався, вірносте — чесноту чиста,
і будь законом-правом теж і нам,
що збудували свій життєвий храм
там, де світів безмежність урочиста.

Під небом вічності, у змін добі,
і ти будь вірним — вірним лиш собі.

ЖИТТЯ

Питаєшся, а що таке життя:
чи це далека, недосяжна мрія —
тендітна, щоби вітер не розвіяв.
на фірмаменті вічного буття;

чи обрахунок, скільки пар взуття
ти виходив і скільки вдіяв,
і скільки в серці почувань злеліяв,
скільки думок пішло у забуття.

Життя перехід поміж двох коробок
із дерева: колиски і труни:
у них увесь твого життя доробок:
квітінь весни і сивини зими.

Використовуй кожний день життя,
бо їм нема ніколи вороття.

ЧЕКАННЯ

Когось чека, чогось все сподіває
і наслухає шерех підошов
звідтіль, де день спокійно відійшов,
де перша зірка вії піднімає.

І сам не відає, чого чекає,
за чим у цей непевний світ прийшов;
глядить в порожній простір знов-і-знов
і бачить: день від ночі утіке.

Пливуть світи молочними шляхами,
яким нема початку, ні кінця:
людина, мов загублена вівця,
сама — під ночі чорними дахами.

І все життя — лиш тихе сподівання,
що зустріч буде — прийде на світання.

РІКА

Спостерігаю, як пливе ріка:
з глибин землі краплина по краплині
промощує свій шлях в скалі і глині
і ярим джерелом на світло витриска.

І хоч така тендітна, та яка
у неї сила; ось росте і в піні
могутніє і сердиться в долині —
до океанів випнута рука.

Усе, що стане їй серед дороги,
трощить-ламає ця ріка-бунтар:
в її могутності життя весь чар —
і завернуть його немає змоги.

Іде землею ця життя ріка —
могутня й ніжна, наче музика.

ДОЩ

Коли із чорних хмар спадає дощ,
у серці розцвітає радісна погода:
пробуджується бажана нагода
гуляти по асфальті мокрих площ.

Сіріє монотонний день — та що ж:
миліша серцю сльотна непогода...
І, може, людська вже така порода:
дощем-сльотою серця не тривож!

Мов смутку вічного безмежні води,
дощів далекий, монотонний стук
на серце падає, немов на брук,
і закликає у далекі ходи.

Ось так у сльотний день, під зливний дощ
ідеш у мандри до незнаних прощ.

СОН

Ходить сон по ночах, мов сновίδα,
сновигається в країні див:
із далеких засвітніх світів
він приходить в ролі ясновίδα.

Та бува — присниться гидь-огида:
це той сон-мерзотник розповів —
він всю ніч проциндрив і пропив,
сам прокинувшись у постать халамида.

То ж чи варто сну складать сонети,
як не знаєш, що приносить сон,
і в які візьме тебе тенети —
правда він, чи тільки забобон.

Так не знаєш: дійсність це, чи сон це,
аж твій ум не розпромінить сонце.

БРЕХНЯ

Ми споконвіку живемо брехнею
і правдою визначаєм брехню —
зацьковані, у повнім незнанню,
мов бзув'їри, ідемо за нею.

Безцеремонно йде брехня землею:
співаємо їй славу і хвалу,
і дари носим не добру — а злу,
що серце підгризає підступом-змією.

А де ж це дерево добра і правди,
що нам про нього говорив пророк?
І де ж ті вибранці, хто віру мав би
до правди ставити сміливий крок?

Все лицемірство — мрії нависні,
як світ творити можна у брехні.

СВІТОТВОРІННЯ

Ну що ж — обрид мені цей підлий світ,
набридли всі крутіїства і безправ'я
і ось на зміну — просто забажав я
створити свій — окремиї, власний світ.

Людина творча — каже давній міт:
тож і зразків далеко не шукав я.
Творець зарозуміле людське пав'я
створив із глини (відклик: ЗАПОВІТ).

То ж і почав я це світотворіння,
поставивши на перше місце план:
і видалось — творити світ не трудно...

Уживши всі свої знання і вміння,
створив я світ — не снів і Магелан!
Та жити в ньому стало важко. — Нудно!

СМЕРТЬ

Усім відомий популярний образ смерти:
костуха — і коса в руці, не квіт —
іде за кожним крок-у-крок услід
та й чигає, щоб горло передерти.

Або більш поетичний образ смерти:
каре́та, а при ній візник стоїть,
запрошує зальотно: увійдіть!
поїдемо туди, де світ відвертий...

Але чи це правдивий образ смерти?
Ні! Смерть — це друг, що на земній дорозі
товаришить людині в подорожі
на цьому світі, де не можна вмерти...

Життя тут — квіт, що впаде в забуття;
лиш смерть — початок вічного буття.

ЧАС

Найбільший ворог наш — звичайно: час.
Він йде із нами, мов поганий месник —
ніким неспійманий в світах небесних,
заповідаючи кінець для нас.

Буває, кажемо: на добрий час!
— тоді він і фальшивий, і облесний,
показує нам осені і весни,
що повертаються, та не для нас.

Так що ж: змайструймо швидкість у ракеті,
щоб перегнати скорий біг часу,
що безконечний в руху коловому,

і зупинім усі світи у леті,
щоб увійти у ніжність і красу,
мов у затишшя висненого дому.

ПОЄДИНОК

Я кожний день стаю до поединку.
І це не поза! Вірте: я не Дант,
не Дон Жуан, і навіть не амант,
щоб із трагедії робить новинку.

Та тільки гляну вранці крізь щілину —
у мене на порозі секунданта:
мене вітає цей безжурний франт,
запрошує: чи можу на хвилинку?

Щодня мене він кличе на двобій,
знаходить партнера і ціль-причину...
Щодня здається: це кінець! загину!
Та все ж вертаюсь ввечорі живий.

Та все очікую найважчого двоюбою:
це поединку із самим собою.

Олекса Веретенченко

ВІЧНО ТИ ЖИВА...

Вічно ти жива в моєму зорі —
Ти одна для мене, ти одна.
В чудо-кременчуцькому соборі
Нас вінчав єпископ із Ромна.

Стіни ті — растреллівські споруди —
Пломеніли сонцем навкоси,
А людей зібралося зусюди,
Нібито на хрищення Русь.

Що за сила нас тоді водила
Біля аналою в сяйві дня, —
Гірко пахнув синій дим кадила,
Ще гіркіше випили дання.

І раділи нашому весіллю
Земляки: на березі Дніпра
Ставили столи із хлібом-сіллю,
Нам бажали щастя і добра.

Знали б ми, яке всміхнеться щастя,
Де й куди стелитиметься шлях...
Все життя оте гірке причастя
Відчував я на своїх губах.

І ніколи вже ніякі миті
Витерти не зможуть гіркоти.
Вже давно тебе нема на світі,
Ти пішла в зазоряні світи.

Так судилось. В кожного біда є...
Як фата фатальна ці роки —
І вінчальний перстень мій спадає
З лівої і правої руки.

Віра Ворскло

СОН

Сон мені приснився вліті,
Що мандрую я в лісах
У добі палеоліту,
Де первинна вся краса.

Скрізь тут дикі птахи й
звірі, —
Ні стежок, ані доріг...
Я несу у серці віру,
Щоби Бог мене зберіг.

Ще нема на світі лука,
Зброї жодної нема.
Небезпека хижим круком
Скрізь щомиті вигляда.

Хат нема: ліси, яруги,
Небо, камінь і вода.
В руки я беру палогу, —
Матір всіх рушниць вона.

Бачу: у звірячій шкурі
Прокрадається ловець, —
Має у рүці штрикуру:
Паль — розрожений кінець.

На палюзі, наче роги,
Позростались галузки.
Це вже зброя перемоги:
Сили в ній аж три разки!

Прагну я знайти, здобути
Цей штрикач — потрібний
зуб,
Щоб найкращу зброю
мати —
Бути сильною, як зубр.

Я знайшла рогач потрібний,
Дерев'яний спис-рогач —
Оборонець мій постійний
І поживи здобувач.

Гей, тризубе, перша зброе,
Помандруеш ти в віки,
Будеш ти сталить героїв
І вплетуть тебе в вінки!

Я прокинулась зненацька:
Зникнув ліс, палеоліт,
Та тризуба дивна казка
Все малое давній світ.

1975

ЧИСЛО 'ТРИ'

'Три' число розглянь
всебічно —
Вгледись: 'три' число —
магічне.
Жадного числа немає,

Що подібну силу має.
Наймогутніша в нім сила.
'Три' нам дерево вродило.
'Три' у 'трисці' десь було, —
Людству 'три' воно дало.

Ось розглянь звичайний лук,
Що бере стрілець до рук:
Тут дуга і тятива, —
Третя сила в нім — стріла!

'Три' число — будівлі
мати, —
Може стіни вже тримати.
Треба взяти три опори,
Щоб шатро підняти вгору.

Отже, те лише тримає,
Що три сили рівні має.
Треба сили аж три мати,
Щоб з'явилося 'тримати'.

Щоб на пил, на смерть
істерти,
Мусить бути сила вперта.
Сили дві — це два бруски —
Третя — з них дере друзки.

Ти розглянь модерний триб:
Тут також є сили три:
Зуб один заходить в зруб.
Рухає його тризуб!

Триб — жива душа коліс,
Що їх крутить завжди скрізь,
Зуби два нам творить зруб, —
Колесо жене тризуб!

'Три' буде, 'три' — покров.
'Три' — життя цілюща кров.
'Три' буде і трима.
'Три' руйнує і вбива.

'Три' — це триб, життя
крутіж.
'Три' — це гілки гострий ніж.
'Три' — стабільність, 'три' —
це рух.
'Три' — всесвітній колокруг.

Думку як ти не крути, —
У природі сили три:
Сонце тут, вода й земля.
'Три' усе дає й змеля.

24. 9. 1975.

Олекса Гай-Головка

МОЛИТВА

Сине небо, ласкаве небо
Й голуба... голубая земля
Линуть думкою, Творче, до Тебе,
А і з ними крихітний я
Із подякою голубою,
Що у божому творенні Ти
Найчистішою чистотою
Небо й землю свою освітив.
І сердечно освячені нею,
Ніби праведники в раю,
Ми живем добротою Твоею,
Ми закохані в творчість Твою.
І у відданості безкрай,
Звівши очі у висоту,
Всі ми, Творче, Тебе благаєм:
"Схорони нам святу чистоту".

**
*

Я знову слухав кобзарів
Далеко від святого дому.
Я знову в млоснім сумі брів
І знову нудьгував до втоми.
Мерещились мені здаля
Ліси, поля, квітучі площі —
Уся утрачена земля,
Що за життя мені дорожча.
Чому рида душа моя,
Що сталося отут зо мною,
Що повну волю маю я,
Але не маю я спокою?
Чого потрібно ще мені, —
Бери повітря повні жмені
І веселись у літні дні,
І у зимові дні студені...

Я славлю дні на цій землі
І волю тут благословляю,
Та вартість, чар і смак її
Узнаю тільки в ріднім краю.

ПІСНЯ ПРО ПУСТКУ

Довкола грації сонні,
Довкола музи німі.
І сліпнуть зірничі в агонії,
І місяць сивіє в пітьмі.
В погоні шукаю сили
Й цілющої краплі води,
Бо душу мою бурхливу
Самотности рвуть поводи.
Від краму тріщать магазини,
Роззявивши криком роти.
Та тільки у них спочину
Від пустки не купиш ти.
Тому я так часто і ревно
В блакитному лісі сиджу,
Бо в нім говорю з деревами
І з зелом співучим дружю.
Вони мені дзвонять дзвінками
Оброшених сонцем квіток
І сиплять слова пелюстками
Із витканих з листя хусток:
“Поезією огрійся,
Що в нашому серці цвіте,
Коли ти у людському лісі
Не здибав її ніде”.

**
*

Знов до мене приїхала осінь
І спинилась в моєму саду.
Привезла подарунки росяні,
Щоб зросити мою біду:
Погасити розжарену спрагу,
Що в моїй безконечній журбі
Облягла грозовою ватагою
Дум сумних кораблі голубі.

**
*

За рік, за два — як вгідно Богу —
Закінчиться земний мій шлях,
Але на пройдену дорогу
Дивлюся з радістю в очах,
І завжди дякую Творцеві,
Крізь гомін зір і пісню трав,
Що у тяжкі часи житеві
Душею я не торгував.

Святослав Гординський

АНТИВИРІЙНЕ

Коли нетерпливі птахи
Накреслюють на блакиті
Свої південні траєкторії
І, ще не відлітаючи,
Тільки нагострюють крила,
Моя невгамовна туга
Мучиться антивірійністю
Того трикутного розкрилля:
Вона каже їй летіти
Не настріч теплому сонцю,
А напроти вчасних приморозків,
Напроти щораз крижаніших подувів півночі,
Кудись туди,
Де догризають свої ланцюги,
Приковані до сталевих рівнобіжників
Білозубі морози.

Завтра вранці холодіюче сонце,
Викараскавшись угору,
Потягне за собою
Білу пелену імлі
З озер, крадіїв небесної синяви;
Розкрилені журавлі
Крикнуть на південь,
А моя безмовна туга
Повернеться самотньо
До ними покинутих аеродромів.
Десь там стоїш ти,
Тривожна і невідлетна,
Ховаючи своє закумуляоване тепло,
Яке ти від літнього сонця
Зберегла для мене
В тихих глибинах своєї істоти.

1967, Вінніпер

Стефанія Гурко

Перехрестя вулиць, зупинка трамваю,
Зустрічались тут ми з другом юних літ,
У чужому місті, у чужому краю,
В поспіху до праці на щоденний хліб.

І на мить коротку оживала мрія,
Буревійна юність сяяла в очах,
Розцвітала в серці квіткою надія,
Майорів додому голубиний шлях.

Та одного ранку серце мого друга
Перестало битись, втомлене украй.
Там на перехресті розридалась туга,
Похоронним маршем стукає трамвай.

Перехрестя вулиць у чужому місті,
Тут вже не побачу друга юних літ,
І снує скорбота ниточки сріблисті,
Тче мені дорогу в невідомий світ.

**
*

Стелиться туга, як дим понад згарищем
Ватри, полум'ям колись веселої.

Ще їй не хочеться чорною сажею
Скарги гнітючої впасти на землю.

Ще їй не хочеться з вітром розвіятись,
Тихо в холодну полинути безвість.

Криється в тузі тепла крихіточка,
Що залишилася з ватри веселої.

Хай ще погріється втомлене серце.
Хоч дим викурює гіркаві сльози.

ТРОПИ ПОЛИНЕВИ

Дивно пам'ять живе. Відлуналими кроками,
давнім сном напливає не знать відкіля,
тріпотить, тупотить полиневими тропами...
Вже парує рілля, зашуміло гілля.

Плеще вранішня радість, гарцює лошичкою
по зволоженій лóщині в зелені трав,
на узліссі ліщина весняною звичкою
лічить дні до весільних відправ.

Як вставала юга над лугами і нивами,
жартома прикидався молодим вітерцем,
говорив, наче грався словами ревнивими,
нахилився над чутливими наївним лицем.

Легко крильми війнув і укрив лебединими,
орлім клекотом кликав і брав у полон.
На роки? Чи віки?.. А здавалось хвилинами
те таємне тривання злітань і палань.

Спопелив. Спопелів. Залишились єдиними
неспалимими — тропи, де пахне полинь.

Олександр Де

АМАЗОНКА

І каштани сонце зустрічали,
І сміливо Київ я зустрів.
Ти стояла, як колись стояли
Амазонки в кучерях садів.

“Я відчула, що ви наш!” — сльозою
Привітала... Джерело-сльоза!
“Знай, посестро, завше був з тобою,
Й ти мені наснилася у снах”.

Так приємно, аж гуде Хрещатик!
Між каштанами під сонце йде...
Наше щастя всім не розпізнати:
Хто, крім нас, любов цю віднайде?

“Вірте, — каже, — плакати охота,
Лишень плач у щасті затоплю,
Бож Софія й Золоті Ворота
Глибоко врослися у ріллю”.

Серце розспівалося! А Київ
Ще стрункіше виростав з горбів.
“Сльози, — мовив, — поцілунком змию,
Бож для тебе я Любов беріг!”

Ми сміялися. В рядах каштани
Зупинились й слухали Любов.
На Хрещатику тоді між нами
Чорний демон місця не знайшов.

Марта Калитовська

ЗАДУШНІ ДНІ

Місяць розколов мое серце
серпом.

На молодшій дорозі
я чекаю зустрічі.

Може разом підемо
на великий Коктейль?

Який одяг потрібний
в міжплянетному?

Яка думка, яка мелодія,
щоб зустрінути вічність?

Щоби плисти між зорями,
шукуючи одну загублену,

одну на широкій мандрівці,
одну, що блудить світами

в перегонах з вітром,
із синіми кораблями...

Повертається кожного ранку
на базу, щоб знову плисти

між землею і вічністю,
між землею і хмарами

і зідханням хризантем,
і загубленим поглядом

на молодшу дорогу...

**

На похорон далій
золоте крещендо
висіло на деревах...

День кришився янтарем,
і слово клалося

жовтим овочем
між тіней.

На похорон далій
трави клячали
при стежках.

Над вогкими слідами
день бився в груди
словами, що ясними чолами
гріли серце буднів
і землю.

**

Мімоза під твоїм вікном
розцвіла цього року

так рясно і так вчасно.

Над японським деревом —
зелена сукня з жовтим

рукавом

і погляд місяця замислений,
задивлений на ту весну

завчасну, зарясну...

**

Білими хлявішами

хвилі женуть

симфонію Брамса.

Міряють зелені милі

і далекі світи: нині,

завтра і в незакаламучену
вічність...

**

Ліс ходить під землею

і зеленими руками

молиться хмарам.

У головах ховається

вічність, а гриби

у ногах.

Мудрість снує

павутиння.

Петро Карпенко-Криниця

КІМ І ДИПЛОМАТИ

Пляма світла від зеленої лялпи
На столі. І досьє розкрите на столі.
Фото... Очі — мов зірничі дві... Штampi
По боках... Золоте волосся... Штемпелі.

Ні, занадто графаретно: зірничі.
І волосся... Сказати мало — золоте.
Кім — дияволка й богиня в столиці,
Де не кроять богинь, як модні декольте.

Він схилився над столом. Задиміла
Сизуватим димком сигара. “Я — один...
Завтра мусимо зустрінутись, мила.
Неодмінно. Найкраще — ввечорі. Юджін”.

В лялпі — кнопка. Доторкнүвсь, як звичайно —
Увійшов секретар.

— ?

— Відмовчүється Кім.

— Вишли цю ось телеграму. Негайно!..

І задумавсь. І знову — очі перед ним.

Так, зірничі — до нудьги графаретно...
Продививсь досьє востанне і закрив.
Двічі слово перекреслив “секретно”,
Написав на обгортці виразно “архів”.

Ранне ж сонце в золотючій кареті
Проїжджало по місту, світячись теплом,
Він у сонячнім приймав кабінеті
Дипломата за цим самісіньким столом.

— Все? Доповнень нема? — витиснүв басом.

Дипломат спохвативсь. Видавсь гомінким.

— Ваша світлосте!.. Даруйте... Вам, часом,
Не знайоме імення вишүкане Кім?

— Кім? Ах, Кім!..
 — Її знайшли у готелі..
 Неживу. — ... Десь гудки прорізали імлу.
 Він мовчав, лиш його пальці дебелі
 Тарабанили дрібно-дрібно по столу.

— Сер, в народженні і смерті життя вся
 Філософія... Смерть провіщено всьому..
 — Прошу, ваші незамінні — озвався
 Дипломат. — О, сигари. Дякую. Візьму.

Тонко й синяво димком ароматним
 Задиміла сигара... Камінь і елей,
 Він колегу компліментом трикратним
 Ощасливив за звіт, провівши до дверей.

Сів за стіл. Нараз, як світле волосся,
 Потускніло в очах проміння. У полон
 Тьми свідомість попливла. І здалося..
 До нікого дзвонив наївний телефон.

Оттава, 1962.

НА ОСТРОВІ АНГЕЛА

Наші тіні застигли на стінах:
 Круг стола, при свічі,
 Ми схилились над мапою..
 І нараз увірвався так чітко
 В зосереджену тишу котеджу забутого
 Океанський приглушений шум.
 Я здригнувся, і не знаю чому
 Уявив перегроззя в степу України,
 І подумав про Київ... І довго мовчав.
 І, мовчавши, курив і курив, і курив...

Несподіваний дощ
 Тарабанив по чорнім вікні.

1958.

Боженна Коваленко

КЛЕН

Запитаю лапатога клена,
Чом забути його я не можу,
Чом його верховіття зелене
Мою спрагнену душу тривожить?

Запитаю, хай шумом барвистим,
Пригадає мені дні дитячі,
Як збирала, неначе намисто,
Я листки його жовтогарячі.

Полум'яні зірки-самоцвіти,
У книжках їх складала зимою,
Поки знову почав зеленіти
Світ весняний, облитий росою.

Запитаю лапатога клена,
Що гілля одягає у шати,
Чому серце забрав він у мене
і тримає, не хоче віддати?

1974

МРІЯ

По смерті жить не перестану,
Зійду волошкою у житі,
З жагою вип'ю пахи лану,
Дощами літніми облиті.

Або дзвінком яскравосинім,
Щороку сходитиму в гаї,
Дзвонитиму по всій країні,
Минуле славне нагадаю.

Обпершить на міцну стеблину,
Очима повними блакиті,
Дивитимусь на Україну,
На дні мої, там не дожиті.

1971

ДОЗВІЛЛЯ

Блукаю берегом морським,
 У сяйві сонця хвиля грає,
 Люблю я милуватись ним,
 Все гомонить воно й лякає.

Пірну в безодню водяну:
 Голубить, ніжно пригортає,
 Та це на мить, за мить одну
 Піниста хвиля набігає.

Підхопить наче на крило,
 Несе, шумить, а я співаю,
 Десь тугу вітром занесло
 І щастя розлилось без краю.

1967

Л. Масюта

ОКЕАН

М. Понеділкові

Він кучерями сивими,
 Зідханнями-припливами
 І злоститься і піниться,
 У хвилюваннях міниться,
 То залицяється,

То знов пручається:
 Він завжди прагне,
 До себе тягне.
 Він — божевільний,
 Він — вічно вільний!

1972.

Вадим Лесич

ВЕРЕСНЕВИЙ СПОГАД

Пам'яті друга Миколи Понеділка

Ще перед нами віддаль і відсвіт
море даліє під небосхилом
скільки ще місця на цьому світі
і для крилатих і для безкрилих

в тіні прищулене дивне розстання
і переплутався відхід і прихід
серце застукало в грюкоті каменя
вересне тихий вересне тихий

не розгадати великої тиші
що розляглася осіннім покровом
те що далеким було
стає ближчим
ми що прийшли лиш
тихо відходим

гори за горами море за морем
луни пісень закотились за вихили
слів

тих останніх
не договоримо
вересне тихий
вересне тихий

30 січня 1976

Богдан Мазепа

ПАМ'ЯТІ М. ПОНЕДІЛКА

Пішов ти, друже, у блакитну даль,
Де більш немає болю, ні печалі.
І залишив нам невимовний жаль,
І струни серця, що так ніжно грали.

Пішов ти, друже... Путь без вороття
Покличе нас усіх в сумну годину.
Ти так любив і друзів, і життя,
І над усе: вітчизну-Україну.

Прощай, наш друже! У довічнім сні
Ти будеш завжди у херсонськiм полі.
І десь заплачуть скоро навесні
Дніпро і Київ, сосни і тополі.

7. 2. 1976.

НАД НІЯГАРОЮ

В далині тільки мріє блакить.
Розлітаються бризки холодні.
І шумить Ніягара, шумить,
Грають хвилі в глибокій безодні!

Ніягаро, красо осяйна!
Я приїхав з північного міста,
Аби сила твоя чарівна
Напоїла мій дух урочисто.

І колись у годину сумну,
В пізню осінь, понуру, імлісту,
Я могутній твій шум спом'яну
І красу твою, ніжно-пречисту.

Ніягара, 9. 6. 1973.

УКРАЇНИ

Далеко ти, красуне синьозора,
 Далеко ти, богине степова!
 Для мене ти як далеч неозора,
 Для мене ти як райдуга жива!

Коли блукав я по чужих дорогах,
 Коли не гріло сонце в чужині —
 Ти слала подих із ланів розлогих
 І променіла зіркою мені.

Хай лине вітер крізь ліси і гори,
 Хай донесе тобі палкі слова!
 Прийми ж мій спів, красуне синьозора,
 Прийми уклін, богине степова!

ЛЬВІВ

"Сивий Львове! Столице моєї мрії..."

В. Симоненко

Рідний Львове, кохана столице!
 Ти стоїш, як чуткий вартовий,
 На шляхах, де кувалася криця,
 Де шугав гураган степовий!

Рідний Львове, звитяго Данила,
 Ти відбив злі удари століть!
 І нескорена галицька сила
 В тайних мурах нестримно кипить!

Рідний Львове! Ти змаг України!
 Назріває буремна пора!
 І в когорті спішать безупинно
 Оборонці Карпат і Дніпра!

25. 9. 1973.

ХУДОЖНИКОВІ, ЩО МАЛЮЄ МАКАБРИЧНІ КАРТИНИ

Чи знаєте ви, де зимують раки?
Ось тут вони зимують, в цій воді.
І мерзнуть так, що плачуть, небораки,
І сльози капають по рачій бороді...

І думаєш, наївшися зі смаком
Червоних раків, скрючених з біди:
Який це жах — отак лежати раком
На вогняному дні сковороди!

ДРУГОВІ, НЕ СТРИМАНОМУ НА ЯЗИК

Ну, добре, миримось! Іще одну налий.
Ось дивною тебе здивую вістю.
Коли я злий, то не тому, що злий, —
Це доброта мене проймає злістю.

Подумай сам, який ти молодіць:
Куди не йдеш — торочиш небилиці.
І що було б, якби я під кінець
Із доброти не втяв тебе по пиці?

Отож! Велике діло доброта.
На ній усе — як хата на помості.
Та все ж скажу: якась вона пуста,
Коли у ній на дні немає злості...

БОРОДАТОМУ СТУДЕНТОВІ У ПОДЕРТИХ ШТАНАХ

Я б зняв і дав йому свої штани,
Але ж, барбос, не схоче одягнути.
Нашив собі іззаду галунки,
А спереду — шаманські атрибути.

Воно, звичайно, справа не в штанах,
 Не в бороді також, звичайно, справа.
 Якби ж він був філософ чи монах,
 А то ніщо — така собі роззява.

ОДА ПСАМ

Скільки їх	Довелося сусідці
Із носами вогкими,	Охнути
Із вухами —	Від дитячих моїх
Ось так чи так!	Химер.
В мене в серці	Побажав я комусь там
Дитинство тьохкає,	Здохнути,
Коли бачу, бува,	Коли песик його
Собак.	Помер.
Часто жертвував я	Не лише в прямоті
Штаниною,	Дитячій,
Хліб носив їм —	Я кажу й в сивині
І молоко.	Своїй:
Не ставав я до псини	Слава псам —
Спиною:	У подобі псячій!
— Хочеш хліба?	Гетьте, пси —
Бери, Рябло!	В машкарі людській!

**

Коли дивлюсь на Ваші я уста —
 Фантазії з'являються... Не знати,
 Звідкіль вони. Ця забавка — пуста,
 Жену її, бо знаю: треба гнати!

Коли дивлюсь на Ваші я уста,
 Червоні, аж криваві, як стигмати —
 Так хочеться спитати: Ви — свята?
 Та знаю я, що краще не питати...

**

Собака перебіг мені дорогу.
 Я спохмурнів: чому він перебіг?
 А пес гайнув, спинивсь, піднявши ногу,
 І покропив цукристо-білий сніг...

Що ж, пес як пес — нема йому законів,
 Терзань, вагань, пугаючого каяття...
 А я — людина, повна забобонів,
 І через це трудне моє життя.

То мушу так, то мушу знов інакше.
 То треба це, то знову треба те.
 Обов'язки, обов'язки — аякже!
 Їх довгу сіть життя мені плете...

А іншим — ні. От звірі, птахи, діти —
 Нечесані, невмиті, босоніж...
 А що, якби зненацька здичавіти?
 Чи не було б і легше, і простіш?

НА ПОЛЮВАННІ

Вже юшки рибної до несхочу наїлись,
 Перцівку випито —

і знову навмання.

Пора, пора! Десь, може, причаїлись
 Нещасна качечка, чи глупе зайченя.

Вогнем його!

Вогнем!

Колючим шротом!

В тремкій жадобі цілиться стрілець,
 І вже біжить воно,

мале,

з кривавим ротом,
 В смертельнім жаху, в прірву, навпростець!

Нам не збагнуть твердих мисливських рацій,
 Але, напевно, сутність їх така,
 Щоб, скинувши намул цивілізацій,
 Звільнить в собі натуру хижака.

ПРОВОКАТИВНЕ

Я питаю Вас: де Ви їздите?
 Я питаю Вас: де Ви ходите?
 Під якими сонцями, звіздами,
 Що до мене вже не заходите?

А Ви кажете, аж воркочете:
 “Все збираюсь, та дня не визначу!”
 Говоріть, говоріть, що хочете —
 Не повірю я Вам, не вибачу.

Щось у Вас уже там забулося,
 Поламалося — не направити.
 От, сказали б мені: “Минулося!” —
 Та й не треба було б лукавити...

ОКСАНА

Як святкування в приятеля йшло?
 Не знаю; там Оксани не було.

А як гостина в Н? Від щастя все гуло?
 Я був з Оксаною; не знаю, як було.

ДОБРЕ!

Добре тому, кому не минула тридцятка,
 В кого погляд іскристий і голос дзвінкий.
 Добре тому, кого не роз'ятрює згадка
 Про загублені весни, хто спомин гіркий

Про несхоплене щастя не топить у склянці,
 Хто з собою не мусить ставати на прю.
 Добре тому, хто вчасно підводиться вранці
 І, бадьорий, стрічає ранкову зорю.

Добре тому, хто в студінь в натопленій хаті
 Має книги і квіти, і світло, і тінь.
 Добре хлопцеві, дівчині, юнці, маляті,
 Для яких голубіє дзвінка голубінь.

Добре всюди і скрізь: серед кленів і буків,
 Серед хащів і луків, і квітів, і птиць.
 Довре дідові, бабі, що мають онуків,
 Щоб комусь наказати своїх небилиць.

Добре всім — навіть добре дурному кротові,
 Що, сховавшись у нору, без сонечка спить.
 Добре білці-вивірці, а надто — котові,
 Що під сонцем, на лаві, про щось муркотить.

Добре, добре! Перо моє нині хоробре,
 Веселіше від сотень затуплених пер.
 Добре, добре! А в разі, як щось і не добре,
 То про це — не тепер, то про це — не тепер!

**

Коли дружина зрадила Гюґо,
 Він затагнув у студії фіранку,
 Згасив огонь, не знаючи чого,
 І так сидів, задуманий, до ранку.

А вранці встав, одяг новий крават
 Зі шпилькою, з блискучим діамантом,
 Циліндер, фрак — і наче на парад,
 Кудись пішов розкішно-пишним франтом.

І став неначе інший чоловік:
 Блукав, гуляв — чи вечір, чи світанок.
 І каже нам біограф, що за рік
 Він мав найменше сотні дві коханок.

Мораль із цього випадку така:
 Журба чи жаль, гризоти чи клопоти —
 Не піддавайсь! Життя — це та ріка,
 Що має нечekanні повороти...

Олександр Олійник

ОСІННІЙ ВЕЧІР

Заліг завулками туман.
 Кругом
 Скрадалися холодні тіні.
 В місті
 Упав осінній день
 жовтим листком
 На асфальтовім,
 Чорнім перехресті.
 І вже вечір стемнів
 І розблисли світла,
 Розгублено
 ніч зупинилась
 Між ними,
 Безлиста
 Й німа.
 Лиш в косах у неї
 блищали
 Росинки дрібні,
 Мов сльози
 На темних шибках
 У вікні.
 Проти ліхтарні
 У дворі,
 Мертвий в тумані
 в'яз стояв.
 Схожий на грішника
 У полум'яному вогні...
 В небо
 Поморщені підняв рамена
 нагі і сухі;
 Довго так в ніч
 він молився
 Ласкавій богині
 Весні.
 З вежі знечев'я
 зойкнув дзвін,
 Здригнулась північ

під вікном,
 А небеса заходились
 Спроквола
 З нудьги
 На калабанях
 мокрим рукавом
 Сплітати
 Круглі,
 Олімпійські кола.
 Враз дзвінко
 в ринви вдарили
 Музики,
 З вітрами
 у танок плавкий
 Повії мряки
 Повіялися
 Вулицями срібного намиста
 І закрутилися
 На сонних скверах
 Міста.
 Згодом —
 затихло все.
 Навіть
 холодну тишу
 Сон обняв
 У дворі...
 Лише ліхтар
 Сміявсь
 За в'язом
 На стовбі.
 І на зарошених шибках,
 Мов на срібlistому екрані,
 Дерев крислатих
 повиводив
 Дивовижні тіні...
 Та з них
 Лише оті,
 Що гілки кидали дрібні,
 Безжурно гойдалися собі
 В моїм вікні.

Яр Славутич

ПОВСТАННЯ

(Пісня третя з поеми)

101

Ми всі полюємо на читачів,
Творці читва, прозаїки й поети,
Запобігаємо, щоб їх мечів
Двогострі леза не стинали злети
Крилатих муз, щоб генії кличів
На перелазах не росли в естети,
Як то премудро висловився хтось —
Чи не Осьмачка, промітний Тодось.

102

Дивак у вдачі, тверезу несповна,
Це він розгойдував сімсот октав,
Яких просодика багатомовна
Не перетравить у вогні розправ.
Я не змагався з ним, сугяга скромна;
Мені М. Рильський ключ кляризму дав.
Але й Осьмаччине косноязиччя
Перетриває не одне сторіччя!

103

Великих, славних мавши вчителів,
Нелегко бути, читачі, собою.
Проте в полоні ваговитих слів,
Що впарі йдуть із атома добою,
Я сам собі всевладно повелів —
Не простувати битою тропою!
Нехай найвищих не сягнувши слав,
“Я весь не вмру!” — Гораций ще сказав.

104

У сточетвертій, провідній октаві
Я правдолюбну розповідь почну
Про те, як хлопці, молоді й рославі,
В безхліб'ї збувши силу незначну,

Дядьків, що мерли з голоду в неславі,
 На справедливу підняли війну.¹
 Її вели Максим, Павло й Григорій,
 Не по-юнацькому тверді й суворі.

105

Максим, що родом був із Бокови,
 Павло, що знав усіх дівчат Казанки,
 На плечі клали нелегкі сакви
 З пекельним порохом... Травневі ранки
 Ще не гортали красні корогви,
 Як вибух краєв темряви серпанки:
 “Гребіть назад пшеницю і ячмінь,
 Кому життя продовжити не лінь!”

106

Із хат обдертих вихудлі й голодні,
 Як темна рись, металась рільники.
 І ріки зерна, мов дари Господні,
 Текли й текли у пазухи й мішки.
 Волав Максим: “Наїжтеся сьогодні,
 Щоб завтра йти відважно на ш т и к и”.
 І кров на трупі міліціонера
 Вістила всім — нова надходить ера.

107

Так, ера вибухів, доба повстань
 Стрясала даль священною війною,
 Що від вечірніх смерків до світань
 Назад несла, грабовані Москвою,
 Достатки й зерно. В гоготі зринань
 Крупи, стававши стравою смачною,
 Грудками каші повнили роти
 І роздували всохлі животи.

108

О скнарна доле, доле хлібороба!
 Ори та сій, коси та молоти —
 І знай, твоя горлатиме утроба,
 Бо й крихти хліба вдома не знайти.

Допоки ж буде ця пекельна проба
 Для тіла й духу? Вперті, мов кроти,
 Свій вік увесь копаються селяни —
 Щоб їх поглинув голод неблаганний.

109

Немов у Дельфах Пітія сумна,
 Що чаклувала в дивній ворожбарні,
 Вістивши мор невмовний, мов мана,
 Коли приходили вожді бездарні,
 Так ти, о доле, завжди неясна,
 У сьогосвітній для людей гамарні
 Всевладно топиш душі й кістяки,
 Мов гніт палючий — воскові свічки.

110

Які несвітські, незбагненні сили
 Тебе надхнули, доле, на розбій?
 Чиї закони суздальські горили
 Щодня впроваджують у задум свій?
 Допоки ж буде, в бенкетах підпилий,
 Ненатлий чварами, старий крадій,
 Убогий мозком, нищий, сүпостатий,
 Народи й царства, й дух їх обкрадати?

111

Його ім'я по-фінському — москвин,
 “Багна густого житель гниловодий”.
 Племінне схрещення, байстрючий син,
 Він полобляв нагнути на колоди
 Незламні чола, значені на згин,
 І так, лякаючи слабкі народи,
 По шиях сікти — осягти мети:
 Сүсідні землі й води загребти.

112

Тепер він знов напав на Україну, —
 Плугатарів, нащадків козаків,
 Загнати в соз, колгоспівську о б щ и н у,
 І повернути в темних кріпаків,

Які давали б зерно без ұпину,
 Забувши волю, знану від віків, —
 І тільки сильні духом одиниці
 Не йшли під ніж московської різниці.

113

Максим, що став повстанським ватажком,
 Будив прадавню звагу Кривоноса:
 Вершив діла, оправдані цілком,
 Коли юрма, голодна, гола й боса,
 Змінюючи статки на коржі й на жом,
 На сласні жмаки, на хлібінку з проса,
 Тепер гунула з вилами на прю —
 За свій же хліб і за свою зорю!

114

Зоря, здавалось, просвітила знову
 Борцям визвольний, легендарний шлях.
 Хто міг ще встати в пору вечорову,
 Вночі міцнів, співаючи в полях,
 Псальмами славлячи Святу Покрову.
 “Грабуї грабоване!” — гуло в хатах.
 І на станційні зернові ұтвори
 Пливли й пливли звитяжці непокори.

115

Великий Луг, Лиман і Чорний Ліс
 Тепер служили за повстанські штаби.
 З усіх усюд голодний натовп ліз,
 Поживи спраглий, хлібної приваби,
 Готов напасти; навіть з-під коліс,
 Які під меливом повзли, мов краби,
 Насильно видерти як не мішок
 То ворок борошна для галушок.

116

О гнів народу, сповнений по вінця!
 Коли Максим, новітній Кармалюк,
 На бій тернівця, гурівця й долиньця
 Вночі повів, як молодий вірлюк,

Без хліба й зброї, без коня й червінця
 (Бо коні йшли на м'ясо й холоднюк),
 Усе в пожежах жахно запалало —
 Аж затряслось енкаведівське сало!

117

Палали Гурівка і Бокова,
 І Братолобівка, і Обитоки,
 І Благодатне, де душа жива
 Всякчас вливалася в повстань потоки.
 Недарма вила злякана сова
 (Собак посмажили давно), і доки
 Змітав радвладу месницький вогонь,
 Лилася кров із вислужників скронь.

118

Тоді повис на гілці Товстошкурій;
 Круглясту кулю проковтнув Сердюк
 З нагана власного; звитяжно-хмурий,
 Котився в даль повстанський перегук;
 Тікали зайди, як отари гурій;
 Гуляв Максим, новітній Кармалюк;
 І сам Павло й поплечники Павлові
 Йому вторили, йти на смерть готові.

119

В багрянополуму, як рай, вогні,
 Неначе криця, гартувавсь Григорій,
 Свої пекельні думи наливні
 У навісній райкомівський конторі
 Ледь-ледь гамуючи на серця дні,
 Коли ридали почуття сұворі,
 Коли за дідову, голодну смерть
 Валив московську владу шкереберть.

120

О гнів народу, зливою могутній!
 Той, хто ретельно слугував Москві,
 Тепер сміявся на пожовклі кутні,
 В своїй тупій відкривши голові

Сузір'я дробу, гаряче відчутні.
 Московські трутні, в будні степові,
 Вже не пихато йшли назуспіт святу,
 Петлю на шиї чуючи затяту.

121

Вертався додому безробітний плуг
 З двора гнилого спільної коморі.
 Жниварки й борони, й приводу круг,
 Що поїнялись іржавістю надворі,
 Тягнули власники, зчинивши рұх.
 Тоді в парторга віднайшов Григорій
 Дідівську бричку з родовим гербом,
 Який ще саяв павича пером.

122

Днедавня бричка на пругких пружинах,
 Немов карета, легко так пливла,
 Коли колеса раювали в шинах,
 Дорожній порох краючи дотла.
 Вона возила без вигод машинних,
 Зате для діда зручною була.
 Втекли парторгові не довелося —
 Рудою кров'ю запеклось волосся.

123

О гнів народу, наглий, як вулкан,
 Що потрясає мирною землею!
 Якого ліку для глибоких ран
 Дістати в тебе, чистого душею?
 Тебе п'янив чебрець і майоран,
 Поки твою мережану кирею
 Важкий бурун раптово не зірвав
 Серед хвилястих нив і буйних трав.

124

Тепер твоя непогамовна сила
 Клекоче й кличе на тяжкі діла.
 Святу ідею, що Москві немила,
 Вона, як стяг, велично підняла,

Свої розправивши повстанські крила.
 Де в душах снила невиразна мла,
 Вже кожен прагне самостійним бути
 В оцім краю обаполи Славути.

125

Немов Петлюра, колував Максим,
 Коли й Шулічине, і Тернуватка
 Пішли в бої, схвильовані, за ним.
 Нової певности хитлива кладка
 Перекидалася мостом міцним
 Між мерлих сіл; росла в лісу палатка
 Зв'язкових штабів... Повертався хліб —
 І віра в душах проростала вглиб.

126

Чумацький, сонний південь України
 Змінюєсь на жваву Запорозьку Січ.
 Високолетний славень слов'їний
 Дзвенів навкруг, оспівуючи ніч,
 Бо темний морок, захисник руйни,
 Тепер вершив таку дивезну річ:
 Людей кріпивши, сповнивши наснаги,
 Непевним душам додавав відваги.

127

Багрянний місяць, срібний молодик
 Світили сяйвом січового сонця.
 До ролі спільника з них кожен звук.
 Якого ще потрібно оборонця,
 Коли йде в бій новітній січовик?
 Тоді, ховаючи проміння гронця,
 Зайти раптово за когорти хмар
 І приспішити справедливість кар.

128

Гуляла гідно й гордо Україна!
 Громами грізних вибухів гула
 Повстанська слава, незрадливо-змінна,
 Яку вкривали то яскрінь, то мла.

Жадана воля, мов рясна калина,
 В степах південних знову зацвіла.
 Страшна красо народного визволу,
 Нехай твій стяг не хилиться додолу!

129

Нехай же всякий волелюбний край
 По всьому білому, ясному світі
 Стає на прою за щастя і розмай,
 Мечами правди крає кривди сіті,
 А ти, відваго, мужньо поривай
 Усі народи, раді й сумовиті,
 Багаті й бідні, на звитяжний змаг
 За владу права і за волі стяг!

130

Коли приїхав із Кривого Рогу
 Енкаведе загонистий загін,
 Загородивши в байраки дорогу
 І до ярів перехопивши гін,
 Максим із масою почав облогу.
 Б о й ц и вляглись, приречені на скін,
 І, пару днів посидівши без їжі,
 Здались народові на Криворіжжі!

131

О гнів народу, помстою сліпий!
 Коли тебе пробудять у повстанні, —
 Смерчем порогів клекотять степи,
 І людські душі, збурені зарані,
 Кричать погромно: “Кровію кропи
 Повстанський здвиг і зайд гурти останні!”
 Лише кількох порятував Максим,
 Звільнивши з балки, де ще висів дим.

132

Отак до рук поплечників Максима
 І зброя, й коні перейшли. Павло,
 Кого палила згага невгасима,
 Парад затіявши на все село,

Возив на рамах пасічника Кліма
 (Щоб видно кожному з боків було)
 Рүшницї, бомби, скорострїл, гранати,
 Якї й роздав тому... хто вмїв стрїляти.

133

Напівсерйозна витівка Павла,
 Що з Бокови майнула жартівливо,
 По всій Казанці настрої підняла.
 Радїла Гүрївка, повстанське жниво
 Збирала навіть Гасївка мала —
 Адже й вона дістала хлїб щасливо.
 Гүляв Максим — і вслїд гүло за ним:
 “Нехай отаманом будє Максим!”²

134

Максим, що звїдав лоскотання слави,
 На щирий поклик байдуже зважав;
 Йому б лише понурий, мерлий, тьмавий
 Нарїд підняти, щоб свободи й прав
 Росла яса, щоб на обман облави
 Повстала честь і люд не плазував,
 Бо ж не однаково, коли вмирати, —
 На полі бою чи в покорї хати.

135

Помреш хоробро в гїдному бою —
 Твоя достойна слава не загине.
 Вона продовжить правоту свою.
 Твоє витання, звагло-верховинне,
 Ще довго житиме в твоїм краю;
 Допоки сонце сяє, вітер лине —
 Твій неподоланий і гордий дүх,
 Як правди змаг, ширятиме навкруг.

136

Коли ж неславно приймеш ти кончину
 (Ү силї б҃вши й не здолавши страх
 Чи вмерши з голоду, свою дитину
 Пүстивши в свїт, або — найбільший жах! —

В безум'ї з'ївши, мов смачну хлібину),
Тобі прощення не знайти в світах;
Тебе, ганебо, знай і завжди відай,
Поб'є прокляттям оклик людоїда,

137

Бо навіть той тайванський людоїд,*
Що в хибній вірі втне людського м'яса,
Собі ж полює дика на обід,
Коли утроба, до м'ясива ласа,
Кишками коле, мов колючий глід,
Але, про що б не свідчила гримаса,
Ножа не зводить на людини труп
Заради учти шлунка між халуп.

138

Меткий Максим, розвогнивши повстання,
Про людську гідність переможно дбав.
Допоки вирине зоря дорання
Чи блисне сонце на росини трав, —
Югав, як яструб, сиплячи вітання:
“Сьогодні пан, а завтра — хоч пропав!”
Гукав, метаючи в райком гранати:
“Гуляйте, браття, двічі не вмирати!”

139

Гуляли всі, хто вийти міг надвір
І замашного списа підгострити;
Важкої помсти ненаситний звір
Завив у кожному. Вогонь відкритий,
Косивши зайд, підводячи невір,
Найбільш партійцям прагнув догодити,
Бо це ж вони, зневолення посли,
Голодну смерть народові несли.

140

Гуляли коси, рогачі й сокири,
Бо зброї обмаль на руках було.
На три округи клекотали вири;
Любивши поле, не одне село

Відрадно бачило, як ратай хирий
 Ставав на ноги. Бурею несло
 Його по хліб. Журба втікала чорна —
 І радо в клунях деренчали жорна.

141

Лише обком ніколи не гуляв,
 Сидівши сидьма лячно в Січеславі
 (Дніпропетровському), з усіх об'яв,
 Що скрізь на мурах тріпались, діряві,
 Грозив покарою й депеші слав
 Москві, до Сталіна. В злобі неправі,
 Енкаведисти навогняли гнів,
 Полюючи на влади ворогів.

142

Лиха, ненависна, чужа радвлада
 До кости в'їлась за дванадцять літ.
 Її позбутися б навіки рада
 Уся країна й немосковський світ.
 Коли з розпуки проти хлібокрада
 Спахнув селянський порив у zenit, —
 Повстанським вітром захопила ера
 Робітника, службовця й інженера.

143

Прудке, як спис, розпалене перо
 Підняв на північ Хвильовий Микола,
 Назрілий гнів, як спінений Дніпро,
 Вергнувши гордо Харкова довкола:
 "Геть від Москви!" — різнуло під ребро
 Столицю здирства, що чигала гола.
 Микола Скрипник, Любченко Панас —
 І ті пристати прагнули до мас.

144

Але заплутались непевні крила,
 Оброслі вкрай червоним тягарем.
 Коли на повний голос говорила
 Повстанська мста, — запрагла теорем,

Обох їх стріла вислуга безсила
 (Отак ходили євнухи в гарем).
 Тож не знайшлося в них земної сили —
 І кулю в лоб собі вони пустили.

145

Так, може, й треба всім отим вождям,
 Що слугували лютому Кремлеві.
 Ніщо не красить їхніх темних ям,
 Ніхто й не знає, де вони, сталеві,
 Лягли кістьми. Яким, чийм кущам
 Дарують соки? Навіть Тевелеви
 Пожали славу. Їм же, голосним,
 Не склав пошани “дорогий” вітчим.

146

Підступний вождь, лукавий Джугашвілі,
 Що згорда Сталіним себе нарик,
 Допавши влади, змисли озвірілі
 Нестримно збурюючи з року в рік,
 “Хохлами” правив. На народнім тілі
 Він тавра й близни випікав навік,
 Щоб завжди й скрізь, як жах Сарданапала,
 Москви сваволя твердо панувала.

147

І вождь у сказі чорному послав
 Полки піхоти з повзами новими
 На непокірних оборонців прав.
 Як темні хмари, попливли за ними
 Злобою підняті гурти невгав —
 Узмежжям круч і схилами кругими —
 І той, хто з голоду раніш не вмер,
 Від кулі з подвигом поліг тепер.

148

Максим, свідомий хижої розправи,
 Хоробро бився в довгому бою —
 Упав, підкошений, на рідні трави
 Проливши кров розгнівану свою...

Палила ночі прихлюпами слави
 Жага жадоби в журному краю,
 З якого сотням, тисячам, Павлові
 Стежки в Сибір послалися тернові.

149

Григорій вижив. Повністю вцілів,
 Щоб чисту правду понести по світу,
 Будити мислі думальних голів,
 Неправди чин, біду несамовиту
 Разити жаром ваговитих слів.
 Колись отак, сягаючи зеніту,
 Між давніх воїв ставши в авангард,
 Кріпив потугу зваги кельтський бард.

150

Читачу ревний, не кінець — початок
 Повстанській дії! Житиме в віках
 Новітня слава. Негучний мій статок,
 Та щирий словом. Буде ще в рядках
 Для хлопців зваги, ніги для дівчаток,
 Всього ще буде — ворогам на страх!
 Тобі, в тужбі за рідною землею,
 Творю скорботно довгу епопею.

Серпень, 1969.

¹ Дійсний фант 1933 р. на півдні України. Автор надав йому лише ширшого значення й патосу.

² Справді так говорили повстанці, перефразовуючи слова з вірша "На майдані" П. Тичини.

* З одним таким людоїдом я розмовляв, більше на мигах, у курені близько поселення Ву Лай на Тайвані, оглядаючи англо-сакські черепи з датами 1944, 1946 р... ЯС.

Володимир Скорупський

ПЛАЧ

Є плач без сліз.
Либонь він з тих посух,
Що гнуть підкови із заліз
І камінь кришать, мов обух.

Є плач крізь сміх.
Регоче ним корчма
І ті, що дикий розпач їх
Безжалісно зведе з ума.

Є плач з розлук.
Той мурами стає,
Де чорний гніздиться павук
І з мұхи кров останню п'є.

ГУЦУЛ

Черес рясно виткати зірками
І заткнуті місяця за бриль —
Гуцул зваги не здає віками
І дереться із шпиля на шпиль.

Радісно, де гайворон не кряче,
Де орел до всіх висот — ключар,
Хоч і легіня флюяра плаче,
Наче вітер, що схитнувсь у яр.

ПОЦІЛУЙ

Поцілуй, нехай прознаю
Посмак полум'я і п'яні
І веснінь та мрій не гаю
На неплідному блуканні.

Поцілуй, нехай із раю
 Вивчу мову янголину
 І даремно не визнаю
 Неба у лиху годину.

Поцілуй, нехай вгадаю:
 Чи Адама гріх не стримав
 На вигнанні в темнім гаї,
 Чи у Бога за дверима?!

АЖ ДОКИ РОДЯТЬСЯ ПОЕТИ

Аж доки родяться поети —
 Ні край, ні нарід їх не вмре!
 На варті там не лиш багнети,
 Теж дух, що зваги не зітре
 Об дні й дороги невідомі,
 В п'їтмі, де вічність береже
 І таємниці, і фантоми.

Аж доки родяться поети —
 Ні правда, ні краса не лже!
 Того ж, неначе естафети,
 І магії повняться слова,
 І їх містерій міць жива.
 Того ж падуть боги і трони
 І корчаться світи й земля,
 Ідей не ув'язнять кордони,
 Свобід не зашморгне петля.

Поезіє, — небес посланко
 Молитві чистій, як кришталь,
 Мого народу полонянко
 У співі про добу й буваль!
 Буйнуй, налийсь сочистим словом,
 Як дзвоном — даль, як сонцем — день!
 Ніщо не звихрить дужче крови
 Від молодости і пісень.

Олександра Черненко

МЕФІСТОФЕЛЬ

Приносив, зроджені на полі ночі —
З темноти видихів, свої плоди,
І тінями спливали чорні очі
Аж на дороги світляні сліди.

З'їдали тьмою всю прозорість сонця,
Щоб не впізнати в ній красу мети,
Щоб почуття незримі волоконця
У тишу пристані не донести.

І шепотом зацвілим плісно зради
Аркадський край обіщовав тоді,
Коли топив перстом холодним влади
Альтани світ в своїй мутній воді.

Так безнадійно в'янув цвіт, намарно
Закинений в його порожній дім,
Аж знищив цю його тенет примару
У світлі блискавки потужний грім.

В цю мить з обличчя сильний вихор бурі
Лягідну маску голуба зірвав,
І відслонив жорстокість віч понуру,
Та висушив їх згубний пастки став.

1974

НОВЕ ЦВІТІННЯ

Не в звуках давніх мрій їх пісні свято, —
Цей амулет в красу їх не одяг,
І з чорнокрилим вітром змаг завзятий
Не поломив їх лету світлий стяг.

Він розвіває хмар похмурі тіні,
Скресає знак новий утішних згод,
Хоронить тишу хвиль у голубіні,
І світло струн живих в безодні вод,

Де розцвітають пелюстки злотисті
 В зорі проміннях чистих, мов кришталь.
 Росте піснями тепла радість мислі,
 І вся прозором сяє рідна даль.

1974

КЛАДОВИЩЕ

Безжалісно з дерев здирає осінь
 Останнє листя вітром і дощем.
 Над кладовищем чорний ворон досі
 Все зграєю кругом літає ще.

Весь круговид кружляє криком, кряче...
 І ломить кригу тиш на круп крутіж,
 Що сиплеться на плит могили сплячі,
 Нікого не зворушивши до сліз.

Забуті вже давно і безіменні,
 Понищені стоять гробів хрести,
 А голі стовбури дерев щоденно
 В тріски торощать сонячні світи.

Повзе лиш тінь порожніми стежками,
 Мете пожовклий лист у безвість днів,
 І запах гління йде його слідами, —
 Приреченістю простір скам'янів.

А на хрестах тризуби почорнілі
 Голосять, хоч нікого тут нема,
 Що вічно думи їх живуть дозрілі,
 Що їх могил руїна не німа.

Варшава, 1975

БАТЬКОВІ

Хоч вкрила пухом снігу шита пелерина
Морозом сковане землі плече,
Твій сонцеокий світ зійшов і без упину
У душу теплим струменем тече.

І розливається, неначе моря хвиля,
Змиваючи прибором береги,
Несе в таку прозору радість, що не сила
І ніжним словом проспівати гимн.

Ось так стирає Твій ласкавий погляд,
Любов'ю опромінений ущерть,
Ввесь біль, що назбирала на життя порогах,
Хоч вже давно гостив Ти в себе смерть.

Стоїть камінний хрест на знайденій могилі,
Де китицями білий снігу цвіт приліг.
Я знаю — Ти живий — і вічно милий,
Тут п'ють лиш тінь Твою чужі вуста землі.

Варшава, 1975

Ганна Черинь

СЛОВО З СИБІРУ

(Уривок з роману "Слова")

Слова,

слова,

слова...

Сиплються, як з рукава!
Фуксії, фокуси, фікуси —
Формою змісту не викуси!

Як будувати словами
Нерукотворні храми?
Мріяти,

міряти,

важити

Серце і думку на грами...

Рима —

пташка.

Нема їй закону,
Впіймати важко
(Хібащо ворону!)

Місяць прядиво срібне,
Як струни, нап'яв на ліру —
А чи знайдеться чуття несхибне,
Розмаху творчого міра,
Щоб викресати блискавицю
В темних,

погаслих очах?!

Стопи рахуйте,

римуйте числа,

А думку приспійть —

бо в біду заведе...

Над краєм пшеничним,

як хмара,

нависла

Стоока сторожа НКВД.

так ніхто не підслуха —

Тож можна

поговорити.

І спілка підпільна “Північна сова”

Вогнем і морозом

гартує слова.

Музу просили до хати

І, звичаєм нашим старим,

Спішили її частувати:

Свіжим напоєм рим,

Дивних метафор медом,

Правди віднайденим кредом,

Епітетів ніжним нектаром

З квітів,

що плідно цвітуть,

не задаром.

Сповідалися “Сови” в гріхах і провинах...

Більшість гріхів —

старі, споконвічні:

Працювали, як на пружинах,

Однаково, в травні і в січні.

Вірші “зробити”

кожен умів:

Мали

запас мундурованих слів,

Щось із п'ятсот,

готових до послуг,

Що,

по команді,

як пан задзвонив,

З'являлись одразу на послух:

Як армія,

шикувались в ряди,

Строфи робили,

кричали “Ура!”

Іскри кресали,

фашистів стріляли, —

Трохи до того підлити води —

І вірш

готовий
 скакав з-під пера.
 Вірш — хоч куди!
 Слово-полова,
 Думка — як гумка.
 Гудзик натисни —
 поет по наказу
 Як жабка, закумка
 Негайно, одразу!

— — — — —

Всі знали,
 поети і не-поети,
 Що з голоду гинуть села.
 А жабка
 кумкала браві куплети:
 Що праця, мовляв,
 у колгоспі весела,
 Що там
 навіть в будень їдять коровай,
 Що там
 не життя, а рай.
 Розтративши слів злиденний запас,
 Придворний поет не промовить “пас”.
 Ні,
 він не псуватиме нерви.
 Він
 з літературного льоху
 Чуже підкрадає потроху,
 З творів чужих вибирає консерви.
 Підмодернізує чуже,
 Слова переставить —
 і вже
 Самобутня поема готова...
 А критик партійний кричить:
 — Чудова!

Багато вже кращі від злодіїв
Мученики-графомани,
Що в Бога

ритму й мелодії
Благають,
як з неба манни —
Хоч голос сүворий із неба
Їм каже:

“Писати не треба!”

Та де ж та на світі сила,
Щоб графомана спинила?!
Горять імпотентів очі,
Повні бажань і запалу.
Паперу білу дівочість
Паскудять липкими лапами
І ремигають торішню траву,
Неперетравлену тему,
Щоб з неї створити

всесвітньо-нову,

Всесвітньо-важливу поему.
Оскільки їх не приймають до друку,
Їм можна писати про що завгодно.
А професійним дають науку:
Що модно і можна,

а що не модно...

Модно (а значить — потрібно) —
писати про соцзмагання,

Про колгоспи,
корови і свині.

А не модно
(цебто, не можна) —
про перше кохання,

Про очі небесно-сині...
От і писали поети, як рботи,
Навіть про Сталіна чоботи!
Аж раптом —

о, радість!

Прийшов указ:

Оцим дозволяється в віршах слова:

*Місяць, верба, соловей, перелаз,
Вишні, любисток, ставок, кропива,
Човен, троянди*

— та інша ботаніка

З творів Левицького та Основ'яненка.

Очі блакитні,

і карі,

і сірі,

Навіть любов

(у належній мірі),

Щоб меж реалізму не переходило

І соціалізму

не пошкодило.

Після команди

Вірші зросли

Про білі троянди,

Перли роси...

От і накумкали

Кум до куми

Лірики ніжної

Грубі томи...

Аж кличуть в партком

чудового ранку

Поета ніжно-ліричного...

— Слухай,

ти пишеш про любку-коханку?

— А що ж тут такого незвичного?

— А от які ти вживаєш слова?

— Такі,

як дозволено по статуту:

Червону калину...

— А барвінок і ругу?

Це комбінація досить нова,

Жовто-блакитна,

хоч не зразу помітна...

І соняшник в тебе

на СИНЬОМУ небі

(Прапором може стати в потребі).

До того —

ще й вишиті рушники
 Як символ націоналізму.
 Все це
 у віршах твоїх дається взнаки,
 Як придивитись крізь сталінську призму.
 — Та ці рушники
 вишивала мати...
 — А чим вишивала?
 — Хрестом і гладдю.
 — От і признався,
 порадував дядю!
 Отже, у віршах твоїх і хрести!
 Може і церкву відвідуєш ти?
 За те,
 що відбіг від приписаних мір,
 В дорогу збирайсь — на Сибір!

**
*

Слова,
 слова,
 слова...
 Бідна ж моя голова!
 Поетів
 рясно було у Сибіру,
 Як влітку у тундрі морошки...
 Склеївши серця розбиту ліру,
 Вони оживали потрошки.
 Ті — реалісти,
 а ті — символісти,
 А той —
 диви —
 модерніст!
 Хоч не було де з бльоконом присісти —
 На нарах мережили лист.
 Блатні
 також свого поета мали,
 Що їм складав
 на кожен день пісні.
 Цим ремеслом пишавсь він небувало

Деклямував наголос і вві сні!

Він,

хронологію відкинувши набік,
Самого Пушкіна назвався братом!
Бундючився, як андалюзький бик,
І віршував

чотиристопним матом.

Заварював “поеми” він, як кухар,
Про комендантової жіночки діла.
А як співав,

то ставили “на шутер”

Когось,

щоб Галя часом не ввійшла.

На смак любителів солоного сальця,
Його байки, хоч неоригінальні,
Були приперчені

і дуже, дуже “сальні”...

Але повторення — те саме, без кінця,
Ця Кама-Сутра

в стилі балаганнім

Надокучала навіть вуркаганам.

Тоді його хтось сіпав за рукав:

— Закрой чернільницю!

І “Пушкін” замовкав.

— — — — —

Серед членів “Сови”

Двоє були особливі.

Один —

нижчий трави,

Хитка бур’янина на ниві —

Це той, що тримався “ліній”,

Старався не схибити й міліметра,

І попався

за квіти сині

У сонячно-жовтім спектрі.

Він писав і тепер улесливі

Вірші про партію із вождями,

Надіючись на амнестію,

Що з неба впаде неждано,
 Як безбожного бога ласка...
 А "Совам" казав — що це — маска.
 А другий був

Федір Петрович,
 Котрого аж з Колими,
 Начебто в ліпші умови,
 Привезли цієї зими...
 Ото Микола зрадив!
 З рідного міста земляк...
 Не знаходив інакших слів,
 Крім
 "Невже? Справді ви?!"
 Звідки, як?"

Федір Петрович,
 колишній підпільник,
 Випростав спину в Сибіру
 і скинув, нарешті, маску:
 — Хоч у Сибіру я — не невільник!
 Тут я не дбаю про панську ласку!
 Я не скривдив нікого,
 нікого не вбив, —
 Я тільки любив Україну:
 Любив голубів,
 любив солов'їв
 І любить їх повік не покину.
 Я вже пройшов всі тортюри,
 Не заламався,
 нікого не видав,
 Поборов я тюремні мурі
 Променем сонячних видив.
 Важкі ланцюги закону,
 Та вільне слово — міцніше
 Від криці, граніту й бетону!
 Не пропаду вже ніде я,
 Як битий поміж небитими.
 Поки не вмре ідея,
 Нація наша житиме!
 Почувся між "Совами" свист:
 — Що ви сказали?

НАЦІЯ?

А ви часом не того,
не фашист?
Ви з німцями злиті співпрацею?
— Вам вже навіки мозки прополоскані!
Нація й наці хіба ж тотожні?
Смикали нас, безборонну плоскінь,
М'яли й мочили
щоб тіпати можна...
Знайте, що ми, українці —
це НАЦІЯ!
Тільки над нами нависла руйнація —
За те, що не знаємо, хто ми і що ми,
За те і стелять нас замість соломи...

— — — — —

Увечорі,
в напівтемнім бараці,
Стомлений
після сутужної праці,
На пекучім морозі надворі,
Читав свої вірші
про кров і сіль нації,
Про чисті полтавські зорі...
Читав —
не боявся кари,
Бо він у неволі знайшов свободу.
— Ну, що мені зроблять тепер комісари?
Хіба що скинуть із скелі у воду!
Від слів таких
видужують хворі,
Їх військо співає в час перемог!
І слухали люди,
і слухали зорі,
І слухав
Предвічний Бог.

Дмитро Чуб

СВІДКИ СТОЛІТЬ

Вповодж Дністра похмурені горби
Зійшлись до берегів,
Немов помірять силу;
В одних нема ні дуба, ні верби,
Лиш камінь скрізь
Стирчить у них по схилах.

Другі, скелясті,
Стали, мов стіна,
Потріскані,
Поламані часами;
Об них і вітер
Бився і стогнав,
І поливало буйними дощами.

А онде ліс поліз
З долини на бугри,
Лиш де-не-де
Полишив голі плями,
Шарами, зморшками,
Чоло гори укрив,
Місцями ж брилою
Маячить сірий камінь.

Є скелі: кручею
Звисають на Дністер.
В обличчя їм
І сонце, й вітер свище,
Це від Карпат,
За двісті сорок верст,
Прийшли сюди
І річка, і узвишшя.

Впилися скелі
Променем палким —
В них давніх поколінь
Сліди і досі знати:

Вони пригадують
Хмельницького полки
І знають, як гуляв
Ще Кармелок завзятий.

Їм свіжі в пам'яті
З поляками бої,
Бо їхніх шибениць
Ще мерехтять примари...
Немало кров'ю
Землю напоїв
Той час,
Проходячи в пожарі.

Дністер — кордон.
По той бік — край села...
То Україна й там
Під чоботом боярів...
І в серці біль,
Мов сутінь простяглась,
Неначе присмерк
Яром.

Чвалає берегом
Румунський вартовий.
Трима за цівку він
Гвинтівку на плечі,
Бо лине пісня
Наших орачів
Аж ген, де шлях
Маячить з куряви.

1930

Микола Щербак

СЕРЕД ОКЕАНУ

Дай мені, Господи, силу варяжу,
Сонце, спряди позолочену пряжу,
Райдуго, викуй щасливу підкову,
Хвиле, як мати, співай коліскову,
Вітре попутний, повій мені зрання,
Вірні вітрила — мої сподівання!
Тут, де вирве, де б'ється стихія —
Я і надія!

НЕ ВСЕ ВІДІЙШЛО...

Забивсь на край світу і звів собі дім,
Війнуло затишком з нової оселі,
І радість, і щастя вселилися в нім, —
Чому ж бо на серці думки невеселі?!

Не все відійшло... Жалібниця-жура
Скорботно засновує зморені тіні.
І горе прадавнє, і туга стара
З кутків обступили в німім голосінні...

Н. Щербина

РАНОК В ЛІСІ

(З книги сонетів "Мальовнича Україна")

Шепоче ліс Цар-Охові казки про Хоху,
А Щезник вже лишив твердий нічліг-розсоху,
Склика в сопілку вівці з лісових осель,
Де під ногами хруск оленячого моху.

На щиросердий спів заграла в сурму сарна.
Аж вийшов на бугор і милувався Лель,
Як гомонить над лісом пісенька зугарна,
Як на землі дзвенить музика понадхмарна.

Спелелися звуки кобз, флюяр, прадавніх рель.
Зелений Ох іде на просвіт, по ялиці,
Де вже ведуть танок русалки яснолиці,
Утяв плетінку Добродушок-мудрагель.

Кружляє все в танку легкої хитавиці,
Пливуть ліси в піснях, у сонці і в музиці.

1965

За кубанським фолкльором, Хóха — волохате страховище, на зріст нижче за людину. Всі пори року живе по глухих занутках садів. Відзначається тим, що хапає в свою торбу кринливих, плансивих та неслухняних дітей і підлітків. Отож батьки лякають своїх дітей: "Не плач, а то Хоха візьме, і ти більше не вернешся додому".

Автор

ЛИСТОЧОК ПРИ ДОРОЗІ

Відірваний від рідної землі,
Що значу я? Листочок при дорозі!
Його розтопчуть копитечка козі
Чи вітер кине в пащі моря злі.

Та де б не був я — в грізній гір облозі,
Де прасеквої — лісу королі
Корони гублять в бірюзовій млі,
Чи то в плавбі на морі в острозі, —

Думками завжди я з своїм народом!
Тирани дикі розлучили нас...
Божусь я стародавнім Богом-Родом:

Єднає нас і мова, і Тарас.
Покличе прапор нас один, в свій час,
В руках палких борців, що прийдуть згодом.

12. III. 1970

АНДРЕАС ГРІФІЮС

Творчість Андреаса Гріфіюса (1616-1664), видатного німецького поета й драматурга епохи барокко, повертає до себе останнім часом все більше уваги дослідників. Нещодавно в Тюбінгені з'явилося повне критичне видання його творів, писаних німецькою мовою. Українська поетка Віра Вовк, що працює тепер над перекладами з різних поетів барокко, надіслала нам свої версії трьох найпоказовіших сонетів цього даремно призабутого автора, якого критика часом зіставляє з В. Шекспіром.

О. З.

Андреас Гріфіюс

СЛЬОЗИ БАТЬКІВЩИНИ, 1636 р.

Ми більше ще, ніж зовсім постраждали:
Лукавої орди навіжена труба,
Від крові жирний меч, канонний барабан
Добро і піт і труд пообжирали.

Дзвіниці палахтять, церкви перевертають,
Потужних посікли, а з ратунші — кошмар,
Знеславлено дівчат, і де не глянь — пожар,
Безправ'я, пошесть, смерть аж серце прошивають.

Ровами міста кров біжить, неначе ртуть;
Вже тричі шість років поволіше пливуть
Закидані мерцями ріки-води.

Мовчу про те, що гірш, ніж смерти сон,
Ніж голод, жах і пошесть і вогонь:
Що скарб душі загарбано в народу.

РАННІЙ СОНЕТ

Предвічно ясний гурт свої світла ховає,
Діяни меркне блиск, рожевий небосхил
Сміється, й легіт, пестощами крил,
Розбуджує пташню, що день новий вітає.

А світове життя цілунком будить днину,
В промінні голова — неначе самоцвіт —
Дзеркалиться в воді. Тож тричі мій привіт
Потузі, що сріблить навколішках людину.

Ти прожени з душі цю горобину ніч,
Цю темряву густу здійми з печальних пліч,
Дай пільгу серцю, воскреси надію!

Дозволь пробути в тебе цей робочий час.
Якби сьогодні мій останній день погас,
Хай вічне світло мною володіє!

ВЕЧІР

Минув поспішний день; свій прапор ніч несе,
Череда зір — услід; і втомлена людина
Лишає поле й труд; де птах і де тварина —
Скорботна тиша скрізь. Минає час бігцем.

До гавані пливуть усі човни життя.
За декілька років, як день до ночі гнеться,
Так я і ти, і все, що бачимо, минеться,
Бо наш короткий вік — утоптана біжня.

Всевишній Боже мій, не дай в бігу спіткнутись,
До розкошів, вигод, підлоти пригорнутись,
Беру твій вічний блиск за світоч до мети.

Як тіло це засне, то хай душа зоріє,
А як останній день зо мною звечоріє,
То вирви ти мене до себе з темноти!

РАЙНЕР МАРІЯ РІЛЬКЕ

Минулого року увесь літературний світ відзначає століття з дня народження Райнера Марії Рільке (1875-1926), одного з найчільніших німецьких поетів новітньої доби. На 1976 рік припадає п'ятдесятиліття з дня його смерги.

Українському читачеві ім'я Р. М. Рільке стало добре відомим ще за життя цього поета, коли в 20-х роках біжучого століття В. Залозецький, Ю. Липа та О. Луцький опублікували свої статті про нього або переклади з його творів. Багатьох рількезнавців, а серед них і українських дослідників літератури (таких, як М. Рудницький, Є. Ю. Пеленський, Д. Дорошенко та ін.) віддавна цікавило короткотривале перебування Р. М. Рільке на Україні, яке, однак, відіграло вирішальну ролу у формуванні його релігійного та естетичного світосприймання. По другій світовій війні найбільше в нас перекладали Рільке Михайло Орест, Богдан Кравців і Микола Бажан. Останньому належать повні переклади двох його збірок — Дүїнянських елегій та Сонетів до Орфея. З-поміж літературознавчих публікацій варто згадати майстерно написану роботу Олекси Ізарського Рільке на Україні (1952). Нижче подаємо нові українські переклади з Рільке Святослава Гординського (перша і друга поезії) та Олега Зуєвського.

О. З.

ЖИВУ Я ЖИТТЯМ...

Живу я життям у зростаючих колах
Над світу речами всього,
Останнього хай не звершу я ніколи,
Та сповнити прагну його.

Кружляю круг Бога, круг вежі високої,
Спрадавна, од віку віків,
І сам ще не знаю — чи буря, чи сокіл я,
Чи тільки великий спів.

Переклад С. Гординського

БУДДА

Він мов би слухав: тиша у просторі,
Який для нас лишається німим...
А він — зоря. І скрізь великі зорі,
Невидимі, спинилися над ним.

О, він є все. Глухота в нім постійна
До наших просьб. Хай, в захваті без мір,
Ми перед ним упали б на коліна,
Лишиться він незбагнений, як звір.

До стіп його рвемось ми повсякчас
Тим, що мільйони літ у нім кружляє.
Знання він наше забуває
І вчить наказане у нас.

ДОЛЯ ЖІНКИ

Немов король на ловах запальних
Нап'ється з кухля й розжене утому,
А той, чиїм він був, опісля них
Його, як рідкість, привезе додому,

Отак і доля, спрагла в боротьбі,
Із неї часом п'є наснагу теж,
Докіль життя якесь мале без меж
Її від втрати забере собі

І заховає в шафу за шибками,
Де річ у нього цінна не одна
(Чи тільки так про це говорять завше).

І, начебто позичена, роками
Старіється і сліпне там вона,
Ні цінністю, ні рідкістю не ставши.

УШЕСТЯ МАРІЇ

I

Розкіш ти, олія, що пливе
Вгору, дим з-понад кадила,
Лютня, що в простори задзвонила,
Молоко землі, хай все живе

З небом ще малим, як із криниці,
З тебе п'є, ти вбогий край насить,
Золота, мов колоски пшениці,
Чиста, мов на озері блакить.
Як вночі ми чуєм хвилі скорі
Слухом осамотненим своїм,
Ти, підносячись, у нашім зорі
Теж сама. Що в в ушкові малім

Голки, погляд мій в тобі застряне,
Доки всю тебе закрие мла,
Щоб у сяйво фарб, йому незнане,
Ти його крізь небо пронесла.

II

Не з очей ти учнів тільки, в кого
Ти лишила в сукні сміток свій:
Ти з квіток — суцвіття їх рясного,
З лету птаха подалась як стій;

З гойної невинности дитини,
З вим'я нагодованих корів. —
Скрізь бракує здобутків частини,
Лиш достаток неба збагатів.

Ягодо, що ми тебе в турботі
Виростили там, де наш город,
Хай тепер відчуємо ми в роті
Післаних від тебе насолод.

Ми твоєї прагнемо покрови,
Всі без тебе сироти гуртом,
Змилуйся й зміцни нас, як вином,
Бо про збагнення немає й мови.

НАРЦИЗ

I

Нарциз в'ялився. Близь його ества
 Росла з його краси, неначе квіти
 Геліотропа — запахом жива.
 Йому ж належало себе лиш зріти.

Він те любив, що в себе не зберіг
 І що повітря вільне не тримало.
 І, давши світу образів мало,
 Скінчився він і бути більш не міг.

II

Це теж: виходить з мене, щоб, як спів,
 Розлитися в повітрі й серед гаю,
 І я його поволі затрачаю,
 Воно ж блищить, не стрівши ворогів.

Воно щораз від мене вгору йде,
 А я лишаюся, за ним не лину;
 Але мої кордони без упину
 Вперед спішать, і он вони вже де!

Так само в сні: нема міцних тенет.
 Податливість нутра, ядро нужденне,
 Що в овочі згнило! Утеча, лет
 В усі керунки із поверхні в мене.

Що там формується, як образ мій,
 І в гору, тремтячи, в сльозах спливає,
 Постати в жінці б ще могло одній,
 Але коли в її буття безкрає

Тоді я кинувсь, не дістав його.
 А ось мені під сонною водою
 Себе воно виказує всього
 Для подиву, де рожі наді мною.

Його не люблять там. Там тільки в глеї
 Байдужі камінці лежать на дні.
 Я бачу, як нерадісно мені.
 Це був мій образ у очах у неї?

Чи так збудила в сні вона красу
 Якогось жаху, втіху в нім окрему:
 Бо, як гублюсь я в погляді своєму,
 Мені здається, що я смерть несу.

З НІМЕЦЬНИХ ПОЕТІВ

Ріхард Демель

ОДНА НІЧ

Як полями сутінь звисне,
 Чути, як ясніють очі:
 Соромливо зірка блисне,
 Цвіркуні жвавіш застрочать.

Кожен звук багатобарвніш,
 Все просте стає дивнішим,
 Блідість неба, ліс і плавні,
 Кожен шпиль, немов ясніший.

І не бачиш ти під тінню,
 Посторічене, як світло,
 Б'ється в темряві склепіння,
 Й сам стоїш ти, мов розквітлий.

Стефан Цвайґ

СІРА КРАЇНА

На хмарах погрозливих сіра червінь —
 Вони полем самотнім сунуть
 Мов звуки сопілки хтось губить в траві —
 То осінь по світі йде з сумом.

Її ти присутність не можна схопити,
 Не можна підслухати мотиву,
 Проте в погасанні полів золотих
 Її ти відчувеш, тужливу.

Детлев фон-Лілієнкрон

ЛІТНЯ НІЧ

Аж там на горах десь креснули громи кайлом —
 То буря там промчала надвечірня.
 Селяни кіньми вже вертають з поля в'яло,
 А пісня від женців луна аж до узгір'я.
 Стовпи від димарів звелись у глиб безхмару,
 Упершись ґратою, мов виглядають ранку.
 Ступає тихо ніч, шугають сов примари,
 Й самотня цитра десь ще дзвонить із альтанки.

Теодор Дойблер

МОЄ МОРЕ

У морі безліч сердець, що в берег тихо б'ють,
 Де острова погаслий сон гойдає,
 Як тоскно несете в'юнку ви тинь свою:
 Де ж спокій той обіцяний розмаявсь!
 Повзуть до берегів пінасті тигри люто,
 Немов скажені пси, їх пащі повні піни!
 Потвори Гадеса воліють зняти пута,
 Щоб натягти ярмо пустелі цій подвійне!
 Розвій ти дива ті, що чарами сповиті,
 То ритми зібгані напружує намет,
 Співає сонце лагідно і тихо у блакиті,
 Хто ніжність цю, прозорість обійме!
 А гребні хвиль горять і сиплять блиском,
 Де крик чайок зникає в піні бризків.

Переклав Дмитро Чуб

ВЛАСНІСТЬ

Мені трохи прикро говорити таке, бо це може виглядати, як нескромність, або ще гірше, як настирливість, а це риса, яка найбільше перечить моїй вдачі (мені завжди незбагненно, як хтось дозволяє собі на таке, коли одразу ж там, де проходить настирлива людина, квітучі міста перетворюються на пустелю). А що я не вмію брехати, і факт моїх посіlostей ледве чи вдасться приховати, то я краще зізнаюся: я найбагатший в усьому світі.

Як це сталося, я й сам не знаю, я аж ніяк не спричинився до цього, мені справді не втямки, як це вийшло; я не годен навіть сказати, чи ця власність дісталася мені в спадщину, чи мені її хтось подарував, я навіть вагаюся визначити, коли саме я її зауважив, будиши одразу ж надто захоплений нею, тільки ж це ані трохи не мінє факту, що такого багатія, як я, ще світ не бачив.

Щоправда, на перший погляд це не дуже помітно, бо на мені блаженське вбрання, яке мені час від часу дарують сусіди, лінуючися нести його кудись викидати, мешкаю я також аби-як, бож мені вистачає і шматка даху над головою, а проте немає жодного багатія, який би хоч трохи переважив мої посіlostі, бо вони охоплюють усю земну кулю.

Мої отари худоби (хоч тепер уже ніде не полишалося й моріжків, не те що пасовиськ, адже скрізь самі міста й каміння) такі велетенські, що з ними не можуть зрівнятися і найчисленніші табуни кочовиків.

Щоб заощадити місце й простір, я тримаю свої табуни коней і отари корів у водогінних рурах хмаросягу, в одній з найменших кімнат якого я й живу, хоч мое помешкання заслуговує радше назви закамарку, ніж кімнати, у ньому немає навіть місцини на ліжко, і я змушений спати або в гамаку, що його я зв'язав зі старих сіток, з якими ходять купувати на базар, почепивши цей гамак, замість лампи, до стелі (ці сітки не рвуться лише тому, що я не зловживаю їдженням, і на мені обмаль тіла, оскільки я їм лише принагідно), або стоячи, притулюючися до стіни, бо

в моїй кімнаті й на підлозі нема як випростатися на весь зріст.

Але якби я вивів свої табуни на вулиці, весь рух припинився б, перервалося б постачання енергії, спорожнили б усі бюра, підземка й залізничні станції, тому що всі покидали б свої обов'язки, повибігавши дивитися на мою велику добірну худобу, ані трохи не подібну на ту, яка ще подекуди залишилася в країнах, не забудованих хмаросягами. Бо хто бодай раз бачив, як вилискує шерсть на моїх коровах і конях, той довіку не забуде цього видовища і його все життя тягтиме бодай ще раз углядіти це видово.

Я не маю рахунку своїм табунам і отарам, вони такі неосяжні, що тільки час від часу я чую в рұрах мукання корів, що їх ведуть до водопою, або іржання табунів коней, на яких ще не сїдав вершник. Моя худоба розташована на такому просторі, що коли я на неї дивлюся, на цю зливу спин, що мерехтить у далннї, мандрівки народів видаються мені незначним скупченням людей, які чекають на трамвайній зупинці, і коли я перебираюся на нове помешкання, за мною по всіх водогінних рұрах тягнуться мої неосяжні отари, аж повітря тремтить від іржання й мукання, звуки, що їх мешканці хмаросягів (і то лише тому, що багато з них не знає, як виглядає корова) тлумачать, як переливання води в рұрах, так, наче досвідчене вуха не спроможне відрізнити переливання води від мукання чи іржання.

Тільки я не збираюся нікому нічого роз'яснювати, про мене нехай собі вірять, що то вода, а не мої табуни, пощо хвилювати людей і позбавляти їх сну? Нехай вони і далі тримаються свого переконання, що іржання й мукання в батареях спричинює вода для ogrівання, адже якби вони знали, що в усіх радіаторах, у всіх рұрах хмаросягу круглу добу переходять з одного пасовиська на інше отари й табуни моєї худоби, це багатьом відібрало б спокій, а я нікого не хочу позбавити відпочинку. Люди й так приходять додому натруджені й злі, і мені їх часто щиро шкода, хоч, звісно, кожен має лише таку долю, яку він сам собі вибирає, попри те, що скрізь тільки й чути, мовляв, винні обставини, а коли я думаю інакше, то це нібито по-

ходить виключно від того, що я ніколи не гарував і тому їй не знаю, що таке життя.

Що ж, я не схильний перечити, нехай буде так, адже я однак не маю наміру когось повчати, що є суцільним безглуздям. Та й хіба на світі хтось колись слухав повчань? До того ж повчання — вияв нелюдяности, бо пощо казати людині те, чого вона не бажає слухати? Зрештою, я й не люблю нікого турбувати. Мої отари, котрі роблять мене щасливим, внесли б тільки нелад у їхнє життя.

Мої сусіди напевне зажадали б, аби я задовольнився тим, чим задовольняються вони, і щоб не чинити їм прикрощів, я мусів би вивести з усіх рур мою худобу й перейти десь інде, де мені не заважали б: можливо, до іншої країни, чи десь ще далі, а це означало б кінець усього, що люди звикли називати цивілізацією.

Бо в руйнах, які залишили б мої отари й табуни від хмаросягів, вийшовши з водогінних рур (я охоче зробив би це інакше, тільки ж худоба не в змозі вийти, не порвавши батарей, навіть якби я допильновував кожну рурку, — це така злива тіл, які ревуть і змітають усе на шляху, що її не спроможний охопити розум), не залишилося б місця ні на що живе, і ті, що прийшли б на місце руйн, мусіли б починати все від початку.

**
*

МАРАТОНСЬКИЙ БІГ

Я не знаю, чому так склалося моє життя, що мене позбавили сну. Тобто, звісно, я лягаю до ліжка, як і кожна людина, заплющую очі і повертаюся набік, аби заснути, але що відбувається далі — у мене просто язик не повертається комусь у цьому зізнатися. Та й як же я когось переконаю, коли навіть господиня, яка будить мене кожного дня до праці, завжди твердить, ніби мене треба трісити малошо не півгодини, заки я очуняю.

Вона переконана: такого сплюха, як я, їй ще не траплялося мати на помешканні, не знаючи, що я вже навіть забув, коли заплющував очі. Адже тільки но я лягаю до ліжка і чую, що ладен заснути, мене посилають на великі дистанції в марафонський біг виконувати доручення, від яких часто залежить доля всього людства, доручення, завжди невідкладні, і я ледве встигаю на ранок повернутися на той час, коли господиня будить мене, дорікаючи поганою звичкою спати підібгавши під себе ноги, що виглядає, ніби я зриваюся зі старту, замість спати на спині, як усі порядні люди, що і ліпше для здоров'я, і не матлошить так ліжка, яке вона кожного разу мусить наново перестелювати.

Вона дивується, що я завжди виглядаю стомлений, і запевняє, мовляв, це від того, ніби я занадто багато сплю, не припускаючи й на мить, що невдовзі я просто забуду, як виглядає сон, бо навіть коли я на праці й маю вільну хвилину, аби покусняти над актами зі статистичними даними, над якими я працюю, і надолужити втрачене, я силоміць стримуюся, знаючи, що мене негайно ж пошлють бігти з якимось важливим дорученням, хоч правда, на коротші віддалі, ніж уночі, і тому мій марафонський біг, коли я ляжу в ліжку, буде ще тяжчим, ніж звичайно, бо я кожного разу мушу долати бурхливі ріки, пустелі й гори на неймовірних віддальях між палацами, куди мені доводиться носити вісті.

Часто в мене стріляють, переслідують, та мої швидкі ноги завжди виносять мене неушкодженим, і саме ця бездоганна витривалість і прирікає мене щоночі на марафонський біг, оскільки всі інші бігуни, яких висилають, не досягають місця призначення, і тому кожного разу женуть мене.

Я вже так знаю всю земну поверхню, що можу бігти з заплющеними очима, а мої ноги самі розпізнають на дотик кожную місцевість, куди мене шлють, і хоч мені часто доводиться марнувати багато часу біля поромів, біля яких завжди жахливий рух, бо інколи цілі народи чекають на переправу, я ще жодного разу не спізнився з дорученням, оскільки з роками я в марафонському бігу лише вдоско-

налююся. Він набуває такого розмаху, що коли мені випадково в дорозі на працю десь у вітрині доводиться бачити на телевізійних екранах, виставлених на показ, змагання найславетніших бігунів світу, вони здаються мені зборищем калік, які не вміють ступити й кроку, не те що бігати.

Але досконалість, що мала б тішити кожного бігуна, мене ні трохи не радує. Якби мені дозволили бодай раз виспатися, я віддав би всі почесті мого бігунства. Тільки на це немає жодної надії, і я не хочу дурити себе.

Так, як стоять справи, я вже передчуваю, що мені навіть не дозволять спокійно вмерти, аби назавжди відпочити.

Звісно, мені цього так просто в очі не кажуть, тільки з майже непомітних ознак, із тих невловних відтінків ушанувань, якими наділяють мене, цінуючи мої послуги, я бачу, як на мене чатують, щоб тієї миті, як я назавжди заплющу очі, послати мене в той скажений марафонський біг, який триватиме довіку.

Іван Боднарчук

НА ЗОЛОТИХ ГОРБАХ

У кого горби ці важкою тугою в душі, а в кого вони втіхою і щастям. Хто зуміє непривітні горби пригостити у своїй душі, зігріти їх теплотою свого серця? Горби повні ніклю і смутку. Перед сходом сонця вони обважнілими хмарами підпирають обрій, а при заході — бряжчать не то золотом, не то іржею. На цих горбах не родить хліб, не росте трава. Але живуть тут люди, вони добувають нікель, та не живуть самим ніклем: розводять городці, сіють квіти, й оселя ця красується навколо життям.

Одного ранку між горбами на залізничній станції зупинився поїзд. Із поїзду висівались пасажирки. Біля дрютяної огорожі стояло двоє дівчаток. На грудях у них пишалися до сонця різьблені коралі, а в руках квіти. Вони виійшли зустріти маму з України. Мама ніколи їх не бачила й мала пізнати по цих дерев'яних коралях, що вирізьблювалися її пучками. Дівчата одна до одної були подібні, мов дві краплі води, з лица були дуже красиві, й цим привертали до себе увагу пасажирів.

— Кого ви тут виглядаєте, діти? — запитували.

Дівчата, поглядаючи одна на одну, посміхались. “Незнайомі люди! Яке їм діло до нас?” — думали.

На кам'яному висипі, зібгавши ноги під себе, сидів залізничник, смоктав люльку й посміхався. Над мостом звисав місяць. Сонце вже було над дахами, і місяць лаштувався за кущами дождати вечора, якомсь ніяково було йому тут днювати.

Пасажирки вже були розійшлися, поїзд відгукотів, дівчата повернулись до батька, що оподалік сидів в авті, спершись на керівницю. Він, здавалося, спав, тому дівчата, підійшовши до авта, заговорили аж тоді, коли батько підвів голову.

— Нема, тату, нашої мами, не приїхала...

— Мама мови не знає, коли б хоч десь не заблудилась.

Батько ще раз подивився на телеграму й сказав:

— Сідайте, поїдемо ще на автобусну станцію, а там ще й устигнемо на летовище. — Мотор загуркотів, авто підскочило і врізалось між горби.

Тимчасом за двірцем на пагорбку проходжувалася з валізкою в руках якась жінка. Вона посиділа якусь хвилину на камені, опісля звелась на ноги, шукала стежки.

— Оце ж ті горби, про які колись писав мені мій Яким. З дому вони мені якимись іншими уявлялись. Писав: “Як тільки закрасить сонце вершок пагорбка, я кладу ліхтарку на чоло і спускаюсь у підземелля. А тут уже ніщо не замрячить мені моїх думок — тут мені сади цвітуть, квіти пахнуть, у гуркоті свердел вчувається мені далека пісня”...

Жінка з валізкою — це Марія Іванівна, Якімова дружина. Вона зійшла на автостраду, тут пересувалась валка автомашин, і їй доводилось час від часу сходити в рівець. Аж оце зупинилось якесь авто, а з нього визирнуло усміхнене, немов знайоме, обличчя.

— Кого ви тут шукаєте, пані? — запитав водій.

— А, кого шукаю!.. Шукаю своєї долі, загубленої десь на цих горбах... — сказала, іронічно посміхнувшись.

— А чи не будете ви Якімова жінка?

— А ви ж знаєте мого Якіма? Якіма Степановича?

— А чому б мені не знати, живемо в одному місті, то ще б не знати? Всі ми тут свої й живемо, немов одна рідня. Знаємо, що маєте приїхати. Ну, що ж? Вітаємо з приїздом!..

— Дякую.

— Сідайте, підвезу вас. Яким сьогодні не пішов до праці, казав, що виїде жінку зустріти. Ви, мабуть, розминулись. Може, він уже і вдома, сідайте! — сказав, відчинивши дверцята авта.

— О, як приємно! Зразу й потрапила на свою лодину. А то розглядаюся, ну й ніяк не відгадаеш, куди тобі стежка до своїх. Бачу, щось маячить на горбку, мов баня, то й туди прую...

— Ви, пані, дивіться, де зеленіють травники, ідіть за запахом квітів, то й потрапите до своїх. Наш народ любить квіти. Дивіться, на цих горбах і кропива не росте, а наші

люди вирощують квіти, сіють петрушку, розводять сади... Як тільки побачите хатину у вінку квітів, повертайте сміливо, там живуть наші люди. Не думайте, пані, що ми тут живемо самими ніклями. Припали нам смутні горби, а ми на цих горбах сіємо квіти, вони нам ростуть і пахнуть.

— А я й думаю про те, що в нас є своя земля... І дивлюсь, куди то доля закинула мого Якіма... — журливо захиталась Марія на задньому сидженні, розглядаючи чергування непривітних горбів.

Їхали. Горби підставляли їм свої хребти, авто заскакувало й розсівало розмови по долинах і горбах. Аж в'їхали між пахучі городці й тут перейшли на розмову про Якіма. Дядько ніяковів, йому хотілось без болю наблизити Марію до всього того, що жде її в Якимовій хаті.

— То таке, знайте, багато говорити й мало слухати. Яким, мабуть, про все вам писав. Він тяжко переживав, коли почув про спалене село, про втрату дружини, ну, бо така була чутка... Він, кажу вам, нидів нам з дня на день. Отак, як той квіт, що його перший приморозок діткне. Людина миналась нам на очах. Попав у тяжку недугу. Ми вже й не вірили, що він ще житиме. Плів ногами, як не своїми. Кинулись ми рятувати його. Але це не так, як сказати. Бо це не те, що голод, це й не холод — це іржа на серці. Дивимось, іржавіє душа. Людина скапується, мов та воскова свічка. Наше діло рятувати людину. Ну, то пльонталась тут якась кельнерка-францужанка. Думаємо, зведемо, то врятуємо дві душі, не одну. Ага, не так, як сказати. Привела йому на світ близнят, а сама, звісно, як чужинка, задерла хвоста й повіялась. Отак, як кажу вам... Ну, а опісля, ваш лист, і Якимові світ розвиднився... Хочу сказати вам, що й діти ждуть вас, мов рідної... Діти гарні. Діти наші. Вони жили вашими листами.

— Їду до них, нещасних. Коли я довідалась про це сирітство, то душею рвалась допомогти їм хоч і з-за моря... Діти писали мені, я жила їхніми листами.

— Ну, то це вже така наша українська душа. Вона меж не знає... О, а це ми вже вдома.

Зупинились біля огорожі в квітах.

— Це вже ваше дома. Якима, мабуть, ще і немає. А ви сядьте собі тут на лавочці під горіхом і дожидайте, він зараз десь з'явиться.

Незнаний чоловік влаштував Марію Іванівну з валізкою на лавочці під горіхом.

— Це, бачите, Якімова хата, городець, садок. Хату цю він сам власними руками збудував, ніхто йому й одного цвяха не забив, він сам майстер на обидві руки. Ви посидьте, а він зараз з'явиться...

Сів у авто, ще раз оглянувся, махнув рукою і поїхав.

Марія Іванівна лишилась сидіти на лавочці під горіхом. Якусь мить була задивлена на причільне вікно з фіранкою.

— Не знати, як Яким зустрине мене? Це ж уже близько тридцять років... По таких роках людина стає іншою. До того чужина. Якже ж йому не зчужіти!

Билась сумнівами.

На горісі стріпонула пташка крильцями, на коліна Марії Іванівні злетів горіховий листок. Марія взяла той листочок до уст, розкусила, він був гіркуватий, але пахучий. На душі їй стало самотньо, важко. А тут приплентався якийсь кіт і став обтиратись об Маріїні ноги. Опісля вискочив на коліна і став лизати по руках. Марія гладила його по голові, а він муркотів в золоту котячу гармонійку.

— У кого ти позичив цю гармонійку? Як тебе на ім'я? Чи ти розумієш мене? Муркочиш... Ти зовсім по-нашому муркочиш... Кіт — котом. А як люди?

Повз огорожу проходили люди, й Марія вичула якусь незручність.

“Скажуть: Яким спровадив жінку, а сам заховався, не показується”. Проїшлася в городець. Посміхнулись їй чорнобривці, запахла м'ята, васильок, і якось відрадніше стало на душі. Заглянула у вікно до хати. На стіні висів портрет Якима з Марією, а на софі лежала вишивана подушечка, про яку Марія вже й забула була, — давненько-давненько вислала її Якимові.

Яким повернувся додому й застав жінку на лавочці під горіхом. Стріпонули у шибці рученята, блисли усмішки. Привітались діти; обцілували заплакану, а Яким ще, не

знати чого, порався біля авта. Це вже не та була жінка, яку він залишив там, та яку виношував тут у думках. Марія Іванівна вже була дуже постаріла й так дуже нагадувала тепер Якимові свою маму. Саме в цих роках була її мама, коли Яким покинув село. Дівчата пізнали на Марії Іванівні хустку, яку вислали їй минулого року. Біля неї лежала вилиняла, з поржавленим замком, перев'язана мотузком валізка. “Стара валізка з старого краю. Тут таких ніхто вже не носить. Та й не знати, що там у тій валізці?” — подумали дівчата. Вони просили маму в хату, але мама, немов прикована, сиділа на лавочці. Дівчата взяли валізку, вухо обірвалось і вони, посміхаючись, занесли валізку в хату. Яким витер руки, підійшов до Марії й вибачався, що руки чути бензиною. Він нахилився привітатись з Марією, якимось незручно обняв її і попав поцілунком у чоло. Марія взяла його за руку й не випускала його руки із своїх долонь. Руки її були сухі, схрещені жилами, а шкіра блистіла бляхою.

— Ходи, квітко, в хату! — сказав Яким.

По тридцятьох роках Марія знов почула оце давне, колись таке тепле слово “Квітко”, але воно тепер якимось штучно прозвучало й навіть смішно, немов і сказане на глум.

— О, зів'яла вже твоя квітка, Степановичу, не залишилось на ній ані одної пелюсточки...

— Ну, що ж? Звісно, роки... час своє робить... Заходь, Маріє Іванівно! — сказав Яким, звільнивши свою руку. Холодна й важка рука сама виповзла з сухих долонь жінки. І в цей момент жінка замовкла, обкинула поглядом Якіма, мов чужого. Очима прилипла до жовтих квітів за огорожею. Зідхнула тихенько і ще раз розкусила гіркий горіховий листочок.

— Привіт тобі, Якіме, з України: від знайомих людей, стежечок і тих яворів, що про них ти пісню співав... — стала добиратись Марія до душі Якіма далекими, втертими стежками.

— Ет, минулось... Знаєш, жінко, — знитився Яким, — війна розвінчала нас. Коли б не війна, була б у нас сім'я, зажили б... А тепер — запізно вже. Ну, що ж? Приймаймо життя таким, яким воно і є. Захочеш, житимеш з

нами, а не захочеш, матимеш окрему свою кімнату... Житимем без гніву...

Біля ніг жінки плився чорний кіт. Жінка нахилилась, щоб поласкати його, а Яким копнув kota ногою.

— Це чужий кіт! — сказав. Тепер Яким нервово витяг цигарки, встромив одну в уста, вона підскакувала в дрижачих устах, опісля він запалив її, і сів, схрестивши ноги.

— Ну, то що ти скажеш мені, Маріє?

— Що ж я можу тобі сказати? Приїхала я, щоб повернути тебе Україні, Якиме.

— О, велике завдання. Хіба потрібен я Україні?

Марія розправляла пальцями шовкові тороки хустки. Подумала: "Даремно кличу я собі на поміч Україну, Якіма ніщо вже не зворушує. Яким не той став. Розбагатів, погруб, охолов, отупів"...

З хати вибігли дівчата. Вони вже встигли переодягнутись у вишивані костюми, що Марія Іванівна привезла їм у валізці, перев'язаній мотузком, подали їй батькові вишивану сорочку — подарунок від матері. Батько сказав "дякую", нахилився до Марії і, мов ікону, поцілував в чоло, а сорочку передав дівчатам.

— Ну, то заходь у хату, Маріє! Чим тебе підважити, щоб ти встала?.. На руках занести тебе в хату, чи як? — настоював Яким.

Марія розгублено оглянулась, звелась на ноги й не зробила ще й двох кроків, як виявилось: вона каліка. Яким кинувся їй пітримати за рам'я.

— Ні, ні, не треба, лиши!.. Я вже п'ятнадцять років так... — посміхнулась, і в цій усмішці Яким впіймав щось давнє, тепле, щось немов лік на виболілу душу.

Яким чув про те, що вона була суджена, заслана, відморозила ногу й повернулась калікою, але Марія в жодному листі на це й не натякнула, тож не вірилось. Марія сміливо простягала кроки, нахилиючись на праву ногу, протеза поскриплювала, жалілась на когось — тим самим тоном, що п'ятнадцять років на кожному кроці її життя. У Якіма защеміло щось в душі — не то докір, не то жаль. Йому хотілось тепер обняти її і на руках занести в хату.

— Бідна ти!..

— Нічого, нічого, ти собі з того нічого не роби, вона мені так служить, як тобі твоя. Я вже звикла... Цілі милі верстаю й гадки не маю... Щоб скільки біді!..

Яким увів жінку в хату. Хата озирнулась на гостю своєю просторістю, світлістю, елегантною обстановкою. Марія стала в кутику, мов чужа, й не мала відваги ступити ногою по цьому перському килимі.

— Чого ж ти? Почувайся як вдома!

— Фіялко, Надю, вітайте маму в нашій хаті! — гукнув Яким. З бічних дверей вбігли дівчата й заходились біля мами: переодягали її в тутешній одяг, на свій лад заплітали коси, угощали. Сходились люди. Хата наповнилась веселим гамором. Пішла в рух чарка. Яким угощав гостей у новій вишиваній сорочці з України.

Марія Іванівна сиділа в кутку, усміхалась — мовчазна, заплакана. Нерозгаданими наворотами очі її запливали слізьми.

— За чим вам жаль, Маріє Іванівно? Не плачте, забудьте! Привикнете. Людина з бідною зживається, то з добром не зживеться?..

— Ви нічого не говорите нам, ми розуміємо вас. Знаємо, що значить неволя. Пережили ми її. Треба, щоб наші діти її знали. Неволя це, ади: маєш вуха — не чуєш, маєш очі — не бачиш, маєш язика — не говориш, маєш руки — не робиш те, що хотів би ти робити, маєш ноги — не йдеш, куди хотілося б тобі, маєш серце — не вільно любити тобі те, що любиться. Мусиш любити те, що тобі скажуть, а не послухаєш, скажуть, що ти божевільний, кинуть за драти, годуватимуть якимсь пшоном і шротом, поки не скам'яніє в тебе серце, поки не втрапиш розум... Це не те, що тут: вільно кожному по-своєму, щоб тільки ти нікому лиха не чинив.

— Не плачте, Маріє Іванівно! Ви вже вдома. Яким вас не скривдить, бо тяжко скривдив би його Господь. Яким грошовита людина, він нашпортав цих ніклів на цих горбах. У нього свій лісок, своє озеро, поїдете, побачите. Він у

нас заможна людина. Але все це в нього з мозоля. Тут хто працює, щадить, то й має....

Марія сиділа якась не своя, незрозуміла людям. Якось не потрапляли вони в її душу. Вона поглядала то на портрет на стіні, то на Якіма. Мучив її один сумнів, чи не погасла в Якіма душа. До пізньої ночі гутірки чергувалися з піснями.

Анатоль Галан

МІСЯЧЕНЬКО

*... А голос був із щирого срібла.
Ой, рано, рано, дуже рано
Оксано, ти від нас пішла.*

Павло Тичина

1

Вранішній промінь рожевою щокою торкнувся даху будівлі, потім трохи сковзнув униз і прилип до віконного скла, наче світляна латка. За вікном життя ще не починалось. Там навшпиньках ходила тиша й охороняла людський спокій. Але промінь був настирливий. Він розжеврився ще більше й зосередив свою увагу на заплющеному оці. Око не витримало, здригнулися довгі вії, повільно поповзли вгору й оголили небесну голубінь, яка може бути тільки в юному віці. Напарник тієї голубіні, притиснутий до подушки, ще додивлявся перерване сновидіння, власне поновлював його уже в свідомій пам'яті. Ах, ти, пустотливий, нечемний промінчику! Ти припинив сновидіння на найцікавішому місці... Білі руки-крила допомогли тілові обернутись на спину, й ось під сонячним прожектором уся постать Оксани. "Ну, що ж, греба вставати", — подумала вона.

Пружняві ноги легко стрибнули з ліжка. Довга нічна сорочка нагадувала хітон біблійних дівиць. За дальшою асоціацією, тут пасував би збан на плечі й граційна хода до колодязя... Але — не ті часи. В цьому випадку спочатку вмивання, потім легка руханка при відчиненому вікні, потім телефонна розмова.

— Галло, маестро! Можу я сьогодні прийти раніше, як завжди? Дякую! Так, не проспалося, сонце розбудило. Кажете, сьогодні тільки народні пісні? Добре, вам видніше. До побачення!

Одягання й сніданок забирають точно півгодини, бо ж усе приготоване материнськими руками, все лежить і стоїть там, де мусить лежати й стояти.

— Саню, дитинко, якщо мене не буде вдома, обідай сама, а пізніше розігрієш обід для тата.

— Розуміється, мамуню, нащо ти мені нагадуєш? Хіба б я дозволила, щоб тато їв холодне?

Біла суконка коло шиї, як тюльпан. Саня й сама нагадує тюльпан, тільки на двох струнких ніжках і з блакитними очима, чого в квітів не буває.

Погляди зустрічних чоловіків якось не можуть не зачіпитись за оцю рекляму юности. Погляди наче натрапляють на приємну перешкоду, й поза нею все тимчасово стає нецікавим. Та Сані не в голові ті пристрасні погляди, о, ні! Її подруги давно, з шістнадцятилітнього віку, мають “кавалерів”, проводять із ними час, кажуть, що дуже щасливі... Саня того не розуміє. Її серце покищо зав'язане вузликом, там тільки сонце і спів.

— Так, так, дівчино, хвалю вас за ретельність. Снідали? Може, хочете кави?

Професор також у доброму настрої. Власне, він і не схожий на професора у своїх тридцять років, з таким свіжим обличчям. Та слава кружляла навколо його імени вже віддавна, й не так легко було потрапити в його школу.

— Починаймо, Оксано!

Чудовий дівочий голос наповнив простору залу. Заля обернулася в цілий співучий край. У ній пахло вишневим квітом, у ній текла прозора річка зі стрімкими берегами, в ній сновигав дуб батьківщини...

Час постановки голосу, вправ і поправок минув. Останні два місяці Оксана співала, а професор слухав і схвально хитав головою. Колись він попередив:

— Знаєте, дівчино, в мене своя мірка до тієї межі, коли відходить в минуле учениця й на сцені з'являється артистка. На знак того, що я благословляю артистку на власну путь, я співаю їй особисто, тільки їй, те, що вона в день свого, так би мовити, народження, захоче. Але той день прийде не швидко...

Коли це було сказано? Мабуть, два роки тому. Так, два роки. А разом Оксана вчиться три. О, він аж надто суворий, цей молодий професор. Для нього наче не існувало жіночої статі й жіночої вроди під час занять. Його цікавив тільки голос, поступ того голосу й, розуміється, глибина почуття в співі. Всіх “дерев'яних” учениць і учнів, себто, та-

ких, що не вміли вкладати в спів душі, він безжалісно відсилав додому й радив обрати інший фах. На одне таке, випадково вакантне місце, й потрапила Оксана.

Вона не раз слухала свого професора в оперовому театрі, слухала з величезною насолодою, як і інші слухачі, бо він умів до подиву й побожного страху перевтілюватись у виконувану роллю. Театр ревів від захоплення, а Оксана плакала й починала боятись цього чародія. Та чародій у своїй школі знову ставав звичайною людиною й терпеливо навчав учнів.

Вичерпувалась година сьогоднішніх занять. Дві пари очей — чорні й голубі — раз-у-раз схрещувались. Голубі питали: так? Чорні були непроникливі, але проти звичаю веселі. І ось несподівано впали роздільні слова:

— Сьогодні, дівчино, я співаю за вашим бажанням...

2

Скільки часу минуло від того дня? Оксані здавалося, що дуже багато, а насправді всього три роки. Лишився позаду академічний іспит. Непересічний талант упевнено йшов до вершин. Уже Оксана солістка київської опери, уже її запрошували на виступ до Москви, всі великі міста Советського Союзу бачили на сцені красуню, українську співачку, і майже скрізь, у кінці концерту, коли доходило до останнього виступу “на біс”, публіка вимагала:

— Місяченьку! Місяченьку!

І хоч-не-хоч, Оксана своїм оксамитовим голосом починала:

Ой, не світи, місяченьку,
Не світи нікому.
Тільки світи миленькому,
Як іде додому...

Так і прозвали її в народі “Петрусенко-місяченько”.

Оксана, не важаючи на численні залицяння, не виходила заміж. Чому? Чоловік старшої сестри, голова Раднаркому України Панас Любченко, у приватному житті великий жартівник і насмішник, казав:

— Наша Оксана чекає на принца. Тільки ж принци перевелися. Хіба випишемо якогось із-за кордону...

А Оксана була дуже скромної вдачі й, очевидно, про принца не мріяла. Є жінки, не створені для родини. Вони посвячуються єдиній, іноді й химерній меті, віддають тій меті своє життя, нікого не впускають у своє замкнене, зачароване коло. Для Оксани такою метою був її артистичний шлях. Вона почувала себе щасливою тільки на сцені, поклонялася тільки одному богові — мистецтву.

Був випадок, коли Оксана зрадила своїй професійній витримці й мало не розплакалась на концерті. В антракті їй піднесли величезну китицю червоних троянд з пришпиленою запискою: “З любов’ю від учителя”.

Вона шукала очима по залі за тим “учителем” і не знайшла його. Знала, що учитель давно виїхав до Ленінграду, одружився там, здається, має дітей. Чому він написав “з любов’ю”? Чому ніколи не сказав про свою любов? Ось перед ким розкрилося б Оксанине, наглухо застібнуте серце...

Артистка не цікавилась політикою, не шукала протекції навіть у свого високопоставленого зятя, бо й нащо їй протекція? Вона мала подостатком і слави, й грошей, кожного року літній сезон проводила на кримському узбережжі, або в горах Кавказу, жила так, як їй хотілось. І ось, коли їй було вже 35 років, будучи в Криму, несподівано отримала від матері телеграму з Києва:

“Негайно приїзди. Твоя присутність необхідна”.

Оксана вилетіла літаком і застала матір у розпачі.

— Саню, дитино, ми нещасні, ми сироти...

— Що ти кажеш? У чому справа, мамо?

— Нема вже в тебе сестри, нема й Панаса...

— Де ж вони?!

Мати сказала тільки “померли”, а вже від близьких приятелів Оксана довідалась, що зять, передчуваючи свій неминучий арешт, як “ворога народу”, на прохання сестри, застрілив її, а потім застрілився сам.

Усе померкло біля Оксани. Вона дуже любила сестру, а крім того знала, що кровне споріднення з родиною “ворога” не пройде даром і їй. Боже, Боже, що ж тепер робити? Уже її викликали на допити, і в голосі слідчого Оксана чула загрозливу інтонацію. Вона втратила свою пев-

ність, знала, що в подібній ситуації її не охоронить талант, а тим більше якась високопоставлена особа. Сталін сказав: “Разоблачатъ и карать, невзирая на лица”. Скільки вже розстріляно тих “високопоставлених”.

Оксані, як і раніше, часто приходилось виступати в концертах, і вона з жахом відчувала, що не таким слухняним став її голос, що в ньому появився “надрив”, і той срібний струмінь перехоплює хвилева спазма. Проте допити несподівано припинились, на неї перестала коситись дирекція театру, все начебто увійшло в норму.

3

Так продовжувалось до часу “визволення” Західної України, а після цього незабаром Оксані запропонували виїхати туди для репрезентації советського вокального мистецтва.

Одного разу, під час концерту, адміністратор сказав Оксані:

— Вас хоче бачити маршал Тимченко. Він вас відвезе додому. Чекайте біля головного виходу.

Тимченко був кремезний чоловік, десь трохи за п'ятдесят, з поголеною головою, бо ж, певно, там лишалося мало природного накриття. Він виліз із розкішного авта й пропустив Оксану вперед.

— Поїхали! — сказав Тимченко шоферові. — Ми спочатку зазирнемо в мое господарство, — пояснив маршал Оксані, — так що не дивуйтеся.

Резиденція маршала містилася в якійсь графській віллі. Обстановка була старовинна, з античними меблями, з величезними люстрами. Пройшли прямо в ідальню з багато опорядженим столом. Тимченко запропонував:

— Сідайте, товаришко Оксано, підкріпіться!

Миловидна дівчина-українка очевидно покоївка чи кухарка, вправно прислужувала гості, міняла страви, запитувала, чи не хоче Оксана “добавки”. Повечерявши, гостя й маршал перейшли до його кабінету, і тоді Тимченко, запаливши ароматну цигарку, сказав:

— Тепер можу вам признатись, що я щирій поклонник вашого таланту.

— Дякую!

— І що саме я зберіг цей талант...

— ?!

— Пам'ятаєте, як вас турбували ті... ідіоти? Отож, я поїхав до головного ідіота й попередив його: "Ти ці штучки покинь. Мало ще у вас в'язнів? Лопатою копати може кожний і кожна, а ось так співати"...

Оксана дивилась на маршала широко відкритими очима. Вона аніскільки не втратила своєї вроди, навіть не було помітно зморшок біля уст, цієї неминучої "прикраси", коли наближається сороківка.

Маршал став частим гостем Оксани. Іноді вони їздили по мальовничих західноукраїнських околицях, тільки цих прогулянок Оксана не любила, бо за маршальським автом, на певній відстані, завжди їхало ще два-три вантажних з озброєними солдатами.

— Це охорона, — казав Тимченко, — без цього не можна.

Оксана чула про антисоветську партизанку й не дивувалась. У глибині душі вона давно була настроєна проти комуністичного режиму, вважала його великим злом для українського народу. Але кому про це скажеш, кому признаєшся? Ось і цей маршал, хоч і називає працівників НКВД "ідіотами", та, очевидно, всією душею відданий режимові, недарма довірили йому хазяйнувати на "визволенних" теренах.

Полобити Тимченка Оксана не могла. Вона була йому вдячна за той таємний захист, з ним було приємно поговорити, бож Тимченко наче навмисне уникав політичних тем, розповідав про своє дитинство в Бесарабії, про різні цікаві епізоди, зв'язані з його військовою кар'єрою.

— Ви знаєте, Оксано, що іноді можна не впізнати й рідного брата. Ось прийшли ми до Бесарабії й я, природньо, схотів відвідати своє село. Дістався до того села, виліз із машини, прямую до батьківської хати, а якийсь дядько питає:

— Що ви, товаришу, тут хотіли?

Приглянувся до дядька, а це ж мій старший брат. Ну, розуміється, не бачилися двадцять п'ять років, обидва змінилися.

Треба сказати, що маршал тримав себе по-джентльменському. Ніколи не виказував своєї зверхности перед Оксаною й навіть не натякав на якісь близькі стосунки. Вона називала його “Семен Костянтинович”, він її “Оксана”, за укоріненим звичаєм, на “ви”, хоч злі язика вже давно зробили з Оксани “маршалову коханку” й запобігали перед нею, шукаючи протекції...

Все скоїлось несподівано. Маршала викликали в Москву, для доповіді Сталінові, й він прийшов попрощатись. Був сумний, небалакучий, часто замислювався.

— Що з вами, Семене Костянтиновичу? — спитала Оксана.

— Зі мною? Не знаю, як вам відповісти... Бачите, ніколи в своєму житті я не знав страху, десятки разів бачив віч-на-віч смерть і готовий був її прийняти навіть без скарги на когось... А тут... коли викликає Сталін... мимоволі повзуть по спині мурашки. Я добре знаю нашого вождя. Він підпише присуд на рідного сина, і в нього не здригнеться рука. Цілком імовірно, що ми бачимось в останній раз, Оксано, і я хочу вам признатись на прощання, що ніколи нікого не любив так у житті, як вас, мій золотий місяченьку...

То не був вибух жіночої пристрасти. То було співчуття, жалощі, прощальна ласка перед можливим розлученням навіки.

Але за місяць маршал повернувся, приїхав того ж вечора до Оксани і застав її в сльозах.

— Оксаночко, що з вами?

— Я мушу йти до лікарні...

Тимченко хотів запитати “чому?” та зразу ж прикусив язика.

— Ні в якому разі, Оксано!

— А що я буду з НИМ робити?

— Ростити! Я не маю дружини, ви не маєте чоловіка, ми оформимо наш шлюб, створимо сім'ю...

— Я боюся, Семене Костянтиновичу. Адже я ще ніколи не родила, а в такому віці...

— Все буде добре, Оксано, а вік тут ні при чому, це справа природна.

Маршал не передбачав ускладнень і був приголомшений, коли йому сказали, що Оксана народила мертву дитину і вслід за тим померла сама.

Ховали улюблену співачку в Києві. Величезний натовп людей проводжав труну, ронили щирі сльози чоловіки й жінки. А з гучномовця, як живий, лився срібний голос, з неперевершеним почуттям відтворюючи популярні народні співи, в тому числі й усім знане:

Ой, не світи, місяченьку,
Не світи нікому!

Олександр Зозуля

ВІЧНЕ

(Фрагмент з повісти "Ми")

Кажуть: по одежі зустрічають, а по розуму проводжають. І ще кажуть: бідний, бо дурень, а дурень, бо бідний. Так чи так, а коли йдеш вулицею пристійно одягнений і у кишені муляє гаманець, набитий грішми, людина почуває себе не останньою. Навіть здається, що тобі стелиться шлях іти швидше вперед.

Так думав Валеріян, ідучи до Регіни, щоб поздоровити її з двадцять третьою весною і, в знак вічної любови, подарувати китицю червоних рож та мозаїчний флякон парфумів "Білі ночі".

Валеріян був першим гостем. Вітаючи іменинницю, він вперше при батьках поцілував Регіну. Віра Петрівна схвалила поцілунок легенькою усмішкою, а Михайло Андрійович, ніби нічого не помітивши, запросив майбутнього зятя до свого кабінету, щоб похвалитись найновішими виробами вин за його власною рецептою.

І хоч це були іменини Регіни, всі гості були старшого віку — товариші Михайла Андрійовича. Кожен з них представляв собою якусь галузь науки, і тому це прийняття виглядало наче засідання наукової ради.

Перший тост випили за здоров'я іменинниці, побажавши многоліття та успіхів на життєвому шляху. А професор Лозинський, благословляючи свою хрещеницю груботомним довідником лікаря, додав, що Регіна — одна з кращих студенток медицини, що дає підстави їй у майбутньому зайняти опорожніле місце професора Крупського.

Це була маленька іскра, від якої спалахнуло полум'я. Кожний знав, що Крупського вислали до Росії тому, що ординарцем його була сестра Любченка, який покінчив життя самогубством. Але ніхто не відає, де ділись професори Руденко, Лінденман, Вітенбург, Толочко, Крижанівський.

— Вам, фізикам, хемікам, мало поміхи, — озвався Жила, — а нам, історикам — танцюй враже, як пан каже.

Посадять біля тебе асистента-наглядача, який тільки й те робить, що тикає пальцем, мовляв, оце викреслить, а тут отаке слово допишіть.

— Писав один письменник, — втрутився Валеріян, — що ми росіян навчили читати, навчимо ще й нас шанувати.

Багатослов'я здогадів і перегуків обірвав Бугаєнко:

— Коли хочеш жити і щось творити — міняй прізвище!

— Циган міняв коней доти, доки не лишився з одним батіжком, — заперечив Михайло Андрійович. — Що дало Лемішці перелицювання в Лемішова? Почали довбаться, чи не заховане тут невідоме. І виявилось, що батько мав вітряка. Змолв його той вітряк...

Видно було, що цій дискусії не буде кінця до глибокої старости. Валеріян і Регіна вибачились і попрощались із гостями, бо поспішали до театру на прем'єру "Маруся Богуславка".

В свою льожу вони зайшли останніми в момент, коли підіймалась куртина. Розіллалась повінь знайомих мелодій: скрипки змагались з клярнетами, за ними підтупцем поспішали віольончеля і баси, що рідко перегукувались з тромбонами. Громом покотилась пісня: "Ой бре море, бре, сип шинкарко ще-е-е..." Майдан перетворився в живу заметіль: вихрять танки, мерехтять в очах різнобарвна рідна ноша, в'юнкі козаки у переплеті вродливих дівчат, наче метелики, літають у вирі хвацького танку. А глядачі раз-у-раз громом оплесків переривають тонке мереживо народного мистецтва, що пряде нитку з глибокої давнини до наших днів. Усе сплелося в один нерозривний вінок: спів, танки, емоційна гра і неперевершені декорації Петрицького. Три години пролетіли, наче стрибок секунди.

— Боже, яка я щаслива, що можу оплескувати шедевр мистецтва і бачити, як танцює Крушельницький! Ніколи не повірила б, що йому шістдесят років, — шептала Регіна Валеріанові.

— Співаємо, танцюємо, граємо, наче та придворна царева капеля, яку творили наші прадіди, а на серці камінь мохом обростає, — відповів Валеріян.

Регіна не зрозуміла його слів, їй здавалось, що цей докір має щось спільне з таємницею її душі, яка скидається на нерозгадану серцеву недугу.

Додому йшли гусячим кроком. Часто зупинялися в тінях кучерявих каштанів і крадькома випивали до дна насолоду гарячих поцілунків. І вже коли прийшли впритул до дверей дому, Валеріян мовив:

— Хай сьогоднішній день твоїх іменин буде днем наших заручин.

Вона не відповіла, а поклала його руку під ліву грудь, і він відчув, як тривожно б'ється її серце. Іще відчув на вустах приємний запах її тіла.

— На добраніч, — прошептав Валеріян і, наче скрадаючись, пішов до парадних дверей.

Регіна, мов заворожена, стояла на власному порозі й шептала:

— На добраніч!

ДИВАН

Дорогою поспішає дуже худий, з похилими плечима, немолодий вже чоловік. Під лівою рукою — згорнутий кропив'яний мішок, у правій — серп. Сонце засмарило, вітер обвітрив пооране глибокими зморшками обличчя, з якого дивляться виразні карі очі.

Сам збудував свій чепурний дерев'яний будиночок. Помалював набіло. У дворі розробив город, насадив дерев, кущів і різних квітів.

Найперше в нього поселилися двоє голубів. Прибулилися — та так і залишилися. Бігали за ним по подвір'ї, а він говорив до них і не раз казав спантелеченим сусідам, що розуміють його ці крилаті створіння краще, ніж люди. Пізніше — розвів кролів. І може через те, що багато часу присвячував своїм кролям, для яких він майже постійно шукав трави, швидко крокуючи з мішком і серпом по околицях, а може тому, що своєю зовнішністю та життєвою філософією відрізнявся від решти мешканців цієї вакаційної закутнини, де влітку було повно міщухів, а взимку — гуркотливих сновомобілів, його прозвали диваком.

З наукою — не пощастило, бо рано залишився без батька. Одної ночі батька “розкуркулили” — забрали на етап і більше він не повернувся. Хлопчина закінчив дві кляси. І хоча за законом про обов'язкову неповно середню освіту він ще мусів би ходити до школи, його без особливих вагань запрягли до колгоспної праці. У колгоспі кожному знаходилося щось робити.

Війна порушила стабільну безнадійність колгоспної “ідилії”. Через червону армію, полон і втечу, через десятки одчайдушних пригод, дочекався до закінчення війни, в ролі робітника у баварського “бавера”. Відпорів від старої, ще з дому, фуфайки непотрібного вже значка “ОСТ” і став неповоротцем. У той час це було найбільшим самостійним рішенням за 22 роки його життя.

Іржавим транспортним кораблем, із черева якого ще не вивітрився дух американських вояків, що їх возив цей корабель у палаючу Європу, він прибув у Новий Світ.

Американське місто приголомшило його незвичайністю, гамором, шаленим темпом — і назавжди відштовхнуло від себе. Він залишив його з полегшенням.

Не стишаючи кроків, повертає він убік, на галявину, вкриту соковитою, зеленою, усіяною жовтими голівками кульбаб, травою. Схиляться і починає жати.

— Добрий день, Гордію! — гукують до нього люди. Він відповідає. Обвітрені, засмаглі, спрацьовані руки вправно орудують серпом. Ось трави уже повний мішок. Він підхоплює його на плечі. Треба поспішати, бо вдома робота... Треба нагодувати кролів, прополоти огірки, розсадити квіти... а там увечорі можна буде й послухати патефонні платівки... ні, ні, не ці нові, теперішні, а з улюбленими ще з юнацтва піснями. Адже в його житті були щасливі хвилини, хоч би навіть тому, що колись він був молодим і непоганим з себе.

З дороги на галявину повертає стара, з патином, у крислатому капелюсі жінка. Це пані Постоловська, вдова немовби по якомусь, дуже важливому у свій час, урядовцеві. У неї четверо синів: два лікарі, архітект і правник. Гордій вітається і спускає мішок на землю.

— Слухайте, Гордію, — звертається до нього Постоловська, — мені потрібно поробити деякі роботи. Зайдіть-но подивитися!

— Це можна, — відповідає Гордій.

— Треба вставити новий замок у двері... траву покосити... та й фарбування деяке є...

— Зайду, як тільки впораюся, — каже Гордій. — Погляну, що там можна зробити.

— І нових квітів не завадило б трохи насадити... Ви маєте на це легку руку... Бо ті, що є — геть змиршавіли цього року. Доброї землі треба. Он там, я бачила вздовж дороги, по ровах, її не тяжко було б надобати, — вела вона далі.

— Та це ви можете замовити. Привезуть на подвір'я ще й розсиплять, де треба, — радив Гордій.

— Привезти то привезуть, але ж і здеруть за це. А ви так полеженьку, тачкою, я бачила у вас там є, по мішечку, по два, і не тяжко буде, і діло зробиться.

— Діло то діло, якби ж була сила... Я побачу, що можна зробити... Ну, треба вже йти до кролів, бо клітки погризуть, — і тільки почав він підіймати мішок, як Постоловська зупинила його рукою і, стишивши голос, промовила:

— Слухайте, Гордію, я маю до вас справу... Не знаю, як це вам пояснити... Знаєте... тепер такі люди пішли, що як сам за себе не подбаєш, то з торбами пустять...

Гордій уважно слухав співрозмовницю, а вона, вже рішучіше, вела далі:

— Як Терешки від'їдуть додому, переставте межові кілки на пів фути в їх бік, бо сьогодні з самого ранку дивлюся й дивлюся і бачу, що мое подвір'я якось змаліло, особливо з боку Терешків. Дістанете на чай.

— Ну, чай у мене свій є. Та я більше п'ю каву... — заперечив Гордій. — А пересувати кілки так, як ви кажете, я думаю, не годиться... Якщо там щось з межею не так, то чому б вам не післати до Терешків котрогось зі своїх синів, якщо самі не хочете до них йти, та й домовитися...

— Ну, що ви, Гордію! — вигукнула Постоловська. — Мої сини на таких становищах, що не можуть займатися такими справами... Їх час коштує багато грошей. Розумієте... — завагалася вона на хвилинку, — ну, як би вам пояснити... Мої сини за той самий час, що ви заробляєте доляра, дістають сто долярів...

— Та розумію... — відказав Гордій. — Що ж тут не розуміти?.. Це як я у вас щось роблю. В Турчака виходило б по два доляри на ту сотню, а в Терешків і на три з центами набереться, бо завжди ще й лишне заставлять узяти...

— Я вивела своїх синів у люди, — не слухаючи Гордія, вела далі Постоловська. — Всім дала високу освіту... А була ж війна...

— Вам пощастило. Інші у війну тратили... — немовби між іншим, зірвалося з Гордієвих уст. — Ну, треба вже йти, — додав він, підіймаючи на плечі мішок. — А квітів і якесь там деревце я вам посаджу. У мене є кілька ялинок, і берізка гарна є, все одно треба розсадити. І кролячого гною привезу, тепер у мене за ним черга. Бо ж хіба порівняєш

Його з тим всяким порошком, що ото продають по крамницях! А квітів у мене вистачить на всіх. Нічого не візьму...

— Та чого ж? — сказала нерішуче Постолювська. — Вам також треба...

— Та нічого! — сказав Гордій. — Не журіться... Я люблю, як у людей по дворах гарно. Ну біжу! — і швидкою ходою пішов до своїх кролів.

— Дивак, справжнісінький тобі дивак... Не буде вже з нього людей... — буркотіла Постолювська, простуючи до свого двора.

ОСТАННІЙ ДО РАЮ

Там, де немає смутку, ні ридання, але вічне життя, в зазоряних райських оселях зібралася велика культурна громада, щоб традиційно вшанувати день народження Пророка України Тараса Шевченка, або, як то на Землі звикли казати, — відзначити березневі роковини.

Зійшлися душі українських поетів та письменників кількох поколінь, від народників та романтиків почерез “Молоду музу”, символістів, парнасистів, розстріляне або іншим способом замучене відродження, аж до письменників-емігрантів нинішньої доби, членів МУР-у, “Слова” і таких собі нестоваришених, вільних козаків. Великий контингент діячів культури творили, на жаль, мешканці українського православного цвинтаря у Саут Баунд-Бруку, в Америці.

Програму заплановано соборну і на високому мистецькому поземі. “Заповіт” виконала Республіканська капеля Олександра Кошиця в першому її складі, з 1919 року. Слово про Тараса Григоровича сказав д-р Іван Франко зі Львова. У концертній частині зачарувала всіх своїм голосом Соломія Крушельницька, при фортепіановому супроводі Миколи Лисенка. Марія Заньковецька читала “Послання до живих, мертвих і ненароджених”, а Лесь Курбас рецитував пролог до поеми “Гайдамаки”.

Наприкінці організатори святкового концерту дуже просили Батька Тараса, щоб проспівав свою улюблену — “Зоре моя вечерова”.

— А де моя бандура? — спитав Тарас Григорович.

— Вже послали на Землю янголів, щоб вам принесли.

Тоді від небесних брам передали вістку, що до Божого Царства тількищо прибув молодий письменник-емігрант, що дивно якимось називається і просить, щоб і йому було дозволено взяти участь у шануванні Тараса Григоровича Шевченка.

— А хто ж він такий? Як зветься?

— Каже, що він Микола Понеділок...

— Та невже і він тут! — здивувався поет “залізних строф” Євген Маланюк. — Я ж його знаю: це мій земляк

із Слобожанщини! Славний хлопець! Ще донедавна — письменник-гуморист з Нью-Йорку.

— Талановитий новеліст. Це ж я його охрестив четвертим сином Василя Стефаника, — мелянхолійно посміхнувся теж недавно прибулий з долини сліз поет Богдан Кравців.

— Ну, що ж, хай іде сюди, — хитнув головою Тарас Григорович. — Тай нехай нам щось веселеньке прочитає, раз він, кажете, гуморист.

Так з'явився в Божім раю Микола Понеділок, достоменно таким, як його зник малювати маестро Едвард Козак, званий "Еком": чимчикував собі ляндрасом-вихилясом, крочком-бочком, ледве торкаючись стопами хмар, з чубом таким неоковирним, з райською пташкою на голові, з квіткою щастя в руці, зірваною десь покрадьки з небесних левад, та й ще з книжкою своєю сміхотворною під пахвою!

Вклонився чемно Батькові-Тарасові і сказав, ніби в сопілку заграє:

— В цей день Вашого Свята прийміть, Тарасе Григоровичу, і мій доземний поклін та мій скромний, але від серця щирий даруночок — мої "Смішні сльозини".

— Он, який ти мені вдався, — поклепав Миколу по плечу Тарас Григорович. — А чого це ти, синку, так поквاپився на той світ, такий ще, нівроку, молодий та дженджуристий?.. Тобі ще довгі роки було б жити, людей веселити, розумні книги писати, а не ряст топтати.

— Ой, рятуйте мою душу! — затужив Микола Понеділок. — Така мене, Батьку, чорна жура напала, така неописана туга за Україною взяла за серце, що воно, бідолашне, не видержало та й — лопнуло.

— То що ж, панове-товариство? — спитав добрячим голосом Тарас Григорович. — То хіба дозволимо нашому новопришельцеві включитися в концертну програму?.. Чи всі згодні?

— Згодні, Батьку, згодні! — загомоніли хором душі колег-письменників. — Давайте його на сцену, хай покаже, який з нього мастак проливати — смішні сльози.

Так відбулись перші гастролі Миколи Понеділка поза межами поцейбічного.

Мирон Левицький

"СО ДУХИ"
(З циклу "Ліхтарі")

Маю вже новий зільник — альбом для засушених квітів і листків. Попереднього батько відібрав, ще й насварив. Насправді попередній був гірший, м'якший і менший. Він був рожевенький, з м'якою обкладинкою, а на ньому було написано "Літературно-науковий вістник". Як тільки батько це побачив, ухопився за голову:

— Ти що вдіяв?

— Зільник, — кажу.

— Бачу, що зільник, але як ти посмів, не спитавшись?

— Його в тій шафі на книжки — найбільше! Півтори полиці!

— До книжок мені не лізь!

Не знаю, чому його це так схвилювало. Їх там найбільше, та ще й ні одна не має ілюстрацій. Чого так побиватися? Тепер маю новий, удвічі більший, з твердою обкладинкою і з незадрукованими сторінками.

Сьогодні прийдуть Славко й Олесь. Ідемо на Личаківський цвинтар по листки.

Нарешті задзвенів дзвінок. Це Славко.

— Хто йде з вами? — питає мама.

— Олесь. (Це брат Славка).

— Підеш?

— Піду, бо мушу.

Внизу при брамі ждав Олесь. Ідемо вулицею Пекарською, де мої знайомі каштани й ліхтарі. З ними тепер не розмовляю, бо вони б сміялися. Проминули Камердинера й Горюка, а далі вже були неназвані. А ось ми вже близько цвинтаря.

— Не боїшся йти на цвинтар? — питає Олесь.

— А чому б?

— Не боїшся духів?

— А чого б?

— Щоб тебе не чіплялися.

— А чого б мали?

— Е-е. Ти не знаєш, що таке духи!

— Знаю. “Со духи праааведних”, заспівав я, як отець Дуткевич.

— Не пищи! Ти нічого про них не знаєш. А мій тато вміє їх викликати, й вони совають тарілкою.

— Наша Ганя робить це без духів.

— Що з того? У нас це робить дух, що не має тіла. Він ходить уночі, ввесь білий і лякає людей.

— Чому білий?

— Бо духи мають на собі білі простирала.

— На чому ж ті простирала, коли вони не мають тіла?

— Ет, ти дурний!

— А чому він лякає?

— Бо йому так хочеться!

— Дух не має тіла, але він уміє тим простиралом так повертати, що виглядає, як людина, — це Олесь.

Олесеві можу вірити, бо він в гімназії, але Славко крутить.

Пробігаємо вулицю Петра, й ми вже на цвинтарі. Він такий, як казкове місто з малими палациками та з величезними деревами. Моя голова іноді вище, іноді нижче палациків-гробниць. Є ще звичайні могилки з хрестиками, але найбільше фігур плаксивих янголів.

— У цих могилах і гробницях поховані мерці, — каже Олесь, але я й без нього це знаю.

Збираємо прерізні листки. Мені хочеться ще й по квітці, бо їх тут багато й вони прекрасні.

— Не бери, бо вночі прийде дух і відбере, — це Славко.

На затінених доріжках цвинтаря немає вже сонячного світла. Воно вже на верхах дерев, і вони набули рудого відтінку. За хвилину й цей колір зникає, і дерева стають чорні, а небо фіолетне.

— Пізно вже, швидко додому! — наказує Олесь.

У жменях повні китиці листків, ми ж обійшли майже цілий цвинтар, є з чим вертатися додому.

— Бачиш, — каже Олесь, — це свіжа гробниця для нового мерця.

Зупинилися й дивимось.

— Мені цікаво, яка вона глибока.

- Лізь і подивися!
- Мені вже не цікаво, — відповідаю.
- Ти боїшся!
- А чого б?
- Щоб не попасти на духа!
- Його там нема!
- А Славко шепотом:
- Боїшся, боїшся, боїшся!
- Не боюся.
- То влізь!

Ну що ж. Я влажу. Обережно сідаю на камені і спускаю ноги вниз. Обертаюся на черево, чіпляюся руками за берег муру і вже звисаю на внутрішній стіні. Голі коліна труть об мур, це трохи боляче, треба спертися носами черевиків. Не доторкаю дна. Значить, гробниця глибша, пускаю руки і я вже внизу. До верха бракує ще на половину руки.

- Олесю, — гукаю. — Така глибока, як ти високий.
- А він:
- Заспівай “Со духи праведних!”
- Не буду співати, бо Славко сказав, що пишу.
- Подай руку, я вилажу.

Рүки ніхто не подає, чую тільки тупіт ніг. Ще раз кличу, але ніхто не відповідає, мабуть тому, що я не співав. Вилізу й без їхньої допомоги. Кликати їх нема чого, бо подумують, що боюся. Нічого мені боятися. В гробниці нема простирала, значить, немає духа. Стрибаю вгору, але не попадаю рукою на верх муру. Пробую кілька разів, але нічого не виходить. За кожним разом тільки дряпну собі коліно. Чому коліна не згинаються ще й в другий бік! Було б куди краще. Стрибати передом ніяк не вдається, хіба боком, але розгону тільки на два кроки. Все ж таки мені пощастило вхопитися за верх стіни. Я виліз.

Листочки лежать на камені. Вони шепотіли й пахли ще краще, як раніше. Крутими доріжками йду в бік цвинтарної брами, але чомусь не можу попасти на головну доріжку. Заблудити не можу, бо йду доріжкою, а кожна дорога кудись веде, на те вона й дорога. Не вийду з одного боку, то вийду з другого. Вже таки добре темніє. Коли б тут були мої ліхтарі — вони напевно швидше вивели б мене

звідси.

Але ось між деревами миготять ліхтарі. Вони знають, що мені треба звідси вийти. Мені стає легко й радісно, я йду до них. І ось уже видно залізну огорожу. Але куди поділася велика брама? Вона повинна бути ось тут. Вона подалі наліво. Я вже біля неї, але що ж, вона зачинена. Пробратися крізь неї важкувато, вона прикрашена якимось повикручуванним залізцем, треба пролізти у вигіднішому місці, найкраще крізь огорожу. Найважливіше, щоб пропхати голову, а решта тіла піде легко. Пропихаю голову...

— Ессуссмар'я!

Це скрикнула якась прохожа жінка й швиденько побігла, вистукуючи черевиками, як великодне калатало.

Я вже по той бік цвинтаря, а далі довга Пекарська вулиця. Мої знайомі ліхтарі вже моргають до мене, повертаю праворуч, трішки вгору і я вже вдома. Дзвінок — і на порозі мама.

— Ти коли приходиш? Що це ти зробив з черевиками?

Тепер щойно бачу, що нові брунатні черевики мають на носах білі протерті плями. А мама продовжує:

— А вбрання яке! Де ж ти був? Звідки такий брудний узявся?

— З гробу.

За що правду я дістав по штанях.

— А це за зухвальство! Знімай черевики, помийся і йди в кімнату.

У кімнаті так само, як учора, як позавчора. Як щоденно в цей час. Довкочги стола три сестри над книжками. Знайшовся папір і олівець; роблю собі місце за столом, розсуваючи злегка їхні розставлені книжки.

— Куди пхаєшся! Для такого карлика, як ти, вистає тільки місця! — Це сказала Любка й показала пальцями стільки, скільки на коробку сірників.

Чому вона таке каже?! Я невеликий ростом, наймолодший із них, але не карлик!

— Що ти риснеш? — питає Ірина.

— Отця Дуткевича.

— Кого, кого? — перепитує Оленка.

Я вже не повторюю, тільки піднімаю руки вгору й заспіваю: "Со духи прааведних..." Оленка запищала й по-

бігла до мами.

— Він мене лякає духами!

— Якими духами, знову!

— Він рисує отця Дуткевича, — виправдує Ірина.

У Оленки не вийшла скарга, а Любка додала:

— Такий карлик, а скільки через нього крику!

— За “карлика” не піду з тобою до темної кімнати й ніколи не світитиму світла!

З кожною сестрою я виконую ті обов'язки, бо від часу, коли помер професор Верхратський, що жив у каменіці напроти нашої, вони боялися темної кімнати.

— Люба! Ти знаєш, для кого я приніс ті листки?

— Відчепися!

— Для пана Верхратського! — показую пальцем позади себе на темну кімнату, але Любка вдає, що не бачить. Показую вдруге, утрете, але вона не пищить.

“Карлик” не йде мені з голови. Мене на вулиці часто дразнять з приводу моєї рудої голови. Вже різні назви прибирав, як ось: “рудий гандзель”, “помідор”, “вивірка”, “горить, горить”, “заржавілий”, часто й побитися доводилось. Може б так подразнити її тим самим способом, адже вона теж руда, тож кажу:

— Посунься, руда сово!

— А ти який?

— Я хлопець, мені це не шкодить, ще й до того обстрижений на “нульку” й не видно, а в тебе того рудого пір'я, як у сови!

Любка побігла до мами. Мама щось їй пояснювала, за хвилину вона повернулася й шепотом повторила:

— Карлик!

Шкребуть пера, шелестять сторінки, а слово “карлик” осою кружляє біля моєї голови. Вичікую кімнатної тишини, опісля як не заверещу, зриваючися з крісла:

— Есссусмар'я! Верхратський!

Усі за моїм прикладом схопилися з крісел і з несамовитим вереском побігли до мами. На столі було розлите чорнило, роздертий листок книжки й заплямлений зошит Любки.

Допоміг мені покійний Верхратський.

Дай йому, Боже, здоров'я на тому світі!

Ольга Мак

ГОСТІ В ГОСПОДІ

(Уривок з роману "Руслом угору")

З нагоди приїзду Кирила в обід до господи Случичів прийшли гості. Першими з'явилися Андрушко і боярин Лев Кердей. Андрушко був славним по всій Україні лицарем, який водив козаків не лишень проти татар, а навіть і на причорноморські турецькі кріпості. Та тепер він відпочивав у Брацлаві, гоючи поламані в останньому бою ребра, і жив у боярина Кердея. Обое не мали родин, тож і жили разом. Андрушко був росту високого, а голосище мав — наче тұлумбас. Вже так і вродився на отамана.

У протилежність до товариша, боярин Лев Кердей скидався на гриба і був смішний навіть тоді, коли мовчав. Коли ж починав говорити і жартувати, то міг і мертвого розсмішити. А найсмішніший у нього був здоровенний ніс, про який сам боярин казав:

— Мій ніс, бачите, для сімох ріс, та тільки мені одному, щасливому, дістався...

Ількові завжди здавалося, що той ніс мусить бути дуже важкий, бо все наче падав униз, тягнучи за собою цілу лису і круглу, як кавун, Кердеєву голову.

За двома першими гістьми з'явився купець Іван Кишка з жінкою, а вслід за ними — церковний староста Герасим Свічка, також з жінкою. Свічка був високий, худючий і трохи недорікуватий, але жінку мав гарну і кругленьку, мов огірочок. Вкінці з'явилися Дашевські: старий пан Касіян з невісткою Марією і внуком Андрійком.

Марія Дашевська доводилася хресною матір'ю Ількові й тому ніколи не приходила без гостинця. Ілько підступав до неї, просив благословенства, давав себе взяти на руки й поцілувати в чоло, а потім діставав од неї якісь ласощі. Правду сказавши, ніколи не розумів, навіщо вона приносить йому яблука, горіхи, медівники чи маківники, коли того всього було подостатком і вдома, а від її пестошів він завжди почував жаль і ніяковість. Вони йому нагадували щось інше, але що саме — Ілько не знав.

Інша справа була зі старим Дашевським. Пан Касіян з вигляду був дуже сердитий і все не говорив, а кричав. У нього були довгі сиві вуса, а на правій руці — лишень три пальці. Решту він утратив у сутичці з татарами і ніколи не міг віджалувати не так пальців, як спроможности тримати шаблю.

— Не матиму спокою й на тому світі, бо своєї кривди не відімстив! — кричав він у розмовах.

З Ільком Дашевський вітався дуже своєрідно.

— А ти, відлюднику, як? — гримав він. — Навчився вже з людьми говорити, чи ще й досі язика не знайшов?! І чого на мене вовком дивишся, розбишако, га?! Кажі!

Хапав Ілька своєю трюхпалою рукою за ноги, обертав головою вниз і тряс ним, наче рибою, впійманою за хвіст. Ілько пручався і реготав, не почувуючи ані трохи страху. Навпаки, було йому приємно, і він дав би себе отак термосити і перевертати хоч і цілий день.

Привітавшись із бояринею та гістьми, Дашевська сказала Андрійкові:

— Бери, сину, хресного братіка та йди з ним трохи погратися.

Андрійко, старший на п'ять років од Ілька, гарний русявий хлопчина, слухняно виконав наказ.

— Ходи! — буркнув, хапаючи Ілька за руку.

Ілько не мав охоти йти, але з досвіду знав уже, що пручатися не допоможе. Відчувши свою руку затисненою в руці Андрійка, покійрно поплентався за ним аж за двері. Але за дверима відбулася в них звичайна розмова:

— Хочеш іти у двір? — спитав Андрійко.

— Ні! — вовкувато відповів Ілько.

— А на горище?

— Ні!

— А куди хочеш?

— Нікуди!

— Ну й слава Богу! І я з тобою водитися не хочу!

На розмову нагодилася Пріся.

— А чого це ви сваритеся? — зупинилася вона біля хлопців.

— Ми не сваримося, — відповів Андрійко, — лишень мати мене послала з цим... з цим...

У голосі Андрійка дзвеніла така ненависть, що дівчина жажнулася:

— Ой, паничу, лишенько! Який же ти лихий на бо-
ярича!

— І ти була б лиха, коли б тебе так хлопці через нього дражнили, як мене. А чим я винен?

— Гм, — зітхнула дівчина, — та й він не винен...

Ілько не чекав кінця розмови. Відчувши руку вільною, притьомо крутнувся і проскочив назад у світлицю, де вже точилася суперечка.

— Як не кажіть, а той замок, що його князь Дмитрашко на Хортиці збудував, татарам усі три шляхи на Україну перетинав!

— Не замок перетинав, а козацтво, яке там сиділо! — кричав Дашевський.

— Еге ж, — підтримав Дашевського Андрушко. — І, бач, замок Девлет Гірей спалив і з землею зрівняв, а козацтво лишилося й далі своє діло робить. Бо не замки війну ведуть, а люди!

— Коли б замки були зайвою річчю, — обстоював свою думку Кишка, — то такий знатний воїн, як князь Вишневецький, не витрачав би грошей і труду на Хортицьку фортецю.

— Дозвольте мені, мості панове, і своє слово сказати, — озвався Кирило. — На Хортиці треба було замку, бо ж січове козацтво мусить десь укріпленій осідок мати, як держава столицю має. Кожен, хто на Січ вибирається, повинен знати, де нас знайти, щоб не шукати вітру в полі. Знову ж і військова канцелярія, зброя, харчі і все добро також не можуть проти неба на землі перебувати. У всьому порядок мусить бути.

— От-от! — перебив Кирила Кишка. — Я ж то і кажу! Та й козак, із поля бою повернувшись, мусить мати, де голову прихилити. А ще, коли ранений і не може боронитися, повинен безпечним бути.

— А жінки й діти? — втрутився староста Герасим. — А старці? Їм же треба також якийсь захист перед ворогом мати, чи ні?

— Ба, голубе, — моргнув Кердей, — коли ж бо в замках найбільше ховаються ті, хто найскоріше туди добіжить — хто найдовші ноги має...

З усіх присутніх найдовші ноги мав, безперечно, Герасим, і зауваження Кердея викликало регіт. Свічка вже готовий був образитися, але Кердей не дав йому заговорити.

— Ти, Герасиме, не сперечайся, — повів далі мову. — Одна річ — замок на Хортиці, інша річ — замки по містах. Ліпше розкажи-но, як то ти позаминулого року, кроквою озброївшись, цілий десяток татар, наче стадо гусей на продаж, у Брацлав пригнав.

Кердей при цьому заразливо зареготав, а за ним і всі інші.

— Ну це вже ти, боярине, переборщуєш, — почав виправдуватися Герасим, наче б його впіймано на поганому вчинкові. — Не десяток, а лишень четверо, а тих двох, які на місці лишилися...

За кожним словом старости регіт наростав і наростав, аж Герасим розсердився і не скінчив думки.

— Вам добре сміятися, — крикнув з досадою, — але мені тоді зовсім не до сміху було. Напало харцизяк аж шестеро, а я був лишень з наймитом. Та хоч би наймит п'ятим був, а то ж — майже дитина. Рушницю я, правда, мав, але не було часу по неї сягнути. Та й що я міг рушницею зробити перед шістьма напасниками? А крокви були під рукою... Ми тоді, бачите, поїхали по прокви для клуні... Ну, я тоді вхопив крокву і... той... По правді вам сказавши, то на близьку віддаль кроква ліпша і від шаблі і від рушниці. Набивати її не треба, а від шаблі вона вп'ятеро довша. Ну махнув я тією кроквою раз чи два, а татари й покотилися. Один упав, як знаєте, на віки-вічні, другого потім привезли, а я лишень тих пригнав, які могли ще самі з землі звестися.

Гості від реготу аж до столів припадали, а врешті почав сміятися й сам Герасим.

— Чи кроквою, чи шаблею — все одно! — вдарив його по плечі Кердей. — Але довершив ти, Герасиме, лицарського

діла: одному шістьох подолати — це річ, якою не кожен воїн може похвалитися. І тому ось я вип'ю за твоє здоров'я: слава!

— Слава! Слава! — підхопили гості й піднесли на честь цілком зняквовілого героя свої кюхлі.

— Але знаєш, Герасиме, чому ти лицарем став? — знову заговорив Кердей. — Бо кроква була ближче, ніж замок.

Реріт.

— А я тобі, боярине, таке на це відповім, — перечекавши, аж ущухне сміх, сказав Свічка: — Коли б замок був ближче, то я міг би спокійно крокви на віз поскладати, бо харцизяки не наважилися б на мене напасти.

— То ти як хотів би?! — підскочив Дашевський. — Замок на замку будувати?! Зорав шмат поля під пшеницю — став замок. Поїхав по крокви — і там треба замок...

— Навіщо стільки? — заскалив око Кердей. — Зробити лишень один, але такий, щоб його можна було на возі возити, або в торбі за плечима носити...

І знову світлиця затряслася від сміху.

— Жарти жартами, — спробував звести розмову на поважну дорогу Кишка, — але все ж бісурмени не будуть такі відважні, коли в кожному місті та селі стоятимуть кріпості з залогам.

— Правда твоя, — згідливо хитнув головою Кердей, — щоб горобці конопель та соняшників не випивали, мудрі господині по городах опудала виставляють...

Сказав, устроїв величезного носа в кюхоль і з-поза нього стриг своїми хитрими, наче підсліпуватими очима присутніх, які і на цей раз покрили його слова реготом.

Але пересміявшись, гості засперечалися ще гарячіше.

— До лиха замки і фортеці! — гупав об стіл кулаком почервонілий від гніву Дашевський. — Зробити так, як князь Вишневецький радить: вдарити на ворога спільними силами і розтрошити його у власній берлозі! Як не буде вовка — не треба й кошари замикати!

— Поки сонце зійде, роса очі виїсть! Без замків не можна!

— Можна!

— Замків треба!

— Не треба! Розвалити й ті, що тепер є!

— То тоді нас татари голими руками всіх позагор-
тають!

— А не чекати на них! Першим рушити на бісурме-
нів і бити, доки теплі будуть!

— А турки вступляться за своїх побратимів!

— Що турки? — схопився з місця Андрушко. — Ду-
маєте, що турки з іншого тіста зліплені? І їх можна кроквою
товкти, як і татар!

— Говори! Турки — сила!

— Сила тому, що їх бояться! І доки християнський
світ проти них самі замки ставитиме — вони й далі будуть
силою!

— А, бач, турки — сила, і всі їх бояться, а вони та-
кож замки ставлять — он які! І татари також. Знаєте, яка
твердиня у Перекопі?

— Ставлять і замки і твердині, бо також бояться.

— Ти, Андрушку, говори, що хочеш, але коли в нас
не буде добрих замків, то зітруть нас з лиця землі!

— Зітруть?! — обурено зірвався на ноги Андрушко.
— Нас зітруть?! Нас уже віками терли і печеніги, і половці,
і... вже не знаю, яка нужда. І — що? Де вони? Самі стер-
лися, а ми живемо! І будемо жити! І вже, як не ми, то наші
нащадки свідками будуть, як татари разом з турками також
“зітруться”!

Прися вносила полумиски, бояриня стала запрошувати
гостей до обіду, й суперечка пригасла.

Павло Маляр

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

Драма на три відслони-новелі.

Д О Р О Г А

Відслона — новеля перша.*

Дія відбувається на луках біля села Каврай на Переяславщині, в половині 18 сторіччя. Це 1759 р. Григорій Сковорода лишає працю домашнього вчителя в поміщика Томари й мандрує на Слобожанщину назавжди.

Продовжується сцена сквородинської перипатетики. Сковорода промовляє:

Пробудіться й дерзайте! Шукайте горою, роздумуйте вище! Не лякайтеся тих, хто жадає м'ясив єгипетських! Їх обдарив Бог ґрунтами, але все те може пропасти...

Промовець показує навшир рукою, випростуючись за жестом дужими плечима:

— Бачиш голубину далечінь? — звертається до учня, що пильнує свого вчителя. — Там, де мріє небокрай та голуби літають: на просторому бачимо, як кожна дорога йде, провадить нас до обрїю! Там затаєна ІСТА притчі про дорогу! Збагни її, Васильку!

Хлопець жвавівє, йому сяють очі наближенням до суті притчі, й він захоплено проказує:

— На обрїї сходить сонце: усі дороги ведуть до сонця...

— Дерзаєш, учню мій! — сонце й істина — то одне. В людини з сонцем у крові всі дороги ведуть до істини, дорогами лжі така людина не ходить.

Взявши учня під руки, Сковорода підносить його вище себе, як знамено, лицем до залі, проказує:

— Дай, Боже, радуватись!

Ставить учня поруч, поклавши руку на його плече, продовжує мову, хлопець слухає уважно, з лицем догори до лица учителя.

* Примітна: початок скорочено; автор впроваджує спробу новелізації драматичного жанру.

— Завтра також зійде сонце на обрії. Так завжди! Іди додому веселий, питаю тебе завтра ІСТУ притчі про дорогу.

Спека перевершує день, музика в лузі розмарніло понизилась у тонах. Тільки на далекому броді більше заяскріла заломлена грань та багряна смуга поземна повищала в небо й стала більше прозора.

Хлопець зійшов із сцени. Виходить панський чередник Савелій. Сковорода вітається до нього перший:

— Дай, Боже, радуватись, Савелію!

— Дай, Боже, й тобі радіти, сину!

По павзі Савелій починає розмову. Без прецеденту, як починають говорити діти або постарілі:

— Зійшов з двору, Григорію. Від безголов'я втік, наче з пекла...

Чередникові майже сто років, тепер нетвердо ноги служать йому, череди він не пасе, доживає між челяддю при дворі. Сковорода шанобливо слухає старого:

— Томариха-пані без чоловіка дома рветься господарювати гостріше за нього. Та й ніби сказала, бо на ярю греблю прорвало, ставок витікає... Карасів пильнує пані Анна і в Переяслав не поїхала...

— З чого ж гребля не тримає?

— Бо весною у повідь загатили їй горло хмизом та соломою та так і лишили. Тлінь не тримає — прогнила гребля, до біса. Вода витікає, падає в ставок, а люди накинулись карасів брати. Будуть биті... Будуть...

Сковорода ігнорує пригоду на рахунок панів-господарів, підкреслено звертається до чередника з усміхом, говорить:

— Батьку, без обіду на утробу легше — якщо у дворі скаженіють, не підемо до двору, хай обідають без нас...

— Мені не легше неївшому. Коле в боку без гарячої страви. Спати годен, сидячи. Намощу сіна за спину на гарбі в возовні та й склеплю очі...

— Вода, глядіть, проступає вам у груди — лежачого залле... Правда, сидячи вам ліпше, та ходити треба...

— А я ходжу, бачиш, сину. Добре радиш, не люблю вмерти лежачим.

Чередник увесь у білому полотні сам білий, у соло-м'янім брилі, босий і з чередницьким костюром. Стоїть, роздумуючи — що в світі діється? Чути надвечірній дзвін. Знявши бриля, Савелій христиться. Веде розмову:

— Село наше тепер кріпацьке, і люди в селі не вільні, то й церква з попом панова стала, а за батьків наших усе козацьке було, людське й вільне. Ото ще дзвін кличе — як і колись: гетьмана нагадує нам...

— Батька свободи, Хмельницького Богдана?

— Чому б не Богдана? Хай тепер об'явиться гетьман, та вдарить так дзвін, як при Хмельницькому було, та піднімуться оружно люди, то й будуть вільні...

Зворушений згадкою, чередник хоче піти, та ще чогось чекає. Сковорода шанує його в задумі. По павзі Савелій заговорив інакше: без туги за волею, без скарги на кріпаччину.

— Григорію, із святим вечором будь здоров! У Петрівку ще ходить Духом святим Христос по землі, то люди Святий вечір справляють, кидають роботу по першому дзвоні. Кидали і в нас роботу святого вечора в Петрівку, тепер Томариха не велить... кріпаки в неї роблять до заходу...

Чередник сходить із сцени. Сковорода, зібраний, поспішив за ним.

— Піду з вами, батьку, догляну, щоб не впали, спіткнувшись на крутій стежці....

У Петрівку гудуть надвечірні дзвони ще тільки на козацьких церквах. Але й козакові й усім людям чути тоді: наче за обрієм, може, й по обрії, запорізька кіннота розгортається з маршу нападати на ворога. Дзвони будять кріпакам надію на волю!

Небо надвечір згусло, понижчало, а згуки повищали й подаленіли. Хоча як густосине стало небо, чисте на годину, у пору, коли косовиця сіна, але й почервонена поземом опруга згусла, наче заобрійні гайдамацькі заграви підступили ближче. По всіх усюдах на козацьких ланах і хуторах — співи! Музика в лузі на смерканні стихне.

Наче сонячний птах — поверх дерев, сідає сонце на далекий обрій. Переходять із співами сцену косарі й перевертальниці сіна. Усі взуті, хто в чоботи, хто в постолі.

Утерши піт з чола, косарі несуть у руках шапки й брилі, коси в них збиті з кісця: вони, оздоровлені ходою у вечірній прохолоді, міцні й дужі. Жінки скинули очіпки й розпустили на плечі коси, хустини — наопащ або несуть у руках. Тільки дівчата, як і зранку було, в заплетених косах, назбирали барвистих буйних квітів і радуються в розкоші та красі. Усі врочисто для Святого вечора співають, стримуючи голоси.

На Томариному займищі не співають петрівних пісень. Сцена порожніє по косарях-казаках. Із панщинних сіножатей чути кріпацьку пісню — небагато голосів, співають відважніші:

Ой, колись була розкіш-воля,
А тепереньки невольенька,
Та болить серце й головонька!...

Кріпацький спів підноситься, і в ньому більшає голосів, чути далеко. Ближче збувається інше: на сцену виходять Томарині кріпаки, усі босі. Одяг на них полотняний, поношений. Кріпацьку неволю їхню викриває загальна знемога, фізична й моральна. Кріпаки несуть у рядні смертельно побитого. Місцями просякла кров крізь рядно. Посеред сцени, ближче до переднього пляну, опускають рядно. Побитий не рухається. Тільки схилені над ним колом присутні, з болем на лицах, дізнають передсмертні його страждання, по їх лицах дізнають страждання й глядачі.

Випростуючись наверх до залі, середніх років кріпак, жилавий і міцний, зачинає монолог:

— Дихає ще... — говорить про побитого. — Утікаємо на козацькі урочища, може туди Томарині стражники не гнатимуться за нами. Немає гірше, як у неволі людина пропадає!

Він звертається до молодшого за себе кріпака — поруч:

— Уже біжи, Микито, — переказуй жінці бубнисті, куди їй іти за нами. Хай поспішає смертну сповідь приймати мужеву!..

Монолог продовжується:

— Отак на панськiм хлібі повелося козакові. Збіднів козак, утратив поле, кравцював для прожитку, а ще жінка

його ткаля... Був козак славний бубніста в троїстих музиках і неславний господар з того. То й винагородив ласкавий пан Томара бубністу за гучну славу своєю опікою — дарував сирітську хату на своїй займанщині, щоб власну хату буніста міг продати на збитки. Та за рік і записав пан його в свої кріпаки...

Далеке собаче гавкання обриває монолог. Промовляючий спинився, його окликнули з гурту, хтось підійшов і під лікоть узяв.

— Утікаймо скорше, — каже той, — панські собаки на наш слід трапили...

Хутко зникають із сцени кріпаки, понесли в рядні побитого.

Доноситься найвищий злет пісні про кріпаччину, але вона й пісня туги за волею! І ніби з веління співаної пісні, що звучала вже грізною пересторогою, на сцену виходять гайдамаки. Стають погінно через сцену, їх шість — сім, збронзовілі, монументальні — наче в мозаїці або на фресках.

Побрязкує зброя осторогою до того, що діється в маєтку Томари і деінде, де запанувала кріпаччина, побрязкує в тон до далекої, ніби заобрійної пісні, де червониться заграва і звідки лине пісня вже не кріпацька, а гайдамацька.

Гайдамаки не з тих, що тільки голодні чи погноблені й натовпом рвуться на помсту. Вони гідні себе, надихані волею, кожний за себе — фортеця, як і за край свій вільний! І поява їх, вихід подинці підказує їх тактику обачности — вони в боротьбі.

Тепер на сцену вийде Йван, що не робить панщини, він привів гайдамаків:

— Оце Сковородин явір! — показує дерево на височінь зором і рукою піднесеною. Отаборюйтесь тут, доки суд та діло, а я пошукаю дівчат, вони викличуть нам сюди Сковороду. Стражники тепер зібрані на панському дворі, бо там неспокійно. Про вас вони ще не знають.

Повернувшись так, щоб і гайдамаки чули й глядачам було втямки, Іван проказує новину:

— Повернувся Томара з Києва від губернатора — з жалованою грамотою на право володіти козацькими луками

під Кавраєм. Нову ревізьку книгу привіз, побачимо ще, ко- пан записав цим разом у свої кріпаки...

Коли Йван зійде із сцени, гайдамацький ватажок, що перший ступив на сцену з Іваном, почне скидати з себе верхній одяг — щось подібне до киреї або чернечої рясни. Він повернеться лицем на глядача, випростає піднесено руки, ніби з надміру нагромадженої в плечах, у м'язах сили, й покаже себе в озброєнні. Він молодий, чорнявий з неголеним раннім заростом на лиці. На реміннім широкому поясі в нього по боках і черес на гроші, і порохівниця, й олово, за поясом два пістолі, а за халявою гайдамацький ніж.

Жодної декоративності в гайдамацьких атрибутах та озброєнні, навіть демонстративності, не помічається — тільки велич, сила й гідність народніх месників.

Ватажок лаштується відпочити під явором. Почергово за ним, ніби в його слід ступаючи, покажуть себе на сцені, перед глядачем, усі прибулі гайдамаки. Переходитимуть у настороженій тиші з брязкотом зброї, твердим кроком, виразним рухом — через сцену, щоб також мати відпочинок поруч ватажка, бо йдуть вони далеку пішу дорогу.

Ось, доки в світі, гайдамака виглядає на гречкосія. І скинувши свиту, він не барвистий. Просоліла сорочка на плечах, вибивані штани, опалений сонцем і вітрами, довговусий. А на поясі в нього поблискують атрибути його гідності: пістолі, сокира, за халявою — ніж-колодач.

Третій за чергою, переходячи, виглядає на вдаваного чумака, — носить мазницю з собою, — неквапно скидає рясну, довгу чумарку, а під полами в нього озброєння, не гірше того, що в інших. І мазниця в нього — зброя, то прилад огню судного, гайдамацького. Запалюють гайдамаки квача і лишають встромленого в стозі або в стрісі. Доки негаснучий огонь спалахне пожарищем, гайдамаки будуть невлівими далеко за горою.

Не всі прибулі гайдамаки перейшли показово через сцену, дехто й без того уже прилаштувався під явором, відпочиває.

Побрязкує зброя й на останньому з черги гайдамаці. Воїн удавано звичайний, але до повного гайдамацького оз-

броєння з неодмінним ножем і пістолями — у нього при поясі смолений шнур: прилад пекельної шибениці.

Був не звичайний вихід на сцену. Була безмовна гра, динамічна, промовиста, більше за найдобріші слова, про людину вільну, воїна, месника народного за край поневолений.

— То хто, хлопці, — питає ватажок, — у нас на варті тепер?

— Северин з Лук'яном, — відповідає ватагів джура, він із смоленим шнуром переходив сценою.

Заобрійна гайдамацька пісня стала доспівана, доки тривало прибуття й розташування гайдамаків. Починається гайдамацька розмова, промовистіша, як їх озброєння:

— Говорять, у Кавраї пан солодкий, білорукій...

— Білорукій, бо сам не карає, а велить стражникам бити кріпаків...

— У нас був солодкий пан, та корова язиком злизала.

— Де це у вас, Демиде? Нашого пана полум'я злизало!

— Ба Хоролом, під Полтаву, я — з Гаркушиних країв. Сіллю за шкірою людям був пан, то ми його посолодили.

— Налякали, та покався, став добрий. Чи пустили панові крові?

— Чому б, раптом, кровити його? Справді — посолодили: вимазали медом голого з голови до п'ят...

Щирий на такий дотеп був сміх гайдамацький та урвався, коли месник докінчив:

— Сконав у меду на сонці до вечора наш Чувакин, з князів чи графів родом, хвалився...

З люльок посипавсь жар, але сміх упав від такого пекельного жарту.

— Ми, Грицьку, також людський і Божий суд чинили над своїм здирцем. Піймали пана на втечі з маєтку. Привели перед люди, на світло від пожару, каже йому старший наш: "Жив свинею, то дамо тебе до свиней — якщо Бог не видасть, то свиня не з'їсть".

— Гарне в народі прислів'я на такий суд...

— То що, з'їли свині пана? — спитав ватажок, немов за всіх побратимів відразу, щоб знали, він не дримає.

— Не з'їли, сам помер з переляку...

— Видимо, грішний був!

Ніби сумно-сумно стало. Ніхто не сміявся. За явором недалеко обізвалась пісня, не голосно, але виразно.

Ой, сів пугач на могилі, крикнув — пугу!

Чи не дасть Бог козаченькам хоч тепер потугу!

— Вартові подають знак, — пояснює спів джура. Ватажок уже чує гасло. Відразу встає, за ним — усі гайдамаки встали. Взяли наопащ свити, чумарки, прикрили на собі зброю. Тільки по чоботях юхтових, добрих до походу, та дужих плечах і гідній поставі пізнаються тепер у них воїни-месники.

На сцену виходить Григорій Сковорода.

Зібраний до мандрів. Він також у добрих чоботях і наподібноється до гайдамаків: випростаний, плечистий, гідний. Свита наопащ, сакви опустив коло ніг на землю. У руці довгий сукуватий грушевий ціпок.

Стрічає Сковороду ватажок. Вдивляються в себе взаємно. Сутінки заважають пізнавати.

— Григорій Сковорода! — вигукує ватажок у киреї, міряючи його зором на зріст, наче дерево, та широко тримаючи руки для обіймів. Та й обнялись вони.

— Любомудре наш, розумє! Не міняється він. Таким бачу, якого в Академії знав!

— Може, й такий я, — говорить Сковорода, — міняюся, одначе. Чистішаю серцем і наново народжуюсь. А тебе, думаєш, я знаю? Воїном чи ученим називати тебе?

— Тепер я воїн, був і учений. Зачинається в народі нова визвольна війна, як була Хмельниччина, то я пішов у гайдамаки з Академії. Був новак у клясі філософії, у гайдамаках уже два роки. Куца моя слава. Ти, Григорію, славен еси. На великих дорогах усюди тебе знають!

— Славні бубни за горою, — іронічно усміхнувся Сковорода, — а зблизька вони, в руках — то тільки шкуртки сухі на обичайці.

Гайдамаки, як було в них з появою на сцені, стоять і тепер погоном від права до ліва, немов варта урочистої хвилини, монументальні, фрескові. Сковорода — увесь у білому, наче мармуровий. Ця хвилина настає. Не обрядова,

філософ не любив обрядів. Настає хвилина іронії, великим майстром її давно став колишній студент богословія, тепер дидакал і поет-мислитель. Сковорода проказує іронічний короткий монолог, воістину гіркий:

— Кажуть, біда — не дуда, коли стане дуть, то й сльози ллють. Гіркі, буває, сльози ллються людині від слави гучної. Бо біда, як і слава — не по деревах ходить, а по людях. Був славний бубниста у Кавраї, Томара-пан закріпостив бубнисту, може, й на славу його позаздрившись. А сьогодні панському бубнисті стражники потовкли ребра й пальці покрутили за карасі, либонь. Славен був кавраївський дяк співом, тепер у нову ревізьку книгу кріпаком записаний. Не вчитиме дітей козацьких грамоти в приходській школі... О, Томаро-пане, коли б і мені в твоїх наймах у дурні не пошитись та необачно якомсь волі лишитись...

Стихаючи, минає хвилина іронії. Гайдамацький ватажок-спудей запинає поли, одягнувши кирею в рукава. Тепер він — учений більше, як воїн, він — дипломат: посланець народній, підносить розпростерті руки, щоб привернути до себе увагу, переконливо говорить:

— Григорію, тутешні козаки говорили нам, до тебе справляючи — стріча з тобою щастя приносить. Вони тобі вірять, ти їх синів-дочок письма навчаєш, помагай нам щастям! Ідемо за Дніпро народніми посланцями — занести Грамоту Волі на Правобережжя та повідомити, що лівобережний наш люд повстає проти москвинів так само, як правобережний — проти ляхів! Нехай великий хтось, як бувало Хмельницький, наречеться гетьманом усієї України, і Вітчизна наша знову стане одна й вільна!

Сковорода, слухаючи, виглядає величним, каже:

— Архангельська ваша місія! Якого ж від мене щастя бажаєте? З таким народнім посланництвом найщасливіші есте!

— Як доступитися нам до правобережних гайдамацьких ватажків — помочі нам треба. Удовіднення потребуємо — з якої речі нас за народніх посланців прийняти мають.

— Грамота Волі народові хай буде вам путевідною зорею! — сказав глибокодумно-надхненно Сковорода.

Ватажок-спудей відчув трагічний мент своєї місії. Відступив на крок, перейшовся, вдихнув глибоко, заговорив:

— Грамоту Волі я сам написав. Я списав жадання волі всього соборного нашого люду в Велику Народню Хартію — якою була Хартія Александра Македонського дана слов'янам — що вони не раби! Усі слов'яни суть людьми Божими! І достойні свободи також! Панщину на обох Українах однаково робити не бажають, на правій і на лівій. Проти Польщі й проти Росії однаково наші люди повстають. То що ж я робити мав інакше, Григорію!?

— Якщо це істина, — сказав відразу Сковорода, — то не падай у маловірство, воїне-учений! Істина — наше щастя! Держай, не бійся! Сказано ж бо: “Отверзу гроби каменні ваші і виведу вас...” Ідіть на Мотронинський монастир, там і ліс великий, і яр глибокий, до ігумена Мельхиседека, щоб звів вас с повстанцями... Він мене знає...

— Пиши, Григорію, поручного листа до ігумена, — поспішив ватажок вхопитись за нагоду, — мовляв, ми від тебе послані, щоб він допоміг нам.

Вельми замислився Григорій Сковорода, що має робити? Листа від напише, але де, як?

— Я вже не вдома, — каже, — у Кавраї, рахуйте, немає мене. Утікаю, щоб не впійматись дурнем! Папір і оливу при мені, але ж поночі тут.

— Ми посвіtimo гайдамацьким огнем! — до речі втрутився джура.

І вже крешуть гайдамаки огню, хутко роздувають полум'я, засвічують смолоскип з квача. Обступають, щоб обслонити світло полами. Наче в наметі освітленім, присідає на одне коліно Сковорода й пише. По якійсь хвилині затасного чекання входять гайдамаки-вартові, розгарячені скорою ходою, спішили пролазами в чагарях. Северин доповідає:

— Ми чули й бачили, когось повели скрученого налігачем від корчми й допитували про нас стражники.

— Зникнемо, хлопці, в ніч! — подає неголосний оклик ватажок. Він уже в трансі воїна, не дипломата. — Канемо до луку, де найтемніше...

Випростаною догори рукою Сковорода подає з коліна листа ватажкові, складеного на трикутник. Смолоскип гасне, гайдамаки зникають. У темряві рух, брязкіт зброї. Доки очі звикли бачити після погаслого смолоскипа, на сцені чути мову:

— Що ти встиг написати, Григорію, за швидку хвилину?

— Написав ігуменові Значкові-Яворському, щоб прийняв вас у монастирі під свою опіку, яко істинних народніх посланців, і поміг... Мое письмо він знає. А від мене скажіть йому поздоровлення: “Дай, Боже, радуватись!”

Говоривши, вони виходять на авансцену, тут стало видніше. Обнімаються.

Гайдамацький ватажок зникає, гукнувши:

— Дай, Боже, радуватись!

— Дай, Боже, — відгукнувся Сковорода.

Доки темрява поступилась цілком із сцени, виходять Іван та Марія. Обое в білих сорочках, білих, що аж світяться-сяють, наче райські душі. Заксхані пристрасно прощаються в обіймах, Іван поспішає. Вони не помічають Сковороду, що під явором упорядковує свої речі. Ще тримаючись за Іванову руку, Марія говорить:

— Обзивайся до мене, Іване, вісткою — добра буде, чи зла. Не мовчи затято. Піду й я за тобою в гайдамаки, щоб нам не загубитися поодинокі на світі. Нехай стереже твою часну долю моя любов!

Та й пустилися їх руки. З відстані, на простягнені обійми, що вже не зійдуться, Іван кличе:

— Виглядай сю ніч вогню на Томариних стодолах — першу вістку від мене з гайдамаків!

Колихнулося за Іваном гілля. Марія ще хоче бачити слід по нареченому, назираючи, сходить із сцени, та й її гілля заслонило.

— “Пугу!” — чути далеко Іванів клич і такий відгук йому.

Зібраний до мандрів, виходить на передній плян сцени Сковорода. Він довершить епіку стрічі з гайдамаками й прощання закоханих. Прокаже патетично укладені спонтанно вірші про свободу.

Сковорода не деклямує, він проголошує гімн свободі, читає ораторію, іде піднесено на глядача з пориванням:

Що то за вольність? Добро в ній яке?
 Дехто говорить — воно золоте.
 О, не золоте, коли порівняти злото,
 Супротив волі воно є болото.
 Гей, коли б мені в дурні не пошитись,
 Щоб необачно якось міг би волі лишитись.
 Будь славен на віки, муже вибраний,
 Батьку свободи, лицарю Богдане!

Два косарі козаки припізнались додому, з корчми йдучи. Вони підпили, переходять сценою. Сковорода з кута при рампі спостерігає їх. Передній обурено говорить:

— Трьом та кози бояться?! Посміх від горобців і курей! Скільки було люду в корчмі — усі налякалися стражників, повтікали нишком?!

Його приятель ігнорує святе обурення сусіди, пробує заспівати:

Ой, колись була розкіш-воля...

— Забувай замужем, як дівувалось — привикай до кріпацької пісні, уже козацької не співатимеш... Цього року Томара сіножаті наші загарбав, а скоро й ґрунти загребе з хуторами... Губернатор запише йому!..

Помічають Сковороду, ніяковіють за себе, вітаються по-сковородинському: — Дай, Боже!

— Григорію, ти все знаєш, — говорить козак, що пробував співати, — луги від Кавраєм ще від Хмельницького записані за козацькою громадою, яким правом Томара присвоїв їх тепер? Не велить сіна вже скошеного забирати!?

Тільки статистом лишається Сковорода при цім епізоді, він і не намагається навіть відповідати козакам. Вони самі за все говорять:

— Не квапся бути логим, сусідо, — каже другий козак. — Ще пан дасть пільгу на цей рік.

— Ха-ха! Дасть! Одному вже дав — винесли у рядні.

— Хай не збиткує пан над козаком! — переступає межу стриманости другий козак. — Мені не дасть!

Ламає косу: відкидає кісцю. Наміряється косою, не як мечем рубати, а колоти. Іде з сцени, поспішаючи за прирятелем, що вже за сценою й звідти гукє:

— Горять Томарині стодо-оли!

Серед неба стояв місяць — як млинове коло в пісні. З місячної видноти повидніло й на сцені. Сковорода дивується величі матері-природи.

Ближче, по цей бік обрію, заграла пожежа, дмухнуло іскрами червоне помело через нічне небо. Виднота на сцені почервоніла.

Справді Іван подавав нареченій своїй Марії вістку з гайдамаків.

Б'є далекий дзвін, у селі Каврай. Стало тривожно — на пожежу, чи на повстання — сполох!?

— Все добро моє зі мною! — говорить Сковорода.

Він виходить на середину сцени, переднім пляном, говорить:

— Мушу йти, куди б не довелось. Світ людський — мій напрям, піду до людей! На світі всі дороги ведуть до обрію. Там істина — де сходить сонце. Моя дорога — до істини!

Завіса.

1974.

Ніна Мудрик-Мриц

ЗЕЛЕНА КАЗКА

Дажбожич — сонце трисвітле — ішов землею. Від його життєдайної ласки ярили ліси, й зеленим полум'ям спалахували трави.

Дажбожич знемагав від туги. Ішов землею й шукав, куди б укласти живий вогонь свого серця, щоб розцвів цвітом невідкладним закритому кругові земного життя, щоб овоч його туги дозрів у безмежжі вічності.

Квіття відкривало барвисті чашечки назустріч Три-світлому. Сповняв їх теплом своєї ласки, щоб достигали насінням нового квіття, щоб не прорвався круг життя земної квітки. Але тендітні діти закритого круга земного життя були захрипкі для вогню сонячної туги.

Озера простягали смарагдові плеса назустріч Дажбожичеві, відкривали йому світловоду глибіню. Клав у пригорщі плес ласку свого тепла, щоб піднімалися димком пари в височінь, падали дощем прохолодним на зелений шовк трав і спливали струмками в зелену безодню озер, щоб не прорвався круг життя земних вод. Та від вогню сонячної туги висохли б посудини озер.

Трисвітлий ішов землею. Шукав серед багатства земного життя живого Духа, щоб торкнутися Його могутності своєї туги й з Ним увійти в невимірності безмежжя.

На зрубі, з-поміж білих хмарин овечої черідки, назустріч Три-світлому зажеврили очі людини. Людина була невеличка — хлоп'я. Коли очі її торкнулися Сонця, воно відсахнулося, обпеклось об чорний вогонь таємничих плес Духа на хустині смаглявого обличчя.

**

У гори йшло хлоп'я. Йшло з вологих долин підгір'я. Шукало висот зелених для черідки, яку вело з собою, й для туги, яку несло в серці. Туга не вміщувалася в посудині серця, не знаходила заспокоєння у вологих сутінках долин. Смаглява долоня міцно держала вербовий прут, а босі стопи хлоп'яти втоптували стежку до зеленого вогню трав на

полонині, до синього простору, до високих зір.

Чорні вогники хлоп'ячих очей ласкавили барвисті чашечки квіття, потопали в зеленій безодні озер, але туги своєї не могли туди вкласти, бо не з тих джерел випливала вона, не із закритого круга земного життя, а десь звідтіля, де всі дороги відкриті, безконечні, вічні...

Хлоп'я знемагало від туги, й чорна заграва палаючих очей синім сутінком падала на смагляве обличчя, на гарячі пелюстки уст.

На зрубі, прибраному намистом суніць, з-поміж білих хмарин овечої черідки, назустріч хлоп'яті дзвінкі струни світла. Вони тяглись звідтіля, з безмежжя, у саме серце, й обпекли його невимовною радістю болю.

**

Гнучкі хлоп'ячі пальці стругали вербовий прутик. Ще один проріз, ще одна проколина, ще прочистити порожняву, й заламані крила брів розтяглись задоволено.

Блідо зелена сопілка лягла в квітучі пелюстки уст. Проверчені дірки ловили струни сонячного світла, в'язали в вузлики звуків, і в полум'я трав попливла пісня.

Зелена пісня сопілки, що розцвіла з гарячого вузла туги Сонця трисвітлого й людського хлоп'яти, піднімалась понад верхами гір у безмежжя, у вічність, у відкриті джерела Духа.

ЗАПАХ ЗЕМЛІ

(уривки)

Десь у глибині пам'яті, в золотому тумані, напівзабуті образи з чарівної країни, де квіти ніколи не відцвітали, де всі дні були погідні, а сонце пахло розпеченими півоніями, де ночі були лагідні й завжди місячні. І стояло вічне літо, що переливалося через вінця. І був там лад і гармонія, і люди були всміхнені й безтурботні, і не було смутку, а життя смакувало солодким медом, виссаним із квіту фльоксів.

Ранками прокидалася у великому дубовому ліжку, як за вікнами качки сальвами проголошували день. З-за вікна золотий світ тиснувся в кімнату. Сонце напинало нитки від гераній на підвіконні до гнідочервоних, лякованих дощок на підлозі. Я бігла туди, а нитки розпливалися, світло вивувало, колотилося.

Кругом поприсідали важкі меблі, що приємно пахли воском. У бездонних шухлядах протерті молитовники та інші книги з засушеними квітами між картками, пожовклі фотографії вусатих чоловіків і жінок з вилицоватими обличчями й кістлявими руками, складеними на колінах.

Згодом уже бачила в похиленому дзеркалі над комодою дівчинку в міській сукеночці з коротко стриženим ясним волоссям, дівчинку, що приїхала старим чорним фаєтоном зі станції, від львівського потягу.

У цьому безчассі великий годинник даремно коливав маятником, голосно тикав і шарудів перед вибиванням години.

У долішньому кінці села була мала річка, й як я не намагалася, не можу відтворити в пам'яті точно, як вона виглядала. Не мала вона, либонь, назви. Пливла попри млин, шуміла й хлюпотіла, туркотіло колесо, дерев'яні лапи гребли воду.

За мостом жінки клячали над берегом, гупали працями, мокре плаття цвяхкало, жінки лунко сміялися.

Я бігла далі. Під ногами цвіло жаб'яче очко, у воді колихалося латаття. Поміж них сонце понапускало золотих рибок, і вони танцювали зараз же під плесом під звуки чиєїсь дудки, вирізаної з прибережної ліщини.

Тут уже вода видавалася теплою і наче б стояла непорушно. У ній, близько другого берега, йшла дівчинка догори ногами, біла хустка голубом, а перед нею гуси.

Ще далі на верболозах розвішаний різнобарвний одяг, а дівчата в білих сорочках розбивали дзеркало плеса, вода бризкала срібними фонтанами, хлопці щось гукали з берега.

Ген далеко цибали бубки, потрясаючи крильми, натягали довгі шиї до води.

Над берегом зелень була прип'ята до землі цвяшками стокороті. На тих пасовиськах гірко пахла скошена трава. Приставала до пастушків, помагала завертати корови, пастушки вчили мене, як шукати в землі гнізд джмелів, набряклих, мов доспілі морви, вчили розпізнавати квіти й зілля, вчили приповідок і пісень.

Коли хлопці гнали дідових коней від води, впрошувалась на свого яблукастого. Тугі руки підносили мене ген високо, сідала наохляп, чула, як під ногами здригається шкіра коня, радісно їхала додому.

Коні збивали пил і голосно форкали, скрипіли й туркотили колеса. Сідила на драбиняку, спустивши ноги між щаблі, хотілося співати, щоб дрижав голос. Погонич стояв, відхилившись назад і натягнувши віжки блискавками. Заносило дьогтем і кіньми.

У придорожніх ровах бігли запилені патлаті будяки. На лагідних горбах пересувалися стрічки нив: мідяні — спілої пшениці, сині — льону, білі — гречок, жовті — сверіпи, зелені — люцерни, червоні — куманиці, і чорні — свіжо зораної землі. Там котилося сонце, гналися хмари, все мінилося, все було у вічному русі.

Коли верталася в село високо на снопах, сонце вже розляглося на ланах, розклавши руки. Тоді колихалися білі хати, підперті мальвами, сади, нацятковані спілими вишнями.

Любила бігати сама в поле. Відразу ж за городами скидала босоніжки, щоб відчуті теплий пил під ногами. Віддалялось село із гавкотом собак, геганням гусей і всім тим радісним галасом. Входила в смугу цілковитої тиші, а тоді починала поступово відрізняти бриніння бджіл, чечекання польових коників. Сонце гуло великим дзвоном. День коливала перепілка. Від піль пашіло тепло і хвилями підносилося вгору.

Роздолля манило мене, всотувало в себе. Дорога втікала в безконечність. Я пила запах піль.

У збіжжях горіли маки. Вже в перші дні по приїзді на село збирала їх жменями. Волохаті билинки залишали на руках іржаві плями. Складала маки в китиці з зірчастими роменами, косматими волошками, гострогранними сокирками й усміхненим коколем.

*Коколою, коколою, не ходи по полю,
не моргай очима, не твоя дівчина...*

В хаті у воді маки хутко в'яли. Відтак зривала вже тільки їхні пуп'янки, відкривала їх, розгортала пом'яті пелюстки й робила з них лялечки в білих і рожевих сукеночках. У лялечок було чорне волосся із пиляків, зелене личко, ручки з билини й одна ніжка. І ці лялечки в'яли й чорніли, так як никнув вінок із роменів, морщились пацьорки з снігульок — і все це ставало дорогоціннішим через свою нестривкість.

Ішла далі полями, скубала солодкий горошок, рвала золоті мички кукурудзи, які здалека видавалися шовковими, а при дотикові були холодні й вологі, і зовсім не гладенькі.

На руку сідав червоний бедрик, і я шепотіла:
*Бедрику, бедрику, в котру піду сторононьку,
чи в ту, чи в ту, чи в ту, чи в ту,
чи в земляньку святу?*

Комашка розправляла крильця й летіла туди, де заходить сонце.

Тріпотливі гречки маршували червоними ніжками, а над ними ще дужче гули бджоли. Пшеничні колоски впліталися в сонячне проміння.

Тоді десь мелодійно лунав звук клепання коси. Над збіжжями майоріли білі хустки. Я гукала щосили:

Дай, Боже, щастя!

Жінки випростовувалися, заслоняли очі долонями від сонця й відгукували:

Дай, Боже, дякую!

Далеко за селом, підібгавши спідниці, жінки мочили в саджавці коноплі. Кругом них у воді — небо й хмари. Десь кумкали жаби.

Кум, кума, десь бузька нема.

А де? Умер. Коли? В четвер.

А ми тому раді, раді...

Далі на малому пагорбі стояв “Сьвятий”. Цей залізний хрест поставив мій предок. Хрест поіржавів, а дощі й вітри витерли плоскорізьбу на кам'яному постументі. Звідтіля було видно, як вітер гнав тіні хмар по поверхні збіжжя. А поля розливалися розхвильованим морем у безконечність. Села були поховані в ярах, тільки далеко на сході синіли пагорби за Збручем.

А телеграфні стовпи бігли все далі від села, а за ними я, збиваючи пил. Прикладала вухо до сірого дерева й слухала, як там гуде. Бриніли струни дротів, вітер грав на духових інструментах гармонійно й протяжно.

Ген далеко за хрестом перетинав дорогу зарослий травою “козацький шлях”. Кажуть, що ним ішов Хмельницький на Збараж. Там я кінчала свою мандрівку. Сідала при дорозі в пахучій траві, заплющувала очі й сподівалась почути щось хвилююче, надзвичайне. Але день звучав, як досі. Подзвонювала спіла пшениця, бриніли бджоли.

Знову відкривала очі. Літали дрібні сині метелики та більші білі, які немовби не могли зважитися, у котрій бік летіти, пурхали, підіймалися й опадали. Були ще й жовті з золотими цятками й цеглясті, а часами великі з павиним очком на крильці.

Легіт ніс кудись парасольки кульбаби, і вони легко похитувалися. І я едналася в одне з усім цим розмаяним світом, прилягала й тулилась до теплої запавної землі.

Задудніло. По дорозі від села надїхав на возі дядько, побачив мене й гукнув:

— Тебе знову ціле село шукає, а ти тут. Що за дитина!

Петро Роєнко

ЕМІГРАНТ З АВСТРАЛІЇ

(Фрагмент із недрукованої повісти "Скеляста стежка", написаної в 1961 — 1963 рр.)

Білі пухкі сніжинки погойдуються в повітрі, спускаючись на пішоходів, на дахи міських будинків, примощуються в закутинах ганків, застеляють вулиці Монреалю. Сніжинка за сніжинкою сідають поруч одна одної, ткаючи непроглядний суцільний сліпучобілий килим, що розгорнувся на всі боки великого міста...

— Гарно?!

— Кожна пора року має свій час і привабу... Дивись. Чи не нагадує ця картина нашу рідну українську... Коли бачив її?

— Останньою була зима 1942 р. Сувора, повна спустошень, утеча перед голодовою смертю маси шахтарів з міст Донбасу, бо для них залишився єдиний рятунок — село. Та й то не певне, бо там уже порядкує новий загабник — німецька фашистівська військова влада... Знову наш народ попав у неволю. Ті, що втікли, закували були в ярмо, а ці натягнули на нас хомут; або одне і друге...

— Так то так... Але тобі пора йти...

**
*

— Добре, що ви прийшли, — такими словами зустрів мене працівник кредитівки. — А як вам подобається канадська зима?

— Після майже безконечного сонячного літа Австралії вона виглядає холодною.

— Але витримати можна... Зрештою, ми ж козацького роду, то мусимо бути загартовані на суворішу.

— До всього нас скитальщина привчила.

— Нема що перечити.. А тепер до справи. Знайшли працю для вас. Яка вона не є, але під сучасне безробіття треба дякувати і за це. Ви, може, вже й самі встигли в цьому переконатися. Так чи іначе, але ми цього не змінимо. Будьте завтра в пана Д. Слимака на оцю ось адресу. Зар-

платня незавидна, але ліпше щось, як нічого. Жалуємо, що кращого не вдалося знайти. Початки скрізь не дуже рожеві, або навіть взагалі сірі.

— Дякую за турботи. Надіюсь, що витримаю і цей не рожевий початок.

— Бувайте здоровенькі. Вибачте, але я мушу братися до своєї праці.

— З Богом на все добре! — відповів чемно, виходячи з теплого приміщення.

На вулиці здійнялася справжня завірюха. Холодний вітер з снігом пронизували всі кісточки, і я прискіпив ходу...

— Ну, як там кінчились переговори? — ще на порозі спитала своячка, яка журилася моїм “бездільництвом”. “Сидить і заглядає в книжки або щось вишкрябує на папері. Не можу дивитись на таких. І яка йому користь з тих книжок? Чи дадуть вони йому їсти? — говорить вона своїм сусідкам, які частенько навідувались до неї.

— Та чого мовчиш? Відповідай, коли тебе питають.

— Дай хоч поріг переступити.

— То скоріше переступай і кажи.

— Коли тебе вже так кортить, то скажу: скінчились позитивно.

— От ти мені ще “грамотію”. Кажи зрозумілою мовою: домовились за працю. І це кожному понятно.

— Не “понятно”, а зрозуміло.

— Ти не вчи вченого їсти хліба печеного! — кидає сердито своячка. Я на це ніяк не реагую, бо знаю, що вона має добре серце, за що її всі хвалять і поважають.

— Не гнівайся! Все розкажу, тільки дай трохи часу, щоб я нагрівся і передягнувся. Бачиш, увесь промок. Ну й ліпить. Світа Божого не видно.

— Слава Богові, що вдалося влаштувати тебе на працю. Тут, в цій країні, найголовніше — мати працю і кожної п'ятниці приносити “мішечок” з зеленими. Тоді і жити веселіше, і світ видається милішим, і люди тебе шанують. Ось побачиш — всі на тебе тепер інакше дивитимуться...

— А що це ти так розквоталася, що аж на Лоранс чути? — почувся грубоватий голос із вузького коридору.

— Як же ти так тихо зайшов, що ми й не чули? — питає вона чоловіка замість привітання.

— Та ти як почнеш квоктати, то можна цілу хату пересунути, і ти не чутимеш... Але, що з тобою говорити. А як же ти, брате, не болять вуха від її тарахкотіння?

— Дякувати Богові, все йде гаразд...

— Влаштувався на працю, — не витримує Килина.

— Може, хоч раз дала б йому висказатись, — каже піднесеним голосом Влас.

— Облишіть цю розмову, бо ще з жартів виникне сварка... Хіба ти не знаєш жіночої вдачі?..

— Знаю, знаю, і то не з книжок, а таки з життєвого досвіду. Не дай, Боже, тобі таку коцюбку — пропадеш, як роса на сонці.

— Не лякай! Ми не є аж такі вже злі. Частенько прямо сам язик не всидить тихо, — так силоміць і вертиться в роті, ніби тобі веретено у спритної баби-прядухи. На те він і даний людині, щоб порозмовляти.

— Чи вже затихнеш? Краще б вечерю приготувала, заки я освіжуся.

Килина замовкла і почала рихтуватися до вечері. Аж нараз хтось стукає у двері і, не чекаючи, входить до вузьких сіней.

— Клава! Оце знаменито, що ти прийшла, а то нема кому в обороні стати.

— Ніхто тебе не б'є, то якої оборони тобі потрібно?

— Не дають виговоритися. От в чому справа. Яка це рівність, коли не можеш досхочу наговоритися? Тільки почну, як тут вже і наказ: досить, ми вже чули цю пісню.

— То ти робиш з цього трагічні висновки? Коли мій так скаже, то я йому й відповідаю: може тобі заголосити або заводити? А він витріщить сердиті баньки на мене, подивиться хвилю, а потім і собі запитає:

— А хіба в нас у хаті мерці завелись?

— Покищо навіть найменших позначок не видно на щось подібне.

— Значить нема потреби вдаватись в таку тонацію...

— А... якими це вітрами занесло вас? — звернувся Влас до Клави, виходячи з умивальні.

— А як ви думаєте?.. Заждіть! А тими самими, що й принесли вістку про прибуття гостя з далекої країни. Сховали його, і нікому ані півслівця.

— Дозвольте, пані Клаво...

— І не дозволяю, і не хочу чути виправдань чи навіть нарікань. Як тільки довідалася, відразу й приїхала... Цікавість. Ви знаєте, яка це сила. Та вона може гори перевертати...

— Просимо сідати за стіл, перекусимо, зап'ємо, а там справа покаже, — запропонував Влас, не давши Клаві закінчити думку.

— До цього торгу, то й пішки, — сідаючи за стіл, сказала, жартуючи, гостя. — Дивлюся і очам своїм віри не йму. Хто б думав, що нам прийдеться побачитись, сидіти разом. Після десяти років і знову гуртом, по пригодах в різних країнах, нарешті несподівана зустріч... Стільки хочеться поставити питань, що й сама не знаю, з чого починати.

— З кінця, то скорше скінчиться розповідь.

— Власе, ти, здається, вже ніколи не змінишся — тобі тільки жарти, а тут так кортить погомоніти, що аж язик свербить.

— Юхим почуває, як прийде та не застане вечере. Перепале і нам тоді.

— Ти до боягузів ніколи не належав.

— Не боїться вовк собаки, але не любить, коли гавкає — каже наша народня приповідка. Ми з Юхимом і так не дуже по-своєрідком. І все через ту одну зайву чарчину. Перетягнули дещо мірку, почали жартувати, і ні звідти ні звідси, ділько помішав наші язики. А вже коли язик розмелеться, то обов'язково лихо викличе навіть з найвіддаленішого лісу.

Влас мимоволі почав розповідати гості про той неприємний випадок. Розповідав і переживав, бо були вони з Юхимом добрі приятелі довгі роки. Намагався виправдатися, а навіть прийняти всю вину на себе, аби тільки помиритись з другом.

— Не журися, я вже докладу всіх зусиль, щоб цьому покласти кінець. Я вірю, що він захоче порозмовляти з гостем. І при цьому постараетесь загоїти наболілу рану.

— Ніякої там рани нема. Примха — оце і все. А це така річ, що її можна легко позбутись, — не витримала Килина.

— Я також так думаю, — potwierдила гостя. — І чо-го ми почали про це, як тут цікавіше... Як же тобі там було, в тій країні аборигенів і кенгуру? — запитала пані Клава.

— Це занадто довга історія. Мүшу вас скорегувати, бо в тій країні домінує європейська цивілізація. Люди живуть так само добре, як і тут. Хоч ніякою таємницею не є те, що новоприбулим доводиться починати все спочатку. А ці початки нелегкі. Кожен народ має ті чи інші особливості як у погляді на життя, так і в цінуванні вартостей. І це, мені здається, найперше ми відчуваємо, будучи серед тих обставин, опинившись серед чужого оточення. Крім цього, не все населення тієї чи іншої країни хоче знати долю емігрантів, увійти в їхню ситуацію, збагнути наслідки воєнної хуртовини чи буревію, який не має ані сентименту, ані змісту розбиратися в людських справах. Якщо, наприклад, нас намагалися зрозуміти еміграційні урядовці, то цього не можна сказати про австралійське робітництво. Нерідко воно вважало прибулих за конкурентів у праці, які хочуть забрати в них хліб.

— Щось таке! — гнівно сказала Килина. — Та в нас того хліба, як води в найбільшому океані. Ну й придумали. Нехай би вони тільки поїхали та побачили ті безконечні українські пшеничні лани, то тоді інакше говорили б.

— А може, й ні. Бо те, що вони мають, належить їм усім, як суспільству, яке використовує це багатство так, як хоче. А ми не є господарями своїх багатств, і тут наша трагедія і нещастя. Зрештою, ми не можемо запропонувати їм ту поїздку. От до чого дожилися нащадки неславні славних лицарів-козаків.

— Що правда, то не гріх, але мені цікаво слухати гостя. Не гнівайся, Влаسه, що на таке наважюєсь у твоїй хаті.

— Ти, Клаво, цим не турбуйся! Розповідай, брате. Нехай послухаємо, і про свої клопоти трохи забудемо.

— Мої чи будні наших земляків за Тихим океаном нагадують ті турботи, а не навпаки. Немало спільного є у тих буднях. І цілком зрозуміло, що вони тільки підсилюють їх неминучість... Одне, може, там відмінне: всі починають життя спочатку. Як довідуюсь, тут є чимало нашого брата, який зумів добре себе матеріяльно забезпечити.

— Одна сторона цього явища потішаюча, але інша — породжує обурення, непорозуміння, а навіть сварку, — сказав Влас, в голосі якого відчувались нотки невдоволення.

— Це, безперечно, сумне явище.

— Не тільки це. Воно вносить значно складніші елементи в суспільство. Скільки доводиться тратити енергії, щоб погодити людей і переконати, що перед нами значно важливіші проблеми, як оці матеріяльні здобутки одиниць. Добре, що їх нема там.

— Але там, тобто в Австралії, є інша кістка незгоди: політиканство. Щоб ви знали, скільки воно забирає сили й енергії, то, може, й повірили б. Останнім часом вдалося якось зліпити об'єднання, яке репрезентує всіх українців того континенту. Назовні воно — чималий здобуток, а внутрі — ще немало мине часу, поки здоровий розсуд візьме верх.

— Таборова атмосфера не завмерла навіть у такій далекій країні?

— На жаль, брате, ні. Але вона поволі втихає, хміль скрайности розвівається. Життя висуває інші пекучі проблеми: збереження себе, як національної і культурної одиниці, великий вплив молоді та зневіра у свої сили чималої частини серед дорослих. Ці справи вимагають негайної дії щодо їх полагодження.

— А як тримаються родини? — спитала Клава, перебиваючи мою розповідь.

— Не досить весело. Невдовзі перед моїм від'їздом намітили були створити окрему комісію, яка мала спеціально займатися питанням полагодження родинних конфліктів. У нашому студентському клубі були такі, яких не минула оця неприємність. Батьки розводяться, а діти терплять нещастя. Випадків є багато, а часом, може, більше, ніж думає здорова частина суспільства.

ДЗЕРКАЛО

Пам'яті моєї Матері.

Кожна людина має щось таке, чого інша людина не має і ніяк не може мати. Скажімо, якунебудь чудотворну ікону, що ночами, як на неї ніхто не дивиться, усміхається, чи старовинний грамофон з позолоченою трубою, чи "Полное собрание сочинений Александра Пушкина" дореволюційного видання, справжнім золотом тиснуте, і мало ще що. Всього, звичайно, не перерахуєш.

Я, наприклад, мав від свого діда оригінал пензля Муріллє, що виявився, як і слід було сподіватися, фальшивкою. Тепер я маю Рембрандта.

У Степана Павловича було дзеркало. В позолоченій рамі. Може, вісімнадцятого, може сімнадцятого століття. Може, рококо, може барокко. Хіба ж я знаю — але фізіономію дуже криво показувало.

Дзеркало до революції належало одному графові, в якого, між нами кажучи, Степан Павлович, здається, був за управителя, чи щось в такому роді.

Як тільки, трафаретно висловлюючись, вибухла, чорт би її забрав, революція, Степан Павлович змінив прізвище і місце проживання і влаштувався по кооперативній лінії.

Проживав він в однієї старовинної баби, що торгувала на базарі моченими яблуками, які вона сама квасила і тримала в льоху під кухнею. Від баби пахло льохом і ще чимось вогким і холодним.

Баба була мовчазна, і з нею мешкати Степанові Павловичу було майже все одно, що й з ніким. Навіть якби він вийшов на кухню голим, то баба, мабуть, не звернула б на нього жодної уваги, як не звертала на півголого, чи одягненого. Переказували, що баба в громадянську війну завідувала лазнею в білогвардійському лазареті і, слава Богу, надивилася.

Баба ніколи не заглядала до дзеркала, принаймні в присутності Степана Павловича. Це дещо дивувало Степана Павловича.

— Ви, Меланіє Тихонівно, — казав Степан Павлович, — перша і єдина жінчина, що я знаю, якій ніколи не кортить заглянути до дзеркала...

На що Меланія Тихонівна відповідала, як і завжди, мовчанкою.

— Вам би, Меланіє Тихонівно, бути в балеті! — спробував пожартувати Степан Павлович і врізався бритвою. — Чорт!

Меланія Тихонівна принесла з своєї кімнати якогось дореволюційного мастила і допомогла Степанові Павловичу зупинити кров.

— Спасибі вам, Меланіє Тихонівно... — сказав Степан Павлович і цього вечора більше не жартував.

Раз на рік, як сказав поет, “у теплі дні збирання урожаю”, Меланія Тихонівна вирушала по яблука. По тягом — кудись у Курську область. На пару днів.

Як тільки Меланія Тихонівна виходила з хати, Степанові Павловичу ставало якось не по собі. “Дивно — думалося йому — коли вона тут лазить, чи сидить в льоху, то її якби й нема і нічого, а от поїде — і якийсь страх бере”.

На ніч, лишившись сам, Степан Павлович уважно перевіряв, чи замкнені двері, чи прогоничі віконниць позатикані, чи засув на відтуліні з льоху як слід засунутий. Провіривши все, чого він ніколи не робив, коли Меланія Тихонівна була вдома, Степан Павлович все ж залишався невпевнений, чи все як слід позамикане, і він знову все обходив, щораз більше і більше лякаючись своїх власних кроків. І скільки б він не перевіряв, він все одно не міг спати, і йому здавалося, що хтось сидить у льоху, чи стоїть під самими дверима, чи заглядає крізь щілини віконниць, часом з кимось перешіптється і тільки чекає, щоб Степан Павлович заснув. А коли Степан Павлович нарешті відважувався згасити світло, хтось починав у темній тиші дихати — тут таки поруч з ліжком.

Нарешті Меланія Тихонівна, як і завжди, верталася.

Цього разу вона вернулася надвечір підводою з лантухами, набитими яблуками. Кацап-погонич лишився ночувати на кухні під столом. Всю ніч пахло яблуками і ще чимось, майже святковим.

Степан Павлович якось одразу заспокоївся і подумав: до чого ж страх річ ірраціональна, часто неоправдана і абсурдна. Припустімо, вони прийшли б у бабину відсутність... Яка різниця? Невже б вони подивилися на бабу? Що за ерунда! Та ж вона мені навіть не родичка... І взагалі!

Вранці Степан Павлович стояв перед дзеркалом і, не голений вже третій день, голився.

Кацап ще на світанку встав і поїхав. Невдовзі по тому Меланія Тихонівна пішла на базар. Було тихо. З умивальника якось мелодійно крапля по краплі капала вода у миску. Раптом Степан Павлович побачив у дзеркалі свого батька, який стояв у нього за спиною, і виходило, що так само, як і Степан Павлович, дивився в дзеркало. Степан Павлович обернувся, але за ним нікого не було. Коли Степан Павлович знову подивився в дзеркало, там також нікого не було.

“Ну, що там, — намагався потішити сам себе Степан Павлович, — привиділося і тільки...”

Увечорі Степан Павлович, як звичайно, пробував жартувати з Меланією Тихонівною, весело оповідаючи їй, як йому страшно було без неї, і як він по-дитячому кутався і вкривався ковдрою з головою від страху і ніяк не міг заснути. Меланія Тихонівна уважно перебирала яблука і мало звертала уваги на Степана Павловича.

Степан Павлович поглянув на дзеркало, що проти електричної лямпи блищало жовтою плямою, і сказав:

— Що б це, Меланіє Тихонівно, могло означати... Я сьогодні зранку голився і раптом в дзеркалі побачив батька у себе за плечима?

Меланія Тихонівна відклала яблуко, подивилася на Степана Павловича рівним, спокійним поглядом і сказала:

— Це він помер...

— Помер? Мій батько, Меланіє Тихонівно, хто зна ще коли помер! — ніби жартуючи, сказав Степан Павлович.

— Значить, хтось має померти... — сказала Меланія Тихонівна.

— Хто?

Меланія Тихонівна нічого не відповіла.

Днів за три Степана Павловича арештували. Прийшли вночі. Зробили трус. Само собою, нічого не знайшли. Лази-

ли до льоху. Покуштували бабиних, знаменитих на цілу околицю, мочених яблук.

Як сказали Степанові Павловичу йти, Меланія Тихонівна простягла руку зблідлому Степанові Павловичу. В її руці було яблуко. Меланія Тихонівна плакала.

Коли вони вже вийшли на подвір'я, кучерявий енкаведист сказав:

— Пастой, Васіль Іванич! Красівое зеркало!

Він вернувся, підійшов до стінки, зняв з цвяха дзеркало, взяв дзеркало під пахву і сказав:

— Пашлі!

1973

В. Софронів Левицький

РАПСОДІЯ НЕДОКІНЧЕНА

ДРАМА НА 3 ДІЇ

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Роман, діяч українського підпілля у Львові

Дора, його дружина

Зенко, їх син 7, потім 15 років

П-ні Залуцька, мати Романа

Остап, ровесник і приятель Романа

Тітка Матильда, вчителька музики, середніх літ, неодружена

Микола Степанович Козаченко, директор Райхарчторгу

Ганна Михайлівна, його дружина

Алік, їх син, 15 років

Давид Аврамович Розумовський, у френчі сталінського типу,
начальник спецвідділу Райхарчторгу

Коробка, службовець

Христя, його дочка, 15 років

Сержант польської поліції

Місце дії: Вітальня Романа і Дори Залуцьких у Львові

Час дії: Дія I. День св. Теодори, 21 червня 1933 р.

Дія II. Три місячі пізніше.

Дія III. День св. Теодори, 21 червня 1941 р.

ДІЯ I.

Скромно устаткована вітальня. При задній стіні бібліотека, піяно. Двері наліво, двері направо. З лівого боку на передньому пляні письмовий стіл, з правого канапа, малий столик, фотелі. Освітлення сцени влаштоване так, щоб можна було його зовсім затемнювати і перекидати світло рефлектора. Вечір, чути, як надворі падає дощ.

ЯВА 1.

РОМАН, потім ЗАЛУЦЬКА

Рефлектор. Роман, стоячи, спішно перешукує шухляди письмового стола і переглядає папери. Мне у руці записки, запалює їх і кидає на тарілку на столі. Потім виносить тарілку у ліві двері. Чути, як збігає вода у кльозеті. Повернувшись, виймає із скритки в письмовому столі револьвер, перевіряє і ховає в кишеню. Запримічує малу фотографію в рамках, сягає по неї, вдивляється і цілує. Виймає фото з рамки. Світло.

ЗАЛУЦЬКА. *(Стоїть у правих дверях. В руках китиця квітів).*

Ти виходиш, Ромку?

РОМАН. *(Збентежений).* О, це ви, мамо!

ЗАЛУЦЬКА. Ти злякався мене, Ромку?

РОМАН. Не люблю, щоб мене підглядали!..

ЗАЛУЦЬКА. Я?.. Тебе підглядаю?

РОМАН. Коли людина сама, то так, якби була нага!

ЗАЛУЦЬКА. Що ти, Ромку, таке вигадуєш! *(Вкладає квіти у вазу на столі, потім підходить до Романа).* Ромку, я й без підглядання знаю, що ти нічого злого не робиш. Адже ти мій син. Але я вже давніше хотіла сказати тобі, Ромку, що ти повинен трохи змінити свій спосіб життя, якщо не хочеш втратити своєї Дори.

РОМАН. А що таке сталося, мамо?

ЗАЛУЦЬКА. Нічого особливого не сталося, але ти її дуже занедбуєш. Дома ти вічно зайнятий і сердишся, коли вона до тебе заговорить, цілими днями кудись пропадаєш... Мені, твоїй матері, це теж не байдуже, але Дора відчуває твою поведінку багато болючіше... Крім того ти занедбуєш Зенка. Шестилітня дитина потребує тата!

РОМАН. *(Сердито).* Дайте мені спокій, мамо! Мені тепер не до вислухування проповідей. Ви, зрештою, знаєте, куди я пропадаю, ні? Дора це теж дуже добре знає і вміє це оцінити.

ЗАЛУЦЬКА. Так-так, Дора цінить твою ідейність і посвяту, але вона хоче теж мати щось із життя. Дивися, її ще немає з роботи. Залишилася, як звичайно, на надо-

бов'язкові години, щоб доробити до платні марних кілька злотих. Врешті, прийде до хати, а ти, бачу, вже знов кудись вибираєшся. Чи ти бодай купив їй щось сьогодні на іменини? Сьогодні 21 червня — Теодори.

РОМАН. (*Нетерпляче*). Ах, мамо, мені не в голові сьогодні Дорині іменини. Сьогодні всі ці родинні справи для мене не існують!

ЗАЛУЦЬКА. На жаль, ці справи для тебе ніколи не існували!

РОМАН. А сьогодні ще й тільки ні! Сьогодні... (*Дивиться на фотографію*). Чи ви думаєте, мамо, що коли я роблю щось для нашого народу, для України, то я менше люблю Дору? Маєте мене таким, яким ви мене виховали, і соромитися за мене не потребуєте так, як і за моїх братів, за Богдана і Петра.

ЗАЛУЦЬКА. (*Підходить до Романа і пригортає його*). Ромку, я знаю все!..

РОМАН. Ви знаєте? Ні, ви всього не знаєте!

ЗАЛУЦЬКА. Вибач, але чого мати не знає про свого останнього сина?

РОМАН. Мамо, ніхто не може докоряти мені за те, що я більше пильную обов'язку супроти свого народу, як своєї жінки. За те саме згинув під Львовом наш Богдан, за те саме боровся наш Петро і пропав десь в Україні... Ми далі ведемо війну, мамо!

ЗАЛУЦЬКА. Я тебе розумію, Ромку, але крім тебе, я нікого вже більше в світі не маю... Я не хочу тебе втратити!

РОМАН. (*Стрепенувся*). Прикро мені, мамо, але саме сьогодні ви і Дора мусите бути приготовані на найгірше. Краще, щоб ви цього не знали. Більше вам нічого не скажу. Мүшу йти. (*Цілує її в руку*).

ЗАЛУЦЬКА. Ромку, я тебе не затримую... (*Обіймає його*). Ромку, мій Ромку!.. Мій єдиний сину! Ти мусиш іти?

РОМАН. Все приготоване, мамо, і те, що має статися, мусить статися. Якщо б я не повернувся, то прошу вас сказати це Дорі. І скажіть їй, що я не забув про її сьогоднішні іменини. Я навіть попросив Остапа, щоб прийшов. (*Дивиться на годинник*). Мүшу йти, мамо. Піду через кухню. (*Дивиться на фотографію і ховає її*

у внутрішню кишеню). Прошу вас, мамо, Дорі покищо не кажіть нічого. Все буде добре!

ЗАЛУЦЬКА. Най Бог благословить, Ромку!

Роман, не оглядаючись, виходить лівими дверима.

ЗАЛУЦЬКА. (Дивиться йому вслід і втирає сльозу). Я мала таких трьох!..

Світло меркне, потім знову прояснюється.

ЯВА 2.

ДОРА, ЗАЛУЦЬКА, потім ОСТАП

ДОРА. (Входить, стрясає парасоль, побачила на столі квіти).
О, які гарні квіти! (Входить Залуцька).

ЗАЛУЦЬКА. Це Роман приніс для тебе. Сьогодні твої іменини!

ДОРА. Роман?

ЗАЛУЦЬКА. Так... він сам купив їх і приніс для тебе. Але мусів вийти.

ДОРА. Він тямив, що сьогодні мої іменини? Це, просто, неймовірне!

ЗАЛУЦЬКА. Ну, всього тобі кращого з іменинами! (Цілує Дору).

ДОРА. Але ж бо там дощ! Лле як з цебра! (Сідає на канапу).

ЗАЛУЦЬКА. (Накриває стіл). Про Романа ти повинна мати кращу думку, Доро, як маеш. Ромко навіть запросив Остапа на сьогодні.

ДОРА. (Сміється). Якщо б я мала про нього погану думку, то я вже давно... мала б кого іншого... хочби того самого Романового приятеля Остапа, якого він запросив сьогодні. В тому ціла трагедія, що ми любимо одне одного, а життя між нами немає. Я Ромка люблю і подивляю як так звану "постать нового міту, що родиться на наших очах". Але мое життя пуста і самотне. Я цілими днями його не бачу, слова від нього не чую. Сьогодні його теж немає, правда? І це мають бути мої іменини!

ЗАЛУЦЬКА. Він просто з роботи прийшов додому, ждав на тебе.

ДОРА. І пішов собі! Що?

ЗАЛУЦЬКА. Видно має якісь важливі, невідкладні справи, Доро. Казав тебе перепросити... Хотів бути сьогодні дома, але...

ДОРА. Завжди є якийсь "але", що перешкоджає йому присвятити мені хвилину часу навіть у такий день як сьогодні. Він завжди має якісь таємні справи, про які всі знають, тільки мені не вільно про них знати! (*Щораз більше хвилюється*). Мені вільно тільки наслухувати, чи не йде поліція, мені вільно тремтіти на кожний дзвінок у дверях, мені вільно запрацювуватися, щоб доробити на утримання нашої родини, а він кудись собі роз'їжджає і працює тільки тоді, коли йому захочеться! І це тягнеться так, відколи ми поженилися!... А Зенко що? Коли він тата бачить?

ЗАЛУЦЬКА. Мені здається, що коли ти виходила за Ромка заміж, ти думала про це все трохи інакше. Він тебе попереджав.

ДОРА. Тоді це мене не відстрашувало. Навпаки, мені здавалося, що я буду щаслива, коли зможу на нього працювати, а він буде далі тим романтичним героєм нашого підпілля, яким я його подивляла і яким я його полубила. Він був тоді в моїх очах лицарем, якому я повинна посвятити своє життя, навіть свій музичний талант, який я мала. Я зрезигнувала для нього з моїх музичних студій і пішла працювати машиністкою за 60 злотих на місяць. Виходячи за нього заміж, я думала тільки про нього. Якби він тільки дрібку так само думав про мене!

ЗАЛУЦЬКА. Чи щось змінилося від того часу, Доро?

ДОРА. Чи щось змінилося? Я змінилася! Змінилися мої наївні романтичні погляди на життя! Бездушна праця за писальною машинкою, вічний страх перед його арештуванням, ревізії.. і за те ні дрібки уважливості, ніякого зацікавлення, ніякого родинного тепла. Чи може жінка, молода жінка, почуватися добре без того всього, хоч би мала в хаті не знати якого героя?

ЗАЛУЦЬКА. Тихо, Доро! Тихо! Ти не смієш сьогодні так говорити! Саме сьогодні не смієш! Ти не знаєш...

ДОРА. Ні, я не знаю! Я не знаю нічого! Я не смію знати. Довкола мене змова, конспірація. Я живу в задушливій атмосфері підпілля, я плачу за нього своїм спокоем, нервами, своїм щастям, але не смію нічого знати, не смію знати, на що наражується мій чоловік, на що наражує мене і на що наражує нашу дитину! *(Схлипує тихим плачем).*

ЗАЛУЦЬКА. *(Підбігає до Дори).* Доро! Доро! Успокойся! Я тебе розумію. Я навіть сьогодні говорила про це з Ромком...

ДОРА. Я сьогодні, на мої іменини, раз хотіла мати якусь теплу родинну атмосферу вдома... І що з того? Може, прийде тітка Матильда, пан Коробка звичайно приходять...

Дзвінок у дверях

ЗАЛУЦЬКА. О, це вже певно Остап. Він завжди перший приходить! Доро, приведи себе до порядку. Причепурися трохи. Це ж твої іменини! *(Дора покванно поправляє зачіску і причепурюється при дзеркалі).* За-араз! За-араз! Хвилинку! *(До Дори).* Вже можна? *(Виходить в праві двері і впускає Остапа).*

ОСТАП. *(Стає в дверях з китицею квітів і коробкою чоколадок. Підходить святочно до Дори).* Дозвольте, пані Доро, побажати вам з днем вашого ангела, як то кажуть: з роси, з води і з кожної калабаньки! І з цієї нагоди прошу прийняти від мене цю китицю квітів і трошки солодкого.

ДОРА. О, дякую, дуже вам дякую, пане Остапе, за пам'ять. Я й не сподівалася...

ОСТАП. Нехай ці квіти говорять за мене, пані Доро! Так сказав поет, а я за ним повторюю. *(До Залуцької).* Цілую ручки, пані добродійко! Прошу вибачити, що я перше привітався з іменинницею, але... іменинниця є іменинниця, правда?

ЗАЛУЦЬКА. Добрий вечір, добрий вечір, пане Остапе! Будь ласка, роздягайтеся і сідайте. Дора тількищо з бюра прийшла.

ОСТАП. А де Роман?

ДОРА. Роман? Як звичайно...

ОСТАП. Конспірує, що? Він ще з гімназії такий! Я ж з ним ходив до одної кляси. Все якісь таємні наради, змови — він до цього вродився. *(Дора і Остап сідають. Залуцька приготує стіл до перекуски)*. Одного разу, це було, мабуть, у п'ятій гімназійній, ми вирішили вибити вікна професорові від латини. Страшна свиня була! А до того польський брат! Нашим ватажком був, розуміється, Роман. Нас було п'ять, по одному на кожне вікно. Ромко виготовив плян, прослідив терен і наказав нам прийти о 12-ій годині вночі на означене місце, недалеко камениці, в якій жив професор. Ще звечора я напхав кишені камінням і почав дома ждати, коли прийде пора йти на умовлене місце. Пам'ятаю, як неймовірно поволі волікся мені час, як з кожною хвилиною огортав мене більший страх. Врешті, коли прийшла пора йти, я подумав собі, що їх чотирьох зовсім вистачить на те, щоб вибити п'ять вікон без мене. Заспокоєно зітхнувши, я викинув каміння в город і пішов спати. Тимчасом показалося, що й три інші товариші впали на ту саму думку, що я, і в висліді Ромко даремно ждав на нас цілу годину. І тут він показав свій характер: сам один вибив усі вікна не тільки професорові, але й його сусідам у камениці! *(Всі троє сміються)*.

ЗАЛУЦЬКА. Так, це мій Роман! Це мій Роман!

ДОРА. Це на Романа подібне! І на вас теж подібне, пане Остапе!

ОСТАП. Так, і на мене це подібне, не перечу. Я до конспірації не маю замишування. В мене, як каже Роман, просто немає цієї клепки в голові. Але я з повним подивом для Романа і таких, як він. Ці люди посвячують своє життя для України, і це треба в них цінити. Інша справа, чи те все, що вони роблять, має якийсь сенс. Чи ці всі замахы, атентаты, ця вся організація не є розтратою найкращого нашого людського матеріялу, що ніякої користи для нації не приносить?

ЗАЛУЦЬКА. Роман каже, що кожна краплина крові, пролита за ідею, це крок до нашого визволення. І я йому вірю. *(Виходить)*.

ДОРА. *(З запалом)*. І це правда! Якщо б у нас не було цієї нитки крові, що значить сліди нашого народу в його історії, то ми вже сьогодні зовсім не існували б! А навіть від останньої війни, куди ми вже досі б докотились під Польщею, якщо б не було тих усіх саботажів, замахів, атентатів, що будять в народі завзяття і підтримують його на душі! Я це все розумію і співчую з цим усім, але тут саме лежить конфлікт патріотизму з особистим життям... з моїм особистим життям.

ОСТАП. Так-так, пані Доро, я бачу це не від сьогодні. Я не такий патріот, як Роман, але одночасно я ніколи не залишав би вас так саму, а тим більше на ваші іменини. Якщо б я, пані Доро, мав те щастя, якого ви мені колись відмовили, бути вашим чоловіком, я працював би день і ніч, щоб тільки дати вам таке життя, на яке ви заслуговуєте. Я, просто, не можу дивитися на те, як ви марнуєте свій музичний талант і свої літа для фантазій вашого Ромка. Ви повинні далі студіювати музику, на вас же кар'єра славної піяністки, а ви... даєте концерти на писальній машинці у вашому Центросоюзі!

ДОРА. Е-ет, ви переборщуєте, пане Остапе!

ОСТАП. Доро, я вважаю це навіть нечесним!..

ДОРА. *(Підривається з місця, за нею встає Остап)*. Остапе! Хто дав вам право так висловлюватися про мого чоловіка?

ОСТАП. Моя любов, Доро! Моя любов, про яку ви знаєте не від сьогодні. Моя любов, що поклала вас на п'єдестал моїх думок, мрій і бажань. Доро, я ще далі вас люблю...

ДОРА. Успокойтеся, Остапе... пане Остапе! Я вас вже нераз просила, щоб ви більше не торкалися цієї теми. Це негарно, що ви стараєтеся представити мені мого Ромка в поганому світлі. З-поміж вас двох я вибрала

тоді його, хоч він нічого мені не обіцяв. Навпаки, він навіть остерігав мене перед самим собою!

ОСТАП. І саме це вам в ньому подобалося!

ДОРА. Так, мені це подобалося більше, як всі ваші обіцянки щастя і багатства. (З розпнукою). Мое серце й тепер по його боці, а не по вашому! По боці тих, що б'ють головами в мур і вірять, що його розбіють, по боці тих, що протестують, а не тих, що покірно хочуть ссати дві корови!

ОСТАП. Доро, чи ви хочете образити мене, чи завдати болю, чи, може, хочете помститися на мені за своє розчарування у подружжі? Чи так важко вам іти дорогою самоти?

ДОРА. Ах, не мучте мене! Ніякого розчарування, ніякої самоти у мене немає! Нас троє, і всі ми троє йдемо однією дорогою! Прийміть це до відома! Нас троє! *Сцена затемнюється. Чути дзвінок. Сцена прояснюється.*

ЯВА 3.

ТІ Ж І РОМАН.

ЗАЛУЦЬКА. (Вбігає. І спішить до передпокою). Це Ромко! Я певна, що це Ромко! (Впускає Романа).

ДОРА. (Радісно). Ромку! Очам своїм не вірю! (Підбігає до Романа і пригортається до нього. Роман схвильовано цілує її). Я знала, що ти прийдеш!

РОМАН. (Скидає дощовик). Ви добре зачинили двері, мамо?

ЗАЛУЦЬКА. Як звичайно, Ромку, на ланцюг. Чекай, я ще раз погляну. (Виходить і негайно вертається).

ДОРА. Що сталося, Ромку?

РОМАН. Нічого не сталося. Чи мусіло щось статися? Я... страшенно втомлений...

ЗАЛУЦЬКА. Сідай, Ромку, я зараз... (Виходить до кухні).

ДОРА. Прощу тебе, скажи, що сталося. Чи тобі щось загрожує? Ти цілий трусися!

РОМАН. (Вибухає). Нічого мені не загрожує! Дай мені спокій з тим допитанням! Що сталося і що сталося! Сідайте! Чого ви стоїте тут надо мною?

ДОРА. *(Опускається на канану і затулює обличчя руками).*
Не можу вже!.. Не можу!

РОМАН. *(Опановує себе. Встає).* Сідай, Остапе! Вип'ємо чарку вина і закусимо, як і слід в день іменин господинні дому. *(Обидва сідають. Входить Залуцька з перекускою).* Сідай же, Доро! Ага! До речі, якби що трапилося, то я сидів тут з вами цілий вечір і нікуди не виходив. Добре? Сідай же, Доро, чого стоїш? *(Дора сідає).* Ну, кажи щось, Остапе! Що коло тебе чувати? Чую, що ти дістав підвищення!

ОСТАП. Перш за все, ти скажи, Романе, чого ти такий неспокійний сьогодні. Можуть за тобою прийти сюди? Ти знаєш...

РОМАН. Мамо, там десь є вино... Прошу мені подати. *(Залуцька подає пляшку і чарки).* Прошу з нами сідати, мамо! *(Наливає чарки).* Ну, за краще завтра для нас усіх!

ОСТАП. За ваше щастя, пані Доро! З іменинами! *(Випивають).*

ДОРА. А дощ паде й паде. Ріки напевно повиллюють!

ОСТАП. Буде знову повінь.

ЗАЛУЦЬКА. Кажуть, що Дністер уже вилив...

РОМАН. *(Наслухує).* Пссст! Тихо! Здається, хтось там є за дверима!.. А може, мені тільки причулося!

ЗАЛУЦЬКА. Піду подивлюся. *(Виходить. За дверима чути голоси. Входить перший Зенко з нотами. За ним тітка Матильда, Коробка і Залуцька. Дора, Остап і Роман встають).*

ЯВА 4.

ТІ Ж, ТІТКА МАТИЛЬДА, ПАН КОРОБКА І ЗЕНКО.

ЗАЛУЦЬКА. *(Підходить до Зенка).* Ну, Зенку!...

ЗЕНКО. *(Хвилинку вагається, потім підходить до Дори).* В день іменин бажаю мамі щастя, здоров'я і многая літа!

(Всі підходять до Дори. Залуцька подає новим гостям вино).

ГОЛОСИ. На здоров'я! На здоров'я! Многая літа! *(Вихиляють чарки).*

ДОРА. Дуже дякую! Дуже дякую! *(Пригортає і цілує Зенку).*
Хто ж тебе навчив так гарно віншувати мамі?

ЗЕНКО. *(Показує на Залуцьку).* Баба!

ДОРА. Дякую тобі, Зенку, дуже, і вам, мамо, і вам усім за те, що пам'ятали сьогодні про мене! Прошу... прошу сідати!

(Усі розсідаються. Роман сідає оподалік. Нервується).

ЗЕНКО. Мамо, я маю ще вчитися на завтра!

ДОРА. Іди, іди! Ти мій пильний хлопчик! Ти моя потіха!
(Цілує його).

(Зенко вибігає).

ТІТКА. Доро, ти маєш надзвичайного сина! Йому сім років, а якби ви знали, як він на фортепіані грає! Я ще такого талановитого учня в Інституті не мала! В тебе вдався, Доро! Таланти спадкові!

ОСТАП. Дозвольте, пані Доро, що я заступлю господаря. Він сьогодні щось не в гуморі! *(Наливає чарки).* Тепер випиймо за здоров'я нашої кулінарної благодітельки, многопечаливої пані добродійки Залуцької!

ГОЛОСИ. На здоров'я! Многих літ!

ОСТАП. А ти, Ромку? Він не чує!

ЗАЛУЦЬКА. *(Дає знаки Остапові).* Остапе, дайте спокій!
(Затурбовано поглядає на Романа).

ОСТАП. Матері це єдині божества, в які вірить цілий світ!

КОРОБКА. А щодо тих спадкових талантів, то мій дідो був знаменитим піаністом! І це по нім моя Христинка...

ТІТКА. О, я знаю! Ваш дідо грав на піано в душі християнського милосердя!

КОРОБКА. Так? А що це значить?

ТІТКА. Права рука не знала, що робить ліва! *(Сміх).*

КОРОБКА. Кажуть, що помаранча, як залишиться старою панною, то перемінюється в цитрину! *(Сміх).* А ви, панно Матильдо, через свій гострий язичок, ніколи заміж не вийдете!

ТІТКА. Ви за мене не журіться, пане Коробко! Кожна птиця знайде свого Гриця! *(Сміх).*

ДОРА. *(Неспокійно поглядає на Романа. До себе).* Щось сталося!..

ТІТКА. А ви, пане Коробко, знаєте, до кого подібні ті, що чваняться своїми предками?

КОРОБКА. Ну-ну-ну, до кого?

ТІТКА. До картоплі! Їх найкраща частина в землі! *(Сміх).*

КОРОБКА. *(Ображено відсувається від тітки Матильди).* Пані Доро, багато щастя! *(Підносить чарку).*

ДОРА. Жінкам доля присудила дві речі: трохи щастя і багато сліз!

ОСТАП. *(До Залуцької).* Але салатка знаменита, пані добродійко!

КОРОБКА. Є три речі, що їх кожна жінка може зробити, просто з нічого. Це — салата, капелюх і сварка! Я це знаю з власного досвіду! *(Сміх).*

(Сцена затемнюється. Рефлектор падає на Романа і Остапа на передньому пляні сцени).

ОСТАП. Ромку, ти такий нервовий, якби щось мало статися... Якщо справді є якась небезпека, то скажи мені. Може мені краще звідсіля забратися? Ти знаєш... я на державній посаді. Що буде, як поліція мене тут застане?

РОМАН. *(З іронією).* Якщо так, то ти давно вже не повинен тут бути! Ніхто не повинен тут бути!

ОСТАП. Чому ж ти нам того не сказав?

РОМАН. То я маю вам це казати тоді, коли ви прийшли привітати Дору з іменинами? Ще й цю приємність маю їй забрати?

ОСТАП. Ромку!.. Коли ти врешті почнеш нормально жити?

РОМАН. Тоді, коли мені на цій долоні виросте волосся, тоді, коли розіб'ю мур своєю головою, тоді, коли здійсняться мрія стятої голови, як ти кажеш! А я вірю, що це все колись станеться!

ОСТАП. Ти завжди був ентузіястом, Ромку! Алібі я тобі посвідчу, якщо буде треба, але вибач... я вже піду.

(Сцена прояснюється. Ситуація та сама, як попередньо).

ОСТАП. Вибачте, пані Доро, але мушу йти. Дякую вам дуже за приємність бути з вами! *(Дора встає. Остап дає знак тітці і Коробці, щоб ішли).*

ТІТКА. А в котру сторону ви йдете, пане Остапе?

ОСТАП. В сторону Високого замку. Як хочете, я вас проведу. Нам по дорозі! *(Всі встають з місць).*

КОРОБКА. А я що, від мачухи? Я вас проведу!

ТІТКА. Не казала я, що кожна птиця знайде свого Гриця? *(Прощаються. Дора, Роман і Залуцька проводять гостей).*

ГОЛОСИ. До побачення! До побачення! Дякуємо за такий приємний вечір! До побачення! *(Тітка і Коробка виходять. За ними Залуцька. Остап прощається останній).*

ОСТАП. Но, бувай здоров, Романе!

РОМАН. Вибач за такі неспокійні іменини. Я винен. А ти ще й такі гарні квіти приніс Дорі. Я... признаюся, забув про квіти. Але ти вибачиш мені, Доро, правда?

ДОРА. *(Здивовано).* А ці не від тебе? Мама казала, що...

РОМАН. У мене, просто, тієї клепки в голові немає!... *(Дора підходить до Остапа. Остап вимовно цілує її руку).*

ДОРА. До побачення, пане Остапе! Не гнівайтесь! Зайдіть колись до нас знову, добре?

ОСТАП. Зайду! *(До Романа).* Бувай здоров, Романе!

РОМАН. До побачення, Остапе! На випадок, якби щось сталося, пам'ятай, прошу тебе... про Дору. Ти будеш їй потрібний.

ОСТАП. Чого ти сьогодні такий таємничий? Мушу сказати тобі, що ти зіпсував сьогодні настрої Дорі і всім. Але ви за те на нього не гнівайтесь, пані Доро! Він добрий хлопець!

РОМАН. Дай ще раз руку, Остапе! Як це дивно! Ми, здавалося б, люди із двох полюсів цього світу, а все ж таки приятелі! Мабуть, кожний з нас відчуває в собі брак того, що має другий... Ні? *(Входить Залуцька).*

ОСТАП. Я в кожному разі відчуваю дуже брак того, що маєш ти... *(Показує на Дору).* Брак подружнього щастя. *(Прощається з Залуцькою).* Цілую ручки, пані

добродійко! *(Скоро виходить, за ним Залуцька).*
Роман поволі підходить до Дори і обое падають одне
одному в обійми. Любовна гра без слів. Входить За-
луцька.

ЯВА 5.

РОМАН, ДОРА, ЗАЛУЦЬКА.

Сцена прояснюється.

РОМАН. Мамо, Доро, нам треба поговорити... Сідайте, прошу.
(Залуцька і Дора сідають. Роман говорить категорич-
ним тоном). Отже... мушу вам сказати, що справи ма-
 ються погано. Виїжджаю зі Львова. Завтра вранці. Як-
 що до ранку не прийдуть за мною сюди. Мушу виїхати
 не тільки зі Львова... трохи подальше! З Польщі!

ЗАЛУЦЬКА. *(Зривається).* Ромку-у-у!

РОМАН. Сідайте, мамо! Без плачів! Сьогодні сталося щось
 поважне. Завтра довідається з газет. Двох наших при
 тому зловили. Я чудом вирвався. Мене ніхто не бачив,
 але поліція скоріше, чи пізніше мене вислідить. Му-
 шу втікати за кордон! *(Дора і Залуцька зриваються*
з місць).

ДОРА. За кордон? Куди?

РОМАН. За мною за ці роки назбиралося забагато гріхів,
 щоб я міг спокійно чекати, аж мене арештують. Ду-
 маю дістатися в Україну. На кордоні є наші люди,
 які мене безпечно переправлять на другий бік. Там
 тепер українізація. Може, віднайду там Петра. А,
 зрештою, якщо не пригожуся на те, щоб будувати
 Україну, то пригожуся на те, щоб валити Росію. Моя
 втеча туди заздалегідь підготована.

ЗАЛУЦЬКА. Пропадеш там, Ромку, пропадеш так, як Петро
 пропав!

РОМАН. Що буде, мамо, то буде... Наших людей там тепер
 потрібно.

ДОРА. Ти думаєш... про себе.

РОМАН. Думую про нашу справу.

ДОРА. А чи ти подумав, що буде зо мною, з Зенком?

РОМАН. Що може бути з тобою? Навіть якщо тебе арештують, то випустять. Ти за мене не відповідаєш.

ДОРА. Я знаю, що я за тебе не відповідаю. Але чи ти, Ромку, подумав про те, що ми вже більше в житті не побачимося? Я ж туди за тобою не поїду.

РОМАН. Доро, немає іншого виходу після того, що сталося. Якщо ми самі не розлучимося, то нас розлучать на довгі роки або й до смерти. А так все таки є якась надія.

ДОРА. Отже добре! Ти підеш, а я маю ждати тут на тебе, так? *(Заходитьсь риданням).*

РОМАН. *(Пригортає Дору).* Доро! Ти колись була така сильна. Ти завжди підтримувала мене... Чи ти вже мене не любиш?

ДОРА. І що з того, що я тебе люблю? Я думала колись, що ти, ставши батьком нашого Зенка, бодай трохи змінишся, присвятиш бодай трохи уваги мені і йому... а тимчасом... усе пішло тепер внівець!

РОМАН. *(Опановує себе).* На жаль, іншого виходу немає, Доро. Уяви собі, що це війна і мене кинули на інший фронт... Доро, я стаю сантиментальний. Не дивуйся мені: чи можеш на прощання заграти мені мою улюблену рапсодію? Прощу тебе! *(Дора вагається, потім підходить до піано і грає.* Роман слухає, потім непомітно для Дори бере пальто, киває рукою Залуцькій і виходить кухонними дверима. Дора грає далі. Нагло гострий дзвінок, один, другий, потім гриміт у двері. Дора обриває гру).*

ГОЛОС. "В іменю права проше отвожиць!"

(Чути удари в двері, тріск, і в дверях стає сержант польської поліції. Сцена затемнюється).

ЗАСЛОНА.

* Для гри надається: Лев Ревуцький — Прелюд оп. 7, ч. 1. (Прим. автора).

ДІЯ II.

Та сама кімната. Сцена роз'яснюється. На сцені немає нікого. Дзвінок один, потім другий. З лівих дверей виходить Залуцька і спішить до передпокою відчинити двері.

ЯВА 1.

ТІТКА МАТИЛЬДА І ЗАЛУЦЬКА.

ТІТКА. *(Входить перша, за нею Залуцька).* Добрий вечір, пані Залуцька! Но, як? Но, як? Маєте які відомості?

ЗАЛУЦЬКА. Ніяких відомостей, Матильдо. Сідайте! Добре, що зайшли до нас. Відколи Ромка нема, то нам здається, що всі про нас забули. Один Остап і ви час-до-часу навідуєтеся.

ТІТКА. А бачите? Чи не казала я, що Роман не для Дори, а Дора не для Романа? Я відразу знала, що так буде, і тому ще тоді, як вони побиралися, я була противна тому.

ЗАЛУЦЬКА. Ви знов своє торочите, панно Матильдо. Ви знаєте своє, а я своє! Сідайте! *(Сідають).* Ви — тітка Дори, можна сказати, що ви у Львові її друга мама, а я Ромкова мама і все це інакше бачу. Моєму Ромкові теж щось у житті належалося, бодай дрібку особистого щастя.

ТІТКА. Такі люди, як ваш Роман, не повинні взагалі женитися! Я порадила б тій тайній організації, щоб завела для своїх членів примусовий celibat і баста! А хочеш женитися, то виступай з організації. Не роби нещасливою другу людину. Я це все пророкувала Дорі перед її весіллям, але вона вперлася, як дурна коза. Вона як упреться, то не pomoже святий Боже! Пішла заміж проти моєї волі, покинула фортеп'яно... Ви не кажіть! Щастя там між ними не було великого ніколи!

ЗАЛУЦЬКА. Мій Ромко добрий хлопець і Дори не скривдив ніколи!

ТІТКА. Не скривдив! Щастя не в тому, щоб одне одного не кривдило! Що тепер буде з Дорою? Вона тепер ні пес, ні баран, ні замужем, ні панна!

ЗАЛУЦЬКА. Щось таке говорите, панно Матильдо! Аж соромно слухати!

ТІТКА. Ну, добре вже, добре! А Дора як? Я читала, що в справі того нещасливого замаху арештували вже досі чи не десять наших хлопців. От, шибайголови! Не сиділо б то тихо і не хвалило Господа, що живе, ні, конче революцію робити! Та з чим? З мотикою на сонце?

ЗАЛУЦЬКА. З вірою у слішність своєї справи, панно Матильдо — так сказав би Ромко. Дору кликали на поліцію вже два рази...

ТІТКА. Бідне дівчинисько!

ЗАЛУЦЬКА. *(Наслухує)*. А ось, вона вже йде!

ЯВА 2.

ТІ Ж І ДОРА.

ДОРА. А! Тета Матильда! *(Вітається з тіткою)*. Не було нічого з пошти, мамо?

ЗАЛУЦЬКА. Ні, Доро, не було! *(Мовчанка)*.

ТІТКА. Як же ти, Доро? Як ти це все витримуєш?

ДОРА. Потребую спокою! Трошки спокою... бо не витримаю! *(Тітка пригортає її. Дзвінок)*. Мамо, не відчинняйте! Не відчинняйте, прошу вас!

ЗАЛУЦЬКА. Це ж, певно, Остап, Доро, як же не відчинити? *(Дзвінок)*. Я зараз! *(Виходить у праві двері)*.

ТІТКА. Ай! Ай! Мушу трошки причепуритися! *(Вибігає у ліві двері)*.

Дора поправляє перед дзеркалом зачіску і задумується. Входить Остап, за ним Залуцька.

ЯВА 3.

ЗАЛУЦЬКА, ДОРА, ОСТАП І ТІТКА.

ЗАЛУЦЬКА. Доро, пан Остап прийшов. А де поділася тітка Матильда? *(Дора показує на двері)*. Вибачте, пане Остапе, я зараз. *(Виходить)*.

ОСТАП. (*Підходить до Дори*). Ви мене й бачити не хочете, Доро. Гніваєтеся на мене?.. Недобра, що я знову прийшов?

ДОРА. Ні... я тільки страшенно втомлена... Сідайте, прошу!

ОСТАП. Я знаю, що я не повинен так часто до Вас заходити, але не можу інакше. Вибачте. (*Цілує Дору в руку*). Все думаю про вас, Доро... А побачити вас мушу, бо... може, ви мене потребуєте.

ДОРА. Я вам дуже зобов'язана, Остапе... Просто не знаю, що я без вас робила б у цій моїй скруті. Ви вже стільки мені допомогли, а до того й самі наражуєтеся. Вас через мене й арештували...

ОСТАП. Не через вас, Доро, через Романа. Це ще була б дурниця, якби не те, що мене через те арештування звільнили з праці.

ДОРА. Вас звільнили з праці? Бійтеся Бога!

ОСТАП. Знаєте, я ж був на державній посаді... Але це нічого. Грошей я трохи маю — почну власне підприємство.

ДОРА. Так! Ще одна жертва з вашого боку... для мене. Мені, справді прикро Остапе. (*Остап інтимно цілує її в руку*). Дивуюся, що ви маєте ще охоту приходити до мене після того всього. А до того я не надто чемно вас приймаю... Не беріть мені цього за зле. Це було б негарно супроти Романа, якщо б я була інакша. Я не можу... повірте... навіть, якщо б хотіла бути інакшою.

ОСТАП. (*Знову цілує руку Дори*). Доро, ці ваші слова вистачать мені за все!..

ДОРА. Ну, досить, досить...

Входить Залуцька, за нею тітка.

ЗАЛУЦЬКА. (*Помітила, як Остап цілує руку Дори*). Ви вже відходите, пане Остапе?

ОСТАП. Ні... власне, так... пані Дора наганяє мене, бо боїться, щоб мене тут не арештували...

Дора йде до піяна і подразнено вдаряє кілька акордів, потім бере з стола журнал, сідає збоку і переглядає.

ЗАЛУЦЬКА. Справді, до нас тепер небезпечно заходити, пане Остапе, і взагалі...

ОСТАП. *(Вітається з тіткою)*. Дуже мені приємно знову зустріти вас, пані добродійко. Ми вже яких три місяці не бачилися.

ТІТКА. Мені тим більше приємно бачити вас, що я не є добродійка, а панна... Матильда!

ОСТАП. О, вибачте, я й забув, що ви... цитрина!

ТІТКА. Ви безличний! *(Жартома замахується на нього)*.

ОСТАП. Рятуйте, люди! Піддаюся! Дайде руку, панно Матильдо, і будьмо далі приятелями. *(Цілує тітку в руку)*.

ТІТКА. *(Робить жест задоволення після поцілунку)*. Я цитрина, то й ви цитрина, бо ви теж чомусь ще досі не оженилися... Подивляю вас: ви справді великий приятель Романа, що не відцуралися від Дори після того всього, що сталося!

ОСТАП. О, так! Я приятель Романа ще з гімназійних часів! Ми навіть кохалися в одній дівчині!

ТІТКА. Справді? Цікаво! Прошу, сідайте і розкажіть. *(Сідають. Залуцька виходить)*. Я люблю слухати про молоді любові. Таке то ще незіпсує, невинне, романтичне. Отже, як то було? Ви дуже кохалися в ній? А вона кохала вас, чи Романа?

ОСТАП. Чи я дуже її любив? Це важко сказати, панно Матильдо. Важко сказати, чи соняшник любить сонце, чи вітряк любить вітер, чи човен любить воду... Я, просто, не міг без неї існувати. *(Непомітно в сторону Дори)*. І не можу... Вона була землею, що давала мені життя, і небом, в яке я дивився.

ТІТКА. Ах, який ви романтичний!

ОСТАП. Думаєте, пані?

ТІТКА. І знову "пані"!

ОСТАП. Бо мене вважають прозаїчним реалістом.

ДОРА. *(Не перестаючи переглядати журнал)*. Остап романтичний? Відколи ж це?

ОСТАП. *(До тітки)*. Ні, панно Матильдо, я справді зовсім не романтичний. Чи романтичний той човен, що мусить мати воду, щоб плисти, той вітряк, що мусить мати вітер, щоб крутитися і молоти борошно, той со-

няшник, що мусить мати сонце, щоб родити своє сім'ячко? Це буденна проза!

ТІТКА. А як же вона? Чи вона вас теж так кохала? Бо я на її місці... у-ух!

ОСТАП. *(Сміється)*. Чи вона мене кохала, можете догадатися з того, що я їй досі ходжу нежонатий! Але це було вже дуже давно. Тоді, коли молоді чоловіки вчать курити і кохати! *(Закурює)*.

ТІТКА. Я просто захоплена вами, пане Остапе! Я вас з того боку не знала! Ви такий... такий ідеаліст! Романтик! Дуже люблю ідеалістів! Вони не шукають в жінці багатства, навіть не краси, а душі! В жінки основне це — душа!

ОСТАП. Залежить, яка душа, панно Матильдо! На мою думку, основне в жінці це — любов! Поки жінка любить, доти вона — ангел, а як перестане любити, то...

ТІТКА. То робиться з неї чорт, що? *(Резоче)*.

Остап сміється. Дора зривається і кидає журнал на землю.

ДОРА. *(В приступі люті кричить)*. Мовчіть! Досить того! Янгол, чорт! А ви хто такі? Ще три місяці не минуло, як нема між нами Ромка, а ви цілий час дурниці говорите, романи вам в голові... ніхто з вас не згадав, де він тепер, що з ним діється, може, вже його й немає на світі! *(Осувається на софу і заходиться плачем. Підводить голову)*. А що у вас основне? У чоловіків?

ЗАЛУЦЬКА. *(З'являється в дверях)*. Що сталося? Доро, що сталося?

ДОРА. Нічого, мамо, не сталося!

ОСТАП. У чоловіків основне — бути собою. Вміти свідомо жити, свідомо робити добрі діла і злі, якщо вони потрібні. Свідомо й обдуманно вкладати їх, мов різнокольорові скельця у калейдоскоп життя.

ДОРА. Свідомо, обдумано, послідовно... це ваші улюблені слова!

ОСТАП. Слова і діла, пані Доро!

Чути гострий дзвінок один, другий. Усі на мить застигають. Потім Залуцька зривається і спішить до передпокою. В дверях стає сержант польської поліції.

ЯВА 4.

ДОРА. *(Підривається)*. Знову ревізія!

СЕРЖАНТ. Вцяле не, проше пані. *(Значущо дивиться на Залуцьку і тітку. Вони переглянулися і виходять. До Остапа)*. Пан може застаць. Може усьондземи на хвіле? *(Сідають)*. Бенде мувіл ужендовим ензикем, бо естем в службе. Пані може одпов'ядаць по-українську.

ДОРА. А ви не вмієте по-українському, пане сержант?

СЕРЖАНТ. То се розум'є, же ум'єм. Єстем зе всі. Я з села, прошу пані.

ДОРА. То говоріть до мене по-українському, бо інакше я не буду відповідати!

ОСТАП. *(З докором)*. Пані Доро, навіщо це?

СЕРЖАНТ. А в'єнц добже, проше пані... Маю тут перевірити одну справу. *(Виймає з актів фотографію)*. Для нас це дуже важливе зе взгленду на дальши ток доходзеня. *(Показує Дорі фотографію. Говорить урядовим тоном)*. Прошу ствердити передо мною усно і підписати на письмі: чи це є фотографія вашої особи?

ДОРА. *(Вагаючись)*. Та-ак! Бачите, що це я. А звідки ви маєте цю мою фотографію?

СЕРЖАНТ. Проше пані, ми в цьому не сумнівалися, що це ваша фотографія, а підпис з другого боку це потверджує. Прошу: Дорогому Ромкові — Дора. Чи не так? Але я маю ще запитати вас: чи цю фотографію мав при собі чоловік Роман Залуцькі, коли останній раз виходив з дому?

ДОРА. Роман? Де є Роман? Пане сержант, скажіть відразу: він арештований? Кажіть, не мучте мене!

СЕРЖАНТ. Прошен спокійне! Без авантур! Прошу відповідати на мої питання! Чи ваш чоловік мав цю фотографію при собі, коли останній раз виходив з дому?

ДОРА. Нічого вам не скажу! Я мушу наперед знати, звідки ви маєте цю мою фотографію!

СЕРЖАНТ. Взивам паньом до пождку! Я прийшов сюди питати вас, а не відповідати на ваші питання! Я хотів скрити перед вами одну прикру річ, але, якщо ви такі, то... мам то гдзесь! Щоб ви знали: коли ваш чоловік мав при собі цю фотографію, то можна думати, що він не живе!

ДОРА. *(Сцена болю і розпуки без слів. Потім крик)*. Ви вбили його! Кажіть! Ви вбили його!

Сержант і Остап стараються успокоїти її.

ЯВА 5.

ТІ Ж І ЗАЛУЦЬКА

ЗАЛУЦЬКА. *(Вбігає)*. Мій син! Мій Ромко! Де він? Що ви з ним зробили?

СЕРЖАНТ. *(Кричить)*. Проше о спокуй! *(Дора і Залуцька втихомирюються)*. Спокойне, проше! Я сказав: можна думати, що він вже не живе, але це не є ще певне! Слухайце! Ми тут, у Львові, отримали з прокуратури в Пинську на Поліссі повідомлення, що наша погранична сторожа знайшла в ріці Стир, на границі між Польщею і Советським Союзом, недалеко села Вишня *(читає з документа)* “труп менжчизни сьредніх лят”... тіло мужчини середнього віку, без ніяких документів. *(Читає далі)*. “По збаданю показало сен, же сьмерць настомпіла од кулі револьверовой, вистшельонеї зблізка в тил глови”. Розумієте? По “збаданю” показалося, що йому хтось стрілив ззаду в голову, а потім кинув його в ріку. Є підозріння, пише тут, що той чоловік нелегально переходив кордон, і його застрілив той, хто його переводив через кордон, а потім його ограбував. Такі випадки вже були. Ідентичність забитого важко встановити — пишуть тут далі *(читає)* “з поводу розкладу цяла і погризєня пршез риби в ржеце”. Тіло вже розкладалося, і риби його погризли, тому тяжко його зідентифікувати!

ЗАЛУЦЬКА. *(В розпущі)*. Боже мій!

СЕРЖАНТ. Проше слухаць! “Кілька кільометруф... кілька кільометрів вище того місця, де виловили трупа, наша погранична сторожа натрапила в лісі на сліди вогнища і знайшла біля нього *(читає)* “згубйонон, правдоподобне, фотографіен коб’єти, ктурей то фотографії обостроннон репродукціен залончами”. Це е ця ваша фотографія, пані! Її знайшли недалеко тої самої ріки Стир, з якої витягнули тіло того молодого чоловіка. Ця фотографія роблена у Львові у Рембрандта. Підпис ваш — ви признаете. Отже, ще раз ставлю вам питання: Чи ваш чоловік, Роман Залуцький, мав при собі цю фотографію, коли виходив останній раз з дому?

ДОРА. *(Тихо схлипує)*. Так! Ця фотографія стояла там на його письмовому столі. Мама бачила, як мій чоловік, відходячи, взяв її із стола і вложив до кишені...

ЗАЛУЦЬКА. Це правда! Я бачила! *(Плаче)*. Ах, Ромку, мій Ромку!

СЕРЖАНТ. Ще хвилину уваги, прошу! *(До Дори)*. Прошу тут підписати! *(Дора підписує)*. Дякую. Тепер ще одно: було б вказаним, щоб хтось з близьких панові Залуцькому осіб поїхав до Пинська розпізнати тіло і, евентуально, ствердити його ідентичність.

ДОРА. Коли можу поїхати, пане сержант?

СЕРЖАНТ. Не раджу їхати туди вам, ані вам, пані! Це може бути понад сили ваших нервів. Я мав уже такі випадки. Краще затримати в пам’яті образ чоловіка чи сина таким, як ви пам’ятаєте його в живих. Краще, хай їде якийсь мужчина, хай зголоситься до дирекції поліції, відділ три. Жегнам паньства! *(Виходить. Дора підводиться і ломить руки у розпущі)*.

ОСТАП. *(Підходить до Дори)*. Пані Дорю... якщо дозволите, то я поїду.

ДОРА. *(Надумується)*. Якщо можете, то... прошу!
(Сцена затемнюється).

ЗАСЛОНА.

ДІЯ ІІІ.

Кімната, як у перших двох діях. В задній стіні посередині двері на веранду. По одному боці дверей портрет Сталіна, по другому стінний годинник.

ЯВА 1.

ДОРА І ОСТАП.

ДОРА. *(Ставить на стіл тацю з чарками. На столі вино, торт і тістечка. З-за сцени чути голоси і сміхи. Підходить до лівих дверей і кличе).* Остапе! Остапе! Ходи на хвилину сюди!

ОСТАП. *(Входить заклопотаний).* Що таке? Кажі скоро!

ДОРА. Твої гості вже, здається, поїли все, що було. Проси їх тепер сюди на торта і на вино. Горілки вже досить! Час, щоб уже забиралися!

ОСТАП. Котра ж це година? *(Дивиться на стінний годинник).* Що? Бійся Бога, Доро! Ти знову перекрутила годинник на старий час! *(Підводить Дору на перед сцени).* Ти знаєш, хто наші гості!

ДОРА. За нашим часом пів восьмої, а хочеш за большевицьким, то пів десятої! Такий ідіотизм могли тільки большевики видумати! Посунули годинники на дві години наперед. І то тільки тому, що так є у Москві!

ОСТАП. Тсс... Тихо. *(Зниженим голосом).* І до чого ти таке говориш! Знаєш добре, що хто сьогодні ще рахує години за старим часом, той явно не признає теперішньої влади! *(Швидко пересуває вказівки годинника на 9.30 і повертається до Дори).* Щоб ти знала, що вони на це дуже звертають увагу. Коли вони збирають інформації про когось, то завжди питаються, за яким часом ця особа рахує час!

ДОРА. Хто питається ?

ОСТАП. Не знаєш, хто? Ен-ка-ве-де!

ДОРА. *(Затурбовано).* Остапе, що це має значити?... Тебе минулої п'ятниці так довго не було з роботи... Ти прийшов пригноблений, розбитий. Вчора знову те са-

ме. Кажеш, що маєш мітинги... Але це не мітинги, я знаю! Остапе, скажи правду, тебе викликають?

ОСТАП. Хто викликає, думаєш?

ДОРА. А хто ж би? Ен-ка-ве-де!

ОСТАП. Пссст!.. Не одного мене викликають! Кожний другий так ходить! (*Підходить до лівих дверей*). Товариші! Просимо тепер до нашої скромної вітальні. Чарки просимо взяти з собою!

Першими входять Розумовський і Коробка. За ними поодиноці інші.

ЯВА 2.

ДОРА, ОСТАП, РОЗУМОВСЬКИЙ, КОЗАЧЕНКО, ГАННА МИХАЙЛІВНА, АЛІК, КОРОБКА, ХРИСТЯ, ЗЕНКО.

РОЗУМОВСЬКИЙ. (*З чаркою в руці. До Коробки*). А що це ви? Так, без чарки?

Поволі підходить до переду сцени.

КОРОБКА. Паспорт у мене вкрали, товаришу начальник!..

РОЗУМОВСЬКИЙ. І тим паспортом ви так турбуєтеся, що й чарки випити не хочете?

КОРОБКА. Ото ж то я й хотів десь наодинці з вами поговорити про те... Ви людина в тих справах, так сказати, опитна, то, може, мені порадите... Відколи в мене вкрали у трамваї паспорта, я — пропадає людина!

РОЗУМОВСЬКИЙ. А де ж ви цього свого паспорта носили?

КОРОБКА. Ось тут, пане... товаришу начальник, в одній задній кишені, та ще й припинкою було защеплено! А він, с-сукий син, жилеткою мені кишеню разом із гаманцем вирізав! Ну, грошей у мене там не було, але ж паспорт!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Щоб ви знали, що в Радянському Союзі громадянину не полагается носити паспорта в задній кишені! Раз, це образа для советскаво документа, а друге, задня кишеня це свого роду Ахіллесова п'ята кожного радянського громадянина! Ось бачите: культура у вас тут єсть, а техніки немає! (*Остап перериває їхню розмову. У дальшій дії помітно, як Коробка ви-*

користовує кожну нагоду, щоб розказати комусь з приявних про свою турботу).

ОСТАП. Товариші! Дорогі гості! Я прошу слова! Дозвольте, Миколо Степановичу?

КОЗАЧЕНКО. Пожалуйста! Будь-ласка! У нас свобода слова!

ОСТАП. Дорогі наші гості! Кожного року ми з моєю дружиною Дорою Осипівною святкуємо у тісному колі нашої родини і наших приятелів цей день 21 червня, день іменин моєї дружини. Цим разом у нас це свято особливе ще й тим, що оце маємо приємність гостити в себе наших єдинокровних братів, рідних нам синів радянського народу, з якими ми, завдяки вождеві народів Йосипу Віссаріоновичу Сталінові, воз'єдналися вже на віки вічні. Радіємо, що живемо в найкультурнішій країні світу, під законами найдемократичнішої Сталінської конституції, де під керівництвом комуністичної партії так вільно може розвиватися українська культура — національна по формі, соціалістична по змісту!

КОЗАЧЕНКО. Верно!

ОСТАП. Ми добре тямимо минулі роки шляхетсько-польського ярма і немилосердної експлуатації українських трудящих польськими капіталістами...

РОЗУМОВСЬКИЙ. Польськими і українськими!

ОСТАП. Це вірно, товаришу начальник! Польськими та українськими капіталістами: фабрикантами і поміщиками! Тепер живемо всі в добробуті і дихаємо на повні наші груди!

ЗЕНКО. *(Стоїть збоку і понуро слухав. Пошепки до Христі).*
Повні груди страху!..

ОСТАП. Дозвольте повторити тут слова прекрасної радянської пісні: "Я другою такою страни не знаю, де так свобідно дишет чоловік!"

РОЗУМОВСЬКИЙ. Верно! *(Плеще в долоні).*

Зенко впускає тарілку на землю і збирає черепки.

ОСТАП. Отже з нагоди цього нашого великого родинного свята підношу тост в першу чергу за здоров'я моєї дорогої дружини Дори, якої іменини сьогодні святкуємо! *(Цокається чаркою з Дорою і цілує її в руку.*

Усі плещуть в долоні). І другий тост підношу за здоров'я наших дорогих гостей: мого начальника, директора 1-ого Львівського Райхарторгу Миколая Степановича Козаченкова з дружиною Ганною Михайлівною і сином Аліком, начальника спецвідділу Давида Аврамовича Розумовського і за здоров'я мого друга та заступника по книговодству Василя Івановича Коробки з його хорошою донею Христею!

ДОРА. А за здоров'я Зенка!

ОСТАП. О, вибач, Зенку! І за твое здоров'я і за успіхи в науці, а особливо в консерваторії! *(До гостей).* Він у нас неабиякий п'яніст! *(Всі чокаються чарками і випивають. Дора і Залуцька частують гостей тортом і тістечками).*

ЗЕНКО. *(Набоці до Дори).* Мамо, не пий!

ДОРА. А що маю робити, сину? *(Цілує його).*

АЛІК. Зенка, а ти пачему не п'юш с нами? Вот тебя чара! *(Подає йому чарку вина).*

ЗЕНКО. Я вже казав тобі, що я не п'ю!

АЛІК. Ти должен випіть! За Сталіна!

ГАННА МИХАЙЛІВНА. Алік, дай пакой!

АЛІК. Я нічево, мамаша! *(Відходить від Зенка).*

ГАННА МИХАЙЛІВНА. Н-но!

КОЗАЧЕНКО. Вот, хорошу сказав річ Остап Павлович. У мене главбух з маладцов! Те, що ти сказав, усе правда! Ось дивись: Я був батрак, з мене кулак-сволоч мою рабоче-крестьянськую кров пив, а тепер я... бачиш, хто я тепер! Діректор по тарговой часті перваво Львовского Райхарчторга! У мене орден есть, у мене дружина... з інтелігентних, педагогічеській кончіла! У мене син Алік — ось!

АЛІК. *(Саме стягає з стола тістечка до кишені. Перелякано).* Нет, нет! Это не я, папаша!

КОЗАЧЕНКО. Як же не ти! Ти мій син Алік, ні? І це дякуючи нашому рідному великому Сталінові разом з нашою комуністичною партією, ось як! *(Випиває чарку).*

ЯВА 3.

ТІ Ж І ТІТКА МАТИЛЬДА.

ТІТКА. *(Стає в дверях і кричить з порога, піднісши чотири мішечки).* Є-є-є! Чотири фунти є-є-є! Чотири фунти!

ДОРА. *(Підбігає до тітки).* Тіточко! Яка я рада, що ви прийшли!

ТІТКА. *(Дає їй мішечки).* Це для тебе, Доро, іменинний подарунок! Вибач, що через те так забарилася. Чотири фунти цукру!

ДОРА. Справді? Чотири фунти цукру ви вистояли в черзі, тітко? Вірити не хочу! Адже тепер більше як по фунтові цукру на особу не дають! Скільки ж ви мусіли стояти, щоб чотири черги вистояти! Прошу, сідайте, тіточко, ви втомлені!

ТІТКА. Навіть не дуже довго, скажу тобі, стояла в черзі. Сьогодні о дев'ятій годині вранці стала в чергу перший раз, а точно о дев'ятій годині увечері, коли вже зачiniaли крамницю, дістала четвертий фунт!

АЛІК. Чотири фунти сахару, ето значіт на Париже сто двадцят рублей! Йолкі зельоние!

ГАННА МИХАЙЛІВНА. Алік!

АЛІК. Я нічево, мамаша!

ГАННА МИХАЙЛІВНА. Н-но! *(Набирає торта).*

ДОРА. Прошу, тітко, до їдальні. Там ще щось знайдеться перекусити.

ТІТКА. Дякую. дякую! Вистоявши цілий день в черзі, я була така голодна, що вже дома добре собі наложила! Мені вистачить чарка вина і... миле товариство! *(Розглядається).*

ДОРА. Це моя тітка. панна Матильда.

ТІТКА. *(Вітається).* А може. й краще... ходім до їдальні!.. *(Виходять обидві з Дорю. За ними виходить Залуцька. Сцена затемнюється. Рефлектор падає на Аліка, Христю і Зенка збоку сцени).*

АЛІК. ...часіков в девять ми селі за стол і началі пїть.

ЗЕНКО. Без пиття у вас нема!

АЛІК. Я з горя хльобнул ізрядно, і меня палажілі в Колькіноій комнате пад сталом спать.

ХРИСТЯ. (З іронією). Дуже цікава забава!

АЛІК. Во время вечора били, канечна, інтересние моменти, в роде таво, что Танька проіграла мне пятнадцать поцелуев, а отдала всево адін. Но я ейо как папал патом! Йолкі зельоние!

ХРИСТЯ. Що це таке “йолкі зельоние”?

АЛІК. Тебе етаво не нужна знать!

ХРИСТЯ. То ти говори до нас по-українському, бо ми тебе не розуміємо!

АЛІК. Я магу тоже по українському... В воскресеніе... в неділю вранці ми всі сприснули з стадіона, де мала бути треніровка, і пішли знову до Кольки. Сидимо, шпаримо в карти, і нараз приходить Люда. Люда законная дєвчонка, не ламається, не форсить і взагалі... то, что нада. Вот, я, кажется, в нейо немнога вехалса...

ХРИСТЯ. Вехался? Що це таке “вехался”?

АЛІК. Вехалса — ето по-українському “закохався”. Того ти ще не брала?

ХРИСТЯ. (Лєгковажно). Не пригадую собі!

АЛІК. То я тебя, Христя, научу! Харашо! (Хоче обняти Христю. Христю відитовхує його).

ЗЕНКО. Но-но-но Алік! Помалу! Помалу!

ХРИСТЯ. Ти будь консеквентний, Алік! Якщо ти вже вїхався у ту свою Люду, то мене не зачіпай!

ЗЕНКО. Раджу тобі, Алік, ти від наших дівчат тримайся здалека! Бо будеш жалувати!

АЛІК. (Сердито). Зенка! Ето сепаратізм! Гнусний українській сепаратізм! А разве я не українец? Я тоже українец! Даже умею петь українськіє песни. (Заспівує). “Розпрятайте, хлопці, коні...” і т. д.

(Сцена прояснюється. До Аліка долучуються голоси Козаченкова і інших. З їдальні виходять тітка, Дора і Залуцька. Прилччуються до співу).

РОЗУМОВСЬКИЙ. От пісня! Чудо не пісня! Недармо її сам Сталін любить!

ОСТАП. Дорогі гості! Може, послухаємо тепер музики? Зенко у нас піяніст першої кляси. Зенку!

ЗЕНКО. Я не буду грати!

ОСТАП. Чому не будеш грати?

ЗЕНКО. Бо не хочу!

ОСТАП. Зенку! Заграй щось! Що з тобою?

ЗЕНКО. Ні, не буду грати! Сьогодні не буду грати.

ОСТАП. Доро, скажи йому!

ДОРА. Зенку, це ж мої іменини!

ЗЕНКО. Саме тому, що це мамині іменини. Мама знає!..

ДОРА. Остапе, може й справді... Може краще пустити патефон?

АЛІК. Єсть патефон? Зенка, давай патефон! Урра!

ДОРА. Патефон там у їдальні!

АЛІК. Давай патефон! *(Вибігає, за ним іде Христя і Зенко).*

ОСТАП. *(Ум услід).* Пересуньте стіл, зробіть місце, то потанцюємо! *(До гостей).* Потанцюємо, що?

ГОЛОСИ. Давай, потанцюємо! Потанцюємо!

Гості повільно виходять. З-за сцени чути музику. Козаченков просить Дору і обоє, танцюючи, виходять останні.

Сцена затемнюється.

ЯВА 4.

ГАННА МИХАЙЛІВНА І ДОРА.

Сцена прояснюється. З їдальні виходять Ганна Михайлівна і Дора. Дора частує Ганну Михайлівну тістечками.

ГАННА МИХАЙЛІВНА. Ви маєте дуже доброго чоловіка, Доро Осипівно.

ДОРА. О, так! Він усім клопочеться, все, що треба постарає... Все, що робить... робить для мене і для Зенка...

ГАННА МИХАЙЛІВНА. Я вам завидую, Доро Осипівно. З моїм Колею важко. *(Помітила портрет Сталіна на стіні).* О, ви й батька Сталіна тут маєте!

ДОРА. Це Остап повісив.

ГАННА МИХАЙЛІВНА. *(Нахилиється до Дори).* Його не на цвяшку, а на сухій гияляці треба б повісити! *(Оглядається).*

ДОРА. *(Сміється).* Скажіть це своєму чоловікові!

ГАННА МИХАЙЛІВНА. Ой, Боже!

ДОРА. Але стривайте! Ходім, я покажу вам мій городець.

Це, як я кажу, друге моє царство!

ГАННА МИХАЙЛІВНА. Друге, кажете. А перше де?

ДОРА. Перше... було колись і минуло... А те, що минуло, не згадуйте, пани брати — казав Шевченко.

ГАННА МИХАЙЛІВНА. А я думала, що перше царство, це *(шепче на вухо)*... спальня! *(Обидві вибухають сміхом)*.

Він вас любить, що?

ДОРА. О, так! Я ж вам казала!

ГАННА МИХАЙЛІВНА. А ви його!

ДОРА. *(Зітхнувши)*. Друга любов приносить передусім жаль за першою!.. Я хочу ще випити з вами чарочку вина. *(Підносить чарку)*. За те, що минуло!

ГАННА МИХАЙЛІВНА. А я за те, що буде! *(Випивають і виходять дверима на веранду)*.

Сцена затемнюється і знову прояснюється.

ЯВА 5.

ЗЕНКО І ХРИСТЯ.

ЗЕНКО. *(Входить з Христею з їдальні)*. Маю вже досить тим танців і тих гостей!

ХРИСТЯ. Чого ти такий прикрый сьогодні, Зенку?

ЗЕНКО. Бо я не розумію, як мій тато може так плазувати!

ХРИСТЯ. Бо мусить!

ЗЕНКО. Що значить "мусить"? Ніхто нічого не мусить!

ХРИСТЯ. Якщо не буде їм догоджати і підлабузнюватися, то його арештують, а маму і тебе вивезуть! Він це робить більше для вас, як для себе. Мій тато так каже!

ЗЕНКО. Все має свої межі, Христю, ти того не розумієш? Мені соромно за нього. Ти думаєш, вони не бачать, що це все брехня, гіпокрізія! Брехня і ще раз брехня!

ХРИСТЯ. Мій тато каже, що вони тримаються такої засади: брешти і не перешкоджай другому брехати!

ЗЕНКО. Для мене це гидота! Він не тато мені, він мій вітчм. Мій тато був інакший! Я втратив тепер до нього всяку повагу. Жаль мені дуже моєї мами!

ХРИСТЯ. Твоя мама не бере собі цього так дуже до серця.

Ти бачив, як вона танцювала з Козаченковим?

ЗЕНКО. Ну і що з того? Ти зараз робиш з кожної дурниці Бог зна що! Я бачу, як мама терпить. Вона все думає про мого тата. Вона лише нічого не каже!

ХРИСТЯ. Ти повинен знати, що старші інакше дивляться на ці справи — більше практично! Не так, як ти!

ЗЕНКО. А мені часом здається, що ти дуже подібна до моєї мами... може тому я тебе так люблю?

ХРИСТЯ. (Сердито). Так? То в такому разі ти не мене любиш, а свою маму! Це добре знати!

ЗЕНКО. Ну, бачиш? Ти вже знову щось вигадуєш!

ХРИСТЯ. Сам це мені кажеш!

ЗЕНКО. До чого це? Ти знаєш... ти добре знаєш! Було так гарно, а ти...

ХРИСТЯ. Бо у тебе завжди мама! Мама, мама і ще раз мама! Навіть мене любиш тому, що я, ти кажеш, подібна до твоєї мами. Це мені прикро! *(Гнівно виходить до їдальні, звідки долинають звуки музики).*

ЗЕНКО. *(Кличе за нею).* Христю!

ЯВА 6.

ЗЕНКО І ЗАЛУЦЬКА.

ЗАЛУЦЬКА. *(Стояла вже хвилину в дверях. Підходить до Зенка).* Посперечалися трошки?

ЗЕНКО. Ви чули?

ЗАЛУЦЬКА. Не журися, сину! Ще не раз погніваєтеся і перепроситеся в житті, якщо судилося вам іти разом...

ЗЕНКО. Я не хотів її вразити, а вона зараз ображується...

ЗАЛУЦЬКА. Мама, Зенку, це велике слово, і для тебе і для неї, а ти знаєш, що вона недавно втратила маму...

ЗЕНКО. Вона не має мами, а я не маю тата. Скажіть, бабуся, мій тато не був такий, як інші?..

ЗАЛУЦЬКА. Твій тато був герой, а героїв небагато на світі.

ЗЕНКО. А скажіть, чи моя мама змінилася, відколи тата нема?

ЗАЛУЦЬКА. Твоя мама, як бурхлива ріка. Великий буревій змінив її русло. Що вона порадить! Що має робити?

(До себе). Ах! Я маю ще чай подати! *(Поспішно виходить).*

ЗЕНКО. *(Стоїть задуманий. Заперечує головою).* Ні... мама не є щаслива... ні!

ЯВА 6.

ЗЕНКО, АЛІК І ХРИСТЯ.

Алік і Христя, танцюючи, вибігають на сцену.

АЛІК. Здравствуй, Зенка! Ти здесь? А ми танцуем, как багі! *Зенко дивиться, як вони танцюють, і виходить на веранду.*

АЛІК. Харашо, что он ушел. *(Обриває танець).* Он такой... такой, как йож. Знаєш, що таке "йож"? "Їжак" по-українському. Разреші ещо адну чарочку! *(Йде до стола і наливає чарку).* Ето для храбрості! Твайо здаров'є! *(Випиває, потім підходить впритул до Христі).* Слнш, Христя, хачу с табой дружнть!

ХРИСТЯ. *(Зальотно).* А що це таке "дружнть"? Чому ти зі мною по-українському не говориш? Ти ж казав, що ти українець!

АЛІК. Христя! Я тебе советую, я тобі раджу: учися русского языка і говори тільки на языке Енгельса, Маркса, Леніна і Сталіна! А то буде плохо з тобою! Розумієш!

ХРИСТЯ. А я таки не розумію, що значить "дружнть"!

АЛІК. Так я тебе скажу: у нас каждый юноша, начіная с шестова класа, должен іметь сваю бабу, с каторой он заварачивает дела. Поняла?

ХРИСТЯ. "Заварачивает дела"?.. Ні, я ніяк не розумію того языка Енгельса і Маркса! Що це таке "заварачивает дела"?

АЛІК. Ти, віжу, савсем непросвещонная девочка. Хачу, щоб ти са мной по улціам под крендельом гуляла, хаділа са мной в кіно, целовалася і вообще...

ХРИСТЯ. Маєш своїх дівчат, цілуйся з ними!

АЛІК. Мне уж нашіе девочки надоелі. Вашіе мне лучше нравлятся! Так я хател би, Христя, с табой! Давай... я тебе пацелую! *(Кидається, щоб її поцілувати).*

ХРИСТЯ. *(Відпихає його)*. Геть! Геть від мене! Ти безличний нахаба!

У дверях веранди стає Зенко.

АЛІК. А ти націоналістическая контра! Падажді!

ЗЕНКО. *(Прискочив до Аліка)*. Ти що? Як ти смієш! Сви-
ня! Геть від неї! Маєш щастя, що ти тут у гостях!
Христю, ходи!

Зенко і Христя виходять, впритул до себе, на веранду.

ЯВА 7.

АЛІК, ПОТІМ ДАВИД АВРАМОВИЧ, ПОТІМ ОСТАП.

АЛІК. *(Погрожує)*. Ти только падажді, сволоч такая фашист-
ская! *(Підходить до бібліотеки і починає переглядати
книжки. З їдальні виходить, хвилину слідкує за ним,
потім підходить до нього Давид Аврамович)*.

АЛІК. *(Заскочений)*. А, ето ви, Давід Аврамовіч! Кстаті, ви
здесь нужни. Спатріте! Спатріте! Вот контрреволюці-
онная бібліотека! Всьо етаво Зенкі. Спатріте! Самие
українські книги! Какой то Багдан Лепкій, вот какой
то Стефанік. Ви слішали о таких советських пісателях?
Ето всьо петлюровци! А вот Франко! Ето тот самий
фашистскій генерал!

РОЗУМОВСЬКИЙ. *(Бере Аліка за рам'я і підводить на се-
редину сцени)*. Алік! Алік! Ти що? Хочеш дати Зен-
кові "по галофке"?

АЛІК. Он хател меня ударить! Назвал меня свіней!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Ти всерйоз?

АЛІК. Да!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Так, харашо! Ти будеш мне нужен!
(Показує на бібліотеку). Ето всьо пустаки! Здесь дело
пакрупнее! Ми маємо відомості, що цей самий Зенко
є членом української націоналістичної організації у
вашому середньому учіліщі.

АЛІК. Зенка! Ето савсем вазможна! Ані здесь все націоналі-
сти!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Нам треба знати, хто ще, крім нього, у
вашому учіліщі належить до тої організації. Потім
ми їх усіх разом прихлопнемо. Возьми це на себе!

АЛІК. *(Вагається)*. Ви знаєте, это дело апасное!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Постарайся, Алік!

АЛІК. *(Надумується)*. Харашо, Давід Аврамовіч! Я уж постаруюсь!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Все ведомості приносі мне на маю квартиру! Понял? А тепер іді в сад і пазаві сюда Остапа Павловича. Скажі йому, что я імею к нему маленькое дело.

АЛІК. Сію мінуточку, Давід Аврамовіч! *(Вибігає до їдальні)*.

РОЗУМОВСЬКИЙ. *(Затирає руки, підходить до письмового столика, заглядає до шухляд, до паперів. Входить Остап)*. Оце добре, що ви прийшли, Остап Павлович. Хочу з вами поготорити, а при Миколі Степановичу незручно. Непевна це людина, цей Козаченко!

ОСТАП. Що це ви, Давиде Аврамовичу? Козаченко непевний?

РОЗУМОВСЬКИЙ. Антисеміт, це певне, а до того український націоналіст! А ви як думаете про нього, Остап Павлович?

ОСТАП. Який же він націоналіст? Він навіть рідко коли по-українському говорить!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Отже ви признаєте, що той, хто говорить по-українському, це націоналіст! А ось, бачите: я часто говорю по-українському, так сказати, по службі, а хто може сказати, що я український націоналіст?

ОСТАП. Що ж, я... я не знаю. Я не орієнтуюся у ваших людях. А по-українському у нас всі говорять. Я думав, що як партійний комуніст, то Козаченко стоїть вже поза всякими підозріннями!..

РОЗУМОВСЬКИЙ. Ну там, партійний! У нас не такі партійці под стенку пішли!.. Тільки сведеній, сведеній пабольше нужно, ось що!

ОСТАП. Бачите, Давиде Аврамовичу, як людина зовсім не-свідомо може попасти в товариство ворогів народу. Я дуже вдячний вам, що ви сказали мені про це!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Так, так, Остап Павлович, а ви з ним неабиякі приятелі! Ну, нічого, про це іншим разом поговоримо. Дозвольте тепер про іншу справу з вами поговорити. Цим разом справа торкається вас особисто... Може, сядемо ось тут? *(Сідають)*.

ОСТАП. *(Загривожений)*. Будь ласка, Давиде Аврамовичу, я радий слухати...

РОЗУМОВСЬКИЙ. *(Закурює)*. Ви знаєте, Остап Павлович, мені часами аж дивно, який цей світ малий. А для нашого НКВД це, просто, такий собі невеличкий свинюшник. Порося спокійненько бігає собі по ньому та вдоволено похрюкує і не знає, що хазяїнове око весь час за ним заглядає. Заглядає, помічає, а потім одного дня хазяїн каже: пора під ніж! Або, наприклад, час... Чи взагалі існує тепер час? П'ять, десять, двадцять років проминуло, здається те, що було, того вже немає, загуло, пропало! А тим часом... пошукаєш... заглянеш в деякі акти і багато цікавих речей про декого довідаєшся...

ОСТАП. Що це ви, Давиде Аврамовичу? Я... я не маю нічого на совісті!

РОЗУМОВСЬКИЙ. *(Сміється)*. Ви знаєте, це цікаво! Справді цікаво працювати в НКВД. У спецвідділі, скажемо, будьякої установи... Візьмеш людину, так, як яку бацилу, під мікроскоп і розглядаєш. Якогось там службовця, бухгалтера чи що... На погляд спокійна, статечна людина... навіть активіст, на кожних зборах промови говорить! А почнеш копатися, обстежувати, розпитувати, збирати відомості... кожний день його життя пізнаєш, прикличеш наново до життя кожний його вчинок, кожне слово перевіриш... І чого там не довідаєшся! Наче на рентгені його бачиш... *(Вперто глядить на Остапа)*.

ОСТАП. *(Аж скрутився під цим поглядом)*. Давиде Аврамовичу, я... я не знаю, до чого ви це все говорите!.. Я... я не маю ніяких провин супроти радянської влади!

РОЗУМОВСЬКИЙ. *(Поблажливо)*. Остапе Павловичу, це між нами, покищо, дружня розмова, і ви даремно не хвилюйтеся. Скажу вам щиро: я з обов'язку поцікавився трохи вами і децю цікавого знайшов. Наприклад: хто такий був перший чоловік вашої дружини, Дори Осипівни? Що ви можете про нього сказати?

ОСТАП. Я... я зовсім його не знав! Я познайомився з моєю дружиною вже... як він не жив!

РОЗУМОВСЬКИЙ. О! Так? Романа Залуцького ви зовсім не знали? (*Суворо*). А чому ви у суді в Пинську свідчили, що ви знали його ще із шкільних часів і що впізнаєте його у трупі того чоловіка, що його хтось на советському кордоні застрілив, а потім тіло вкинув до ріки? Отже ви знали його, чи не знали? Коли ви говорили неправду, тоді чи тепер? (*Остап понуро мовчить*). Чому ви свідомо свідчили тоді неправду? Це ж не був труп Романа Залуцького!

ОСТАП. (*Зривається на ноги*). Як? Це не був труп Залуцького?

РОЗУМОВСЬКИЙ. (*Встає*). Ні! Ви це добре знаєте, що це не був труп Залуцького!

ОСТАП. Вірте мені, Давиде Аврамовичу: труп цього чоловіка був уже в стані повного розкладу, чорний, набряклий, а до того обличчя було погрижене рибами! Я був тоді певний, що це Роман, і тепер я певний, що це був він!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Кажіть правду, Остап Павлович! (*Піднесеним голосом*). Організації було потрібно, щоб це був Роман Залуцький!

ОСТАП. Якій організації?!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Не прикидайтеся, що нічого не розумієте! Українська підпільна організація, якої видатним членом був Роман Залуцький, наказала вам, як приятелю Залуцького, розпізнати його трупа, щоб затерти слід по ньому і щоб він безпечно міг робити свою підлу націоналістичну роботу в Радянському Союзі!

ОСТАП. (*Обурено*). Це все неправда! Я ніколи до ніякої підпільної організації не належав і ніяких наказів не одержував! Ви хочете застрашити мене! Це був труп Романа Залуцького!

РОЗУМОВСЬКИЙ. Спокойно, спокойно, Остап Павлович! Не хвилюйтесь! Я ніколи нічого не говорю на вітер. НКВД все знає! Ми були б вже давно зліквідували вас і вашу цілу родину, якби не те, що ви можете нам бути потрібні! Я роздобув виписки з актів радянської прикордонної сторожі по справі арештованого в 1933

році втікача з Польщі, який подав був себе за Івана Кузьменка, але справжнє прізвище якого, як пізніше показалося у слідстві, було Роман Залуцький. Його засуджено на концлагер. Мені не забрало це багато труду, щоб цей його концлагер розшукати, і він там був. Отже, якщо ви не належали до ніякої підпільної організації і не отримали тоді від неї ніякого наказу, то значить, що ви свідомо ошукали суд і Дору Осипівну, щоб з нею пізніше одружитися! Чи можу це сказати Дорі Осипівні?

ОСТАП. *(Розбитий, майже з плачем)*. Давиде Аврамовичу! Не мучте мене! Скажіть, до чого ви це все говорите! Чого вам від мене треба?

РОЗУМОВСЬКИЙ. Отже добре, Остап Павлович, граємо в відкриті карти: саме прийшла недавно вістка, що Романові Залуцькому вдалося втекти з концтабору. Можна припускати, що він схоче дістатися назад сюди. Він, може, навіть вже є десь у Львові. Скоріше чи пізніше він загляне і сюди, до вашої хати, щоб побачити свою дружину, сина і маму. Як тільки ви про це довідаєтеся, мусите нас повідомити. Зрозуміли? На карті стоїть життя ваше, Дори Осипівни і її сина. Вибирайте! Завтра після праці зайдіть до мене. *(Сцена затемнюється, потім знову прояснюється)*.

ЯВА 8.

ОСТАП І ДОРА.

Остап сидить у півтіні у позі німої розпуки. Дора виходить на сцену, підспівуючи мелодію до музики, яка тихо долинає з-за сцени. Нагло, немов прокинувшись з трансу, стає, за-слонює обличчя долонями і нерухоміє. Потім опускає руки і оглядається. Побачила Остапа.

ДОРА. Остапе, ти тут? Що ти тут робиш? *(Підходить до Остапа)*. Ти, мабуть, випив забагато. *(Остап мовчить. Дора кладе йому руку на голову)*. Остапе... Ти терпиш, я бачу. І все для мене... я знаю. *(Цілує його в чоло)*.

ОСТАП. *(Підривається. З болем). Не цілуй мене! (Стрясається внутрішнім риданням).*

ДОРА. Остапе, що з тобою? *(Питує обличчя до його голови і цілує його ще раз).* Остапе, що з тобою сталося? Я ще тебе таким не бачила!

ОСТАП. *(Поволі встає і, немов у сні, підходить до дверей на веранду. Там хвилину стоїть і повертається до Дори).* Доро! Ти віриш мені?

ДОРА. Але ж, Остапе, тепер не час на такі розмови! Йди на город, провітритися трохи!

ОСТАП. *(Підходить до Дори).* Скажи мені!... *(Нагло, з піднесенням).* Ні! Ні! Не кажи! Не кажи нічого! *(Опановує себе і твердим кроком виходить у праві двері. За хвилину чути постріл револьвера).*

ДОРА. *(Спершу не розуміє нічого. потім нагло скрикує і кидається у праві двері).* Остапе!

ЯВА 9.

ХРИСТЯ, ЗЕНКО, ПОТІМ ЗАЛУЦЬКА.

Хвилину сцена пуста. Потім з веранди вбігають, сміючися, Христя і Zenko. Христя тягне Zenka за руку.

ХРИСТЯ. *(Стає перед Zenком, склавши, як до молитви, руки).* Zenку! Прошу тебе! Заграй мені щось на пам'ятку цього вечора! *(Інтимно).* Я — щаслива! Я вибрала тебе!

ЗЕНКО. Я також, Христю! *(Цілуються. Потім Zenko йде до піяно і грає той самий твір, що його грала Дора в першій дії).*

Коли гра доходить до того самого місця, де в першій дії перервав її гриміт у двері, зривається свист і шум літаків і потім чути вибухи бомб. Гра на піяно обривається. Вбігає Залуцька.

ЗАЛУЦЬКА. Німці бомбардують Львів!

Сцена затемнюється. Ще хвилину чути вибухи бомб.

ЗАСЛОНА.

Іванна Чорнобривець

ПРОПОВІДНИЦЯ

Весняне сонце золотими плямами тріпотіло на стінах бюро, на писальних машинках, перескакуючи аж на лискучу підлогу. Хтось несміливо постукав. Поки ще прийшла відповідь, широко розчахнулися обидві половинки високих дверей, і на порозі виструнчилися спочатку милиці, а потім і власниця їх.

Генеральний секретар еміграційних справ поверх окулярів зиркнув на появу і кивнув у бік стола, що репрезентував жіночу організацію. Ласкаво простягаючи руку до відвідувачки, відсунула голова свої папери набік.

— Добридень, добридень. Прошу сідати.

Та, що прийшла, крєктала, сопла, з трудом уможцуючись на стільці. Милиці прямими рейками обрамували забандажовані брудними солдатськими обмотками скалічені ноги. А голова нагадувала ремезове гніздо, бо блаженка хустка, туго обв'язана від чола аж до потилиці найлоною панчохою, сягала ген до брів, а поверх хустини настовбурчилась облізла хутряна вушанка.

— Тепло тут у вас, — процідила крізь зуби жінка, з трудом розшморгуючи уривок кольорового шнурка, яким була підперезана якась полатана одежина чоловічого крою.

— А надворі, хоч і мороз, а всяке створіння Боже тягнеться до сонця. Це ж воно сьогодні зима з літом зустрічаються, — освоївшись, говорили самі до себе її вуста.

Відвідувачка витягла з кишені синенький розцвілий пролісок і поклала на стіл.

— Бачите, по дорозі у парку знайшла. Це, думаю, буде для вас.

Опорки, поприв'язувані до ніг мотузками, стали відтавати, і від них уже тоненькими цівочками потекли брудні потічки.

— Подивіться, яка усміхнена, небесного кольору квіточка; незаплямлена й чиста, як душа праведної людини. Маленьке, тендітне таке, а перебороло мороз, кригу, студінь. Ясним, радісним оком виткнулось назустріч сонцю! От,

думаю, якби наші всі люди були такі стійкі! Нам би інакше жилося! Чи не так?!

Замість відповіді голова зосереджено вивчала обличчя юродивої. За хвилинку, немов приходячи до себе, заметушилась жінка.

— Дякую за весняний дар — блакитну гостю! Але що я вам хотіла сказати? Ага, я хочу запропонувати вам щось з одежі. Маю для вас цілий пакунок: там і черевики, й білизна, і суконка, і мантель. Це все лежить ось тут у шафі, приготоване ще задовго перед тим, як ви потрапили під авто. Та і гроші візьміть, ось тут у коверті.

— Ви знов за своє, пані голово! Я ж вам твердо сказала: “Не понижуйте мене ніякими своїми допомогам! Чуєте?! Я нічого, нічогісько не візьму. Гроші... одежа...”

— Ну, як би це виглядало?! Щоб я, єдина донька своїх найзаможніших у нашому селі батьків, та пустилась у жебранину?! О, то вже ні!!! Я сама колись багато чого роздавала бідним людям... Давати легко, а брати?!”

Тяжко зідхнула, задумалась і хотіла, видно, ще щось пригадати. В кімнаті було тихо; в душі ж бурував смерч безпросвітнього горя. Тишу знов перервала відвідувачка.

— Я мала й свою власну родину: чоловіка, дітей. А тепер я сама, од-на на сві-ті... Чуєте, одна, сама, як палець... Ні! Що це я? — схаменулась вона. — Я не сама, і я не одна!!! Господь-Бог зі мною... Він відвідує мене щовечора, коли я молюся Йому... Янголи літають навколо мене і так ніжно шелестять своїми шовковими крильцями... А я вголос проказую молитви, навколішки стоячи: “Дякую Тобі, Боже, що Ти визволив нас з того пекла!! Дякую Господеві Милосердному, що дав мені добрих батьків, гарного чоловіка, солодких дітей... А той антихрист забрав усіх, заслав, заму-чив, знищив”...

На шибці вікна жалібно задзижчала, охляла за зиму, напівпритомна муха. Вона розпачливо шукала крихітки хліба та теплого весняного променя.

— Знаєте, — перервала гробову тишу в кімнаті ка-ліка, — наш сусід Іван Семенович помер.

Вона нахилилась над бюрком і пошепки повідомила про цю смерть, ніби про якусь дуже важливу, державну таємницю.

— Щасливе місце дасть йому Господь. У час похорону на цвинтарі були тільки його знайомі. Зібралася горстка їх та так широко молилися за спокій його душі. О, це не були бучні похорони з довгими, нудними промовами та з коштовними вінками. Не було нещирих, офіційних прощань, удаваних сліз, лише тиха молитва. А як ми всі молились, як молились!.. Оце, власне, я й хотіла вам розказати... Хотіла поділитись із вами.

— Дякую за сумну новину. Царство йому небесне, вашому Іванові Семеновичу!

— О, та я бачу, пані голово, що ви все списуєте на листочки паперу... бач, як швидко бігає олівець! Що ви списуєте?! — витягнувши довгу, жилаву шию, питалася відвідувачка.

— Я записую те, що ви говорите, щоб не забути, адже багато приходить людей, і кожний щось цікаве скаже, а в мене куча пам'ять, як у зайця хвіст, так я ото й мушу замітки собі начеркувати.

— Ні, ні! Не списуйте, це ж не проповідь. Я вже тепер не можу, так як раніше, ходити до наших людей проповідувати. А говорити є про що, йой, е... Наша Україна освячена словом Божим. Я дуже скорблю, що Господь не пускає мене на фабрику через оці осоружні милиці. Там я своїх сестер навчала.

— Але чекайте, ніяк не доберу, як вас звать? — спитала голова.

— Мене? Я не знаю, як мене звать. Авраам поблагословив мене без назвиська. Мої бабуса тоді померли, як Марія імператриця у Росії зі своїм катом Миколою царювала... А мої татко дуже розумні були: біблію читали та писали листи до пана Пилсудського, щоб волю дав Україні. А мама? Ну, такі ж хазяйновиті були! Усе могли в господарстві і все вміли... Та, що це я розпаякалась! Питаєте прізвище? Я не люблю говорити про прізвище. І що за біда?! Куди не піду, скрізь питають прізвище, ім'я, де я живу? Під Божим благословенням живу — всім відповідаю.

— А пакунок я все ж таки дуже прошу вас узяти, а оце й гроші вам.

— І знов ви за своє! Не понижуйте мене своїми допомагами! Пані голово, Бога ради, я думала, що хоч ви людиною до мене будете, що єдина ви мене зрозумієте... Я ж не платна, а гонорова проповідниця. Я хочу бути чистою перед смертю, перед Господом. Моє серце плаче щодня. Я мучусь і молю Бога за весь світ, а ви завжди з такими дрібницями напосідаєтесь: черевики, гроші, мантель... Ви ліпше застановіться, які страждання чекають людей на грішній землі! Кінець світу буде страшний... О, тоді всі стукають до Бога, але Він не відчинить. Зараз, зараз треба до нього звертатися, а люди про це забувають... Слава Господа — солодше меду, я чула Його голос. Не знають люди, який прийде кінець світу?! Не-е-е зна-а-ють... Ви знов заповзялись писати? Не пишті! Я не хочу! Скрізь, куди не піду, всюди списують... — втирає від образи сльози.

— Ну, вже нічого не пишу. Заспокойтесь! Ми просто поговоримо. Добре?

— Так, — кивнула бесідниця. — Оце була я в ЗУ-ДАК-ові. Питаю: Ще живете, не повмирали? А я скоро вмру, бо мені стало тяжко ходити, а ще тяжче зібратися з думками, щоб проповідувати... Все покрутилося в думках. Ото розкрию біблію, читаю: Іов прожив 180 років. Насолодився життям. Авраам теж. Єнох жив триста років, а пророка Іллю живим Бог узав на небо. Виходить, на старих людях може держатися світ. А молоді зараз — усі нервові. Знаєте від чого нерви? Нерви від недокрів'я. Я сама тяжко хвора, але Господь нікому не дасть мого права на життя. Знаєте, чим я піддержую себе здоровельно? Я харчуюсь риб'ячим жиром, — таємничо прошепотіла, схиливши голову. — Саме цей лік тримає мене на силах. А потім травки всякі заварюю, ото так і даю собі раду. А лікарі пропонють "бештралюнгі".* Вони сушать кості, мозок, а ріжні таблетки нищать усю людину. Ви, пані голово, ніколи не ходіть на ті "бештралюнгі"! Ми, українці, м'які серцем, і наші лікарі м'яко лікують, та і медицина у нас жаліслива і м'яка, а німці, о, вони тверді, тож і медицина їхня, як камінь, нікуди не годиться, бо ж кажу — вони лікують на свій кшталт

і характер. А... стійте, як по-німецькому буде — позамерзало?

— “Гефрорен”, — сказала голова.

— Тож і казали німці, що в мене в хаті вода “гефрорен”. Я сплю в шапці оцій хутряній, тоді нічого не мерзне. З голови тепло скрізь по тілі йде. Закутаюсь у все, що з одежі маю, і “нікс гефрорен”, — розсміялась. За мешкання кожного місяця — двадцять німецьких марок. Та Господь приносить мені гроші й передає через поштаря. Казали в ЗУДАК-у, “може ренту клопотати хочете?” А я не хочу ніякої ренти, бо туди документів, документів треба... Замість ренти я клею рабат-марки з крамниць, це на старі літа... Може ж, я вернуся таки додому. Ото буде! Приїду у паненському повозі... Питають за метрику. Та ніякої метрики у мене немає, і я анулюю всі роки. Я, власне, не знаю, скільки мені років, але освіту маю агрономічну. Шкода, шкода, що на Україні ліс умер від поташу. А яка ж наша країна багата! Земля чорна та масна, хоч на хліб маж! А риби! Сила-силенна риби! Голоси у дівчат, як скрипки. Як заспівають... Бо-о-же гарно! Та як була війна, всіх їх погнали на німців робити! Я їх сердешних утішала, їм проповідувала. А оті в ЗУДАК-у питають, чи я “флюхтлінг”. “Флюхтлінг” це — втікач, — авторитетно пояснила тепер вона голові. — Та я ні від кого не тікала, я нікому нічого не винна, то чого тікати?

— А від советів, — питають — тікали ж?

— Боже, борони мене і вас. Що ви, не згадуйте тих антихристів! Я не советка, ні, ні, ні!!!

Раптом здійняла очі на стінний годинник.

— Гей! Як з вами засиділась. Мүшу поспішати на проповідь. Там же на фабриці наші люди прагнуть щирого Божого слова!

Каліка похапцем зашкрябала своїми милицями і посунула з бюра, монотонно мүгичачи собі під ніс:

Не минай мене, Ісусе!

Втіху серцю дай...

В Україну повернутись

Шляхи прокладай!

* Нагрівання (нім.).

Грина Шуварська-Шумилович

УРИВОК З ПОВІСТИ "ІВАНКА"

Від оплесків немов відкривається висока тяжка брама у таємничий світ осягнення. На струнких золотих свічниках засвічуються доладні мрії, як свічі, світла, сповнення дочекавшисься.

Іванка сходить зі сцени, немов у сні. За нею натовп людей, а перед нею стільки їх, що не перейти. До неї піднесені знайомі й незнайомі обличчя, мов різдвяні бамбульки з радісними відблисками від огнів, усміхнені. Рукі в мереживах, шовках, в золоті й сріблі простягаються до неї, торкаються її, кладуться на її руки, стискають їх. Привітання зливаються, немов у коду щойно представленого балету. Іванка відвернена від сцени, але в думках її переразливе світло світлометів; босі стопи безпомічно шукають шорсткого килима, яким була застелена сцена під час виступу.

— Іванко! — раптом незнайомий мужеський голос. Міцні руки торкнулися її ліктів: — Збудися, Іванко; це твій великий вечір! Мусиш його свідомо пережити й ані хвилини не втратити у мареві. Збудися, дівчино, і глянь на те, що тобі сьогодні світ приносить. На що тебе Господь благословляє. Я б поклав золоту діядему на твою голову, коли б я був сподівався краси такої.

Люди його попихають.

— На бенкеті розмовлятимемо...

Натовп розлучив їх. Іванка не знає, хто з нею говорив; їй здається, що він розплився в небувалому, або в променях погляду цієї, що наближається, чи не з вінком у рюці, піднесеній над головами інших, не зважаючи на них і протискаючись, немов лиш їй належить ця зустріч.

Не відразу збагнула Іванка, що це професор академії для вивчання мистецького танку в Берліні, її учителька, що безоглядно вимагала від неї безконечного поліпшення.

— Ти виросла! — гукає пискливим голосом, припиняючи до Іванчиного волосся пом'яту орхідею, напевно відіпняту від власної сукні. — Я вірила, що твій талант перенесе тебе за межі жданого. Але як це, що гладіоля розцвіла весною?!

Учительку відпихають. Іванка, опустивши голову, не присутньо всміхається і не усвідомлює, що підписує програмки й картки, простягнені до неї, немов хвилями гамору принесені. І сама не знає, як раптом опинилася у гардеробі; сидить перед дзеркалом, дивиться і не пізнає себе, зачудована.

До дверей стукають, передають квіти й листи. Іванка на них не дивиться. Не спускає зору з дзеркала. “Ось збуджуся, — думає, — і все зникне... а що воно це “все”? Я танцювала: віддих океану... кружляння барвами у світлі музики... і в тінях почувань, наближених до тайни існування... У думку не змістити! — велике! й світиться... і всіх захоплює, втішає: Господній шепіт через мене перейшов... ледь чутний. Мене обнявши, кожний рух”...

Хтось постукав у двері; сповістили про прихід графа.

“Ні! — збунтувалося в Іванці, — його не треба! Не тепер... ніколи! Мати його настоює на нашому знайомстві, але женитися забороняє. Для неї я — “балерина”, ще й чужинка. І навіщо цей гордй німкені наше знайомство? Чим вона хоче, щоб я для її сина була? Не хочу його ні за чоловіка, ні за приятеля! Нудний, і танець мій йому лише розвага”.

Іванка попросила, щоб йому сказали, щоб більше не приходив, ніколи, ніколи! Скільки разів це вже сказано! Та він приходив і рожі червоні приносить. Ось вони знов між кошами квітів від публіки. Червоні рожі... зненавиджу їх!.. Але це сьогодні. Сьогодні свято. Прийшло воно джерельною водою, після гарячої завзятої праці, після молитов і хвилювання. Прийшло на цьому місці, на яке був спрямований зір її душі — очікуване, та незрівнянно щедріше, ніж Іванка собі уявляла. І на ньому з'явився принц. Хто він? Що говорив? Пам'ятає лише, що пробував збудити її з приголомшення й обіцяв, що на бенкеті...

— Але що ж я роблю? Як довго сиджу неперебрана?!

Іванка скочила з крісла й покликала дівчину, щоб допомогла їй повісити костюми. В дівчини на вицвілій сукні, заширокій на неї, нашита голуба латка, на якій написано OST.

Іванка обняла землячку:

— Ганнусю, сестричко, ти єдина знаєш, що в моїй душі, тобі не мушу оповідати. В нас та сама кров, і ти теж танцюристка.

До гардероби вбігли товаришки Іванки:

— Was, du bist noch nicht fertig?! — здивувалися.
— Ми чекаємо!

За хвилину Іванка готова йти, всі помогли, лише Ганнуся стояла й чорними очима слідкувала за рухом, який зчинився навколо Іванки.

Вибігли надвір. Ще не весь сніг розтанув, і знову притиснув мороз. Дівчата тісніше загортаються у свої “воєнні”, місцями сильно витерті плащі й скоріше поспішають вулицями.

Софія Яблонська

З МОГО ДИТИНСТВА

Цього ранку Юстина, моя няня, розчісувала моє волосся, розплутувала його легко-легесенько, і приговорювала безнастанно:

— Воно ніби золото, чисте золото, та ліпше як золото, фاینше як пшениця доспіла... та з твого волосся шовкового і золотого можна зробити найкрасніший вінок на голову Пречистої... який скарб ти маєш, на голові, Зоїко, — навіть не знаєш, навіть не догадуєшся, аж одного дня тобі скажуть... та то така краса... ліпше як золото, — вона не переставала гомоніти.

— Та чому ліпше від золота, Юстино, — спитала я, — та хіба ж золото аж така краса?

— Не знаю, голубко! Я ніколи не виділа багато золота, але так міркую...

— Обручки на руках моїх батьків не здаються мені аж такими гарними, Юстино!

— Не знаю, — відповіла Юстина, — але золото, то багатство і сила! За його ціну можна мати все, чого душа забажає! Видиш, Зоїко, от у церкві все, що має бути гідне і красиве, вкрите золотом...

— А може то тому, що воно нагадує сонце?

— Та, може, моя пташко, бо твоє волосся добре нагадує сонячне проміння!

— Правда, Юстино? — спитала я ціла втішена. Я навіть поклала руку на моє сипке волосся і погладила його аж до кінців, аж понижче пояса, та сама була здивована, що воно таке шовкове на моїй голові, яка звичайно була обведена двома тісно сплетеними косами.

Але цього ранку Юстина мала більше часу, була ніжна і балакуча, мала охоту розповідати, що рідко траплялося під час вакацій, коли ніхто не мав часу, за винятком мене і мого Борун.

Голос Юстини здавався мені такий ніжний того ранку; бо хоч і Борун був мені нерозлучним і вірним, він знав тільки дивитися на мене своїми чорними очима, але ніколи не міг мені нічого сказати... Не розумію чому, бо власне

він оповідав мені різні історії на свій спосіб і розуміє добре, що я йому говорю. Але для цього треба бути або дуже сумним, або дуже веселим.

З Юстиною то інакше. Саме тоді, коли ніби нема про що говорити, вона мені розказує речі, які залишаються в мені надовго і які роблять мене або сумною, або веселою, частіше веселою.

Вчора ввечері вона прийшла сказати мені надобраніч і, відходячи, нагло:

— Мущу затагнути завіси на небо, надто воно тебе освічує!

— То мені не перешкоджає, Юстино!

— Ой так, так! Не треба, щоб то зробило тебе надто гордою.

— Та чому гордою, Юстино?

— Та тому, голубко, що ти знаєш, що то для тебе те ціле небо, і що місяць світить для тебе, та й звізди займаються для тебе, і сонце встає для тебе!

— Для мене самої, Юстино?

— Та для тебе самої, голубко.

— Та ти як знаєш?

— Та знаю, бо читаю в твоїх очах, коли ти оглядаєш небо, зорі чи сонце, то вони ніби тобі належать, тобі одній!

Потім вона мене ніжно поцілувала і вийшла на пальцях так, немовби я вже спала; та ніби я могла б заснути після того, що вона мені наговорила.

Я дуже люблю Юстину, та навіть вже я їй простила те, що вона мене забула за три місяці.

Я люблю її навіть більше, ніж мою бабуню, що цілими днями плете на дротах і дивується, що я їх не люблю, бо коли дивлюся на довгу-довжелезну нитку, що розкручується з клубка та набирається на голки безнастанно та все круть-верть, та все швидше, — голова крутиться...

Та часом я теж берусь за дроти, щоб зробити бабуні приємність, а головне, щоб послухати її оповідань про нитки, про мережива, чи ось, як видумали плетення.

Був один чоловік рибалка, що хотів ловити рибу та занурив шнурок, зробивши вузол. Потім зробив два і більше, але що важко було їх втримати поодинокі, він сплів

їх в сітку. Він плів спершу на пальцях, потім на прутах з волокна, а відтак на вузьких ременях; але те плетення сітки забирало в чоловіків багато часу і їх заміняли жінки, що навчилися плести, та вони почали плести одяг. То забирає в них стільки часу, що чоловіки знову роблять самі сіті...

Але Юстина оповідає мені старі історії про наших козаків, їх славні битви і подвиги, їх виправи човнами аж до Босфору, щоб помстити за наших в'язнів-невільників.

Вона розказує часом про наших князів, що були такі багаті і вчені, що весь світ їх подивляв, та теж зродилася заздрість і ненависть. З усіх сторін сунули на наш край варвари, щоб грабувати і залишити за собою попіл і кров...

Та що наше життя стало дуже тверде, на попелі і крові виростали нова пшениця і народжувалися нові міста; на тій багатій землі, що все зберігає в собі і все родить...

**
*

З неба летять грубі сніжинки; вони крутяться в білому просторі, кладуться на широке гілля сосон, ліпляться до землі і одні до одних так, начеб ткали килим, який скоро стає білий, пухкий і грубий та такий принадний, що мені хочеться лягти туди, як у перину.

Коли так падає сніг, я думаю про танок ангелів: легкий, мовчазний, весь білий. А може то душі дітей? Я так хотіла б бути сніжинкою!

Наші вікна замерзають і вкриваються хорошими рясунками; сьогодні вони подібні до перехресних галузок сосни.

Іншим разом вони подібні до пелюсток ромашок, чи листя плакучих верб, чи до кришталіків, які тато показує мені у своєму мікроскопі.

Мороз на вікнах такий грубий, що я мушу дмухати гаряче повітря і відморозувати шибу, щоб дивитись, скільки впало снігу.

Тепер всюди кругом біло і мовчазно, як у сні. Надворі не видно нікого, і нічий кроки не залишили на дорозі чорних слідів, ніякий віз не залишив борозни.

Здається, що сніг заволодів світом, полонив його у свій танок, свою працю. Бо треба знати, що сніг теж пра-

цює і його праця дуже корисна. Його грубий килим охороняє рослини і коріння від морозу. Він хоронить теж посіяне восени зерно в лоні землі, аж до весни, коли сніг тане і зерно пучнявіє його солодкою водою, проростає і розвивається під першими сонячними променями.

Я люблю сніг ще більше, як дощ, і хотіла б стати сніжинкою...

**
*

Сьогодні стодола широко розкрита, бо тіпають волокна конопель і льону; на другий тиждень будуть ткати полотно.

Трохи пізніше підемо туди з Юстиною, бо я маю мої сніпки льону, який я сама сіяла, збирала і мочила. Я витчу моє перше простирало сама, зовсім сама! Юстина мені приобіцяла, а тато погодився під умовою, що я буду працювати сама в малій столі, де менше пороху.

Буду мати власну тіпачку, і Юстина покаже, як працювати, щоб не пірвати волокон, щоб вони залишилися довгі і м'які, як ангельське волосся. Яке ж гарне буду мати простирало!

При вечері тато оповідав, що вовки цієї зими дуже відважні. Останньої ночі чотири великі вовки, — а вони люблять ходити в чвірку, — напали на кепсько забезпечений свинарник та нарobili шкоди.

— Дивно, як вони добре поінформовані, — казав тато, — вони мусять мати розвідників, бо рано знайшли їх сліди, що провадили просто з лісу до зле закритого свинарника. Вони навіть не шукали деінде, а прийшли просто туди.

— А лиси, тату, також так роблять! Пригадуєш, як було у Василюхи. Одної ночі вона лишила відкрите горішне віконце, і рано три курки пропали! Тільки пір'я залишилося на землі.

— Так, я знаю, то чортове насіння! Одного дня я положив їм мелене м'ясо з домішкою стрихніни, вони навіть не торкнули, хоч довкруги було повно слідів і було видно, що вони хотіли їсти. А всі мої засідки так добре масковані! Вони наче кплять собі та ходять зовсім близьенько і ніколи

не зловляться, хіба в часі женихання, але й то рідко. А рушниця! Рідко що я не вцілою звірини, а однак скільки лисів отак промчало під носом, наче куля їх не бере. Але я тобі обіцяю, що цієї зими ти будеш мати накидку з лиса.

В цю хвилину почувся перший сміливий спів від комори, де почали прясти.

— Тепер іди, Зоїко! Будь господинею та приймай, як личить. Гости дівчат ласощами і берися за свою працю з успіхом! А пізніше заспівайте мені “Віють вітри, віють буйні”!.. Ти знаєш, я таки люблю той спів вітру, дарма, що він розтратник, — докинув тато з ледве помітною, майже сумною усмішкою.

Чого мій батько так рідко сміється? Майже ніколи. Може тому, що видить забагато хворих, забагато ран і біди. Та однак одного разу я слухала, як він сміявся, і ще більше боялася, ніж коли він сердитий. Він сміявся на ціле горло, заходився сміхом, як часом я плачем.

Як я хотіла б бути ніжною з ним, обняти його за шию, так, як мого Боруна колись... Але ще ласкавіше, як Боруна... Але з батьком важко бути ласкавим. Він такий великий, такий занятий і такий далекий від мене, хоч одночасно такий близький; часом він розмовляє зі мною, як з ніким іншим. Він любить мене на свій спосіб, і я знаю, що не треба вимагати більше, ніж я заслуговую.

Можливо, що одного дня я заслужу більше і він візьме мене у свої рамена, поцілує і піднесе високо-високо, так як дідо. Він піднесе мене до свого обличчя, щоб я могла поцілувати місце, яке не коле.

Або, може, він піднесе мене аж на своє плече, і я зможу досягнути до смажених рачків, які мама ховала перед нами на високу піч у їдальні.

Я ловила один або два і стрілою злітала на землю, ледве підтримана руками діда. Та це було вже так давно!.. Я була ще зовсім немовля...

**
*

На порозі нашого дому стоять Юстина і тато, онімилі від здивування чи невдоволення.

Я нахожуся на хребті нашої стодоли з моїми саночками і дивлюсь на них згори, непорушно, щоб не втратити рівноваги, вони мені виглядають такі малі, що в мене охота сміятися, не дивлячись на їхні лица, строгі й непорушні.

Але тієї ночі впав великий сніг і сильний вітер, — вони разом вчинили хуртовину і засипали за стодолю прогалину між дахом і нашим полем, де влітку була ріпа, і воно підходить до стодоли горбом...

Рано сніг стверд і замерз так, що я могла спокійно вилізти з моїми санками на вершок даху, що давало дуже гарний з'їзд.

Тепер вони мене відкрили, і мені не лишалось нічого іншого, як з'їхати в долину, тож я сіла на санчата і зникла їм з очей, їдучи просто в долину. З'їхавши, я ще мала досить розмаху, щоб зап'ятком повернути санки і, об'їхавши стодолу з трьох сторін, я в'їхала на середину подвір'я.

То був дуже гарний з'їзд, і я була рада, хоч боялася, що мене будуть сварити.

До мене наблизився тато.

— Зоїко, ти заслужила на сувору кару. Ти могла провалитися в снігову гору. Чи знаєш, скільки часу потрібно, щоб відгорнути увесь той сніг? Шість годин для десяти чоловіків! Ти могла була задушитися двадцять разів, заки тебе відкопали б.

— Але ж, тату, на жаль, у нашому селі нема гір і треба, щоб я їх видумала інакше! Сніг є дуже твердий, я його випробувала грубою белькою. Та щоб з'їхати перший раз, я поклала дошку між дахом і землею, і вона навіть не ворухнулася, так що при другому з'їзді я її витягнула.

— Скільки разів ти з'їздила?

— Не знаю добре. Треба поррахувати борозни моїх санок вниз, бо ні один раз я не з'їхала тими самими рейками! Та бачиш, тим разом я доїхала аж на середину подвір'я!

— Я не хвалю тебе, Зоїко! Юстина розхворілася, мушу піти подивитися, що з нею. А ти, Зоїко, ти поррахуєш усі сліди санок і стільки днів залишишся у своїй кімнаті!

— А мої вечори, тату! Я маю ще прости нитки на моє простирало.

— Будеш прясти у своїй кімнаті!

Слухаючи батьковий придавлений голос, я зрозуміла, що треба зараз повинуватись батьковій волі.

Засмучена, я пішла рахувати мої гарні санкові сліди, з яких я була така горда...

**

*

Я все ще в полоні моєї кімнати. Дні тягнуться в безконечність. Дорого я плачу за мої з'їзди...

Дивлюсь, як паде сніг, а мороз рисує на вікнах метелики, бо сьогодні це метелики...

Для розривки, я слідкую, хто перший пройде подвір'ям. Стараюся відгадати наперед і рідко помиляюся.

Від шістьох днів не бачила тата, ані Юстини. Ганка приносить мені їжу до кімнати. І так я не бачу нікого, хіба вчителя, що здивований моїми поступами в науці. Нема нічого дивного. Замкнений між чотирма стінами, мені не залишається нічого іншого, як гризти книжку, або, ткаючи, співати сумних пісень. Та ні разу я не співала: "Віють вітри"... Ні, не треба щоб тато думав, що хочу тією піснею здобути його ласку!

Він часто проходить повз мої двері, я легко впізнаю його кроки. Чи прийде хоч раз мене побачити? Хоч один раз?

Тільки один раз я його виділа через вікно та підглядала, коли він вийде з церкви.

Бачу, на наше подвір'я в'їхав віз з хворими. Мусять бути важко хворі, що вибралися в таку заметіль. Сніг вкрив цілий віз, і вони всі білі.

Але звідки вони? Може, з Білки? Прокіп казав мені, що такий дишель роблять у Білці.

Конем поганяла жінка. Певно чоловік і донька хворі, бо сиділи на заднім сидженню воза. Але що ж дівчина тримає на колінах? Якийсь клунок? Ні, то дитина, бо ось дівчина відслонила кінчикок плахти, щоб поглянути на лице. Вона понесла дитину додому і повернулася сама, щоб допомогти жінці зійти з воза чоловікові, який, очевидно, не міг сам стояти. Але що йому за біда?

Тепер вони всі зникли з моїх очей, і я залишилася сама з моїми думками. Чи зможе батько врятувати чолові-

ка, що, як дитина, не може сам ходити, а треба йому помагати...

Вони залишили коня, ніхто ним не займається, та він змерзне, до того виснажений.

Коли б я могла зійти вниз та його розпрягти і повести до малої стайні. Але що ж! Мені заборонено вийти.

Та ось зі стайні вийшов Іван. Відкриваю мале віконце і роблю йому знак хустинкою. Який він добрий, що подивився на вікно. Я йому показую рухами на коня, і він зрозумів, він такий учинний, той Іван! Наблизився до сани, розпріг коня — і ось він зникає з конем з моїх очей. Тепер залишилися лише сани.

А сніг падає й падає. Усе біле-білісіньке, аж не можу більше дивитися і закриваю очі, як та синя пташка в золотій клітці! Ярко, мій брат, виніс одного дня клітку з пташкою та повісив на квітучому дереві, і я випустила синю пташку; вона також закрила очі, щоб не видіти квітів, на які вона не могла злітати... Ярко був дуже сердитий, але чим є лють Ярка в порівнянні з цілим життям тієї синьої пташки?

Нагло двері розкриваються, і я не встигаю навіть крикнути: "Вкінці тато", коли він вже стояв передо мною і промовив своїм глибоким голосом:

— У мене двох важко хворих. Юстини нема, а Василь пішов ранком до міста. Чи в тебе досить відваги, Зоїко, щоб допомогти мені, бо Ганька задурна і вайлувата...

— Добре, тату!

— Я тебе попереджаю, що буде кров...

— Нічого, тату! Ми її стримаємо, правда?

— Надіюсь. Ходи скоро!

Хоч як я не переносю крові, виходячи з моєї кімнати, я подумала: "Яка радість могти закрити за собою двері!"

В прийомній для хворих чоловік сидів, зігнений удвоє.

— Іди, помий руки чорним милом, Зоїко. Візьми твій малий фартушок та дістань перев'язки, ті, що ти складала одного дня. Також вату і миску.

Швиденько я розложила все біля довгого стола, під час того батько витягнув свої знаряддя. Він ніби говорив сам до себе, але я знала, що це відноситься до мене.

— Дитину я огляну пізніше, бо ціла родина потребує перше батька. Правда, було б ліпше, якби він пішов до шпиталю з такою раною! Здається, що рам'я розтяте аж до кости, щоб тільки артерії витримали.

На татовий наказ жінка і донька зняли з чоловіка кожух і положили хворого на довгий стіл.

Тато розкрив його блюзу, накинену на одне рам'я, і відслонив друге рам'я, обвинене червоним рушником. Під рушником були ганчірки, пересяклі скипілою кров'ю; і коли тато не все відняв з рани, на нас бризнула жива кров. В дійсності передрам'я було відкрите до кости. Коли тато розкрив пальцями ту глибоку рану, мене замлоло і я на хвилю закрила очі, щоб не видіти...

Голос тата додав мені відваги:

— Все перетяте аж до кости! Одна артерія захова-лася в тіло. Ти мені допоможеш, Зоїко! Коли я скажу, ти будеш тримати з усієї сили щипці, якими я схоплю другий кінець артерії. Потім ти будеш тримати обидва кінці, заки я їх позшиваю. Ти зрозуміла?

— Так, тату!

Під час, коли батько шукав щипчиками в рані, я при-кушувала уста, щоб додати собі відваги, бо в тій хвилині у мене не було іншого бажання, лиш піти звідси якнай-скоріше і замкнутися в своїй кімнаті.

Але я залишилася і діяла без свідомости, наче уві сні. Я виконувала накази мого батька. Спершу тримала сильно одні щипці, потім другі, потім обое разом, коли тато перетягав нитку навкруги тих кривавих артерій, на які він ви-лив два рази воду, щоб краще видіти.

Коли вкінці перев'язка була закінчена, тато сказав мені:

— Ти Зоїко, була вправна і відважна! Ти врятувала твое перше життя, без тебе я не зміг би працювати. Але яки-ми стирками він окутав свою рану!.. — докинув він. — Який безпросвітний наш нарід. Вони навіть не були здібні зав'язати горішне рам'я, щоб стримати кров! Він втратив її забагато, але хлоп міцний, викарабкається з того лиха! Ти виділа, — він ні разу не застогнав!.. Але що з тобою Зоїко? Дивись, мала! Візьми трішки етеру, вже краще! Ще

випий оце! Воно сильне і палить, але пий! Добре! А тепер посидь ось тут! Дамо теж напитись того пекучого напитку чоловікові, і він напевно не скривиться, як ти! — жартував батько, щоб додати мені відваги. — Дивись, глянь, Зоїко, він усміхається!

І справді! Чоловік усміхався. Як він міг? Це ж втікала його кров, і зшивали його тіло!..

— Чи краще тобі, доню?

— Так, тату! Я вже не виджу перед очима тих червоних плям і не чую того солодкого запаху крові...

— Розумію, моя мала, перший раз я теж не був дуже то гордий із себе!.. Але годі балакати! Іди помий руки, Зоїко! Є ще дитина!

— Що таке? — спитав він у жінок, що стояли біля печі закам'янілі і білі, як вона. Вони навіть забули немовля, що лежало самісіньке на лаві. Мати кинулась до нього, відкрила головку посинілу і наче без життя.

— Тату, чи воно померло?..

— Почекай, Зоїко, побачимо! Що йому було? — спитав батько.

— Горло. Воно кашляло, а пізніше зовсім замовкло.

— Поклади його тут на той стіл, — сказав батько. — Тепер залиши нас самих. Приблизься до мене, Зоїко! Воно ще живе. Подерж мені це! Відкриємо йому рот.

Похилений над устами немовляти, розхиленими гачками, які я тримала в тремтячих руках, тато дивився на горло, потім промив його синім плинном.

— Немовля є в повній кризі пара-ангіни! Горло в повнім запаленні, а дихальне горло заткане згущеним молоком, яке воно пило; бо та наївна мати продовжувала його годувати своїм молоком, так наче б дитина ще того потребувала у своїм горлі. Воно може вдішитися, а я не можу зробити тої операції, а їхати їм до міста теж нема часу!

— Почекай, Зоїко! Щось ми спробуємо, — сказав тато і пішов до своєї шафи, з якої він приніс велику гумову грушку з довгим "дзьобом", як рот п'явки.

— Відійми гачки, тепер ми йому всунемо в ротик оту трубку, щоб не затиснуло зубів. Ось так! — Потім тато

стиснув гумову грушку, витиснув повітря і знову натиснув її широкий отвір.

Грушка, ніби п'явка, стиснула губи немовляти і напучнявіла з дивним свистом.

— Принеси чисту миску, — наказав батько.

Грушка викинула на дно миски білу, клейку і густу масу з поганим кислим запахом. Тато ще раз приклав до малого рота випорожнену грушку і знову випорожнив до миски стільки липкої слини, змішаної із скипілим молоком.

Нагло немовля закричало.

— Яке щастя, — сказав тато, вдоволений. — Віддиховий прохід звільнений. Тепер треба його залишити хвилину втягнути трохи повітря. Піди, Зоїко, принеси з твоєї кімнати велику миску!

Коли я повернулася, тато розмовляв з чоловіком.

— Ти не тратиш часу, Зоїко. Це добре! Поклади мидницю коло немовляти і сядь ось тут. Тепер дивись! — сказав батько і вхопив дитину за ніжки, тримаючи головку над мискою і рівномірно легко побиваючи по плечах. Скоро почала стікати довгою ниткою з уст дитини, що тепер кричала, слизь.

Лячно було дивитись на те все, що виходило з того малого горла! Мені видавалося, що так ціле немовля витече до моєї мидниці.

— Тепер все закінчене. Це зовсім непогано! Дивись, Зоїко, воно зовсім не синє, а починає поволі прибирати нормальний кольор і розкриває очі.

Я побачила ті бідні, перестрашені і благальні очі.

Тато положив немовля на стіл.

— Подай мені тепер палички і синю плящинку.

— Ось, — звернувся батько до жінки — це покищо закінчене. Але треба, щоб ти пішла до власника нашого заїзду, де ти залишишся три дні. Я приходитиму два рази на день подивитися, ти його більше не годуй, дай кілька ложок солодкої води і ось ці порошки рано і ввечері; а чоловікові давай пити бульйон з курки, добре посолений, і молоко. М'ясо також. Зрозуміла?

— Так, всечасніший отче! А малий, чи буде жити?

— Можливо. Та ось, коли б твій чоловік не розтяв по-дурному на косі в stodолі рам'я, ти ніколи б не прийшла б з дитиною, а залишила б отак і сконати!

— Та нема в нас коня, отченьку!

— Та певно, і ми можемо мати другу дитину... Та ховай твого малого, як можеш! Буде з нього гарний парубок, як твій чоловік!

— Дякую вам, ваша всечесносте, — сказала зніяковіла жінка, цілуючи в пошані батькову руку.

— Іди з Богом, хай Він вас охороняє! — сказав, відходячи, тато.

Я стояла біля дверей, також готова вийти, коли жінка наблизилася. Вона впала переді мною на коліна та, схопивши мої руки, змочила їх гарячими слізьми. Ще досі мене печуть слъози її горя і вдячності.

— Дякую вам, дякую, панночко! Ви є ангелом. Я вам винна життя мого чоловіка та залишуся вашою невільницею. Ніколи не зможу вам віддати того, що ви для мене зробили!.. Ви є ангел, маленька панночко!

— Встаньте, гідна жінко! — відповіла я, більше зворушена, аніж хотіла показати. — Нічого я іншого не зробила, як тільки допомагала моему батькові. Хай Бог вас охороняє!

— Аж до смерти буду цілувати ваші сліди, панночко! Сліди спасительки!

— Встаньте, жінко, та йдіть убрати вашого чоловіка та доглядати немовля, — перервав мій батько.

— А ти, Зоїко, піди до своєї кімнати і відпочинь. Можеш вийти, коли захочеш, ти заслужила, щоб зняти твою кару.

Повернувшись до своєї кімнати, я скоро закрила двері. Все тут було спокійне, біле, гарне. Глибока тиша, ніякого звуку.

Я кинулась на своє ліжко, немов запаморочена. Все крутилось навкруги мене. Навіть важко було вгадати, де мої ноги — до вікна, чи до дверей.

Я закрила очі, щоб уникнути запаморочення, та тепер я бачила кров і знову поринула в глибоке коливання, майже як у колісці, тільки час до часу я притуляла голову

до подушки, щоб переконатися, що я таки в своїй кімнаті на своєму ліжку.

Вкінці все пройшло, і хоч горло було ще засохле, ніби затиснене, на серці, здавалось, було легко.

На другий день вранці я зайшла до лябораторії батька.

— Добридень, тату! Я прийшла вам допомогти!

— Тобі це подобається, але в мене немає хворих.

— Нічого, я прийшла зробити ті пілюлі, які чекають ще сперед моєї кари.

— Ти хороша дівчинка, Зоїко! Мені їх було потрібно. Дивись, там у шухляді найдеш альоес. Його треба розтовкти в тому малому моздзірі, пересіяти крізь ситко, розтерти решту і змішати з тим порошком і трішки гуми, розкачати в тонкі шматки, покраяти, заокруглити і накінець занурити в какао, змішане з цукровою пудрою. Коли вони висохнуть, дати до маленьких коробок по десять штук, — пояснив мені тато.

Я одягла свій фартушок, той, що сама собі зробила вчора, і взялася до праці. Скоро гіркий запах альоесу наповнив мій ніс і горло; він ще гіркіший від кори того куща, який я найшла в нашому лісі і його попробувала.

— Воно таке гірке, тату, до чого служить це коріння?

— До прочищення кишок і крові. Але не нюхай надто. Воно не добре для слизової оболонки. Ось візьми перед свої уста оту малу маску.

— Тату, як маються цього ранку немовлятко і чоловік?

— Твої хворі в доброму стані, Зоїко! Мале має велику гарячку, але вийде з того. Вони з доброго пня! Тоді, коли чоловікові не бракує нічого, крім сну, він хоче тільки спати. Тепер він зможе надолужити свої короткі ночі.

— Тату, ви колись мені казали, що чоловік, зокрема чоловік на селі, не потребує багато сну, бо його мозок і нерви не є втомлені?

— То правда, Зоїко. Але той чоловік спав замало. Він, бідний, не мав коня, сам запрягався в плуг... То довга праця, Зоїко! Треба встати перед сонцем і кластися пізно, щоб зловити час, який ми зискуємо, маючи коня. Життя наших селян тяжке, Зоїко, дуже тяжке!

— Скажіть мені ще, тату, чи немовля було б жило без вашої допомоги?

— Воно було б померло вчора рано. Ти бачила добре, воно було зовсім без руху і майже не віддихало. Без повітря, Зоїко, вмираюється куди скоріше, ніж без їжі або води.

— Чи воно померло б тому, що жінка кормила його молоком?

— Тому, що воно не могло більше ні проковтнути його, ні стравити. Бачиш, Зоїко, дитині, яка має гарячку, не можна давати їжі, а вже ніколи тоді, коли вона має ангіну.

— За скільки днів воно померло б без їжі?

— Коли воно здорове, то, може, за десять днів, але хворе могло б витримати і тридцять.

— Чому так?

— Тому, що здорова людина вичерпує скоро свої резерви і вимагає, щоб їх відновити, тоді коли хвора в гарячці живе повільніше...

— Що це таке гарячка, тату?

Постукали в двері. Тата кликали до Святих Тайн. Він саме приготував лікарський напій і, залишаючи свої пляшечки, пішов мити руки.

— Не рухай їх, Зоїко, а головне не кушай, бо то трійливе; але я маю до тебе довір'я. Обіцяєш?

— Обіцяю! Але чому, тату, ви приготуєте трутизну?

— Коли вживати дуже малі дози і добре помішані, це служить як лік на підсилення, але одна крапля більше може вбити людину. Тому уважай, Зоїко, — докинув він, виходячи з кімнати.

Та нагло я вибігла за батьком. Він був уже в снігах, коли я, задихана, спитала:

— Святі Тайни для кого, тату?

— Заспокойся, Зоїко, то для Данила, і йому вже прийшов час на відпочинок. Бачу, ти аж так боїшся за твого хворого, — сказав він з лагідною усмішкою. То вперше я бачила, що він так усміхався.

**
*

Вчора ввечері приїхала мама зі старшими сестрами і братами. Марійка зайняла мою кімнату. Я сплю в кімнаті Олі; вона більша і має лампу з рожевим абажуром, що звисає досить низько зі стелі, наче дивний прозорчастий овоч, що готовий розбитися, коли ввечером Юстина приходить його погасити. Вона тягне ланцюжок, щоб спустити лампу ще нижче. Мені стає сумно. Чому тому рожевому овочеві не дадуть зеленої галузки замість ланцюжків, що скриплять?

Вчора ввечері був місяць. Оля не могла заснути і встала, щоб затягнути штори; вона відвикла дивитись прямо на місяць. Бідна Оля! В неї такі сумні очі і, хоч то моя улюблена сестра, я не можу з нею розговоритися. Вона видається мені такою далекою...

**
*

Цього ранку я знайшла притулок у сальоні, бо роботи порядки почали з нашої кімнати, а в їдальні хлопці грали в доміно. Яка дивна ця міська гра. Малі кубики з кости, позначені чорними точками; їх треба віднімать, рахувати, не знати пощо.

Я волю глядіти, як безперервно йде сніг і весь світ стає білий і мовчазний.

На моїх колінах лежала лялька, яку мені привезла мама, але я не знала, як гратися. Правда, я хотіла, щоб вона захворіла, — хоч це тільки лялька, щоб могли пізніше її лікувати. Але я не знала, як зробити когось хворим, до того ж вона не могла відкрити уст, щоб прийняти ліки, тоді я залишила цю думку і шукала іншої забави. Саме тоді до сальону увійшла мама.

Я сиділа в татовім фотелі, біля печі, і могла спостерігати маму, хоч вона мене не бачила.

Мама прийшла плекати свої рослини, які Юстина доглядала і підливала в її відсутності.

Спершу мама дивилась на всі рослини у великих вазах, переходячи по черзі від одної до другої.

Потім вона схилилась над маленькою арокарією, перебираючи її малі галузки поміж пальцями. Її погляд захмарився. Маленька арокарія напевно не почувалася добре,

бо мама витягнула з кишені фартушка маленький ніжик і почала щось вишкрябувати на зворотнім боці галузок.

Яка вона була гарна, мама, і її рухи лагідні й ніжні, коли вона схилялася над тією маленькою рослинкою, яку вона напевно дуже любила.

Гарні мамині квіти. Але вони мені здавалися такими дивними у вазониках і всі підтримувані паличками. Ні одна не захотіла рости в нашому городі, у вільній землі, і майже ні одна не хотіла цвісти. Дивні рослини, а однак мама їх так любить.

Закінчивши чистити малу арокарію, мама наблизилася до шпарагуса, перебираючи ніжно його листя, вона схилилася і майже торкнула його устами. Не знаю чому, я тоді зітхнула. Мама стрепенулася, потім випросталась і побачила мене. Вона наблизилася й сіла у другий фотель.

— Ти мене налякала, Зоїко! Що ти робиш тут, таємнича дівчинко?

— Я гралася лялькою.. Ні, я тебе спостерігала, мамо!

— Ти мене оглядаєш, дорогенька, скрито і ані не покличеш, ні не прийдеш мене поцілувати, дика квітко. І на мої листи ти мені не відповідаєш! А однак твій учитель каже мені, що ти пишеш досить добре.

— Так, мамо, я навчилася трохи писати.

— То чому ж не відпишеш, Зоїко?

— Одного дня я тобі напишу...

— Одного дня? Що з тобою, Зоїко? Ти вже не любиш більше мами?..

“Я не люблю мами?” — повторила я мовчки глухим відгомоном...

— Зоїко! Моя мала! Ходи сюди, до мене, моя дика квітко! — сказала мама своїм ніжним голосом.

— О, мамо, я боюсь що буду плакати!

— Моя мала!

Більше я нічого не чула, як затишне тепло її рамен, що колихали мене ніжно, як колись... і її ніжні поцілунки, що зігрівали мене, як сонячне проміння, і лагідну руку, що витирала на моїй щощі сльози.

По хвилині мама сказала тихесенько:

— Це вже скінчилося, дорога дитино! Не плач уже! Я тебе більше не залишу тут саму. Візьму тебе із собою. Ніколи більше ми не розлучимося; я тобі обіцяю!

— Ах, ні, мамо! Я не хочу до міста!

— Чому, дорога? Скажи! Однак ти ж мене любиш, я це відчуваю!

— Тому, що там, там — то місто, і ви надто зайняті...

— Бракує тобі в місті рослин? Чи так? Тоді я заберу їх всіх з нами і віддам тобі мій весь вільний час!

— Ні, мамочко, ні, — відповіла я, торкаючись лагідно її гладенької щоки. Її лице таке гарне і ніжне. — Я не дуже люблю ці гарні рослини, вони дивні... А також, мамо, знаєш, там в місті є з вами і другі діти, — відповіла я нагло.

— Ах, Зоїко, ніколи не кажи цього! Це страшне! Яка ж ти вже подібна до батька!

— Ах, так мамо, тато також мені каже, що я до нього подібна. Але чого це страшне, мамо?

— Це страшне, Зоїко, що ти не любиш своїх братів і сестер!

— Чи це також страшне, що я не люблю тих рослин, які ви любите?

— Ні, це менше страшне; а однак ти напевно любила б їх, коли б краще знала! Ходи зі мною подивитись! Бачиш, ось та рослина, вона живе в далекій країні, за землями і морями, в країні вічного сонця, де зима і літо подібні, де люди живуть напівголі і живляться дикими соковитими овочами, яких смаку ти не розгадаєш! То наче рай! Всі люди там щасливі, бо вони не знають ні голоду, ні холоду, ні наших жахливих недуг.

— Як же та рослина прийшла до нас?

— Її привезли місіонарі, що їздили за далекі моря. Але ця рослина, що живе там дико і буйно, тут стала ніжною і вимагає багато плекання. Їй потрібно теж тепла, сонця і багато води!

— Та чого ж вона ніколи не цвіте?

— Тому, дорогенька, що вона тут сама і сумує, а теж не має досить сонця, щоб видати квіти. Але одного дня я матиму більше тих рослин і, може, вони зацвітуть. Які то

будуть квіти — не знаю. Ото ж, Зоїко, чи ти любиш їх тепер трохи більше?

Мама схилилася і поцілувала мене, кажучи ніжно:

— Мені здається, що я тебе знайшла і відкрила сьогодні! Це залишиться для мене, як великий день у моєму житті, Зоїко! Моя дика квітко!

Марія Гарасевич

НА ШИРОКІ ВОДИ — ОЛЕКСА ВЕРЕТЕНЧЕНКО

Життя — це і труд, і свято,
і кров, і любов, і любисток...

("Заморські вина", стор. 98)

Життя, як всеохоплюючий фантор безконечної і нероздільної його цілості й тягlosti, життя, як ущерб виповнений нелих людських та поетових духових, душевних, фізичних терпінь і злетів щастя, що стрімним яскравим промінням пронизують його, життя, в кожній клітині котрого утверджений Бог — оце той ґрунт, на якому вибуяла творчість одного з найкращих, найсильніших у діяспорі українських поетів — Олеси Веретенченна.

О. Веретенченко належить до тих, що їх безоглядно кличе доля бути поетом, — а це не та сумнівна легка слава, що здобувається словесними фоерверками чи позою на нерозгаданого генія. Коли доля дає кому своє благословення бути поетом, вона разом з тим накладає на нього повний тягар бути речником свого народу й людини, бути речником людства: словом занарбувати те, що стихія життя забирає в минуле, словом, прокласти дорогу в майбутнє світлим прагненням та ідеям. О. Веретенченко прийняв це благословення долі й ніколи не зрадив його. А вірність ця була для поета і тяжна: "Як вічна каторга життя, без вороття, без вороття", і слодна: "І все тани я був щаслив, я словом нації служив".

Народився Олександр Андрійович Веретенченко 1918 р. в Білому Колодязі на Слобожанщині. У 1925 р. батьки переїхали до Харнова, де він здобув середню освіту та вчився в Педагогічному інституті. Працював у радіомовленні. Друга світова війна кидає поета на фронт, і він попадає в німецьке оточення. Згодом працює в українських редакціях, видавництвах. 1943 р. в Кременчуці одружується з Надією Цибулею, абсолютвенткою Харківського університету. Від 1944 р. перебуває на чужині — спочатку в Німеччині, а від 1949 р. в Америці. Постійно живе в Детройті.

Це кілька раніше відомих нам офіційних даних, що говорять анетною мовою — ні людини, ні поета в них не відчуєш. Але при знайомстві з його творами, життя поета розгортається перед нами сильними, плястичними картинами подій і переживань. І тоді бачимо, що біографія О. Веретенченна — це широко розгорнута драма, тісно пов'язана з його народом. Кульмінаційним пунктом цієї драми для О. Веретенченна, на мою думку, була майже містична хвилина в його житті, коли поет повільно умирав з голоду в німецькому оточенні серед тисяч умираючих; коли людина стала віч-на-віч із смертю не на полі бою, а в пастці, знеможена тілом і душою:

Я сам умирав на полі
 У колі впокійних примар.
 Та, може, з веління долі
 Вернув до життя поволі
 Маленький, в крові сухар...

"Заморські вина", стор. 35.

Цю подію поет відчув як містичний подих долі, яна ще раз поклікала його до життя довершувати те, що почав.

Батьки відмовляли О. Веретенченка від його бажання бути поетом, як від небезпек і бідування. Намовляли вчитися на лікаря — цей фах найпевніший навіть у СРСР. Дядько обіцяв повну фінансову підтримку його навчання в медичному інституті. Та дарма, можна вивчитися на будь-якого професіоналіста, але поетом можна лише вродитися, і від того потім ніде не дінешся. Талант опанує думку, прагнення, піднорить усе життя. "Мені здається, що я завжди був поетом, скільки себе пам'ятаю", — каже О. Веретенченко. Не дати говорять, коли починає творити поет, проте вони записують, коли він починає друкуватися. Такою датою для О. Веретенченка є 1935 р. Тоді був надрукований його перший вірш у журналі "Червоний шлях".

У ту темну добу, чимало українських поетів починали писати російською мовою. Дехто був двомовним. О. Веретенченко почав писати мовою рідною і ніколи не злунавив перед нею.

Не зважаючи на всі труднощі пробитись між великою кількістю молодих сил, які прагнули ввійти в письменницькі лави, О. Веретенченкові вийнятово щастило. Це він завдячує своєму талантові, але й не менше Максимові Рильському, бо саме він відіграв вирішальну роль в тому, що твори молодого поета-початківця друкували. М. Рильському сподобались Веретенченкові поезії, він їх залюбки згадував, схвалював до друку, тепло називав його "знаменитим харківським поетом", при кожній нагоді розпитував про нього. М. Рильський завжди був і залишився до кінця свого життя опікуном молодих талантів — оберігав їх, торував їм шлях. Не завжди вберіг. Не раз нуля чи заслання виривали з письменницьких лав не лише славні імена, а й молоді сили. Та й сам Максим Тадейович довіренним не був, на що вказувало хоч би те, що його включено в партію аж у час другої світової війни, коли його авторитетне ім'я стало потрібним Москві для впливу на національні почуття українців. Він умів відчувати в молодих талантах, що є суттю їхньої душі: національний первень чи зародок яничара. У Веретенченкові він найшов твердий національний первень, тому й дав таку сильну підтримку. Вже 1939 р. О. Веретенченка прийняли до Спільни Письменників України, а 1941 р. вийшла перша збірка його поезій під заголовком "Перший грім".

У Харкові формування О. Веретенченка відбувалося між добрими зрілими поетами. Майк Йогансен та Ігор Муратов вчили його писати коротко, щоб слів було мало, а сказано багато. Оповідає поет про випадок, коли він приніс до редакції свій вірш на вісім строф. Майк Йогансен, прочитавши, виреслив п'ять. О. Веретенченко пішов скаржитися на це до І. Муратова. І. Муратов, прочитавши, виреслив ще одну строфу: "Тепер маєш добрий вірш, можеш давати до друку". Веретенченко був також близько знайомий з В. Сосюрою, В. Свідзінським, Л. Первомайським. З Первомайським уже в ті часи накреслювався духовий конфлікт. Веретенченка притягала постать гетьмана І. Мазепи, виклятого й натовраного Москвою, і він працював над перекладом на українську мову поеми Байрона "Мазепа". Первомайський не був задоволений: "Образ Мазепи глибоко несимпатичний мені, і я дивуюся, чому ви заходилися довкола цієї теми?" Справжній ідеологічний зудар між Л. Первомайським та О. Веретенченко відбувся майже 30 років пізніше; про це буде мова далі.

Над перекладом поеми Байрона О. Веретенченко працював з творчим піднесенням, намагаючись творчо передати оригінал. Його захоплювало те, що Байрон, поет світової слави, написав про Мазепу свою визначну поему, ставлячи його образ понад Карла Великого.

Постать Мазепи була для Байрона близькою — може найближчою з усіх великих людей: обидва вродливі, улюбленці жіноцтва, багаті на романтичні пригоди, обидва поети й обидва любили волю. Байрон змагався у лавах грецької армії за визволення Греції з-під турецького ярма, а Мазепа за визволення батьківщини з-під ярма московського.

Хоч в основі поеми лежить розповідь Мазепи Карлові про свою романтичну пригоду в молоді рони, проте захоплення Байрона Мазепою-вождем, як сильною особистістю, чітко накреслене, танож поема вражає якоюсь свіжою промінною любов'ю автора до свого героя і до нозанів.

У переклад поеми Веретенченко вилав увесь свій поетичний хист, що дало нашій перекладній літературі своєрідний твір — переспів. Перед другою світовою війною переспів М. Рильського "Пана Тадея" Міцкевича польська критика оцінила дуже високо, а дехто з критиків поставив переспів вище від оригіналу. Шнода, що ніхто з англійських критиків до цих пір не зацікавився переспівом О. Веретенченка, який сприймається як блискучий оригінальний твір. У нім особливу увагу звертає на себе Веретенченкове майстерне володіння художніми засобами: багатство лексики, чіткі, небуденні, поденуди винятково гарні рими, яскрава образність та передання напруженого динамічного ритму у картині шаленого, смертельного бігу буйного, диного коня з прив'язаним до нього Мазепою. Тортури людини й біг тварини аж до її смерті змальовано словом до візії яскраво й незабутньо.

Переспівом "Мазели" Байрона Веретенченко ще вдома визначив себе як поета, що має свій власний вибір теми незалежно від того, чи Первомайському це доподобило. Відрубна індивідуальність у виборі тем — одна з найкращих рис його творчості.

О. Веретенченко залишив батьківщину разом із сотнями тисяч українців під час війни, ідучи в невідоме з іскрою надії на вільну думку й творчість. За ним лишалась зорана бомбами, спалена рідна земля і до краю знедолений, здесяткований сталінським кривавим пануванням та жорстоко скатований німцями народ. Поверталася советська влада з правами до поетової душі. Упривілейоване становище советського поета з ганебними духовими кайданами не манило його.

Заплатив він найдорожчим, чим лиш можна заплатити — рідними, друзми, всім де зріс, чим жив, що любив... Та ще й доплатив довгим скитанням, де страх був найбільшим паном, та тяжкою працею на чужині, яка нічого спільного з творчістю не має, лиш день за днем глитає його життя. Трагедія М. Коцюбинського повторилась з О. Веретенченком у багато більших розмірах. Але в розгрі поета з історичними подіями він не програв: він не лише втратив, він здобув те, чого людина прагне найбільше — здобув волю, а батьківщину вивіз із собою в своїй душі. З батьківщини можна піти, але батьківщину втратити не можна, бо це все одно, що втратити душу.

Зіткнувшись із великим світом Заходу й Сходу у воєнну хуртовину, проникаючи в його суть, поет немов кам'яніє від того дива, що його зустрів віч-на-віч. Ця тема особливо яскраво втілена у вірші "Так ось який ти, світе, зелен-золот" ("Дим вічності", стор. 5).

У цій зустрічі та в бойовому хрещенні на полі смерті поет дозріває раптово й болісно. Хоч роками був ще дуже молодий, та проникненням у життя, зрілою думкою і висловленням її дорівнює два рази старшим від нього добрим поетам. Про це свідчать поезії, зібрані у книзі "Дим вічності", яка була видана 1951 р. в Детройті.

"Дим вічності" тематично належить добі воєнній і повоєнній, коли, як каже поет, "в очах, червоних від знемоги, не світила радість перемоги", а "стара Європа на тисячу літ постаріла".

Збірник робить надзвичайно сильне враження. Справа не лише в темах, про що добує досить різної якості поетичних творів. Справа в тому, що Веретенченко проникає в суть речей до самої глибини, розкриває зранену душу одиниці й мільйонів людей, глибокою думкою проникає у зранений світ. Його трактування теми визначається природністю і стриманістю, до краю правдивою щирістю.

Веретенченко — один із щасливих, що чудом лишаються живими на полях бою — мов воскреслі із мертвих. Та чи гояться душі цих людей ось так просто й легко? Ми знаходимо цю тонку, глибоку психологічну тему в поезії "Нонктюрн", до якої автор бере мотто з апостола Павла:

"Що ж, неймовірним здається тобі, коли Господь воскрешає мертвих?". Ціла поема, либонь, не осягнула б сильнішого враження й розкриття душевного стану такої "воскреслої" людини, як вісім Веретенченкових рядків. Його володіння малою формою не лише майстерне, воно подивугідне. "Нонтюрн" — монументальна епічна картина, незатерто відпечатана в душі людини, що сягає з недавню минулого у глибину віків, у сьогоднішнє і, на жаль, майбутнє. Це вічна людина, що воскресла з мертвих — це дим вічності.

Веретенченко поет великої душі, людинолюбства й благородної відваги у виборі теми. Він бере ту тему, яка хвилює душу його й багатьох, керуючись покликом правди. У збірці "Дим вічності" він підняв викилату по обидві сторони світу тему. А саме: смерть мільйонів українців, полонених, закатованих німцями. Тема заборонена в Україні, бо Москва полонених наклеювала зрадниками. У вільному світі якимсь немов соромляться теми, бо полонені мали на собі уніформу советської армії. За ненавислою уніформою загублено рідну людину, що була поклинана до армії окупантом — це були наші батько, син, брат, наречений, друг, сусід... Україні завдано ще одну криваву рану: в нарузі, мученицькою смертю вигинули її сини. "Не поет, хто забуває про тяжкі народні рани" — сказала Леся Українка. Веретенченко, як поет великої відповідальності перед своїм призначенням, не міг пройти мовчки попри біль батьківщини. Він написав "Думу про Марію", трактуючи цю трагічну тему полюдяному, з глибокою життєвою правдою, до візії яскраво. Цим твором він вписав новітню думу, що вже набирає звучання історичного.

Будова твору цінава: реалізм поєднано з елементами символізму. Образ Марії — символ вічної матері-українки: світлий, люблячий, страдницький, чистий. У нім відчувається образ Матері Божої. У розгортанні твору автор використовує контраст: незмірно знедолені полонені серед елеґійно спокійної краси природи; полонені близькі смерті з голоду, а "навколо — скрізь хліба, хліба". Контраст влучний, природний, і тому пуанта досягає закономірного, найвищого емоційного напруження. Без глибокого хвилювання "Думу про Марію" не можна читати. Це — високомистецький твір, який ніколи не вмере, який завжди наленатиме до найкращих, вибраних творів.

Я б назвала Веретенченка поетом тихої любови. Любов до батьківщини, до життя, до людини — яким світлом осякують творчість його й словлені тихо, погамовано, тепло. Зло, що його чинять люди, війни, бездушність — картає поет з болем, сумом, донором, але без ненависти. Властиво, немає у нього однієї речі, яка б дихала ненавистю. Над усім домінує віра в перемогу життя.

Ігор Качуровський, оцінюючи збірку поезій О. Веретенченка "Дим вічності", слушно поставив її серед "найкращих здобутків української поезії повоєнних років". А далі наане: "Приемно ствердити, що у Веретен-

ченковій збірці немає слабких, художньо неповноцінних речей. Тому так важко з цієї збірки щось вибрати: всі поезії однаково гарні". Про сонет "Горобина ніч" каже, що "такого сонета не посоромилися б Зеров і Рильський".

У першій половині творчості О. Веретенченка була написана поема "Чорна долина", видана 1953 р. в Детройті. Поема займає центральне місце в його творчості. Перш за все розміром — найбільший твір, а по-друге, звучанням: єдиний твір, де сильно звучить гнів, де є баталістичні картини, а пуантою твору є кара.

"Чорна долина" — поема історична. Кажуть, що в нашій історії сталася трагічно сумна подія. Про неї поет у "Чорній долині" оповідає ось що: За кошового Сірка вибране військо із стамбульських яничарів, разом з татарами, напало на козацький Чортомлин. Відбувся завзятий бій, у якому перемогли козаци й погналися за ворогом до Криму. Там здобули скарби, визволили бранців з ясиру. Проте, душі багатьох бранців уже стали більш татарськими, ніж українськими. Сірко підпускає їх до Криму з надією, що все ж таки любов до батьківщини заверне їх назад.

І відділяються гуртами
Десятки... сотні... тисячі...

— — — — —

Прошли обрій золотий
Тонкі світанкові огні —
І довго, довго кошовий
Стояв на білому коні.

І думав він: свої біжать...
Пішли, пішли... Нуди? У Крим!
Так ось за кого мерла рать...
Невір-земля дорожка їм...

Невже ж у них душі нема?
Вне тільки мріють в даліні...
А може здумують?.. Дарма.
А мене вернуться?.. Так ні!

Не оглядаються назад...
Татарські люди! Вороги!
— На коні, хлопці! Наздогнати!
І вирубати до ноги!

І сталася нахлива, моторошна помста, картина якої посилюється ще тим, що Данило стинає голову Ярині, своїй коханій дівчині. Взяли її в ясир, де вона й потатарилася. Ідею твору автор вкладає в уста кошового Сірка, який, як і Гонга, вірно служив лише Україні.

На поемі дещо відчувається вплив Шевченка — у виборі теми, в ідеї, у філософії. Перша зустріч Данила з Яриною чимсь нагадують Ярему й Онсану. Однак, будовою поеми, стилем, "Чорна долина" Шевченка не нагадує. Ю. Шерех порівнює її до Байронівської поеми. Можна й так, адже будова поеми нлясична, як у Байрона. Написана поема майстерно. Веретенченкова блискаччя коротка форма вірша, прозора насичена фраза, де нераз в одному-двох словах міститься подія, чіткий ритм, надають шаленої напруги в боях, походах і в буденному житті... Веретенченнів

стиль вносить у поему взагалі щось свіже, немов янесь оновлення. Поетове слово досягає найвищої гостроти, чіткості, сили в баталістичних картинах та в змалюванні нари. Суто Веретенченкову поетичну яскравість місцями можна порівняти до відблиску насиченого сонячного променя на гострому лезі ножа.

Народність, як художній засіб, добре використана у відтворенні духу козацької доби та її кольоритного побуту. Веретенченко належить до тих поетів, що вміють піднорити художні засоби своєму індивідуальному стилеві.

Поема "Чорна долина" належить до найкращих творів цього жанру в нашій літературі. Патріотизмом, національним звучанням, ідейністю вона стоїть поруч "Гайдаманів" Т. Шевченка та "Оргії" Л. Українки. Ю. Шерех про цей твір каже так: "Тридцять сторінок Веретенченкової поеми ванать більше, ніж чимало многотомових творів". (Ю. Шерех "Не для дітей", стор. 394).

Оцінюа Ю. Шереха, в аспектї вартости, може стосуватися Веретенченкової поезії взагалі, її характеризує великий зміст у малому розміром, високомистецькому поетичному творі. При змусу він так майстерно завершує свої вірші пуантою, що кожне додаткове слово було б не лише зайвим, а й руйнуючим. Оце і є та мистецька правда, від якої залежить кожна творча людина.

Шість років по виході в світ поеми "Чорна долина", знову ж таки в Детройті, був виданий переклад Веретенченка українською мовою поеми Байрона "Мазела", що стало визначною подією в нашій літературі.

Між 1951 та 1974 р. твори О. Веретенченка зустрічаємо в журналах, у збірнику "Слово" тощо. Його творчість ніколи не припинялася. Несприятливі умови для нього були завжди, але він змагався за свій талант з наступом виснажливих, сірих, заробіткових буднів і в цьому змагу йшов по висхідній поетичній майстерности та творчого розквіту. Висока гідність поета, покликання, життєлюбство, несхибне прямування до мети ніколи не залишали його. Твори виношував серед несамовитого гуку пресмашин, конвеєрів у цехах гігантського Дженерал Моторс або серед безсонних ночей, тісно виповнених утомою. Народжував твори уривками у своїй подивугідній пам'яті, аж до остаточного завершення.

1974 р. вийшла збірна поезій О. Веретенченка під назвою "Заморські вина", яка охоплює американський період його творчости та є, до певної міри, новим її етапом.

Коли поет у збірці "Дим вічности" та поемі "Чорна долина" повністю відданий духовому зв'язкові з батьківщиною та перебуває під безпосереднім враженням жорстких подій другої світової війни, то у збірці "Заморські вина" він виходить на широкі відкриті води. Тут Веретенченко вже не поет-емігрант, скиталець з душею зраненою розлукою.

з усім рідним, а український поет у вільному світі, сповнений вірною любов'ю до батьківщини.

У "Заморських винах" поет вже переосмислив зустріч із західною Європою, з Америкою. Пізнав кращі й гірші сторони чужих народів, країн, і своя батьківщина встала в повній її вартості — гідна великої любови. Тому Веретенченкова любов ясна, тепла, певна, без хворобливих проявів накидання на свій народ безпідставних звинувачень, понижень, але й не плякатна, не псевдопатріотична. Тугою, спогадами, рефлексіями, тривожним щемом серця висловлена його любов у тихих поезіях, як "Чи я влізнаю береги", "Що кому судилось", "Рейс", "Вовча", "Ще пам'ятаю цвіт розмаю", "Вирінають спогади золоті" та інших. Поета тривожить думка: "Невне ж я чужий для тебе, о рідна моя навік". Поетову долю в батьківщині вирішує вартість його творчого доробку. Він все одно прийде додому, скоріше чи пізніше.

Новим і несподіваним у "Заморських винах" виступає морська тематика. На перший погляд вона навіть дивна для такого суходільного поета із Слобожанщини, як О. Веретенченко, проте, вглиблюючись у цю морську тематику, побачимо, що вона цілком зумовлена, ба навіть стала, до певної міри, природною для поета. Перш за все, письменники, народна творчість, розмовна мова порівнюють людське життя до моря. Неспоній, бурхливість, лють, швали, наступ, розбивання об перешкоди, глибина, лагідність — все це так тісно в'яже образ моря з людським життям. Пригадаймо кілька висловів: "житейське море", "душа глибона, як море", "життя наступає, як море", "сині очі, як море" і т. д. У нашу духовість море дуже сильно увійшло також у зв'язку з нозаччиною. Крім того, і це головне, між поетом і батьківщиною залягло реальне море, яке він пережив, коли рана розлуки була ще свіжа й нестерпно болюча. Море мусіло зробити на поета могутнє враження. Його батьківщина лишилась за морем, а по другому боці була воля — море сильно увійшло у внутрішній світ поета, щоб потім стати лейтмотивом цілого ряду віршів.

Морська тематика розроблена Веретенченком цікаво й своєрідно, об'єднуючи в собі всі ці компоненти. У ній ми знаходимо майстерні, сильні, суто Веретенченкові епічні картини подій на морі, як ось у віршах "Чайна", "Морська балаяда" або з життя корабельної залоги "Матроси", "У порту ліхтарі горять". Такі твори говорять про буйну творчу уяву поета. В інших речах з морською тематикою помітні елементи символізму, ба навіть містики, як наприклад у "Пісні про капітана", "У тихій гавані туман, туман без краю", "По воді сонця путь" та інших.

У "Заморських винах", море, корабель, капітан, чайна, вода, шторм, гавань, вітрила, рибалка — улюблені образи та порівняння поета. Він вживає їх широко, в прямому, переносному та символічному значенні. Тут відіграла свою роль підсвідома рушійна сила — поет на хвилях життя ви-

плив у його широке море, звідси невідступний образ моря поєднаний із життям, відповідна образність і термінологія.

Книжка охоплює широку тематику, між якою особливу увагу звертають на себе теми філософські та психологічні — це глибокі, часто болісні, роздуми над життям, долею, безглуздою жорстокістю людини.

Тема життя, розгорнута як цілість з глибини минулого в майбутнє, проходить через усю книжку. Поет то вихоплює його із різних країн, то із особистих досвідів та переживань, то із завданих війною ударів, що їх людині годі забути. Тема війни пов'язує збірну "Дим вічності" із "Заморськими винами". І коли говорити окремо про цю, либонь, найбільшу тему як цілість, то треба брати до уваги обидві книжки. У "Заморських винах" війна лягла в основу таких поезій, як "Ляндшафт", "Не дайте голодному хліба", "Наче коні мчать вітри осінні", "Війна проходить мимо". У них поет розкриває жорсточе, безглузде нищення людини, країн. Все це проймає його болем та тривогою за майбутність світу й людства.

Проникнення у "таємниці життя" на землі, де все тлінне, таке "тендітне" й таке "дочасне", тонко висловлено в поезії "Бачити чорне сонце". О. Веретенченко — поет гуманіст і естет, у своїх творах прагне всім серцем, щоб людина людині вірила, пам'ятала про заповідь "любити", а краса щоб вічною була. Тому, не дивлячись на всі нюанси суму й болю своїх роздумів, Веретенченко не є співцем зневіри чи песимістом. Сумне, трагічне, негативне — це невід'ємна частина цілоти життя. Домінує ж у поета й у "Заморських винах" глибока любов до свого народу, до людини, й пристрасна любов до життя, до краси, віра у вічність, безконечність життя, бо воно є Бог. Звідси випливає відсутність страху перед життям, перед смертю, немає депресивного пригноблення від тягару тяжких буднів. Особливо свіжим трантуванням теми відзначається поезія "Таїсі", присвячена молодшій доньці. Переважно в таких поезіях автори висловлюють любов до своєї дитини, піклування, сподівання. Веретенченко вкладає у цей вірш всю свою любов до життя і вчить любити його, не зважаючи на ніщо, передає любов до рідної землі, навчаючи збагнути одвічну дорогу життя і відчуття всеохоплюючого Бога. Поезію "Таїсі" можна назвати сукупністю поетового філософського погляду на життя. І ось тут треба зупинитись, бодай коротко, на темі: Бог у творчості Веретенченна.

Ні гімнів Богові, ні релігійних пісень він не писав, тому даремно шукати в нього окремого циклу творів з релігійною тематикою. Але вся його творчість невіддільно пов'язана з Богом у кожній життєдайній клітині життя. Бог у Веретенченковій творчості — це світло правди й любов, а Його заповіді священні, — це совість і закон для людини, народу, світу, — це безперервне, безконечне життя. Творчість Веретенченна повністю базована на філософії ідеалістичній.

Тана філософська база позначилася на його любовній ліриці особливо гарно. Майже вся вона присвчена глибоній, сильній любові поета до дружини — єдиної жінки в його житті, яка була не лише дружиною, а й літературним другом та надхненням. Веретенченкову любовну лірику характеризує благородність почуття, ніжність, теплота, щирість, вірність, відданість. Ним оспівана любов часом межує з молитвою. Дружині Надії поет присвятив книжку "Заморські вина", й вона закрила останню сторінку цього неповторного циклу любовної лірики, відходячи у вічність 1973 р.

Олекса Веретенченко поет своєрідний. Його ні до кого прирівняти не можна. Своєрідність полягає в його особливому стилі, небуденному, а подекуди унікальному трактуванні теми. При чому, його трактування теми базується на життєвій та мистецькій правді, тому співзвучне з почуттям майже кожного, що особливо цінне у творах психологічно-філософських. Врештє і робить його поезії відмінними, цінавими напружена стриманість і тонкість вислову почуттів, що вияскравлює їхню силу та надає благородного звучання. Глибина й прозорість думки та досконала поетична форма завжди йдуть упарі. Яскрава образність, пластичність малюнку, пульсуючий ритм, музичність, витримана гарна рима, живе щире почуття, світла тепла ніжність лірики — це лиш кілька характеристичних ознак поезії поета. Широке застосування алітерації — його улюблений засіб у досягненні музичного відчуття образу, настрою, ритму. Поєднання внутрішніх рим із зовнішніми збагачує мистецтво його вірша. Як також характеристичною для нього є афористичність пуанти.

Кожний його вірш ревно виношений, виплений і тонко висловлений: Глибоко й красиво! Сильно й зворушливо! Своєрідно й майстерно! Григорій Костюк каже так про поета:

"О. Веретенченко вніс у нашу сучасну поезію свіжий подув і нові мотиви філософсько-суспільних і патріотичних роздумів та політичних памфлетів. Це його великою мірою зближує з тонуом поезії Осьмачки та Багряного. Але Веретенченко цілком самобутній поет із своїм власним стилем і світоглядом. Поет тонкого музичного світовідчужання у своєму скромному дорібну охоплює всю складність трагічної, багатолінійної і багатогранної доби нашої. Сталінська тиранія, війна з усіма її жорстокими наслідками, втрата батьківщини, становище української людини в світі, історичні ремінісценції з проєкцією на нашу сучасність ("Чорна долина"), глибокий гуманізм і, нарешті, чисто особиста лірика кохання, дружби, родини. І це не еклентизм, не чужі впливи, як хибно думають деякі критики, а вияв його власної, вистражданої, сформованої на життєвому й літературному досвіді поетичної свідомості". (Г. Костюк "З літопису літературного життя в діяспорі").

Крім власної творчості, Веретенченко має ще одну вирішальну заслугу перед українською літературою. Підкреслюю "вирішальну" тому, що

від його почуття відповідальності, справжньої жертвенності, залежала поетична спадщина дуже цікавого, цінного поета Володимира Свідзінського, який загинув 1941 р. Веретенченко вивіз із собою на еміграцію приготувану до друку автором збірку поезій В. Свідзінського, передану йому проф. Оглоблином, зберіг її у всіх небезпеках воєнних подій та скитання. Цього року книжка вийшла у світ під назвою "Медобір". Редантор-видавець книжки — О. Веретенченко.

Не дивно, що саме на О. Веретенченна Первомайський, якому образ Мазепи був глибоко несимпатичний ще до війни, тепер пішов у повний наступ. Такого високоякісного, сильного поета як Веретенченко краще було б мати їм удома — в ярмі. На нього ж поклали надії, як на молодого, талановитого поета, що вже виростав, виховувався після революції і мусів би бути духово їхнім, а він вирвався на волю.

Між Первомайським та Веретенченком відбувся, аж через море, ідеологічний двобій. Почалося з того, що в альманасі "Слово" був надрукований вірш О. Веретенченна "Що йому судилося", сповнений глибокою тугою за батьківщиною та любов'ю до неї. Первомайському здалося, що він знайшов слабе місце в поетовій душі, і він віршем "В словах є кров" ("Літературна Україна") кинув Веретенченкові, із їдкою злорадністю, зловорожий викили-присуд. У відповідь на це Веретенченко, у вірші "Я молитися буду", задекларував свій ідеологічний маніфест, у якому звучить гордість, незалежність вільного українського поета та непоборна ідея волі на рідній землі:

Кажеш, пільги не буде,
Хоч і з кров'ю слова.
Ні, живі в мене груди,
В серці пісня жива.

І не треба пробачень —
Досягнути б мети!
Я намордник собачий
Не схотів одягти.

Мертво здушений подих...
Жах цей ножен збагне.

Де немає свободи,
Там немає мене.

Що ж ти кличеш до суду
При червоній звізді?
Я молитися буду
На Страшному Суді:

Щоб на рідній планеті
Линув голосно спів,
Не судили поетів,
Не палили творців.

Відповіді, як Первомайському, так і пізніше Павличкові ("Яничарам" у журналі "Нові дні" за грудень 1974 р.), мають чітке й сильне національно-політичне звучання та разом з усім дорібком вказують на те, що Оленка Веретенченко, на сьогоднішній день, має в собі невичерпні, багатогранні творчі й духові ресурси.

Марта Калитовська

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ СОФІЇ ЯБЛОНСЬКОЇ

У п'ятиріччя її відходу у вічну мандрівку

Покоління, яке добре знало Софію Яблонську, стежило за її рухливим життям, що проходило у мандрівках, захоплювалося її творами, наповненими сонцем і молодечим запалом, поволі відходить, а нове її майже не знає. Правда, воно теж не знає багатьох інших постатей з нашого рідного світу, яких ми знали, любили і любимо посьогодні.

Багато зі старших здвигне тільки плечима, кажучи: Що ж, життя і люди стали інші, молодь теж інша, вона біжить стрімголов, хоча добре ще не знає куди.

А нуди бігли ми, будши молодими? І тут мені пригадуються думки Софії, які я знайшла у її записках і які вона часом повторювала:

"Як зле, що діти часто хочуть починати історію від себе, а не користуються досвідом батьків. Як зле, що вони замало цікавляться тим, що робили наші батьки та як робили? Скільки гірного досвіду вдалось би їм заощадити пізніше, а найважливіше, наскільки далі вони могли б піти у деяких ділянках, знаючи, що те або те було роблене ось так. Досвід треба використовувати, додаючи нові вдосконалення. Щоб була пов'язаність між ланками, треба, щоб вони спершу зачіплялися одна за одну, потім затіснялися, так творили міцний ланцюг між минулим і майбутнім"...

Так думала Софія Яблонська, яна, хоч і жила роками відірвана від рідної землі, від своїх рідних, старалася пригадати їх досвід, а особливо досвід батьна, який був священником, маючи за собою медичні студії, знав власні способи лікування, особливо зелами, маючи неабиякий життєвий досвід...

Але то вне проблема відношення дітей до батьків, проблема виховання, над якою неможливо тут довше зупинятися.

Мені майже важко уявити, що хтось міг не знати Софії Яблонської, ноли не особисто, то хоч з її книжок з далених мандрів. Хтось міг не знати тієї молоді завзятої мандрівниці, що на початку тридцятих років покинула рідне село, покинула навіть Львів, що відкривав їй привабливу театральну кар'єру, і поїхала в широкий світ.

Багато з нас було тоді ще в гімназії та подивляло, хоч здалена, ту відважну інтелігентну дівчину, про яку подавала вістки вся українська, а часом навіть і чужа преса.

Появилися численні дописи молоді авторки з Китаю, а згодом появилася і перша книжка вражень — "Чар Марокка".

Згодом і сама Яблонська приїхала на короткий час до Львова, щоб поділитися особисто з земляками своїми спостереженнями про далені кра-

їни, в яких вона бувала. Відчитові залі були переповнені, бо в той час покинути Галичину для далекої подорожі було майже нездійсненною мрією. Для того потрібно було мати чимало відваги і щастя.

Українській публіці було приємно знайти в особі доповідачки молоду, гарну і скромну панну, без ніякої пози чи банання "завоювати світ", а просто його пізнати, а також познайомити світ з далекою, мало кому відомою Україною.

Уже тоді, в молодих роках, Яблонська мала всі ті прикмети, які розбудили в ній мандрівника й письменницю: зацікавлення світом і людьми, велику спостережливість та особливу любов до життя, бажання пізнати його і зглибити, як і зглибити людей, яких вона зустрічала, їх спосіб думання і відчування.

Так для двадцятилітньої Софії Яблонської задушевною мрією було піти у широкий світ, побачити більше і жити з розкритими очима.

Буває в житті, що бажання здійснюються, коли бажати цілим еством.

Сталося так, що вже семилітньою дитиною війна виникла малу Софію разом з батьками за мені рідної землі, углуб Росії. І хоч то були роки, що проминули в голоді й холоді, вони навчили маленьку дівчинку любові до праці, дали їй витривалість і завзяття, а також зародили в її душі тугу за мандрамами.

Її освіта почалася, поміж етапами того першого довжелезного скитання, у пролетарській школі, нераз під ворожими поглядами та образами для малої "хахлушки".

Повернулася родина Яблонських до Львова тільки по сімох роках. Софія кинулася передовсім доповнювати свою освіту. Кінчає торговельну школу, відвідує драматичну, і починає театральну кар'єру. На жаль, реальна дійсність змушує шукати праці. Тоді Яблонська вирішує провадити два ніноотеатри в Тернополі, які доручає їй брат Ярослав. Робить це з великим успіхом. І тоді зненацька стає дилема: вийти заміж і замннутися у маленькому колі буднів, у тісному, бідному житті, на яке засуджувала нас чужа окупація, чи вилетіти у широкий світ можливостей? На ту другу розв'язку потрібно було багато відваги. У Софії її не забракло.

Так у 1927 р. вона опиняється в Парижі, потрапляє коротко в життя богемі, але знайомство з земляком Степаном Левинським, звеличином Сходу, має вирішальний вплив на її майбутнє.

Вона покидає Париж, виїжджаючи спершу до Маронка, яке їй дуже подобається, і пише свою першу книжку "Чар Маронка", повну захоплення природою, сонцем, людьми, їх простотою і безжурністю...

Вона мріє, як би поїхати далі в світ та дістатися до сонячного Тарті.

Переборовши чимало перешкод, Софія Яблонська виїжджає до виміряних "далених обр'їв", з Марселею почерез порт Саїд, Джібутті, Цейльон, Індокитай — Анам, Тонкін, Ляос, Камбоджу, Анг'нор, Юнан, Яву, Балі, Австралію, Нову Зеландію і Тарті...

Все це не літаном, не по замовлених наперед готелях, не з провідниками, яких, до речі, Яблонська дбайливо оминає. Вона сама на нораблях, що є зовсім не люксові, на вітрильниках, що забирають її випадково.

А потім вона включається в життя населення, спонтанно, здобуваючи його прихильність і ласку вродженим чаром і простотою.

У Китаї затримується Яблонська довго, аж п'ятнадцять років. Вона одружується з французом, виховує трьох синів, вивчає стару китайську культуру, черпаючи їх мудрості та привчаючи китайців їсти український борщ, милуватися соняшниками, які в неї обов'язково ростуть перед домом...

У цей час вона пише: "З країни опію і ринжу" — літературний репортаж, що появився в 1936 р. у видавництві "Діло", а в 1939 виходять у двох частинах "Далені обрії", звіт з її мандрів по сонячних островах на Тихому океані, та з її життя на Таїті.

Обидва твори, написані у живому безпосередньому стилі, барвисті описами та багаті переживаннями авторки, її спостереженнями. Стільки в них радости життя, стільки захоплення і сонця!

Це, мабуть, перші подорожні враження в нашій літературі, писані жінкою. І написані вони так, що читаються без зусилля раз, ще раз і більше, і вони не роблять враження часової віддаленості, бо ніщо не може змінити безпосередності людських почувань.

На жаль, роки зусиль і нестач, головно під час японської окупації, надірвали здоров'я письменниці. Треба було негайного повороту до Європи. Вона причалює з родиною до Франції та осідає в Булоні біля Парижу.

Є в неї бажання повернутися до літературної праці, але різноманітність зацікавлень тягне її в різні ділянки. Вона з захопленням віддається декоративному мистецтву, проявляючи оригінальність і тонкий смак. В її творах часто поєднуються гармонійно китайські, французькі та українські мотиви, але найбільше полонить письменницю виховання дітей, якому вона віддається всеціло.

У 1955 р. несподівано приходить великий удар — смерть чоловіка. Увесь тягар виховання дітей падає на плечі Яблонської, і вона віддається цілком своїм материнським обов'язкам, забуваючи про себе..

Будує дім над океаном, на острові Ноармут'є, куди виїжджає влітку з дітьми і де часто буває сама — творить серед дикої природи затишну оазу. Одночасно захоплюється будівництвом і оживлює трохи призабутний вандейський стиль. (Ванде — провінція, до якої належить острів).

І тут, серед соняшників і мальв, приходить бажання віднайти в пам'яті батьківський досвід, щоб передати його дітям і дальшим поколінням. Потиху творить ночами книгу про батька...

У гаморі модерного світу, в якому губляться навіть голоси предків, для деного, може, без значення та сонячна оаза, яку створила Софія

Яблонська. Проте і сама її незвичайна постать була теж тією оазою, до якої причаловало багато людей. Для них вона зберігала те, чим наділила її батьківщина: щире українське серце, привітну усмішку, відкриту щедрість. А також — багатство думки, невпинне банання все шукати, удосконалювати і відроджуватися постійно, як у природі, яку Яблонська не тільки любила, але знала і поєднувалася з нею в одне.

Найважливіші дати з життя письменниці:

- 15. 5. 1907 — народилася в Германові біля Львова;
- 1915 — виїзд з родиною через Україну вглиб Росії;
- 1921 — поворот до Галичини;
- 1927 — виїзд до Парижу та знайомство з Степаном Левинським;
- 1928 — виїзд до Марокка;
- 1932 — виїзд до Китаю;
- 1933 — одруження з Ж. М. Уденом;
- 1946 — померли: її добрий друг С. Левинський і мати Софії;
- 1950 — Яблонська переїжджає остаточно до Європи;
- 1955 — несподівана смерть чоловіка;
- 1957 — померла улюблена сестра Оля;
- 1961 — загинув у Алжирі найстарший син-лінар;
- 4. 2. 1971 — С. Яблонська загинула у нещасливому випадку.

Твори

- 1932 — "Чар Марокка", Львів, бібліотена "Діла";
- 1936 — "З країни рижу та опію", Львів, бібл. "Діла";
- 1939 — "Далекі обрії" (2 томи), Львів, бібл. "Діла";
- 1972 — "Дві ваги — дві міри", Париж;
- 1972 — "L'annee ensorcellee" — nouvelles, Paris, 1972;
- 1973 — Sophie Jablonska-Oudin "Le charme du Maroc", Paris, 1973, traduit de l'ukrainien par M. Kalytovska et revu par Vanine.

Оповідання та нариси — писані в різних періодах та зібрані М. Калитовською.

Підготовляється до друку книжка "З мого дитинства". У рукописах залишаються повість "Олена" та "Щоденник".

Юрій Клиновий

УЛАС САМЧУК — ЙОГО СІМДЕСЯТИРІЧЧЯ

Спершу тана цитата з III тому "Волині":

Володько пішов швидко додому, знайшов шматок паперу й почав писати. По короткому часі паперу стало мало. Знайшов ще шматок, але й цього не вистачило. Почав шукати ще й ще і все писав, писав і писав. Писав з поспіхом, великими нерівними літерами, руки тремтіли, кров грала й припливала до щін, горіли очі... День тінав, але він не бачив дня. Сонце заходило й гасло, стелилась пітьма, а Володько сидів схилений, нервовий, розгорілий.

З того часу, коли Улас Самчук описував свого юного, чи не 17-літнього письменника, минуло багато років. А писав він не про кого іншого, тільки про себе, — якого ж іншого моделю йому треба було? Бо ж великий письменник завжди пише про себе самого: його герої, його твори — це частки його власного життя, частки його власного життєвого досвіду. За півсторіччя свого трудолюбивого життя Улас Самчук палав у такому творчому надхненні десятки тисяч годин, тисячі днів, цілих довгих 50 років.

Улас Самчук був і досі залишився професійним письменником — рідкісне явище в недержавній спільноті. В цій професійності його сила, в ній, правда, і деяка його слабкість. У його творчій натурі існує дуалізм, дві споріднені музи постійно зводять боротьбу під час його творчого горіння: одна муза епосу Калліопа, муза великого письменника, друга — модерна її сестра, муза широкого спілкування зі своїм народом, муза знаменитого журналіста. Обидві вони, ці музи, нерозривно сплетені в його душі і в його літературному доробку.

Висліди довшолітньої літературної діяльності Уласа Самчука — багатючі. Навесні 1926 р., коли йому було ледве 21 рік, він надрукував у журналіну "Наша Бесіда", що виходив у Варшаві під редакцією Володимира Островського, своє перше оповідання "Тараско". А рік пізніше, 7 березня 1927 р., він на довгі роки понинув свою Волинь, рідні села Держмань і Тилявку, ставши вояком польського війська, з якого дезертирував, перейшовши німецький нордон. Тут, у містах Бойтен, Бреслав і Берлін, йому пощастило, він знайшов добрих приятелів німців, які щиро заопінувалися ним і дали тверді основи його широкій освіті. Два роки пізніше він опинився у Празі, в оточенні багатьох видатних українців, втіначів з України перед російськими й польськими переслідуваннями, де його талант остаточно зміцнів і скристалізувався. Прикро, але ледве чи можна буде розказати біографію письменника, а втім вона майже повністю по-

кривається з історією революційної частини його народу, яка масово виїшла з України, щоб продовжувати боротьбу за її волю поза її кордонами.

На початку 30-их років видавнича спілка "Діло" у Львові видала збірку новель Уласа Самчука "Віднайдений рай". Потім появлялися його романи один за одним, спершу в роках 1932 — 1937, теж у Львові, його славетна трилогія "Волинь", а 1932 р. роман "Нулан"; в 1934 р. роман "Гори говорять", і в тому ж році його лірична повість "Марія".

Під час війни його муза, ніби слухаючись відомого закону "інтер арма сілент музе", припинила свою невсипущу діяльність, правда, не цілком. Письменник присвятив свій час і ніколи невшну енергію громадській, політичній і журналістичній діяльності, набираючись під час війни вражень, що стали основою багатьох його широким полотнам. Він, у тяжких воєнних умовах, нераз наражаючи своє життя, повернувся на свою Волинь, де редагував газету під назвою "Волинь". Покинувши назавжди Україну в 1944 р., поступово пересуваючись на захід із сотнями тисяч українців, що не хотіли жити в радянському царстві, він переїжджає до Німеччини, а потім на постійний побут до Канади, де поселився в Торонто. Ще в Німеччині появляються такі його твори: двотомовий роман "Юність Василя Шеремети" в 1947 р. і в 1948 р. чи не найкращий його твір "Морозів хутір", що є 1-ою частиною трилогії "Ост". А на американському континенті були надруковані такі його твори: в 1957 р. роман "Темнота", в 1959 р. роман "Чого не гоїть огонь", присвячений УПА, в 1968 р. роман про Канаду "На твердій землі", присвячений українським піонерам, щоденник "П'ять по дванадцятій", 1-ий том прегарних спогадів "На білому коні". Крім згаданих угорі, Улас Самчук написав такі ненадруковані ще твори: драму про УПА, "Шумлять жорна", повість "Живі струни" — про Капелю бандуристів, і повість "Союз незнаних" — про УНС. Не зважаючи на своє 70-річчя, письменник повний творчої снаги, повний енергії, він поспішає, щоб гідно закінчити свою земну мандрівку, щоб залишити своєму народові велике, могутнє, ніколи непереможне слово.

Українська критика, як танож чеська, польська, італійська та інша, з неприхованим ентузіазмом прийняли творчість Уласа Самчука. Найкращі українські критики на еміграції вважали за честь писати про неї, згадаємо тільки найважливіших: Юрій Шевчук-Шерех-Шевельов, Іван Кошелівець, Богдан Кравців, Юрій Лавріненно, Володимир Державин та багато інших. Ось короткі цитати з їхніх відгуків: "Ост" — один із творів, які можуть правити українському народові за гідну візитівку в товариство культурних народів світу". Це оцінка Юрія Шевельова, для якого "Ост" — цитую — "виходить на одно з перших місць", "полемізує з Достоевським". А ось відгук Івана Кошелівця, що танож обговорює 1-ий том роману "Ост": "З погляду стилю новий роман Уласа Самчука є прямим продовженням, а може, ліпше, мистецьким вивершенням українського реалізму". Ще далі

цей критик напе: "Самчук, поза всяким сумнівом, майстер художнього слова, певний себе і свідомий своїх можливостей".

Не менш цікаве слово про 1-ий том "Осту" сказав понійний уже Володимир Державин. Передусім, він широко спростовує деякі фактологічні дані в цьому романі, на його думку, незгідні з дійсністю і стверджує, що, мовляв, "цілий том становить один суцільний анахронізм". Проте, його основна оцінка така: "Це, зрештою, не заважає "Морозовому хуторові" бути з багатьох інших сторін найдосконалішим із досі опублікованих більших творів автора; це, мабуть, єдиний його твір, який можна сміло поставити поряд з романами Бальзака, Гамсуна, Л. Толстого. Особливо споріднює Самчука саме з Л. Толстим уперте прагнення і незрідна осягання думки вповні самостійної, ні в кого не перейнятої, зовсім незалежної від сьогоднішніх опінії читацтва та преси і ствердженої монументальною самопевністю глибинного етичного патосу".

Ледве чи в кого може бути сумнів, що вне з появою 1-го тому "Волини" Улас Самчук увійшов у ряди українських клясинів. А пізніша його творчість — це тільки поширення і поглиблення його унікальної позиції в українській літературі. Бо й справді Улас Самчук володіє одним з найрідкісніших талантів у нашій літературі. Він — епін широчезного віддиху, автор широчезних полотен, рідкий талант у всіх літературах, не тільки в нашій. Саме тому йому вдалося показати свою добу, майже ціле сторіччя проклятої долі нашого народу, показати не відірваними шматками, але масивом, суцільно зв'язаним з цілою нашою історією, створити найвищої кляси компютор, на листках-сторінках якого записано все, що торнається нашого минулого, теперішнього і прийдешнього, коротко — повне психологічне обличчя нашого народу. Тому аж ніяк не дивно, що в своєму слові "Від автора", передмові до роману "Юність Василя Шеремети", письменник напе: "Хочу бути літописцем українського просгору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю". Цю думку про літописання Уласа Самчука повторив пізніше Юрій Шевельов. Проте вага його романів не тільки у їх бальзаківській ширині, але й у їх абсолютній, ні трохи не підсолонженій правдивості. Хоч як нам не подобається наша характеристика в романі "На твердій землі", що ми, мовляв, "сирі, недороблені, забобонні", вона — правдива.

А тепер ще якнайкоротше про мистецьку вартість романів Уласа Самчука. Вартість творів письменника дуже висока тому, що він, здається, без ніякої напруги мислить образами, що мистецькі компоненти його романів, отже метафори, порівняння, тропи, композиція, навіть ритміна його прози, такої якості, що виносить його твори на світові висоти. Що мене в найвищій мірі вражає в Самчука — це його могутня пам'ять, його гостре око до незліченної маси деталей, теж якнічність його вислову, отже густота його прози. Проте мене найбільше зворушує його нічим не обмежений талант відчувати й описувати українську природу. Природа дихає,

живе разом з героями Самчукових романів, наша земля воскресає в них, чудова, прекрасна, горда. Можна написати цілу студію про те, як описи письменника вростає українська природа при різній погоді, в різних порах дня і року. Описи її міняться різними кольорами, як діаманти, крізь які просвічує сонце. Його твори, зокрема трилогія "Волинь", так міцно закорені в природі української землі, як кораблі у морі, і ті і ті, здається, потопують у своїй стихії.

У листі до Анни Марії Бойцун, що за тему для своєї дипломної роботи в університеті взяла частину його творчості, Улас Самчук характеризує свій стиль як монументальний, з чим, очевидно, не можна не погодитись. Він зачисляє себе до "прозаїків чистої води", таких, як Мирний, Нечуй-Левицький, Золя; Діккенс, Бальзан. Він відмежовує себе від таких письменників, як Коцюбинський, Франко чи Стефаник, які, мовляв, були водночас поетами і прозаїками. Тут я аж ніяк не можу погодитися з Уласом Самчуком. Я думаю, що кожний добрий прозаїк мусить бути поетом і що кожний добрий поет мусить бути прозаїком, тобто його вірші мусять мати і сюжет, і психологічну глибину, і образність, отже ті самі елементи, що їх мусить мати і добра проза. Коли математика переконує, література наснажує читача емоційно, зворушує його. Тому Самчук, хоч є він прозаїком чистої води, водночас є і першорядним поетом. Доказів на це у його прозі — пребагато, вона аж переливається поезією, справжньою, чистою, прекрасною, в найвищій мірі зворушливою поезією. От у "Волині" письменник описує новонароджену сестру Володьна:

Володьно довго сидів над сестричкою, довго дивився на те малесеньке, розміром у кулачок, якоїсь червоної барви головеня. Очі тісно затиснуті, ледь помітний з білим дрібненьким мачном носик, усточки інколи ворухаться, ніби вони ссуть. І коли він отак дивився — відчув до того сотворіння велику любов. Щось сильне і тривале увійшло до його серця, щось тане, що він понесе через усе життя. Це ж бо прийшла його найулюбленіша сестра, яку названо в церкві Василюю.

Якщо в цитованому уступі нема поезії, то де ж вона є? А таких поетичних уступів у творах Уласа Самчука дуже багато, вони зворушують так, як найкращі поеми, хоч і вживають інших мистецьких засобів.

Улас Самчук народився в селі Дермань, на Волині, 20 лютого 1905 р. Своє село, свою ближчу батьківщину Волинь він любить над усе. Для нього вона "сувора, тінна, стара земля", а її небо, — цитую знову, — "чудове, широке, синє. Єдине небо, якого більше ніде нема". А в першому томі своїх спогадів "На білому коні" він ще раз повторює, що його Волинь — "давня і сувора земля". Це про Волинь написав чи не найбільший наш поет цього сторіччя, Павло Тичина:

То вертаються титани
Чорної землі,
Із даленої літани,
Там, де королі.

Що даленая літана
Вбила ката, злого пана,
Та не вбила тих,
В ного кров тече залізна
В жилах молодих.

Та чорна древня земля — мати багатьох великих людей України, вона народила і Михайла Грушевського, і Лесю Українну, і Валентина Мороза, вона народила нам чи не найбільшого епіка модерної української літератури, Уласа Самчука.

Дмитро Козій

У ЧАСІ Й ВІЧНОСТІ

Ніщо не може бути так природне для людини, як почуття нерозривного зв'язу з Землею-Матір'ю. Але є люди вразливі передусім на темні кольори буття. Вони із здивуванням і навіть непорозумінням читають заклик поета:

Ти поклоняйся лиш землі,
землі стобарвній.

(Б. І. Антонич: Зелена Євангелія).

Поет задивлений насамперед у красу природи й земного буття. Він спиває в даній миті естетичне багатство життя:

Устами спраглими в цю мить
всю хмільність світу хочу спити. ("Світанок").

Він сказав би, може, так, як сказав колись Гораций: "лови хвилини" (в перекладі М. Зерова), лови їх, бо вони проминають безповоротно і забирають із собою все цінне, всі радощі життя.

Людина прагне, звичайно, бачити ясне, як у доброї матері, лице природи. Її шляхетний син висловлює з наївною сердечністю такі свої бажання: "Я хочу мати хату, відкриту для сонця і вітру, і гомону моря, і світла, світла скрізь і всюди" (Ансель Мунте). "Будь земним, життєупругим", — закликає Павло Тичина.

Так сприймає буття людина, сповнена ясности душі, яка віддзеркалює таку ж ясність світу: як ясність світла, так і ясність тонів. Отан "Хор лісових дзвіночків" славить день і сонце:

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки,
Славим день.
... Любим сонце,
Небосхил і сонце,
Світлу тінь.

(П. Тичина: Хор лісових дзвіночків).

Треба мати органи відчуття, відкриті для світу, як поет, що напевно про себе:

Ушима, оном, носом
Я чую сотні образів і тем.

(М. Рильський: Невчасна лірина).

Маючи такі вразливі органи, поет вбирає в себе всі тони, і барви, і запахи: задивлений "у срібло води лісової" ("Весною ми їздили в поле"),

він ніби п'є її очима; хоча небо далено, проте він ніби доторнається руками "теплої" блакиті; він відчуває, що "гречка пахне тепло" (поема "Чумани"); делікатними ніздрями вдихає запах "черемшини після дощу". Завдяки особливій психічній структурі відчуває він тепло Матері-Землі так, як дитина відчуває тепло грудей своєї нені:

Земле! Як тепло нам із тобою!

(М. Рильський: Поле чорніє).

У багатстві природи розкривається цінність життя як такого. Тому людина проникається почуттям злиття з природою:

І слухай, і дивись, і не дивуйся.
 Це сам ти вноло зеленню розлився,
 Огудинням прослався по землі,
 Це ти гудеш роями бджіл брунатних,
 На ясенових гілках сидячи,
 Ти по житах літаєш тонким пилом,
 Запліднюючи теплі колоски.

(М. Рильський: Опівдні).

З повного джерела буття б'є радість — цвіт життя.

У вінах корениться почуття прив'язаності людини до землі, передусім до рідної землі. Хто втратив рідну землю, того переслідує на кожному кроці тяжкий ворог: почуття бездомності, як і беззахисності.

Але "радощі земні" дає людині не само тільки споглядання, — їх приносить щедро труд на землі. Про пов'язаність radoщів і трудів наже поет:

Яне це щастя — в radoщах земних
 Трудів і днів сповнити кубок повний!

(М. Рильський: Труді і дні).

У добровільному труді відкривається перед людиною "святе лице природи", як у невільничому труді — прокляття життя.

Анцептуючи земне буття, людська душа вітає його в усій мінливості й несталості речей, але водночас прагне якось утривалити несклонну мить з її почуттєвим багатством. Ловить мить, що промовляє до неї в плесноті джерельця, в лісовім шумі, у сяві ранньої зорі, у барвній грі роси, особливо ж у теплій усмішці ноханої людини, в ясному блиску її очей. А втім, душа людська, сповнена довіри до буття, вітає й темні хмари на небі, які кидають чорну тінь на землю, вітає "п'яний вітер" і "співучу бурю", що розкидає вогнище, біля якого гріється мандрівець. Він вітає й бурю, яка видобуває з душі почуття величі.

Бувають люди своєрідної душевної структури, які прагнуть бурі і змагання з нею. Афірмують земне буття з його боротьбою і неминучими стражданнями. Іван Франко дав стислий вислів такій життєвій настанові:

"Лиш боротись — значить жить!" Польський поет Юліан Тувім запевняє нас, що він не хоче ховатися від ударів долі:

Хочу, щоб било життя і товкло мене,
Щоб не жаліло ударів драпінних.

Він, мовляв, не прагне тиші й спокою навіть ув останню годину життя:

Хай мене шарпа в останню годину
Вітер мій вірний, з жалю завиваючи.

(Ю. Тувім: Кричу — Переклав Гр. Кочур).

Як часто людина, занурена в земне буття, виявляє якусь невразливість на темну сторінку буття!

Їй протиставимо людину, яку тривожить мінливість речей і мину- щість життя. Її душа затьмарена.

Поведінка людей, що мають затьмарену душу, буває різна. Одні "заповнюють час" кипучою діяльністю і, таким чином, відганяють думку про минущість. Інші, яким матеріальні засоби дають багато дозвілля, намагаються "вбити час" розвагами. Ще інші, схильні до медитацій, боліють "світовою скорботою" і не можуть позбутися думки, що все минає, і самі собі затрують радощі життя.

Нашу увагу привертають до себе ці останні, бо вони замислюються над загадкою буття. Страждання і смерть розкривають перед їх уявою безодню буття. Вони не знаходять відповіді на питання: чому найтяжче горе, найбільші муки спадають на неповинних? Чому мати, сповнена святої любови й найглибшої самовідданости, зазнає ударів долі, яні доводять її до божевілля? Чому втішаються добрим здоров'ям, достатками, силою і владою люди злі, а навіть злочинні?

Вони відвертаються від земного буття, в якому все цінне не тільки міняється й проминає, але й жорстоко знецінюється. Їх не манять чари світу, їх душа сповнена туги за іншими вимірами буття, яні й називаємо позачасовими або вічністю.

Ідея вічності, одначе, амбівалентна.

Вічність уявляється декому як застигле буття. Тоді нагнуть про "холодну вічність", яка пожирає "солодні миті":

Солодна мить... А в небесах —
Холодна вічність там іде.

— — — —

Не знаю я... часи летять
В безодню, темну і страшну.

(М. Рильський: Широне поле... темна даль)

Холодна сфера безчасся була б і сферою безруху, отже, в суті речі, безоднею небуття. Багатству барвистого земного буття протистоїть тут без-

барвне й німе небуття, для якого Мефістофель має назву "відвічна пустота",¹ а Юрій Шерех — "порожнеча вічності". З такою порожнечою, на його думку, змагався в своїх розшарпаних почуттях Тодось Осьмачна, що, незважаючи на свою "хворобливу заоханість у вічність", переживав "страх бути з вічністю сам-на-сам".²

Це був, власне, страх перед лицем німотної й мертвотної вічності, в якій зникають усі цінності буття. Перед мертвотною вічністю здригається самопочуття людини, бо така вічність однозначна з небуттям. Абсолютне Ніщо, що постає на межі мислення, паралізує животворчі почуття і творчу волю істоти, яка повинна шунати сенсу буття і змагатися за нього.

Але ми маємо концепцію вічності в іншому вимірі: це живуща, чи творча вічність, з якої все народжується, в якій усе перебуває і до якої повертає все, що було, є і буде.

Таку вічність мав на думці Григорій Сковорода, коли говорив про "дерево вічності", яке "завжди зеленіє". Взаємовідношення світу і вічності з'ясовує наш мудрець ось як: "Світ цей і всі світи, якщо вони незліченні, — це тінь Божя. Вона щезає з очей почасти, не стоїть постійно, але ж перетворюється в різні форми, однак ніколи не відлучається від свого живого дерева".³

Вічність, за цією концепцією, творча в часі. Діючи в часі, вона водночас перевершує час, який є з неї і в ній. Час, минулий, теперішній і майбутній, якщо ми могли б схопити його в усьому його обсязі, не покривається з вічністю, не є з нею рівнозначний. Час є носієм усіх речей у світі, все твориться в ньому, при чому все в часі причетне до вічності.

Вічність — вічний ант.

Зустрічаємо визначення вічності як зачасся. Так у поета:

Ти жив у часі достойно —
В зачассі достойно йди.⁴

Вічність як зачасся маємо на думці, коли висловлюємося: "Вічність чекає людину по смерті". Канемо також про "потойбіччя", протиставляючи дочасність вічності. Такі уявлення мають за собою віки, тому ми, не задумуючись, приймаємо їх в поточній мові. Ми звикли проводити різку межу між часовим і вічним, розділяємо їх, бо уявляємо собі вічність як таку, яка є поза часом. Тимчасом концепція творчої вічності не знає такого розмежування між часом і вічністю. Тут вічність мислиться як тана, яка є поза часом і в часі, яка є водночас трансцендентна й імманентна.

Але буття в часі, минуще й мінливе, є сумішшю добра і зла. Людина ж тужить за вічністю, яка мала б бути поза межами земного добра і зла. Вона може при тому поклінатися на глибокий життєвий досвід, який повчає, що, коли хтось хоче сягнути духовних глибин, мусить

антивізувати в собі почуття вічності, підсичувати в собі зв'язок з вічністю, бо такий зв'язок не дається людині сам собою, без її внутрішньої антивності. Час і вічність мусять єднатися в нашій душі. Так здобуваємо здатність розуміти значущість нашого життя. Хто сприймає в душі живу-щу, творчу вічність, той переживає творчу напругу, без якої досягнення сутності буття не має перспектив. Такою творчою напругою перед лицем вічності жили, напр., Св. Августин і Франціск Ассізьний.

Одначе вічність сама собою не детермінує наших дій, нашої поведінки. Людина може діяти, творити вартості й творити себе, звертаючись лицем до вічності, але може й відвертатися від вічності, забуваючи про глибинний зміст життя і тим самим заперечуючи свою сутність.

Не однаково ставиться людина й до миті, хвилини. Ми оплануємо погеранклітвськи скороминущі хвилини, які не затримуються ніколи й забирють усе з собою і, як нам здається, нівечать усі цінності. З ними губиться, здається, весь зміст життя, бо зміст повинен би, гадаємо, янось закріпитися.

Але в аспекті вічності мить набирає живого змісту. Вічність проявляється в миті, і мить пульсує вічністю. Перед духовим зором відкривається значущість миті. Вона вне не порожня, беззмістовна. У ній приховується незбагненна духовна глибінь подібно, як у атомнім ядрі — незмірна фізична потужність. Вона відбиває в собі щось несумірне з нею так, як у краплі води відбивається безмір океану. Треба тільки дивитися на речі оком, яке проникає в глибіню. Тоді й мить набирає глибини. Те, що буває неможливим у фізичних явищах, стає можливим у духовій сфері: мить і час транспонуються в понадчасове. У миті й часі відкриваються нові виміри буття. Вони уволуються і в лісовій тиші, і в дзорчанні джерельця, і в промовистому мовчанні степу, і в небесній голубіні. "За допомогою часового — наке мислитель — ми, так би мовити, проникаємо кожної миті в нечасове. Кожна річ одним лицем звертається до дочасности, а другим до вічности".⁵

Але не завжди так буває. Характеристичне для моральної істоти людини те, що людина може своїми думками й діями пов'язати часове і вічне, але може й роз'єднати їх, коли забуває про своє покликання здійснювати сутне. Як наке мислитель, ми вільні або забути вічність, а тоді "для нас існує тільки світ часових явищ", або мати на увазі тільки вічність, забуваючи про те, що поісти вічність зможемо тоді, коли зобов'янемо її проявитися в часі".⁶

Геній християнства остерігає:

О, без кінця той має горювать,
Хто так минуще любить, що не хоче
Свою любов на вічне прямувать!⁷

Але він міг би з повним правом остерегти й тих, хто марнотратить хвилини, які проминають без вороття, а з ними марнотратить вічність.

Можна пасивно ставитись до вічності, як Джаномо Леопарді, спивець світової скорботи:

Постане в мислях вічність...
 ... і думка, наче корабель розбитий,
 у безмірі тонути починає.
 Та солодко мені в цім морі зниннуть".⁸

Тимчасом властиве завдання людини — активно виповнювати змістом мить життя, поглиблювати її духовими цінностями. З миті треба видобувати те, що вічне в ній, треба сягати в часі понад час. Треба пов'язати в одне час і вічність. Передумовою цього пов'язання є усвідомлення значущости буття, а водночас усвідомлення нашого покликання чинити життя значущим. І значущою чинити мить, яна в нашому змаганні набирає глибинного виміру, перетворюється в "вічну теперішність".

Ідеться, власне, про волюву настанову на змагання й боротьбу. Бували в історії людства періоди, коли сильні духом одиниці особливо гостро відчували, що світ повен зла, і втінали від нього, заминаючись у внутрішньому світі. Заперечували світ як зло і хотіли бути сам-на-сам перед лицем Бога. Важко твердити, що вони мали повну довіру до Бога і зрозуміли покликання людини. Натомість тані велетні, як св. Августин, хоч і були свідомі влади зла в світі, розвивали кипучу діяльність, прийнявши на себе ролю подвижників, які мають закладати фундаменти під побудову "суспільства Божого", або таких подвижників-мучеників, як Тарас Шевченко, які діяли й діють із самовідданям заради встановлення "проведного закону" на землі, передусім на поганьбленій та розораній ворогом і "праведною кров'ю" — як це визначив наш пророк — напоєній землі українській.

ПРИМІТКИ:

¹ Goethe: Faust, II, 5 Akt, v. 11604.

² Ю. Шерех: Не для дітей, стор. 320-321. В-во "Пролог", 1964.

³ Гр. Сковорода: Потоп Змін — Твори, I, 551. Київ, 1961. В-во Анад. Наун УРСР.

⁴ В. Коротич: Ренвієм моему вчителю історії — зб. Вогонь, стор. 35. Київ, 1968. Вид. Рад. письменник.

⁵ L. Lavelle: Du Temps et de l'Éternité, p. 411. Paris 1945. Ed. Aubier.

⁶ Той же цит. твір, стор. 409.

⁷ Данте: Божественна Комедія — Рай, XV, 10-12. Переклав Є. Дроб'язно. Київ, 1972. В-во "Дніпро".

⁸ Гр. Кочур: Відлуння. Вибрані переклади, стор. 18. Київ, 1969. В-во "Дніпро".

Олександра Копач

УКРАЇНСЬКА ПРОЗА 60-их РОКІВ

Українська проза 60-х років — це тема широка і мало досі опрацьована. Хоч перспектива часу зовсім близька, бажалось би одначе виявити замітні прикмети цієї прози, по-перше в порівнянні з прозою 50-их років, а далі розглянути її в світлі загальносвітового напрямку за ознаками нашого часу. Тема справді широка, що може ненорисно відбитися на її глибині.

Література, як вияв духового життя, відображає характеристичні прикмети, риси своєї епохи. У 60-их роках привертають до себе увагу рухи молоді в цілому світі. Позначається вибух сексуалізму, "лібідо", якого до тієї пори світ не бачив, не знав, і в цьому напрямку іде велика частина молоді, іде на шляхи морального розкладу. Позначається тяжка криза роздвоєння поміж батьками і дітьми, що веде до втечі молоді з батьківського дому, до розриву з родиною. Орієнтація на забаву-веселощі ("фан") створює атмосферу жадоби уживати життя без обмежень, виключно з наркотинами для підсилення нових незвичайних вражень, що в свою чергу веде до насильства над оточенням, до вандалізму.

Приходить поворот печерної людини. У наслідок комплексу цих явищ масмо знецінення людських вартостей. На цій основі пишуть про можливість приходу темних віків, де насильство в приватному й суспільному житті стає постійним явищем.¹

Іншим напрямком іде молодь, скерована на ідеологію, на боротьбу за кращі ідеали людства, в першій мірі за свободу. Молодь протестує, демонструє, палить себе, вимагаючи зміни устійнених форм державного і суспільного ладу (Україна, Франція), шукає своєї ідентичности національної, расової, особистої (французи в Канаді, негри в Америці).²

Ці свіжі повіви руху молоді зрушують все застоппле, очищають атмосферу нігілізму (Т. Бенкетт). Не стоїть осторонь цієї гльобальної течії й наша молодь і тут, і в Україні. У 60-их роках ця молодь ставить вимоги справедливого ладу, вимоги пошани людської гідности, респенту до національних снарбів (Мороз, Чорновіл, брати Горині та інші). Їхній виступ в Україні — це свіжий повів, що усуває схематизм, духову зів'ялість, отупіння. У літературі ця молодь банає духового лету, без приписів, без кайданів, накладених на всю творчість у попередніх десятиліттях, зокрема в 50-их роках. Молоді талановиті люди оновлюють літературний процес.

¹ "Edge of Awareness", N. Y. 1966, edited by Ned E. Hopes & Richard Peck, p. 71-79.

² Н. Mac Lennan: Reflection on two Decades ("Sixties", 1971),

У той же час і в інших літературах позначається прихід талановитої молоді, — це, наприклад, стверджує жидівський письменник і критик Ірвінг, — а з тим заіснування значних змін у творчості.³ У той час народжується самостійна канадська література, про що пишуть автори "Сикстис", а особливо МекЛеннан. У той же час народжується література народів Африки, виходять у світ їхні антології англійською мовою.⁴ Вперше виходить також антологія модерної гіндуської літератури,⁵ яка, за означенням письменника Крапаліні, є одною з найстарших, а одночасно одною з наймолодших літератур світу.⁶

Саме в 60-их роках відчувається у літературах посилений рух народів вийти на широкі світові шляхи. Письменники бажать мати контакт з цілим реальним світом. Швейцарський письменник Макс Фрим заставляє свого героя літати по всьому світі в службових справах великої індустріальної фірми, при тому порівнює сучасну технологію з природою. Перед ним раніше ще Сент Екзюпері писав про людей, що живуть серед снігів, і людей піщаних дюн Сагари, про піднебесні простори, повітряні моря, повні небезпечних вирів і буревіїв, все це з власного досвіду літуна. Далі, ідучи поряд з наукою, письменники виходять у всесвіт, а то й випереджують наукові здобутки.

Відчувається, що автори прямують до всеохоплення світу, просторово й часово. Простір і час для людини нашої доби має інші виміри, ніж давніше, через посилену комунікацію, через польоти в простори всесвіту. Філософська думка дефінує простір і час, упорядковані суцільності розтягів ("екстеншен") і конкретних тривань ("дюрейшен") на основі придбаного людиною досвіду. Звідси походить традиційний ланцюг подій в часі та просторі.⁷ Кожна людина, як наже Арнольд Тойнбі, є в'язнем свого часу і простору.⁸ Але людська натура бунтується проти обмеження і намагається його подолати. Людина бачає необмежено жити в просторі і в часі. Це велике бажання реалізується в мистецтві та в літературі в формі багатовимірності, у виді злиття часів минулого, теперішнього, а то й майбутнього, що привело до витворення нових літературних форм.

Намагання внести в орбіту людської уваги нараз, просторово й часово, всі народи, всі культурні досягнення — це притаманна риса нашої

³ A Treasury of Contemporary American-Jewish Literature, N. Y. 1964.

⁴ Quartet (New voices from South Africa), N. Y. 1963.

⁵ Tales from Modern India by K. Natwar-Singh, N. Y. 1966.

⁶ Там же.

⁷ Bernard J. F. Lonergan, Insight, A study of Human Understanding, N. Y. 1957, publ. by Philosophical Library, p. 170.

⁸ Edge of Awareness, p. 80, N. Y. 1966.

епохи. Це явище спонукало Жана Мартена назвати такий сучасний напрямок духового життя інтегральним гуманізмом.⁹ Отож рухи молоді в суспільно-політичному житті, інтегральний гуманізм у духовому житті — це знаменні ознаки нашої сучасності. Вони мали вплив на літературну творчість у 60-их роках.

Що саме являє собою українська література 60-их років? Відродження української поезії в 60-их роках було таким надзвичайним, що викликало потрясаюче враження на читачів і критиків і застало літературознавців видавати збірники поезій, писати літературно-критичні огляди, вглиблюватися в мистецькі вартості. Над поезією працювали літературні критики в Україні (І. Дзюба, І. Світличний) і поза Україною (Б. Кравців, І. Кошелівець).

Тимчасом проза лишалась далі позаду поезії. За малими винятками їй мало присвячувалось уваги. А все ж таки проза 60-их років виявляє нові пошуки та досягнення. У той час у нашу прозу ввійшло гроно нових талантів, як Валеріян Шевчук, Роман Андріяшен, Роман Іванчук, Володимир Дрозд, Євген Гуцало, Юрій Новаль, Олександр Бердник, Василь Захарченко. До них долучилися старші письменники, які почали писати в 50-их роках, як Павло Загребельний, Олесь Гончар та інші.

Тематичні обрії розширюються в просторі та в часі. На перший план висувається історичний елемент, психологізм і аналітичний підхід і нові досягнення у стилі. Ці зміни, що заіснували в 60-их роках, особливо вирізьблюються на фоні літератури 50-их років.

У творах минулого десятиліття, себто 50-их років, тематика обмежувалась до колгоспного життя. У творах немає конфліктів. Усі проблеми розв'язуються за вказівками партії. Немає правдивих людей. Все зображене в барвах чорно-білих, в означеннях "передове-відстале". Персонажі діляться на добрих і поганих. В їхньому житті домінують справи громадські, властиво державно-комуністичні. Герої — це люди дрібні, сірі, нецікаві. Таке ж і ціле життя в колгоспі, вкрите сіризною, надуманістю... "У романах і повістях 50-их років на сучасну тему фантично немає скільки-небудь значних образів колгоспників чи робітників, які б і по сьогодні лишилися в пам'яті" — пише П. Загребельний.¹⁰ І так прочитавши дватри твори можна знати всі інші. Не закриває очей на цей стан літератури "Історія української літератури", том 8-ий, хоч і виправдує його.¹¹

50-ті роки можна б назвати пропавшими роками для літератури в Україні, якби не було Олександра Довженка. Його високовартісні твори — це одинокі світило того часу. Психологічна глибина, філософська думка, мистецьке слово в творах "Зачарована Десна", "Поема про море", "За-

⁹ Jacques Maritani, *Existence and the Existent*, N. Y. 1956.

¹⁰ Література і сучасність, Київ, 1968, ст. 82.

¹¹ Історія української літератури, Київ, 1971, ст. 338.

писні книжки" винесли українську літературу з катастрофічного занепаду 50-их років. Довженкове слово виявилось настільки сильне, що за ним пішло багато наслідувачів, створивши в 60-их роках в літературі Довженківську школу, до якої зачисляються такі письменники, як П. Інгульський, М. Нечай, В. Лозовий, В. Бабляк,¹² а ще можна б додати Стельмаха з його "Щедрим вечером", вплив Довженка видно і в творах Чендея та інших.

Крім творчості О. Довженка українська література поповнюється вартісними творами авторів, які вийшли на еміграцію. Усі автори, що вийшли з України, виявляють духову настанову на Україну і пишуть про життя в Україні в 30-их роках і пізніше, правдиво зображують жахливі часи терору, розгрому українського культурного і творчого життя, нове закріпачення селянської верстви. У цьому велике значення письменників поза кордонами України, бо вони саме в мистецькому слові зберегли життєву правду тих часів. Самі вони, живучи, в наслідок переселення, в різних країнах світу, тількищо в 60-их роках звертаються до тематики свого оточення. Творчість цих письменників нде ще свого опрацювання, бо хоч писалось про поодиноких авторів у наших журналах і в пресі, то все ж таки дуже відчувається бран всестороннього літературно-критичного опрацювання. Недавно в "Сучасності" появилась цінна праця Гр. Костюка "З літопису літературного життя в діаспорі".¹³ На цю ж тему дещо писали в збірниках "Слова" Улас Самчук, Василь Барна, Юрій Лавріненко, Богдан Кравців, Борис Подоляк. З-поміж них Богдан Кравців, хоч головно пише про поезію, чи не перший звернув увагу на прозу 60-их років, визначаючи 1963 рік постановням нової прози.¹⁴ Іван Кошелівець у "Панорамі найновішої літератури в УРСР" вказує на "Дикий мед" Первомайського, як "своєрідне відкриття в українській прозі". Крім цього про "Правду і Кривду" М. Стельмаха та про "Вир" Ю. Тютюнника пише В. І. Гришко.¹⁵ Ці автори писали на початку 60-х років.

Тепер уже, з перспективи років, літературна критика в Україні зробила певні підсумки, особливо "Історія української літератури" том 8-ий, з 1971 року, крім цього у збірній праці "Література і сучасність" з 1968 року, у праці Дончина "Грані сучасної прози" з 1970 року. Друкуються також статті з цією тематикою, але вони не суттєві, переповнені обов'язковою фразеологією з підкресленням завдань літератури, що їх накидає партія. Зрештою, про ці завдання пригадується постійно й снізь, автори починаються на директиви та "окрилюючі" рішення партії.¹⁶

¹² В. Дончин, Грані сучасної прози, Київ, 1970, ст. 229.

¹³ Сучасність, Мюнхен, 1971, ч. 9 (129).

¹⁴ Слово, Нью-Йорк, 1962, ст. 354.

¹⁵ Слово, Нью-Йорк, 1964, ст. 221-244.

¹⁶ Історія української літератури, т. 8, Київ, 1971, ст. 331.

Що саме відмічує згадана критика про прозу 60-их років? Вона стверджує прихід у літературу багатих талантів, а в наслідок цього проза 60-х років — це багатобарвний потік різnorodних творів за формою, з поширеною тематикою і психологічним поглибленням, що яскраво відрізняє цю прозу від творчості попереднього десятиліття. Особливого розвитку досяг роман, у жанрі якого закріплюється небувала до тої пори різnorodність. А саме розвинувся на краще роман історичний (Скляренко, Мушкетин, Рибан, Ільченко, Міщенко, Іваничук, Загребельний), роман біографічний (З. Тулуб, І. Цюпа, І. Пілгук), роман-баллада (Первомайський), роман-легенда (О. Бердник), роман-фесрія (О. Бердник), роман пригодницький (Ю. Доль-Михайлин), роман у новелях (О. Гончар), роман-дума (М. Стельмах), роман-хроніка (І. Вільде), роман автобіографічний (В. Гжицький). Окрему групу творять повісті зі серії біографічних творів як "Михайло Максимович" Глухенького, "Понад вітрами" Г. Чечета, "Неопалима купина" Ю. Колісниченка і С. Плачинди та інші. Нового звучання і модерної форми набрала новелістика в творах письменників молодшого покоління, як Є. Гуцало, В. Шевчук, В. Дрозд, Р. Андріяшен.

Критика в Україні підкреслює аналітичний підхід у зображуванні життя і людських проблем. Людина в творах 60-их років, пишуть, вже не гвинтик у державній машині, а індивідуальність з філософськими роздумами. Вже висунення особистого світу персонажів — це позитивне явище 60-их років і замітна його риса. Одночасно з цим зображується багато негативних типів, з чого критика не дуже то вдоволена. Проблематика творів ґрунтується на етичних вартостях. Критики підкреслюють гуманність персонажів, зрештою, згідно з напрямком "соціалістичного гуманізму". У цілому критика стверджує великий поступ прози.

Додамо, що, на жаль, схематизм 50-их років не закінчив свого існування, що тематика колгоспна далі продовжується навіть у молодих прозаїків, таких, як Є. Гуцало. Ідучи за "соціалістичним реалізмом", далі існують постаті колгоспників у схематичному та описовому виді на сторінках численних творів. Наприклад, Марко Безсмертний Стельмаха — це не жива істота, але символ. Найвище досягнення з цієї тематики — це "Вир" Тютюнника. Постаті робітників знаходять своє місце в літературі (Загребельний—"Слена", Сизоненко—"Корабелі"), але немає великого, глибокого твору з цією тематикою. Немає, за незначними винятками, життя вищих верств. Бранує мистецького світу з різних ділянок, як також відчувається відсутність наукових кругів і центрів модерної комунікації, як радіо, телевізія і т. п.

У літературній критиці не згадується про деякі значні і характерні твори для цього часу, як "Диво", "Собор", "Грань", "За ширмою", "Стежна". Промовчується й проблематика, що стоїть у центрі цих творів.

У першій мірі — це проблема нищення пам'яток української історії та культури. Критика не вназує на гостру боротьбу в обороні соборів. А тимчасом нищення соборів проходить по всій Україні. Одні церкви поруйновані чи руйнуються, інші вічно в рихтуванні. Справа соборів тільки злегка порушена в проблематиці творів 60-их років, але це справа нашого національного життя. Захарченко у "Стежці", устами героя Остапа Неньна, стверджує шляхетний вплив на душу людини самого тільки виду звичайної сільської церкви. "Ному залежало на тому, щоб з церкви повинидати портрети наших предків?" — запитує герой повісти. Без пошани до релігії предків, зазначає він, душа людини руйнується. Звідси в нашій літературі накликування берегти собори, що їх будували предки і берегти собори душ! В нашій прозі того часу проблема соборів — це специфічна проблема широкого звучання.

Іншою проблемою, що наявна в прозі того часу — є проблема насильства над природою України, а через це й насильства над людиною, над її історією. До цього ряду подій можна зачислити вилив Дніпра, затоплення історичних земель України, що порушується в "Соборі" Гончара. Далі, на наназ Москви, свої Федоти ("Стежня") викоринують сади, всю зелень, чим красувалось село, в чому людина-українець знаходить душевну відразу, піднесення, заспокоєння естетичних потреб. "З якою ціллю проводиться вирубування лісів у Карпатах?" — запитує герой "Грані".

Недобачена також проблема батьків і дітей. Критика висловлює радість, що наших письменників минула "зіркова хвороба", себто не впроваднюють у літературу типів на лад наших "бітників", хоч поденуди виступають ці бітники в творах, як "бяністи" ("Тронка"). У нас справа двох поколінь це не "дженерейшен гел", який постав на Заході в наслідок продовження життя, здоров'я і краси старшої генерації з одного бону і вибуху "лібідо", як пояснює Мек Леннан. Справа не в запущених бородах, в довгому волоссі, в уживанні наркотиків. У нас розлам поміж батьками і дітьми виник на національному ґрунті. У "Соборі" батьно — будівничий всього доброго, позиточного, син Володя на послугах влади, кар'єрист, руйник. У "Стежці" відчуженість батьна і дітей спричинена уживанням розмовної російської мови. Денаціоналізація, про яку писали в 19-му столітті реалісти, продовжується з тією різницею, що тепер вже наймолодші діти говорять до батьків мовою займанця.

Ще інша проблема, про яку не згадує літературна критика, навіть і не натяком, це проблема вивозу нашої молоді в далекі азійські краї на працю тимчасову чи постійну, а в наслідок цього наші села й міста остаяються без чоловіків, як бачимо це в повісті "Грань", "За ширмою", а навіть у такого письменника, як Стельмах, у "Правді і кривді". Порушені в прозі тільки злегка ці справи, важлива проблема підступного винищування біологічної субстанції нашої нації.

Коли говориться в критиці в Україні про поглиблення проблемності в прозі 60-их років, про аналітичний підхід до життя, то саме ці проблеми вказують і на поглиблення літературної творчості і на аналітичність явищ життя, що й є саме одною з важливих рис сучасної світової, а з тим і української прози. Помітні ці риси в творах письменників у розселенні. На перше місце висувається трагізм людей, відірваних від прадідної землі. Для них питанням величезної ваги є збереження своєї духовності, втримання молодого покоління, шукання своєї ідентичності, співжиття з іншими громадянами країни, стосунок до України. Усе це разом величезний світ активності і глибоких переживань у творах наших прозаїків 60-тих років. Цими питаннями наша проза перелинається з проблематикою інших літератур, однак великий твір з цієї ділянки все ще жде свого автора.

Помітною рисою минулого десятиліття є її дійсно широкі тематичні обрії. Можна б сказати — географічна експансивність нашої літератури. У 60-их роках проза в Україні охоплює всі закутки нашої території, мало заступлені в літературі, наприклад Закарпаття, Полісся, які навіть розгортають свою власну творчість (Єва Бісс, Ю. Бача, І. Галайда, Н. Гиряк, С. Гостиняк, М. Немет, С. Сухий, М. Шкурло, М. Томчаний), хоч мистецький рівень, за винятками, не дуже ще висоний.

Географічну експансію тематики проводять і письменники поза кордонами України. Колись у літературі тільки згадки були про ту чи іншу країну світу, а тепер на сторінках романів, повістей оживають ці країни перед очима читача. Отож на сторінках Ольги Ман багата Бразилія розгортається дивними пралісами, оповитими індіанськими легендами, переказами. Подорожуємо крізь простори Європи, ЗСА і Канади в творах і репортажах В. Софронова-Левицького, Донії Гуменної. Не бракує нам даленої Аргентини, що її у прозі репрезентує Марія Цуканова. Меншу позицію в літературі має старовинна країна інків, хоч і є репортажі, як, наприклад, Ліди Палій. Літературні обрії захоплюють також Австралію, "гадючий острів" у прозі Дмитра Чуба, не кажучи вже про поезію, де "вітер перевертає пальмові віяла", а "нарлики-нантуси шукають кралепь у піску" (з поезії Даленої). Давно вже задомились у нашій літературі країни Азії, ще з княжих часів. У 60-их роках знаходять своє продовження в книжках О. Грищенка ("Мої роки в Царгороді"), а також у М. Сороки ("Арабський триптих") та в інших. Зокрема багато зображені тяжкі, криваві шляхи Сибіру. Пером українського письменника заторнені також підгірні землі.

Найменше в нас африканської тематики. Крім Єгипту, Етіопії, Марокна (Л. Українка, Я. Окуневський, С. Яблонська, О. Кисілевська) немає не то що літературних творів, але навіть подорожніх записок з південної Африки — д-р Я. Рудницький зве себе першим українцем на цій території. Тож Африка жде ще своїх українських авторів. Не доводиться го-

ворити про країни Європи, бо вони вже здавна домують у нашій літературі.

Географічна експансивність української прози поповнюється носічною тематикою в творах О. Бердника та інших авторів. Розширення тематичних обріїв не є вповні задовільне, але фактично українська література вийшла далено поза рами своєї національної території, її горизонти стали глобальними, як не були ще ніколи досі.

У цьому характеристичному явищі нашої епохи бачимо одну з примет інтегрального гуманізму — просторово все схопити, помістити, зрозуміти, а ще глибше відчуваємо бажання схопити пройдені шляхи розвитку історичного в часі. Звідси йде зустріч минулих вінів із сучасністю. Наявність історизму в світовій, модерній літературі — це помітна риса. У добі польотів у стратосферу людина хоче звільнитися зі свого обмеження, часового і просторового. Через нові середники комунікації наступило небувале до цього часу співжиття народів світу. З цим виявилась потреба закріплення своєї ідентичности. У цьому ж напрямку народи мобілізують всі духові сили, роблять підсумки пройденого історичного шляху, звідси саме йде той вибух історизму в літературах усіх народів. Про це пишуть різні автори та упорядники антологій. Наприклад гіндуські автори заявляють, що їхня література виходить на світову арену, але гіндуські письменники мають зберегти особливості народнього духа і не розбитися.¹⁷

У нашій прозі 60-их років історична тематика — немов спонтанний вибух життєвої сили, довго затримуваної під тиском політичних заборон. Наміри ворога щодо цього питання характеризує Євген Маланюк у дуже цінавому есеї "Дещо про історію"¹⁸ такими словами: ворог "не заспокоюється і не ослаблює своєї широко стратегічно (а тантично лише) запланованої операції: перервати живий тяг історичної свідомости, знечулити й ампутувати сам "історичний центр" в нашій свідомості, коротше злівидувати нашу історичну пам'ять і тим zdeградувати наш нарід до одного з племен "многонаціонального СССР".

Історизм хоче нав'язати зірвані нитки сучасної людини з нацією, оживити знищені чи приховані духові зв'язки сучасників з поколіннями предків. Історизм роз'яснює заплутані життєві шляхи, відшукує загублену на шляхах національну ідентичність. Історизм виявляється в різних видах у відтворенні епох, але й у спогадах про недавно минуле. На цьому відтинку велику заслугу мають письменники поза нордонами України, зображуючи справжнє обличчя страшної епохи "будови комунізму" на наших землях, про що не можуть писати наші сучасники в Україні. До рядів

¹⁷ "Sixties".

¹⁸ Є. Маланюк, Книга спостережень. Т. 2, Торонто, 1966, ст. 472.

цих авторів належать: В. Барна, О. Керч, Л. Коваленко, У. Самчун, Д. Гуменна, О. Мак, Л. Храплива та інші.

Історизм у широкому значенні передає твори з історичною тематикою, в яких зображується доба гетьмана Б. Хмельницького, гетьмана І. Виговського, тільки не гетьмана І. Мазепи. Історичних творів у 60-их роках відносно багато написано в Україні, але, на жаль, дуже часто у викривленому світлі, з соціальними проблемами нашого часу, як це бачимо в творах Н. Рибана, П. Панча, І. Ле, що інколи ображають національну гідність читача. Навіть такий непересічний роман, як "Козак Мамай і чужа молодиця", не вільний від тенденційності і політичної лінії.

Побіч такої групи творів маємо в прозі романи і повісті з такою історичною тематикою, яка й тепер актуальна, як у прекрасному творі Л. Мосендза "Останній пророк", в романі Р. Іваничука "Мальви". Анція цього твору проходить скомплікованою сюжетною лінією на початку XVIII століття в Україні та на широких просторах султанської імперії. У центрі цієї анції загострене питання — національність і рятуюн індивідуального життя. Ця повість історична своїм найглибшим змістом дуже сучасна для всіх українців, де б вони не жили.

Ще інший рід історизму — це відчуття "самого струму історії", відчуття історії, як "живого організму". З таким відчуттям зустрічаємось в творах Донії Гуменної, в яких вона розкриває наш історичний корінь, як, наприклад, у творі "Велике Цабе" та в інших. Кровну близькість з далекими предками відчувається в творах С. Сняренна. Автор, розгортаючи широкі полотна княжої епохи, гідно зображує наш державний період у широко закροєному масштабі світової міри. В нього зображені всі верстви народу, з їхнім життям у палатах і хижках, з гордістю панів своєї долі, своєї землі.

Якимсь дивним довершенням задуманого та не зреалізованого Сняренного плану виходить "Диво" П. Загребельного. У "Диві" дві віддалені епохи єднає "диво" — собор св. Софії. Єднає історична тяглість, дух нації, втілений не тільки в мистецтві, але й в душах людей, Сивоона та Отави. У творі зображений національний первень у загальнолюдському контексті, отже справа тривалости і безперервности народу і землі, справа вільної людини, актуальна тепер і болюча проблема рідної мови. Історичний сенс "Дива" і "Собору" — це свого роду посланництво, яке впливає зі стичности минувшини з сучасністю. У "Соборі" — це почуття гідности людини. Без гідности людина стає машиною, яка виконує нанинену їй роботу на свою власну шноду. Без гідности немає свідомости, немає ідентичности, немає вищого сенсу буття на землі. У "Диві" посланництво — це свобода людини. Людина мусить бути вільна в своїй душі, як був Сивоон у всіх життєвих ситуаціях, у льоху, у полоні, перед обличчям несаря, перед Ярославом. Таний і Гордій Отава. Об свободу його духа

розбиваються нанази ворога. Діло свого життя зберігає він, не зважаючи на смерть, бо ідею і працю свого життя передає в руки сина.

У "Диві" і "Соборі" відбувається зустріч минувшини і сучасности. З дії цієї зустрічі випливає сучасний модерний стиль багатовимірности, який в одному відтинку часу охоплює далеке минуле й близьке теперішнє. Цей напрям проходить у всіх літературах з його виявами свідомости і підсвідомости, з намаганням охоплювати внутрішнє життя людини в багатогранних аспектах. І так в творі Камюса "Чужинець", побіч реальної анції, пропливає друга анція в думках персонажа. У французького письменника Арманда Ляну дві дії проходять у минулому і сучасному, розділені коротким часом 14 років, у творі "Коли є відбій моря". Тема твору — це висадка американського і канадського військ на берегах Нормандії в 1944 році, — книжка здобула нагороду Гонкурів у 1963 році.

У німецького письменника Гайнріха Билла дія займає десять годин часу і охоплює життя трьох поколінь, побудована на спостереженнях, на зображенні божевілля, на змішанні часів. Це тривимірний реалізм з повторюваними мотивами і свідомістю часу ("Білярд ум гальпцен").

У творі П. Загребельного "День для прийдешнього" анція триває один день, з ранку до вечора, в Києві та околиці. Дія розкривається у реальності, в думках, у коментарях, історичних дегресіях, телефонних розмовах і телевізії, у коментарях автора, в зображенні смерті одного персонажа, багата вона на проблематику сучасного життя. У висліді цього "День для прийдешнього" виявляє новий стиль і належить до замітних творів 60-их років.

Замітні змішанням часів і новими стилістичними засобами є також такі твори: Р. Андріяшена "Полтва", "Диний мед" Л. Первомайського та ще декілька інших.

У літературній критиці не маємо опрацювання виявів екзистенціалізму, самотности, нелепности людини в нашому світі, зустрічі з небуттям, справ ідентичности, що є зображені в творах наших письменників, але... ждуть свого літературного критика.

Проза 60-их років жде ще свого всестороннього опрацювання. По-нищо можна ствердити, що ця проза, в зіставленні з 50-ми роками, виявляє: 1) поширення тематики, 2) розвиток жанрів, 3) аналітичний підхід зображування, 4) нові стилістичні форми.

Зі світовою прозою в'януть прозу 60-их років такі риси: 1) посилена географічна експансивність, 2) історизм (тематичний, проблемний, "живий струм історії"), як вияв інтегрального гуманізму, 3) багатовимірність у побудові творів кращих представників української прози. Це ознаки і нові досягнення нашої прози 60-их років. Хоч українська проза останнього десятиліття не йде в авангарді літературних течій, вона дала твори вартісні, замітні в світовому літературному процесі.

Ярослав Розумний

ПОХОДЖЕННЯ ПАМВА БЕРИНДИ

Памвові Беринді, лексикографові, поетові, перекладачеві, граверові й друкареві сімнадцятого століття, присвячено вже низку наукових праць, розвідок і статей різними мовами. Дослідники розглядають його багатогранну наукову, літературну й культурну діяльність, спершу у Львові та Стрятині, а згодом у Києві, куди він переїхав 1619 року на запрошення Є. Плетенецького й працював там аж до своєї смерті в 1632 році.

Ні дати, ні місця народження цього визначного представника ідей гуманізму в Україні шістнадцятого-сімнадцятого століття ми не знаємо. Дуже скупі відомості дійшли до нас про життя Беринди. Найосновнішим джерелом до його життєпису є його передмова й післямова до "Старослов'янсько-українського словника" ("Лексиконъ славеноросскій и именъ тлъкованіе", Київ, 1627) його ж укладу. Теж бранує нам певного матеріялу для встановлення місця, де Беринда здобував свою формальну освіту. Найбільше поширеною є думка, що Беринда вчився у Львівській братській школі, де потім працював викладачем.¹

Деякі літературознавці, між ними І. Франно та О. Огоновський, а з ними й автори Української Радянської Енциклопедії (том I, стор. 514), заступають погляд, що Беринда народився в Молдавії, де "було багато осель руских и де майже до кінця 17 віку язик руский був язиком письменним, судовим і придворним у господаров молдавских..."² На думку Огоновського, Беринда вчився у Львівській братській школі, а потім переїхав до Палестини, де в Єрусалимі постригся в ченці й перебував там кілька років.

Я. Головацький і К. Ширський твердять, що Беринда не лише народився в Молдавії, але й родом молдаванин, а І. Стебельський заступає погляд, що Беринда — "родовитий слован".³ Цю думку поділяє теж М. Вишневський.⁴

Румунський науковець Г. Крецу доводить, що Беринда румунського походження. Свої твердження він опирає на походженні самого імені

¹ Пашук, Андрій, Література львівського братства, "Літературна Україна", 1967, ч. 94.

² Огоновський, О., "Історія літератури руської", Львів, 1887, стор. 187-189.

³ Горещкий, П., "Історія української лексикографії", Київ, 1963, стор. 23.

⁴ Німчук, В., "Лексикон славеноросський Памви Беринди", Київ, Видавництво АН УРСР, 1916, стор. IX.

"Беринда", яке, на його думку, має румунську основу. Також ужито Бериндою в "Лексиконі" криптограму Крещу виводить із румунської мови.

Згадані погляди були послаблені доводами таких дослідників Беринди, як Г. Коляда, В. Німчук, В. Вітковський, П. Житецький та інші. Коляда твердить, що думки про те, нібито Беринда народжений у Молдавії, не мають основ і не піддержуються ні біографічними даними, ні аргументами, виведеними з аналізу Бериндиних творів, зокрема його мови. Тим слабші позаявляються твердження, нібито він за походженням молдаванин чи словак.

Місцем народження Беринди Коляда вважає Карпати. До цього припущення він приходять у висліді розгляду поезій Беринди, які, на думку дослідника, переткані карпатськими говорами. Цього доводу, на жаль, Коляда не ілюструє прикладами. Дальше він твердить, що герої Бериндиних поезій зображені серед гірської природи, також поетичні засоби, метафори й порівняння, взяті з цієї гірської природи або із зайняття гуцулів у той час. Беринда, наприклад, уживає порівнянь душевної чистоти з білою овечою вовною. Додаймо, що в Карпатах у сімнадцятому столітті було широко розвинене вівчарство.

На основі розгляду Бериндиних діалектизмів Вітковський, сучасний польський дослідник, приходять до висновку, що мовний матеріал Бериндиних віршів і праць вназучає на перевагу південно-надсянського говору. Однак, через брак повніших монографій з ділянки різних українських говорів, зокрема північних і східних, Вітковський відтворював питоменності цих говорів тільки приблизно на основі праць Зілинського, Курашневича й Жилни. Вітковському теж бракувало достатньої літератури з діалектології обговорюваного періоду.

На думку В. Німчука, Беринда народився й виростав десь на території бойківської чи понукської або сусідніх наддністрянських говірок. Матеріал для цього знаходить він у віршах Беринди, а найбільше в його "Лексиконі".

П. Житецький припускає, що Беринда, як і багато інших визначних науковців, які працювали в Києві на початку сімнадцятого століття, прибув до Києва з Галичини або Волині.

Без конкретніших доказів О. Горбач у своїй статті "Памво Беринда як етимолог"⁵ пише, що Беринда є уродженцем Стратина (20 км. на захід від Бережан), де він опісля працював у друкарні Гедеона й Теодора Балабанів.

У журналі "Зоря галицька" з 1851 року, у статті "Памво Беринда", підписаній "Йосиф з Понуття" (на думку М. Возняна, це Осип Левицький),

⁵ Горбач, О., Памво Беринда як етимолог, "Науковий Збірник УВУ", Мюнхен, 1956, том 6.

автор подає інформацію, що ще на початку дев'ятнадцятого століття в містечку Езуполі коло Галича проживала родина Бериндів. Він здогадується, що Памво Беринда походив із цього роду й міг здобувати освіту в недалекому монастирі, "де були училища, в котрих діти в науках наставлялися".⁶

Інший матеріал, що може бути допоміжним у вирішенні місця, а може, й дати народження Беринди, є в "Словнику старопольських власних імен",⁷ добір яких зачерпнуто з письмових пам'яток 1467-1492 років. У цьому словнику в кількох місцях подане прізвище "Беринда" в різних варіантах (Berenda, Berynda, Bierenda, Byrynda), що відноситься до місцевості Чайковичі, у південно-західній Львівщині. Це прізвище виступає в такому контексті: "Nobilis Iwanko Berenda de Czaykovicze; Contra laboriosum Iwan Byereda; Nobilis Hynath alias Berynda de Czaykovicze... ad instantiam nobilis Hriczko Berenda, heredis de Czaykovicze".⁸

С. Пашук у своїй нотатці дефінітивно твердить: "Праця В. Полена охоплює сотні імен: від автора "Лексикона славенороського" Памви Беринди, який народився у селищі Жовтень (Чешибіси) Івано-Франківської області, і до імен молодих літераторів, які видали свої перші книжки".⁹ (Володимир Полєн, старший бібліограф Івано-Франківського педагогічного інституту, поміщував у щосуботньому числі обласної газети "Комсомольський прапор" "Літературну енциклопедію Прикарпаття").

Розшукуючи за матеріалами у зв'язку з нашою працею над "Лексиконом" Беринди, ми натрапили на ще одну місцевість, де, можливо, ще й тепер живуть дві родини Беринд, а це село Поручин (17 км. від Бережан) Тернопільської області. Первісно, можливо й у часи Беринди, назва цього села була Понори, яку опісля змінено на теперішню назву Поручин (поруччя відділювало поселення від сусідніх болот). У цьому селі, ще в часі другої світової війни, жило дві родини: Павла Беринди (1870-1935) і Михайла Беринди (1885-?). Павло був дяком у місцевій дерев'яній церкві св. Параскевії, збудованій десь у шістнадцятому столітті. Родина П. Беринди зберігала в себе старі молитовники, дуже правдоподібно рукописні, які в 1934 році подарувала Львівському музеєві Митрополита Андрія Шептицького. В цій родині було четверо дітей: Дмитро (нар. 1908 р.), Михайло (нар. 1914 р.), Мирон (нар. 1918 р.) і Параскевія (нар. 1906 р.). Всі вони мали початкову освіту й передплачували тижневик "Народня справа". Дмитро завідував церковними маєтками.

Михайло Беринда, правдоподібно брат Павла, був ткачем, малоземельним, і плевав овець.

⁶ Німчук, В., цит. праця, стор. IX.

⁷ "Словник старопольських власних імен", Варшава-Кранів, 1965-1967, том 1, зошит 1-3.

⁸ "Мовознавство", Київ, 1968, ч. 3, стор. 88.

⁹ "Літературна Україна", 11 липня, 1969.

Памво Беринда, якщо він походив з цього роду, міг одержати початкову освіту в Біщу (1 км. від Поручина), де був замок-твердиня, побудована Яном-Ягайлом, сином польської королеви Ядвиги, в чотирнадцятому столітті, і при цій твердині, здається, була школа.¹⁰

Крім повищих теорій є деякі згадки самого Беринди, на підставі яких можна прийти до висновку про його національну приналежність. У вступі до "Лексикону" він пише про причини, що спонукали його взятися за опрацювання словника: "Милостью народа моего зневолений... тую працю мою... ото типомъ на свѣтъ выпускаю". А в післямові до "Тріоді" 1627 року, де говорить про переклади коротких житій святих ("синансарів") на українську тогочасну літературну мову, Беринда пише: "сотворися ревностію и желаніем рода нашего Малой Россіи". Пояснюючи старослов'янське слово "боденец", Беринда пише: "по нашему шипшина".

Щодо етимології прізвища зі складним суфіксом -ин-да (-ен-да, -ан-да і т. п.), то Ю. Редьно бачить у них відтінок зневажливості. Прізвище "Беринда", на його думку, мабуть, віддієслівне ("брати"). А дальше Редьно пише: "Воно живе сьогодні тільки на Львівщині (це доназ того, що П. Беринда був вихідцем з Підкарпаття)".¹¹

З повищих припущень і поглядів дослідників життя й творчості П. Беринди бачимо, що він походив із західньо-українських земель.

¹⁰ Відомості про родини Беринд у Поручині ми одержали від о. Володимира Шараневича з Торонта, Канада, батько якого був парохом у цьому селі до приблизно 1945 року.

¹¹ Редьно, Ю. К., "Сучасні українські прізвища", Київ, Анадемія Наук Української РСР, 1966, стор. 116-117.

Володимир Скорупський

БУДЬ СПІВЦЕМ КРАСИ. ЩАСТЯ І ЛЮБОВИ

(Промова на вечорі "Слова, присвяченому св. п. В. С. Левицького, в Торонті, 1976 р.).

"Широко отвореними очима дивився кругом себе. Спостерігав усе. Помічав кожну стеблинку гнучкої трави, кожну крапельку вечірньої роси на дозрілим колосі, кожну стулену до сну головку лелієвого дзвіночка, кожний рух легенький синього блавату.

Синього, як небо. Як небо його молодій душі.

Чув у душі: Будь співцем краси! Будь співцем щастя й любови! Ті нашепти ховав глибоко в серці, оповивав їх серпанком мрій, голубив рожевим усміхом любови, якої так багато було в його грудях. В години сумерку клинав їх, радився з ними і снував мрії".

(Із збірки "Під сміх війни")

Отакими задушевними бананнями — стати співцем краси, щастя і любови — сповнена вся творчість письменника-новеліста Василя Софроньова-Левицького, а зокрема її програмовий нарис "Пиши", що поруч із 137-ма іншими увійшов до двох перших його збірок — "Під сміх війни" з 1921 р. і "Бо війна війною" з 1922 р.

Настрій тих збірок повен меланхолійності, трагізму. То ж не сміх для вияву радості, захоплення, то ж сміх війни, що глузує із життя, кпить із здорового глузду, доводить людину до розпачу, в якому їй нічого іншого не залишається, крім реготу. Смерть, чи пані в чорному, наполегливо грасує і неперемінливо стинає буйні голови. Вона не керується ні доцільністю, ні героїзмом, часто є випадковою, нерозумною. Їй — тій смерті — В. С. Левицький у тих збірках не шкодує ні чорних кольорів, ні безпросвітнього песимізму, ні солодкого сентименталізму. Причиною такої мінорності була, мабуть, і невдача державницького зриву, і загарбання рідних земель окупантами.

Сам же В. С. Левицький — український січовий стрілець, але про себе як військовика він каже:

"Моя військова служба не була ні до схід сонця любистком мита, ні на воротах дьогтем мазана. Служба як служба. Як коровай недопечений. Бурлацька, задьориста, часом весела, часом сороміцька, сіяна крізь сито куль, а розчиняна напральською лайкою".

(З Новоукраїнки до Відня).

І та служба нінчилась у нього польським табором полонених і напевно навіяла задуми тих перших двох збірок. Хай у них ще нема ба-

гатих метафор, струнних, ляпідарних діалогів чи психологічних переживань, але у них усіх передеє лише В. С. Левицькому принметна манера завершеної композиції та вишуканого сюжету.

Ясно, що з роками його талант міцніє, черпає плодотворніші соки і досягає в обважніліші плоди. Так постає в 1927 р. збірка нарисів "Гришин", а в 1934 р. збірка новель "Липнева отрута", перевидана й поширена видавництвом "Нового Шляху" у Вінніпезі в 1972 році.

Цими збірками В. С. Левицький забезпечує собі ім'я в літературі як речник на європейську міру новеліста і майстра психологічної структури.

У таланті В. С. Левицького схищується денільна творчих стихій: крім письменницької, що виявилась у нарисах і новелях, драмі і гуморесках, ще й стихія суспільно-громадського діяча, а перш за все стихія публіцистично-журналістичної схвильованости.

У журналістиці слово не вимагає стільки сконденсованости, стільки почувальних резонансів, як у письменстві. Образи не потребують вишуканої наочности, неповторних метафор, естетичних віянь. У ній зобов'язує сухість викладу предмету та логіка поінформованости про проблему. У В. С. Левицького не було лише такої постави. В нього в журналістичному труді був найперше врівноважений такт і суспільна етика, які не дозволяли йому жити сенсаційністю й коротким віддихом щодення. У всьому, про що він нас інформував, проявлявся його сповнений гумору і легного сарказму темперамент і без зайвих ензальтацій врівноважений світогляд.

Журналістиці із школою для письменства віддав він левину частину свого життя. На рідних землях редагував він "Літопис Червоної Каліни", "Господарсько-кооперативний Часопис", співпрацював у "Ділі" й "Новому Часі", а в Канаді у "Вільному Слові" й "Новому Шляху". У них усіх залишив він тривалий слід та конструктивний погляд на проблеми.

Рідкісною щодо краси вислову і глибинної спостережливости залишилася нам його нижня-репортаж — "Кланялися вам три України" з 1970 р. Ось як Марія Гарасевич в "Овиді" з 1972 р. висловлюється про неї: "Кланялися вам три України" — це найкращий репортаж, який будь-хто написав з подорожі по Україні чи інших країнах, де є наші люди, бо у ньому переданий образ, змальований людиною, яка вміє бачити від великих до найменших фантів і проявів життя, вміє слухати люблячою душею і розуміти. До того ще й вміє писати цікаво, образно, без претенсійно".

А Ю. Клиновий у своїй рецензії в "Свободі" написав: "Репортаж В. Левицького не має ні одної сторінки, ні одного рядка, який свідчив би про його бажання грати на струнах дешевого патріотизму, прогулюватись по цих, надто вже протертих, стежках. Проте, це аж ніяк не означає, що наші народні справи не знаходять глибоного відгомону в його

серці, навпани, він на кожній сторінці книжки з любов'ю схиляється до своїх долею побитих Україн".

Син священника із Стриганець Товмачівського повіту, В. С. Левицький побачив світ 14 грудня 1899 р. До Канади прибув із дружиною Іванною та сином Яромиром в 1950 р., поселився в Торонті, де спершу працював фізично, а потім відкрив малу крамничку подарунків та робітню рам для картин. Студіював філософію у Львові і в Сорбоні у Франції, де вивчав французьку мову і літературу. Зробив декілька перекладів з французької і німецької мов, присвоюючи таким чином українському письменству: "Серце людини" — Гі де Мопасана, "Синю кімнату" — Проспера Маріме, "Під гільотиною" — Бурже, "Вороги дівчат" — Шліттелла, "Чарівну шкуру" — Оноре де Бальзана, "В огні" — Халіби Едіб та інші.

Не минув його письменницької уваги й театр Малих форм, для якого він за німецької окупації стає літературним редактором і пише гумористично-сатиричні одноактні та тенсти для пісень, які виходять в 1972 р. збірною — "Юний сноморох" — п'єси для молоді, а в 1974 р. виходить збірка "Під веселим оборогом", старанням Комітету за аматорський театр. Часто теж друкує фейлетони та міні-думки під псевдонімом Вадим Інший.

1 листопада 1975 р. смерть поставила останню крапку на його життєвому шляху. Крапку, за якою увірвалися наші земні, безпосередні зустрічі й розмови з ним, але не крапку, по якій його письменницький і журналістичний дорібок припадав би порохом забуття.

Промовляють до нас його новелі своїми прекрасними зачинами. От хоч би новеля "Не та":

"Були холодні мрячні дні пізнього грудня. Прага спеленалася густими, брудно-сірими туманами і обвилася стяжнями чорного диму, як повивачами. Мов привид, виринав із мряки градчанський замок, а над ним косяол св. Віта висилав свої мережкові стріли в сіру порожнечу неба. На Карловому мості все однаково ясно блищало велине, золочене Розп'яття, і довгим рядом йшли кам'яні святці у чорну глибін Старого міста".

Немає сумніву, що така деталізація міста дає нам в першу чергу його зорове відчуття, а потім через оригінальне зображення ще й інтелектуальну схвильованість.

Мазками свіжости для нашого слуху і зору вимальовується теж зачин новелі "Липнева отрута":

"Тугий, соновитий липень стояв на замку, мов молодий засмалений циган із скрипкою. Грав золотим смичком гарячі мелодії полудня.

У природі липня є якась грішна отрута, що перегрязала б і струсине серце, навіть коли б воно було тверде і незворушне, як його шлунок. На цю отруту складаються: сонце, що розпарює

кров, лінощі, що наводять спорзні думни, глибока зелень, що тремтить на спеці у похитливому омлінні та душні вечори, що підсичують жагу, як поцілунки”.

Треба сказати, що такими штрихами неповторної різьби рясніють майже всі зачини новель В. С. Левицького. Всі вони створюють настрій нованого слова, тесаного з грубого каменя аж до шліфу майстерної витончености.

Не лишається позаду теж і архітектонічна структура його новель. В таких новелях як “Небезпечна жінка”, “Непорочна”, “П’ять сантиметів” В. С. Левицький використовує рідкісний в українській літературі засіб побудови оповідання в оповіданні. Цей прийом дає авторові нагоду втілити від слізливого сентименту, і, навпаки, здобуватись на епосний тон і на несфальшовану об’єктивність. Власне на настрій, в якому натуралістичні нотки не послішають, згущуються для сукупного зцілення форми і змісту та змагаються за створення яннайцікавішого сюжету.

Зміст новель В. С. Левицького завжди цікавий, а розв’язка їх дуже несподівана. Мотивацією кожної розв’язки є завжди психологічні реакції. В новелі “Не та” студент вимагає кохання від незнайомої тоді, коли хвилину перед тим відмовив його знайомій товаришці студентці. Чи ж не хоче цим автор підкреслити легкованність до всього, що дається легко здобути? У новелі “Мати і син” мати робить доноси до польської влади на свідомих українських селян, в тому числі і на власного сина. Чи це тільки для того, щоб дати авторові спрмогу написати манабричне оповідання про польську пацифікацію, а чи тому, щоб на тлі тієї пацифікації виявити гістеричне каяття розпачливої матері з приводу свого нерозважного вчинку? Такі “чому” ми можемо ставити кожній новелі В. С. Левицького. Але в них усіх мотивацією якоїсь життєвої постави завжди будуть несподівані психічні відрухи, наснаження яких впливатиме не з окремих етичних гасел чи ідеалізації душевної витончености, а попросту з раптовних реакцій, чи то емоцій, чи то розумової розпряжноти аж до боневілля включно, як це проявляється у новелі “Клінуша”. Ці новелістичні прийоми створюють гостроту сюжету й дивовижу психологічної несподіваности.

У стилістиці В. С. Левицький користується багатющою прикметниковою інтонацією, чим робить свій стиль пружним, динамічним, дійовим, або — при побудові довгих речень — обванілим, описовим, а навіть епічним. А передусім може він похвалитись завжди свіжою, дуже оригінальною метафорою. Аж кортить їх денільна зацитувати. От хоч би із “Клінуші”:

“Перемонці входили у зачарований, вимерлий край. Стрчала їх мертва тиша безлюддя. Тільки дрімучі ліси шелестіли безупинно свою відвічну зелену мелодію. В ній, немов фатаморгана недавніх днів, блунав ще скрип довгих валок селянських дерев’яних возів.

Навантажені мужицькими злиднями, котилися сюди на схід під вістрям московських штинів, що блискотіли на сонці, немов похоронні свічки. За возами йшли люди з тривожними очима і з занімілим зойком прокльону на устах”.

Скільки асоціативності у цій метафорі! Тут і рефлекс сонця на блискучих штинах і, наче похоронні свічі, його відблиски, і валка селянських возів — створюють настрій похорону, якого, до речі, авторові треба на те, щоб при кінці новелі виявити самогубство старого діда, що воліє смерть, ніж евакуацію в невідоме.

Такою ж емоційно наснаженою метафорою звучить і світовідчужання вдови, що втратила дружину при висаджуванні динамітом скелі, у новелі: “Будь щасливий, сину!” Вона тепер нянька, що годує графового сина:

“Через вікно дитячої кімнати, в якій Марія давала грудь графовому синову, видніла по другому боці дороги гола стрімка гора. Покреслена лініями лупакових шарів, порисована змійками крутих стенок, підмальована зеленими мазками молодої трави, на гадала Марії стару почорнілу ікону Голготи, перед якою кожної неділі гаряче молилася у темному притворі церкви. Гостра самотня скеля Персть височіла в половині узбіччя над дорогою, наче чийсь нулан, пробитий крізь гору з нутра землі”.

Теж незабутня метафора у новелі “Бабуся”:

“Ліс, як під охотою дід, положився горілиць навпоперек доріг, підніс високо над собою кришталевий пугар повітря і цонався із сонцем”.

Таких метафор не можна вивчити, вони родяться тільки з обдарування. Недарма по появі “Липневої отрути” в 1934 р. відгукнулися на неї дуже позитивно окремі українські літературознавці і критики.

Л. Гранична (д-р Лука Луців) у Літературно-Науковому Віснику писав: “Оповідання з “Липневої отрути” вміло розгортають свої таємниці перед читачем, деколи справляють йому неочікувані несподіванки. Немає для критика більшої приємності, як стежити за працею письменника, головним чином тоді, коли добачаємо успіхи у його творчих змаганнях”.

М. Рудницький у “Ділі” висловився: “Автор, що визволяється зі своїх особистих переживань і перелетних вражень, щоб звернути більшу увагу на цікаві, барвні конфлікти — йде за одною з найважливіших девіз реалістичної, французької школи”.

О. Дніпровий не скриває: “Зацікавлення читача, яке у високій мірі розбуджує перше оповідання, не слабне через усі сторінки книжки, а кінець останнього доводить його до найвищої напруги”.

Позитивно відзивається теж Е. Ю. Пеленський у “Новому Часі”; “Автор дав тут вісім сюжетів у найкращому того слова звучанні”,

М. Гнатишан у "Дзвонах" пише: "Книжка повна мистецької культури. Вісім оповідань, написаних з почуттям такту і міри та зі знанням техніки нової мистецької прози".

Не інакше висловлюється теж Ю. Клиновий в есеї "Дещо про призабутого майстра української новелі", поміщеному в книжці "Липнева отрута", що її перевидало видавництво "Новий Шлях" в 1972 р. Він каже: "Що вращає в найращих новелях В. Левицького, таких як "Клінуша", "Непорочна", "Будь щасливий, сину!", "Липнева отрута", "Небезпечна жінка", "Світ такий красний" і ще декількох, це рівновага всіх складників твору. І так композиція його новелі, її зачин і звичайно несподіване закінчення, розвиток її сюжетної нитки, вимощування сюжету зовнішніми оздобами і психологією героїв, що зливаються в одно нерозривне плетиво, а врешті втримання діалогів у межах, потрібних авторові, всі ці складники гармонійно входять у її будову, ніщо не вистає, ніщо не вращає нашого естетичного почуття, як зайве, неприродне чи непотрібне".

До таких характеристик творчості письменника-новеліста Василя Софронова-Левицького нам уже нічого додати. Нам тільки доводиться пошкодувати, що його вже немає між нами живими та запевнити українську громадськість, що його творчі здобутки виднітимуть в українській літературі у всі часи.

Іван Смолій

ПРОБЛЕМАТИКА "СТАРШОГО БОЯРИНА" ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

1. Перегунючись із Заходом.

Питання, наскільки збідніла б українська література, коли б вилучити з неї твори письменників-емігрантів, зокрема з періоду по другій світовій війні, висувалося денільна разів нашими критиками й літературознавцями. При всій критичній настанові і суворості оцінки, сьогодні, з перспективи часу, маючи змогу порівняти літературну продукцію і її рівень на рідних землях і на чужині, доводиться прийти до висновку, що і на еміграції появилось денільна творів, без яких наша література не обійдеться, які ввійдуть до її залізного фонду. Одним із таких творів є, без сумніву, "Старший боярин" Тодося Осьмачки.

Про творчість Т. Осьмачки, а в тому і про повість "Старший боярин", появилось вже багато цінаних і вдумливих статей, серед яких треба вирізнити есей Ю. Шереха "Над Україною гудуть дзвони" та Ю. Лаврінена "Неподоланий поет", де розглянено обширно стилеві особливості, відмічено оригінальність і неповторність творчої манери Т. Осьмачки і вирізнено його великий талант з проблисками геніяльності.

Тут хочемо зупинитися над проблематиною "Старшого боярина". Твір цей як повість, а радше довше оповідання на 116 сторінок, такий незамітний своїм об'ємом, а при цьому його фабула про пригоди молодого семінариста Гордія Лундина насичена такою дозою романтизму і наладована такою динамічною анцією, що на перший погляд, здається, якоїсь проблематики в творі не багато вилвиши. А тимчасом увесь твір переливається не лише мерехтінням кольорів, красою і містиною української природи, народних вірувань і переказів, але обважнілий і думнами, з яких деякі, висловлені незвичайно оригінально й свіжо, неповторно, поосьмачківському геніяльно.

Входить читач у неповторний світ Осьмачки вже з першої сторінки, коли молодий Гордій задивився місячної ясної української ночі в зазору зорену безодню неба.

І похолоділо в його душі. Він відчув безодню світову, як продовження тієї пустки життєвої, серед якої його маленьке серце билося тривогою, чуючи свою приреченість, мабуть, їй уже, світовій пустелі. З'явилося дике бажання, схопитися і бігти... пони не зустріне якусь людину... і криннути: "Людино, глянь у світ і збагни, де ми. І зрозумій, що ми манюсенькі... І роковані на поталу комусь страшному і незбагненному... і через те наш розпач нехай буде великим чуттям згоди між теплом твого єства і мого аж до

останнього нашого зідхання... бо за ту кривду, що ми явилися на світ, ніхто і ні перед ким не стане понувати і ніхто нас не пожаліє, крім нас самих.

Глибина світової безодні манила неодного героя, неодне людське серце здригнулося на мить, черкнувшись вічності. Але це була тільки мить. Очі героя переманювало мерехтіння зір, місяць "як млинове коло", слух підхоплював ляцання солов'їв, світова пустка щезала, душа п'яніла знову у романтичному захопленні красою вечора, чарами природи.

А потім прийшла доба реалізму, про яку писав Павло Тичина в своєму "Космічному орнестрі":

Під парасольною власної атмосфери,
під хмарами дурману і брехні,
земля плекає душі парасольні,
які ніколи не розберуться в мапі Космоса.
Мозок їх ледве ворухить вінами угноєну грядну.
Століття чергової омани злегка притрусить нанаву забобонів,
а там знову випари й тумани,
а там ізнову війни і тюрма.
І незчислимі панахиди під дахом парасольки — мов над болотом комарі.

О людськість! О гордість снрупульозна!
Чи ти коли дивилася в вічності телескоп?

У вічності телескоп задивився Осьмаччин Гордїй, і те, що він там бачить, і те, що він почуває при тому, таке нове, таке небувале в нашій літературі, що мимоволі, по безуспішних пошуках за подібним у наших письменників, згадуєш чужих. Чи ж не з таким почуттям розпачу і приреченості глядів у світову безодню Антуа з "Нудоти" Сартра або "Чужинець" Альберта Кам'ю, відчуючи свою страшну самоту, покинутий на поталу, без пожаління і співчуття?

Подібність душевного стану героїв французьких авторів і Ольмаччиного Гордія така очевидна, що мимоволі напрошується тут твердження про яскраву маніфестацію в "Старшому боярині" голосного і модного по другій світовій війні на Заході і репрезентованого саме згадуваними авторами екзистенціалізму.

Звичайно, робити на основі одної сцени узагальнення й далекі висновки не можна, воно й небезпечно, але яке здивування охоплює, коли читаєш далі і бачиш, що це не окрема сцена, що питання чи філософська постава людини до життя, яким дано на Заході назву екзистенціалізму, просянають наскрізь твір Осьмачки і становлять його питомність.

Навіть серед природи, серед ланів, на самоті з коханою дівчиною, Осьмаччин герой не може позбутися того самого почуття приреченості і опущеності в обличчі всесвіту, коли нагне:

А цей світ, що ми бачимо і в яким ми ніби центром цього всього, що я говорю, не потребує виправдувати ні перед ним. Хіба полю чи сонцю не байдуже, коли нібець, ген, ан той, що летить із шумом понад лісом, дожене і пошматує на першій дереві жайворонка? Чи оці хліба, що понад межею... і ті картоплі, що ми поминули, хіба потребують чи вимагають з'ясування причини їх буття в світі? І я, будши залежний від загального стану природи, від її стихійної невиможливості, не знаю, як і почати наперекір панівному настрою з вами з'ясовану і зараз потрібну мені розмову...

Страшний холод і відчуженість у світі усіх героїв Осьмачки. Холод і трагічна чужина між отцем Діяновським і його дочкою Варною. Сповідается Варна, як, приїхавши з гімназії, безуспішно пробувала зблизитися з сільською молоддю:

І в цих зустрічах була щирою тільки я, а вони при мені робили все ніби на замовлення. І повноту народного чуття я знайшла тільки в пісні, яку я сама співала... А дівчата, хлопці, баби і жінки з чоловіками та дітьми стали такі ж цікаві і такі ж нерухомі, як і всі картини в альбомах та журналах, а в церкві ікони на іконостасах. І я, не живши, стала відчувати втому і байдужість до всього...

Настрій Антуа з Сартрової "Нудоти" тут тотожний. Ота неспромога знайти контакт з людьми. Ота втеча в світ пісні, у світ музики, як щось єдино реальне і близьке — втеча, що характерна для всього сучасного молодого покоління. Або оті нерухомі, як фігури в альбомах чи ікони на іконостасах, Варчині селяни і картинна галерея міської знаті, що її оглядає молодий Антуа.

Понурою приреченістю позначені і всі дії та думки членів потаємного товариства, яке збирається дорогою вивласнення направити вікові кривди народу. У трагічному настрою безвихіддя і члени товариства віднаходять себе тільки в пісні, яку співають у своїй землянці:

І їх баци упали додолу і, припадаючи до нього та знімаючись над ним, заридали розпуною, що не зірвуть стелі, не розвалять стін і не зустрінуть чайки, а заглухнуть у страшній горі серед чорних, земних надрів:

Де білють кості німотні нозачі,
І ніхто не скаже, хоч на сміх, із кого,
Не тривожать їх там ні зуби собачі
Ні земляки бідні, забуті Богом...

І сам отець Діяновський говорить:

Наше життя, не зважаючи на те, що світ є дивне Боже створіння, варте, аби його проклясти всім гнівом нашого серця, бо воно

коротке, бо ми мусимо у великих муках його кидати і переходити в інший світ... Але коли ми його не проклінаємо, то тоді вже не обтяжуємо умовностями, які не відповідають переконанням нашої совісті...

2. Дві мірни, два світи.

Коли пригадати, що "Старший боярин" написаний у 1944 р., отже в повній ізоляції наших земель від Заходу в наслідок війни, тоді стає ясным, що своєрідний екзистенціалізм Осьмачки і екзистенціалізм французьких авторів проявилися незалежно один від одного. А втім, саме українська література повинна б була найперше схопити в мистецькій формі концепцію екзистенціалізму, бо Освенціми і Авшвіці відомі були на українській землі раніше і в не менше манабричній формі винищування мільйонів в підвалах ЧК, чи в концтаборах і в голодовій катастрофі 1933 р.

Вся різниця в тому, як довго тривали оті "межові ситуації", на грані між життям і смертю. Для французів вони видовжилися у всього півтора рону, наче коротка, неприємна та повчальна демонстрація, до якої мені озвіріння може снотитися людина і яка наївна наша віра в цивілізацію й поступ. Потім для французів прийшло визволення, а впарі з ним можливість писати, творити, теоретизувати. А що особисто не довелося пережити нічого з межових ситуацій, то довелося вдаватися до старовинних трагедій за аналогією і вигадувати "чуму".

Українському письменникові такої можливості творити, описати пережито не дано, а страшний час проби, що для західних письменників рахувався на місяці, розтягнувся в нас майже на півстоліття. Пише Юрій Лавріненко у вступі до збірні есеїв "Зруб і парости":

Сорок років "межової ситуації"! Таких речей не знав Шпенглер. У цих нових вимірах життя людини стає ніби коротшим. Людина не може подолати, ані перетривати долю. Не може від неї і втекти, бо який не був би гарний міт універсального еміграціоналізму — він все таки лишається мітом. Болючі компроміси з дияволом, навіть коштом частки власної душі, стають неминучістю. Падають мури останньої фортеці опору, фортеці індивідуальної душі. Битва переходить із суспільного поля на територію душі одиниці. Приходить момент, коли одиниця розколюється і воює не тільки з ворогом, а й сама з собою. Завдання стає воїстиною надлюдським. Межова ситуація об'являється як безмежність драбини, спущеної у прірву погібелі. Ця драбина одна для всіх, але кожний іде нею абсолютно самотньо і по-своєму, як засуджені на смерть еспанці у романі Гемінґвея "По кому б'є дзвін"...

Отож коли Сартр, як вільний слухач, прислухався до теоретизувань професора Гайдегґера під час перебування в Німеччині і позичав

від нього готові, винуті терміни для своїх пізніших екзистенціалістичних спенуляцій, у той час Тодось Осьмачна прислухався в назематах ГПУ і НКВД до викладів слідчих, які мали теж не менше оригінальну і завершenu теорію екзистенціалізму, провірену на практиці смертю мільйонів, з виробленими термінами і поняттями, та таку захоплюючу, що від того захвату людина розколювалася і, зіштовхнена поза межі реального, спу-снaлася у прірву божевілля.

Справді, два світи, дві категорії менових ситуацій. Дві різні мірки. Про оці дві різні мірки заговорив недавно російський письменник Олександр Солженіцин, осмислюючи страшний період минулих десятиліть по-своєму, не позичаючи чужих термінів. У промові з нагоди одержання Нобелівської премії він, між іншим, сказав:

У різних країнах прикладають до подій власну, пережиту шкалу оцінок і неуступчиво, самопевно судять тільки на основі тієї шкали, а не іншої. Поділки шкал кричуще не співпадають із собою, р'яб'ють, колють нас в очі, і, щоб нам не боліло, ми відмахуємося від усіх чужих шкал... В неслідок того великим, болючим, нестерпним здається нам не те, що є дійсно великим, болючим, нестерпним, а те, що ближче нас. Все далеко, що не загрозить донотитися до порога нашої хати, ми вважаємо, що воно, з усіма його стогонами, задушеними криками, знищеними існуваннями, хоча б у мільйони жертв, є загально чимсь, що його можна терпіти і зносити... За одною шкалою місячний арешт або висилка в нарцер, де годують білими булочками з молоком, потрясають уяву і наливають гнівом шпальти газет. А за другою шкалою, привичні і прощені і тюремні реченці по двадцять п'ять років, і нарцери, де на стінах лід, але роздягають до білизни, і доми божевільних для здорових людей, і розстріли на кордонах безлічі нерозумних, все чогось то кудись то втіають. А зокрема спокійне серце за отой екзотичний край, про який і взагалі нічого невідомо, звідки і події до нас жодні не доходять, а тільки пізні, плитні здогади небагатьох кореспондентів...

Оті два світи відчуваєте, коли читаєте західних авторів і їх біографію, а потім коли читаєте Солженіцина. І тут і там люди умовно в менових ситуаціях. Але яна інша їхня реакція. В одному випадку тваринний страх перед смертю, порожнеча, нудота безцільного життя. А в другому негасна надія, віднайдення себе на дні випробувань, мудрість глибшого прозріння. І сприйняття смерти мудре, спокійне, стоїчне, як несхибна проба вартости людини.

То ж хоча як спонусливо було б проводити паралелю між Осьмачною і Сартром та Кам'ю, і нишком ніби гордитися, що і ми, мовляв, не позаду, тут доводиться розпрощатися з цією схемою, розпрощатися без

налю. І Солженіцин та його сучасники, і наші шестидесятники в своїх ненароджених творах, якщо і йдуть, чи пішли б своїм шляхом, їхній екзистенціалізм був би самобутнім, оригінальним явищем. Таний саме оригінальний, самобутній і екзистенціалізм Осьмачки в "Старшому боярині" і в інших його творах, бо інші тут люди, інше повітря, інакше минуле, інакший світ.

У "Старшому боярині" екзистенціалістичний герой починає свою молодість у ясну погідну добу, коли над землею ще гули дзвони:

І літнє сонце йшло під обідню небесну межу... А дзвони гули з дзвіниці на село, на Тясмин, і на поля, неначе з велетенського вулина якісь незвичайно великі бджоли, які пишного літа не збирають пахущий мед з квіток та всякого зілля, а збирають з людських сердець радість та любов... І гудуть про неї під небесами, аби сонце було завжди ласнаве сприяти людському еству, квітнути почуттями, вартнішими за всі плекані троянди і за всі вуздики городні, і дині польові...

Чи ж диво, що по тій мелодії розспіваних дзвонів, що збирають із людських сердець радість і любов, Осьмаччин герой у зустрічі з отцем Діяновським готов поцілувати священику особу в руку? Уявити собі таке в Сартрового Антуа неможливо. А ще більше в "Чужинця" Нам'ю, який відкидає всі усталені норми поведінки, який не хоче навіть поглянути на свою померлу матір і змуджено викурює при домовині папіроску за папіроскою, щоб вкінці вирватися на волю і зараз загуляти з дівчиною. Отим одним показом пов'язаності свого героя з традиціями Осьмачка з геніяльною простотою заякорив свого героя в українському світі з його питоменими проблемами.

3. Учитель і учень.

При всій пошані Осьмаччиного Гордія до традицій, при всій його очевидній пов'язаності з консервативним сільським світоглядом, все ж відчуваємо в ньому щось із бунтаря, з людини, яка не владається в рамки, яка шукає чогось нового, яка думає інакше. І щойно отець Діяновський відкидає нам несподівано таємницю, коли вітає героя словами: "Ідіть, ідіть... Прихильниче Винниченкової творчості, ми вас побачимо, який ви!"

Справді, оте одне речення ставить усе на свої місця. Ми скромно резигнуємо з великої начитаності героя і не твердимо, що він читав якогось Гайдеггера чи Кірнегора, чи Жіда, але можемо з певністю твердити, що Гордій Лундик читав Володимира Винниченка. І що цей автор став для героя авторитетом, який приневолив і подумати і передумати дещо, і погодитися в дечому з своїм вчителем, і в дечому його навіть їдно скритикувати.

Найперше владає в очі в "Старшому боярині" такий безпосередній вислів про письменника:

О, Винниченко — великий хист... Особливо в малих оповіданнях, де мова стисла і персонані як живі... Хоч, правду кажучи, я страшенно реготав, дивлячись на "Молоду кров"... І кану, що такими оповіданнями, як "Тюремна Шехерезада", "Зіна", "Маленька рясочка", "Боротьба", "Чекання", і "Купля", і іншими подібними він дорівнює до найкращих творів Джене Лондона...

А устами отця Діяковського Осьмачка додає:

Еге ж, він великий хист... Але стоїть на хибному шляху. Він пішов за загальною європейською модою, що має тенденцію до зміни цілосвітніх порядків... Яна для тої мети обрала найрухливішу частину людей: міську голоту і міське робітництво, присмикуючи туди теж, але вже як додаткову силу, і селянську нужду...

Що ж узяв Осьмаччин герой від свого вчителя? З його окремих висловів бачимо, взяв те, що йому близьке, що, на його думку, правдиве. Якось зовсім не поманила його за собою вчителєва проповідь своєрідної моралі без моралі, яку той повторив ще й пізно на еміграції в "Понкладах золота" устами Мина про потребу "перейти на той бін моралі".

Гордій Лундик сприйняв радше вчителєву проповідь "чесности з собою", що її відгомін вчувається в таких фразах "Старшого боярина":

А всяка нещирість нівелює людський характер і роз'їдає волю певніше, ніж іржа залізо.

То знову:

Не обтяжуймо [нашого життя] умовностями, які не відповідають правді формування нашого духовного ества і найґрунтовнішому його цементу, цій думці, що нею ми приймаємо і міряємо світ...

Чим же полонив Винниченко героя? Відповідь тут ясна:

Але Винниченко для мене має значення не тільки як художник слова... Він з кожного слова виступає ще як соціал-демонстрат, який говорить моїй свідомості, що треба конче спілкуватися з міським робочим українським людом і відняти в поміщиків землю для неможливого українського селянства. А на Україні, ми знаємо, все поміщицтво чужонаціональне... Тому горонанської війни не буде, а буде національна, навіть у спрямуванні на відняття дібр у можновладців...

Характерне в отій фразі Осьмаччине висловлювання про соціалну і націоналну проблематику, що тісно сплетена одна з одною від "Фата моргана" аж до трагічного фіналу жовтневої революції. Для його героя "горонанської війни не буде", соціална революція — тільки етап національ-

ної революції. Ще цінавіші висловлювання про клясову боротьбу. Коли Осьмаччин герой каже, що експропрійовані гроші припадуть Україні. Осьмачна вкладає в уста українського поміщика Проня такі слова:

Брешеш... Тому вони не можуть дістатися, кого нема і на світі...
А якщо справді щось реальне є в твоїм слові, то це голода, яка співає:

І ти голий, і я голий,
І голєє привели,
Взяли голєє за поли
Та й по хаті ги-ли-ли.

Співає та журби не має, та віддає дітей у найми до чужих колісок та до чужої скотини... Та голода, що літом затинає дірки у накритті хат драними конушнами та свитками, а восени їх витягає і затинає гарбузовою гудиною з чужих городів. А коли прийде зима, то ті свитки та конухи, що літом стреміли у покрівлях, надіває на свої брудні, смердючі та вошиві коркоші та йде красти солому з сусідських ожередів, рвати дошки з чужих тинів і рубати хрести на кладовищах, аби тільки просмердіти теплим димом у своїх немазаних грубах та печач... Та голода, що коли починає вранці палити краденим паливом, по пів нутка облиткає за буряком у борщ. А як забанає нурити, то всі лутки, всі полиці і всі занапелни у господі обдивиться і, не знайшовши і на понюшку тютюню, вийде на вулицю і чигає: може, хто йтиме проз хату та й дасть хоч бичка донурити... А коли й це не пощастить, то йде голодна, невмивана та обірвана нинати на смітнини, біля розправи чи біля школи, з пенучою надією знайти недонурок чи з губ пана писаря, чи з рота пана вчителя...

П'ятдесят років приневолені українські письменники ідеалізували сільську голоту, батранів, не посмівши дати їм правдивої, людської рисочки характеру. А тут Тодось Осьмачна дав дещо іншу картину, яка одна своєю силою, яскравістю і експресивністю привертає бодай частково перспективу викривленому соцреалізмом образів життя українського села.

Є в цьому малюнку Осьмачни ще щось багато більше. Саме тут розійшовся Осьмачна з своїм метром, який і собі ідеалізував сільську голоту. Тут, устами отця Діяновського, Осьмачна дає унікальну критику діяльності Винниченка при допомозі оригінального, в душі Осьмачни, порівняння:

Таким чином Винниченко відгородив себе від монолітної, багатомільйонної і рідної дрібновласницької стихії... Яку трудно зачепити якимись агітаціями, скерованими проти зміни нелюбих політичних порядків... Пішов за тією модою і став похорий на ту бабу, яка приспішила топити в печі, а готових дров у хаті не

має... І вона височила з сокирою надвір, а перед нею стоїть дуб... Вона його сокирою цюк — раз, цюк — два. Не рубається. Глянула вгору: велетенське дерево! "Не годиться на паливо"... І побігла у вишник і за півгодини нарубала тоненьких вишеньок, які годяться і на підпал, і нашвидку протопити... Тільки, що ця баба все ж таки розумніша від Винниченка, бо якби її спитали "Ну, коли дуб негодящий у піч, то, може, таки навіщо придатний?" То вона б сказала: "Ого, ще й як!" А якби Винниченка спитали: "Чи українська селянська стихія на щось годиться?" — то він сказав би: "Ні, не годиться ні на що, бо раз-у-раз працює, і раз-у-раз їсть, і має повний шлунок вареників і ковбас, і не схоче слухати промов, снерованих до руйнації власного добробуту... А якби він був вдумливіший, то не сховався би на чужі манівці, а помагав би своєю творчістю зміцнюватися селянству морально і духовно, незалежно від сусідства загребушого та від лунавства їх сичущого...

Здається, нічого й додавати до цих слів, що звучать сьогодні похоронним дзвоном. Впало велетенське дерево — українське селянство. Снілки сокир не цонало об нього, як об того дуба, а зрубати не могло, тому аж у корінні його підтяли широко-широко і корчували, виривали з землі два десятиліття, тягли вбік тракторами, аж упало воно на чорнозем і лениць на ньому примарним стовбуром, з обрубаним гіллям. Тепер пиляють його невтомно на куски, на щораз менші. З одного боку пилав зайшлий, той, знайомий ще з часів Гетьманщини, майстер-"плотник" з півночі. А з другого боку пилав напарник тани наш, з бичком у зубах, з недонурком з губи районного партійного бонзи, — так яскраво змальований Осьмачкою.

Ротонді душегубців нема кінця, вона далі вертиться на наших очах, і на її вид приходять на думку поет, який мав таємничо спрепаровані кольори для малюнку апокаліпси свого народу, який мав дар схопити проблематику в геніяльній простоті і глибині і який мав серце, здібне пережити трагедію свого народу аж до самоспалення.

Він згас серед чужого світу, наче про себе пишучи на нінцевій сторінці "Старшого боярина":

...І що земля летить і він на ній летить у чорну ніч, між густі зорі, за які конче зачепитися, і вони його стягнуть із землі у світову безодню... Бо ми знаємо, що все на землі являється, аби безслідно згинуть на ній, а коли залишиться якийсь слід, то не надовго...

Слід по Тодосеві Осьмачці лишитья в його творах ще довго, так довго, як довго житиме його народ.

ПЕТРО ОДАРЧЕНКО

Три роки тому наша еміграційна преса цілком, здається, обминула мовчанкою 70-літній ювілей визначного українського мовознавця, дослідника літератури та активного громадського діяча Петра Одарченка. Цією короткою нотаткою ми бодай із запізненням хочемо виправити згаданий недогляд українського громадянства у стосунку до свого заслуженого вченого.

Петро Васильович Одарченко народився 20 серпня 1903 р. в селі Римарівці Гадяцького повіту на Полтавщині в селянській родині. 1920 р. він закінчив Гадяцьку хлоп'ячу гімназію ім. М. П. Драгоманова, а в 1926 — Ніжинський Інститут народної освіти, де з 1928 р. був доцентом української мови та історії української літератури. За час своєї аспірантської (проведеної під наглядом широко відомого тоді професора В. І. Резанова) та викладацької праці в цьому інституті П. Одарченко підготував до друку й опублікував цілий ряд наукових досліджень, серед яких особливо помітними були "Die Weber Г. Гайне в перекладі Лесі Українки" (1927: цінова спроба дослідження автентичности віднайденого самим молодим ученим рукопису перекладу) та "До генези Бланитної троянди Лесі Українки" (1929).

У жовтні 1929 р. П. Одарченко був у зв'язку з процесом СВУ заарештований і після піврічного ув'язнення висланий до Казахстану. Від 1930 р. працював у Публічній бібліотеці в Алма-Аті, після чого в 1933 р. був поновно заарештований і переведений до м. Уральська. Тут йому також пощастило влаштуватися на працю в бібліотеці місцевого Педагогічного Інституту та в позаочному секторі цього інституту на посаду викладача російської мови.

Після закінчення терміну заслання в 1938 р. П. Одарченко, унікаючи третього арешту, бо саме тоді розпочалася "єжовщина", виїздить до м. Курська, де працює спочатку в обласній бібліотеці, а останні два роки перед війною — доцентом сучасної російської літературної мови в Курському педагогічному інституті. Під час війни він спершу повертається на Україну, а потім їде до Варшави, щоб там зайняти посаду викладача церковно-слов'янської мови в Духовній семінарії.

Наукова діяльність П. Одарченка особливо поживилася по війні, спочатку в Німеччині (в українських таборах "переміщених осіб"), де він і далі працює як педагог, публікує свій *Український правопис* (1946), пише мовознавчі статті для *Енциклопедії українознавства*, виступає в пресі та редагує мову ряду часописів. Переїхавши у 1950 р. до ЗСА, він організував багатотомове перевидання творів Л. Українки, упорядкував та видав об'ємисту книгу Ольги Косач-Кривинюк — *Леся Українка: Хронологія життя і*

творчости, а також пише численні статті про Т. Шевченка, М. Драгоманова, О. Пчілку та І. Франка, з-поміж яких окремою книгою вийшла **Світова слава Шевченка** (1964).

Велике місце в невтомній багатосторонній діяльності П. Одарченка (якому на сьогодні вже належить понад 300 друкованих праць) посідає також мовне редагування творів багатьох наших сучасних письменників, а особливо — фахова допомога початкуючим авторам. Надзвичайно прихильне та виrozumіле ставлення П. Одарченка до літературної молоді уже давно заслужило йому назву "найсимпатичнішого українського професора на еміграції" (вираз, як нас інформували, належить поетові Л. Полтаві). Пригадуючи йому тепер цю назву, ми бажаємо Дорогому Ювілятові ще багато років життя і дальніших успіхів у його плідній і корисній науковій роботі.

ЛЕВИЦЬКИЙ, КРАВЦІВ, ПОНЕДІЛОК

(Ю. Н.) Вони, ці три видатні постаті нашої еміграційної літератури, знали себе, шанували й любили один одного, своє літературне майно, вони й відійшли у вічність на протязі одного чвертьріччя, ніби, за стародавнім повір'ям, покликали себе в кращий, але все тани невідомий світ. Василь С. Левицький помер у Торонто 1 листопада минулого року, як і годилося колишньому січовому стрільцеві, Богдан Кравців — у Рутерфорді коло Нью-Йорку 21 того ж місяця і року, а Микола Понеділок — у Нью-Йорку 25 січня ц. р. Не зважаючи на свій вік, вони були творчі до останніх днів свого життя, стояли, кожний по своєму, в перших рядах української еміграційної літератури. Саме тому хочемо бодай невеличким спогадом пошанувати їх пам'ять.

Василь Софронів Левицький — широко відома постать в українських літературних і журналістичних колах. Народився він 14 грудня 1899 р. в селі Стриганцях Товмацького повіту в сім'ї священника. На 17-му році життя, як учень 8-ої класи класичної гімназії, він вступив до Легіону УСС

та воював за Україну до 1920 р. У 1920-их ронах студював славістину на філософському факультеті тайного Українського університету та Карлового університету в Празі. Свої студії закінчив у 1925 р., тоді теж побував у Парижі, де, через брак грошей, не міг стати студентом Сорбони, хоч це було його великим бажанням.

Перші друковані речі Василя Левицького — це декілька віршів у дитячому журналіку "Світ дитини". Тут треба підкреслити, що дитяча література, зокрема в її драматичній формі, постійно чарувала письменника. Свідченням цього є хоч би його книжка п'єс для дітей і молоді, що п.з. "Юний сноморох" появилася в 1972 р., теж п'єси для театру малих форм п.з. "Під веселим оборогом", які вийшли книжкою у 1974 р., один рік перед смертю письменника. Ще одним доназом того, як захоплював Левицького театр, є його останній твір, п'єса на 3 дії п.з. "Рапсодія недокінчена", яку друкуємо в цьому збірнику. В цій п'єсі автор виявив велике вміння будувати вкрай драматичне дійство, ніби живцем вирвав сторінки із революційного підпілля Західньої України, показуючи його трагічний фінал, коли в цю частину нашої землі вдерлося силою непрохане советське "визволення".

Проте вершок літературного доробку Василя Левицького не в драматичному жанрі, але в новелі. Ще в 1921 р. появилася друком його перший нарис, з того часу були надруковані такі збірки його новель: "Під сміх війни" (1921), "Бо війна війною" (1922), "Грішник" (1927) і "Липнева отрута". Ця остання — найвище літературне досягнення письменника, вийшла двома виданнями — в 1934 і 1972 р. Крім цього письменник перекладав твори Гі де Мопассана, Проспера Меріме і Оноре Бальзана. Здається і тому новелі Левицького, гостросюжетні і часто з несподіваною пунтою, носять на собі відпечаток французької прози.

Таки найбільшу частину свого трудолюбивого життя присвятив Василь С. Левицький журналістиці. Почав він свою нар'єру від співробітництва в двох західньо-українських щоденниках, "Новому Часі" і "Ділі", в 1932 р. став головним редактором "Господарсько-кооперативного Часопису", а на еміграції довгі роки редагував літературну частину тижневика "Новий Шлях", поселившись з дружиною Іванною і сином у Торонто. Як журналіст, Левицький відзначався об'єктивністю, тверезою оцінкою подій і діячів нашого громадсько-політичного життя, великим характером, не вагаючись сказати правду там, де цього вимагав наш національний інтерес, без уваги на те, що іноді громи падали на його голову. Саме тому він був журналістичним сумлінням канадської України, засновником і першим головою Союзу Українських Журналістів Канади. Одним з доназів його спостережливого, а водночас поміркованого пера є його довгий репортаж про відвідини українських громад у Югославії, Словаччині і Польщі п.з. "Кланялися вам три України", що появилася окремою книжкою,

В заключенні скажемо, що Василь Левицький на самому кінці свого життя подбав про публікацію всіх своїх творів, які вважав вартими побачити світло денне в окремих виданнях, а в останньому році свого перебування між нами, наввипередки із смертю, таки встиг відредагувати свої спогади про побут в Інгольштадтському таборі переміщених осіб п. з. "Республіка за дротами". Їх надрукує окремою книжкою в-во "Українські Вісті" в Едмонтоні. А наша літературна громада, в Торонто і всюди, понесла із смертю цього письменника велику втрату, таний бо був він завжди живий, діяльний, енергійний, розумний.

II*

Президія Об'єднання Українських Письменників у Канаді "Слово" повідомила про смерть великого українського поета Богдана Кравціва, що сталася 21 листопада м. р. в Рутерфорді коло Нью-Йорку по довгій і тяжкій недужі. Згідно з бажанням понійного, його поховали на цвинтарі в Бавнд Бруку, де спочиває багато видатних українських діячів, зокрема діячів української культури. У глибокому смутку понійний залишив усю українську спільноту, в Україні і на еміграції, теж свою найлюбішу дружину Неонілю, двох синів і дочку Дзвениславу та велику громаду діячів української культури.

Богдан Кравців ішов шляхом, утертим геніяльним своїм попередником Іваном Франком. Він, як і Франко, був не тільки поетом, але й громадським діячем, політичним в'язнем, борцем за самостійність свого народу, видатним діячем УВО-ОУН і Пласту, — в ранній молодості він оспівав цю юнацьку організацію, її вітальність і любов до своєї землі, — потім помалу перейшов у журналістину, українське літературознавство і критику, ставши навіть дійсним членом НТШ. Всюди, чого б не торкнувшись, залишав великий слід свого знання, інтелекту і гарячого українського серця.

До останніх, тяжких днів свого життя Богдан Кравців був головним редактором найкращого нашого журналу на еміграції "Сучасність", а втім його редакторська діяльність була широна й велика від ранньої молодості. Так він був редактором цілого ряду націоналістичних видань: "Вісті", "Голос Нації", "Голос", літературних журналів "Дажбог" і "Обрії",

* Друга частина збірника некролога — це стаття Юрія Клинового, що п. з. "Смерть Богдана Кравціва" появилася в едмонтонських "Українських Вістях" з 27 листопада 1975 р. Хоч видатного поета годилося б згадати ґрунтовнішим оглядом його творчості, ми передруковуємо її з уваги на її безпосередність, ще цілком свіжий жаль по великій втраті.

в 1940-45 роках газети "Голос" та інших видань для українських робітників у Німеччині, навіть у тяжких умовах нацистського режиму намагаючись ввілляти в їх душі любов до свого народу, був теж кільнаразовим редактором пластового журналу "Молоде Життя". Попри оцю щоденну тяжку працю покійний написав багато робіт з сучасної української літератури, бібліографії, теж про старі карти України і староукраїнську мітологію.

Проте найвагоміший вклад Богдана Кравціва був таки в ділянці української поезії. Він був найстаршим і провідним поетом великої трійці західньо-українських поетів, до якої належить ще Св. Гординський і Богдан Ігор Антонич. Саме оця трійця остаточно покинула галицький різновид української літературної мови, влившись у велику ріку всеукраїнської поезії Т. Шевченка, Л. Українки і П. Тичини. Правда, коли йдеться про Кравціва і Гординського, вони пішли радше шляхом велико-українського неонлясицизму, кожний вносячи щось своє й оригінальне як у своїй власній поезії, так і в численних перекладах, які вони зробили. Зокрема коли йдеться про поезію Б. Кравціва, вона майже недосліджена; треба мати надію, що наші молоді науковці, яких є чимало на північно-американських університетах, направлять кривду і напишуть про його поезію бодай одну добру монографію.

Богдан Кравців є автором цілого ряду прекрасних збірок поезій: "Дорога" (1929), "Промені" (1930), на в'язничні теми — "Сонети і стрф-

фи" (1933), написані поетом у польській в'язниці у Львові, "Остання осінь" (1940), "Під чужими зорями" (1941), "Зимозелень" (1951), "Дзеніслава" (1962), "Глосарій" (1949-1974) — збірка знаменитих сонетів, всіх 67, тема яких — предивне поєднання староукраїнської мітології із сучасними нотками; появилася ця збірка в ювілейному 1974 році, коли поет і українське громадянство святкували його 70-річчя.

Треба сподіватися, що шанувальники поезії Б. Кравців, — а їх багато, коли взяти до уваги й велику пластунську громаду, — подбають про збірне видання творів поета, теж видання його важливих робіт з ділянки українознавства. І ще треба, десь на самому дні серця, леліяти надію, що тлінні останки великого українського поета цього сторіччя перевезе колись вільний український народ у свій пантеон в Україні разом з тлінними останками інших великих синів нашого безталанного народу, могили яких розкидані по цілому світі. І тоді, аж тоді, здійсняться слова такою ж великого українського поета Тодося Осьмачки, що спить вічним сном на тому ж цвинтарі в Бавнд Бруку:

Україна й компанійське військо
Понлоняться низько...

III

Останнім відійшов у вічність один з найталановитіших наших прозаїків середнього покоління Микола Понеділон, відійшов у розквіті свого таланту, ледве закінчивши 53 рік життя.

Убогий селянський син із села-містечка Новомиргорода, батька якого заслани на Сибір, із закінченням 2-ої світової війни опинився в одному із скитальських таборів у Німеччині, тут швидко просвітився національною свідомістю і любов'ю до свого народу і звернув на себе увагу спершу своїми анторськими, а потім і літературними обдаруваннями. Пише він у своїй автобіографії про свій життєвий шлях:

У 1943 р. війна занесла мене в Німеччину, а до Америки приїхав у 1948 р. Спочатку мив посуд у ресторані, трішки пізніше моровозив продавав і від цієї праці мозолі на руках носив щось із півроку. Працював танож у м'ясара, фермера. Біля трьох років навіть розкошував у "Голосі Америки", коли він ще перебував у Нью-Йорку. А з 1955 р. до сьогоднішнього дня працюю в одній з найбільших американських нигарень у Нью-Йорку, в її слов'янському та німецькому відділах".

Хто знайомий із творами Миноли Понеділна і прочитає його автобіографію, той побачить, звідніля, з якого джерела вони випливають. Його творчість з тематичної точки зору — це його власне життя, проните нераз у дуже тяжких умовах. В цьому сенсі вона дуже особиста, в кож-

ному слові і реченні сперта на власному життєвому досвіді. Саме в цьому, в цій абсолютній щирості і безпосередності, одне з головних джерел його сили, його унікальної популярності серед української діаспорської спільноти. А втім Миколу Понеділку любили і тани частенько запрошували читати його власні оповідання теж тому, що він був добрим письменником, глибинним ліриком і до того незлобивим гумористом, який з надзвичайною дбайливістю шліфував свої твори, використовуючи майстерно багатства рідної мови, надаючи їм пісенного звучання, спираючись широко на скарбах української народної творчості.

Літературний дебют Миколи Понеділка відбувся в 1947 р., коли в літературному додатку до ульмівського тижневика "Українські Вісті" появилася його новеля "Чорна хустина". З того часу, вже по його поселенні в ЗСА, появилися такі твори письменника окремими книжками: "Вітаміни" (1957), "Соборний борщ" (1960), "Говорить лише поле" (1962), "Смішні сльозини" (1966), "Зорепад" (1969) і повість "Рятуйте мою душу" (1973). Йдучи від гуморесок і фейлетонів у двох перших збірках, письменник повернув круто в чисто ліричні, аж трагедійні оповідання у збірці "Говорить лише поле", в якій показав своє злиденне дитинство в чорному царстві Сталіна. Коли повісті "Смішні сльозинки" і "Рятуйте мою душу" з великим успіхом намагаються поєднати дві стихії таланту письменника, його дзвінкий сміх і його чорний сум, то збірка оповідань і маленьких

повістей "Зорепад" з цілою силою повертається в трагедійність людського буття, в незліченні кривди, заподіяні його власному народові. Вона і є вершинним досягненням його творчості, книгою величної любови до рідного краю. Окреме місце в цій збірці займають новелі "Не будить мене" і "Журо ж моя, жуρο", безконечно ніжні мініатюри, такі мелодійні, як пісні Миколи Леонтовича. Вони, а й інші твори письменника, заповнять йому тривале, немале місце в українській літературі.

Перед своєю невчасною смертю, що своїм трагізмом потрясла всіма українцями, де б вони не жили, Микола Понеділок мав готову збірну нарисів та готував її видання з ілюстраціями Галини Мазепи п.з. "Диво в решеті". Цю збірну, хоч, може, і не під тим самим заголовком, що включатиме не друковані в окремих виданнях оповідання, промови і спогоди письменника, готуємо до друку. Появиться вона під фірмою Канадського "Слова". Це й буде остання розмова Понеділка із нашою діяспрійною спільнотою, з Україною.

Яр Славутич

НЕВТОМНИЙ ТРУДІВНИК ПЕРА

(До 70-річчя Дмитра Чуба)

Серед українських письменників на чужині Дмитро Чуб (псевдонім Дмитра Нитченка) належить до найдіяльніших трудівників пера. У всіх галузях письменства, освітньо-культурної та громадської діяльності залишила ця надзвичайно працююча людина свій глибокий слід.

Дмитро Васильович народився 1906 р. в м. Зінькові на Полтавщині, в селянській родині. Після закінчення семирічки два роки навчався в Зіньківській індустріально-технічній школі, а 1928 р. переїхав до Харкова, де закінчив трирічний Технікум чужоземних мов (німецький відділ). Ще перед війною закінчує Харківський педагогічний інститут (мовно-літературний факультет) і деякий час викладає в старших класах десятирічки, а потім на підготовчих курсах до Медичного інституту, на вечірніх курсах, в Інституті підвищення кваліфікації тощо.

На самому початку другої світової війни Дмитро Васильович був мобілізований до війська, за місяць уже потрапляє до німецького полону в Білорусі, на захід від Вязьми. Завдяки своєму знанню німецької мови дістає звільнення з полону й повертається додому, проходячи 900 кілометрів за 28 днів — від Могилева, через Гомель, Чернігів, Прилуки, Кременчук до Полтави. Цю подорож він відобразив пізніше у своїх споминах **В лісах під Вязьмою.**

Внаслідок воєнних дій опинившись у Німеччині, залишається тут і після закінчення війни. Тут дописує до часопису *Українські вісті*, де незабаром стає літературним працівником. У цей час його життя — в постійних подорожах між Ульмом і Штуттгартом.

1949 р. Дмитро Васильович із своєю родиною переїжджає до Австралії, де відразу поринає в ще більшу працю на громадській ниві. Протягом десяти років очолює він шкільну раду Вікторії, а потім одночасно — Українську центральну шкільну раду, виконує обов'язки інспектора тощо. В той же самий час багато пише, організовує та очолює Мельборнський літературно-мистецький клуб ім. Василя Симоненка, репрезентує Організацію українських письменників "Слово" — відділ в Австралії, і такий же відділ ОПДЛ. Бере також діяльну участь у Товаристві прихильників творчості Миколи Зерова, працює з початківцями. Одночасно викладає по школах.

Писати почав Дмитро Васильович іще 12-річним хлопцем. Перший вірш надрукував, маючи 19 років. Працював журналістом у багатьох советських часописах, тоді ж переклав п'ять книжок із російської мови та низку віршів із німецької. В Україні вийшли з друку його дві збірники поезій та книжка нарисів.

У Західній Німеччині, після війни, видає Дмитро Васильович дуже цінну книжку **Шевченко в житті** (1947). Опинившись в Австралії, письменник випускає дві книжки з австралійською тематикою: **Це трапилося в Австралії** (1953), **На гадючому острові** (1953) та одну з українського життя для дітей **Вовчєня** (1954). Варто підкреслити, що завдяки цим книжкам, які написані з хистом і знанням обставин, українська література значно поширила свої тематичні обрії. Згадані три видання — це дуже цікава, захоплююча лєнтура не лише для молоді, а й для старших. Талант письменника, спостережливого оповідача, виявився тут, на нашу думку, найбільше і найповніше.

Винадаючи по школах, Дмитро Васильович відчував брак навчального матеріалу. Щоб зарадити нестачі, видає він **Український правописний словник** (1968) та **Елементи теорії літератури і стилістики** (1975), які тепер широко виваються по школах і коледжах чи університетах, де є українські курси мови й літератури.

Остання літературна поява з-під пера Дмитра Васильовича — **Стєннами пригод** (1975), що служить ніби підсумком його творчости. Можна сміливо сказати, що своїми оповіданнями письменник завоював для себе власне місце в літературному процесі нашого розпорощення по всьому світі. Його поетичні твори належать до кращих на еміграції. Дмитро Васильович танож друкував і друкує чимало віршованих дотепів, гуморесок та дружніх шаржів під псевдом Остап Зірчастий.

Багато працював Дмитро Васильович як редактор українських видань. Завдяки його наполегливій, кропітній праці побачили світ п'ять томів літературного альманаху **Новий обрій**. Сприяв наш ювіляр і виданню наукових праць Павла Филиповича під назвою **Література** (Мельборн, 1971). Він був одним із тих, що впорядкували джерельну працю **Українці в Австралії** (1966). Загалом, за його редакцією (а деякі і з передмовою) вийшло в Австралії понад 20 різних видань інших авторів.

Немало займався Дмитро Васильович науковою діяльністю, друкуючи статті й рецензії на нові видання. Він — дійсний член НТШ, член "Слова", ОПДЛ та інших товариств.

З нагоди 70-річного ювілею бажано Дмитрові Васильовичеві доброго здоров'я та нових літературних і наукових успіхів.

РЕЦЕНЗІЇ

ДВА БОГДАНИ, ДВА БОГДАНИ ГОРОХ МОЛОТИЛИ...

(Спізнена рецензія на потенційно важливу, але свідомо викривлену публікацію. "Координати", антологія сучасної української поезії на Заході, "Сучасність", 1969).

Наголовок цієї рецензії взято з народньої пісні, точніше казки. Правда, там мова не про Богданів, а про ведмедів, але ці рядки зразу прийшли на гадку, коли я переглянув "Координати" — антологію української поезії, впорядковану двома Богданами — Бойчуном і Рубчаком — два грубенькі, об'ємисті томи.

Дивна річ: ось уже скоро рік, як я переглянув ці книги, а проте й досі не спромігся взятися за перо, як хотів був зробити зразу, під свіжим враженням. Мабуть є щось у цих томах, у цій антології, знеохочуюче рецензента, бо нормально тана публікація повинна б стати літературною подією, рецензованою й дискутованою — а тимчасом поза коротенькими хроніальними згадками в нашій пресі, поза кількома теж відносно короткими статтями (С. Гординського в "Сучасності", В. Чапленна в "Українських вістях" та Л. Лимана в "Нотатнику") цю появу зустрінуто мовчанню.* Це неписько свідчить як про антологію, так і про нашу критику, бо якщо якась антологія потребувала б дуже детального, сумлінного і принципового обговорення — то це саме "Координати". З виходом у світ цієї антології ми одержали грубе, масивне, солідно обрамоване і... дуже викривляюче нашу літературу дзеркало.

Може це звучить занадто безкомпромислово чи занадто категорично, але ж самі "Координати" укладені з такою безкомпромисловою категоричністю в оцінках, що мої твердження — тільки скромне наслідування їхнього стилю. Звичайно, я не тверджу, що антологія — цілком безвартісна. Якби вона була така, то про неї не варт було б писати й того, що донині написане. Є в ній непогані, місцями навіть влучні коментарі до творчості окремих поетів. Добре написані статті про І. Антонича, В. Барку, О. Стефановича, В. Лесича, О. Зуєвського. Тут упорядники виявили вміння аналізувати не лише текст, але й підтекст літературних творів, визначати їх мистецький коефіцієнт іноді несподіваним, оригінальним способом, знаходячи для цього хай контрверсійні, але все ж цікаві формулювання. Якби всю антологію позначали ці якості, тобто всі репрезентовані в антології поети одержали справді базований на якомусь вихідному принципі

* Статтю Ю. Буряківця в "Українських вістях" (26 липня 1970 р.) не можна вважати рецензією — це просто лайна, що робить більше шноди авторів, аніж тим, кого він лає.

огляд — можна було б дискутувати про підхід, але не про свідоме жонглювання фантами і коментарями. На жаль, у антології переважає жонглювання — і це робить "Координати", не зважаючи на їх назовні імпульсанти вигляду, найфальшивішою з усіх донині виданих антологій української поезії.

З передмови Б. Бойчука видно, що впорядники усвідомлювали власну тенденційність не лише у виборі матеріялу, але й в його інтерпретації, не дуже крилися з своєю тенденційністю, та все ж, очікуючи критики, вважали за потрібне заслонитися шильдом вступного слова І. Фізера — дуже умовної системи визначення поетичного коефіцієнту окремих авторів — системи, що не з'ясовує дослівно нічогосіньку. Таких чи протилежних схем можна придумати десятки — з однаковою переконливістю для тих, хто матиме терпіння їх читати.

Справа не в схемі. Справа в тому, чи в віршованих рядках є поезія, чи немає. Якщо вона є, то не глухий до неї читач відчує її відразу; він пройметься нею без допомоги непричетних до поезії розумово-спекулятивних зважувань і переважувань. Якщо ж її немає, то не допоможуть жодні вихилася, словесна чи структурна еквілібростика — як танож не поміжуть захвалювання несумлінних чи просто нетямущих критиків.

Відома річ, що запланувавши янесь книжку, особливо книжку збірного типу, як альманах чи антологія, автори чи впорядники не можуть гарантувати, що готовий продукт цілком відповідатиме їх задумові. Дуже часто буває так, що різниця між задуманим і виконаним (тут я маю на увазі не тільки і не конче яність) дивує самих виконавців. Однак — і це треба підкреслити — у випадку "Координатів" сам задум був свідомо несумлінний, ціла ідея антології була янраз у тому, щоб подати матеріял підфальшовано, підсортовано так, щоб найкраще з усіх виходили... самі впорядники антології та їхня група.

С. Гординський розповів у "Сучасності" (ч. 5 /113/, травень 1970 р.), як податовано і посортовано його поезії, щоб витворити з нього "еклектичного" поета, як здеградовано Р. Купчинського й М. Ореста. В. Чо в "Українських вістях" (ч. 26, 5 липня 1970 р.) пише, як зневажливо потрантовано творчість видатного сучасного поета І. Качуровського. Нижче я подам кілька прикладів, як інтерпретовано творчість Б. Олександрова (врешті-решт, таку "інтерпретацію" й можна було очікувати після його статей у "Нових днях" (ч. 220, за травень 1968 р.) і в "Сучасності" (ч. 7 /103/, за липень 1969 р.). Біблійне "зуб за зуб", чи як там. Однак, навіть у цій відсутності взаємної симпатії, джентлменське правило рахуватися з правдою та не перекручувати фантів зобов'язує. Як танож незнання чогось зобов'язує до обережності з висновками.

Щоб розглянути по порядку всі хибні твердження, недоречності, перекручення та просто ні на чому не базовані висновки в цих книжках, треба було б багато більше місця, ніж звичайно дається рецензентові.

Тому-то Влизьнове "за всіх скажу" доведеться скоротити до "скажу за одного" — з не дуже певною надією, що хтось із наших професійних критиків чи просто компетентних людей іще скаже "за всіх". Це повинно було б бути прямим завданням викладачів літератури на славістичних факультетах американських та канадських університетів — викладачів, яких тепер багато, але які, поза малими винятками, нічим свого літературознавства не виявляють.**

Передовсім треба було б щось сказати про введення і невведення в антологію окремих авторів, про навмисну диспропорційність їх зарепрезентованості в антології, про якесь майже радянське своїм стилем "вилучення з літератури" немилих упорядникам поетів. Чому, напр., у двотомовій антології не знайшлося ні сторінки (ні рядна!) для В. Онуфрієнка, О. Гай-Головна, А. Галана, І. Роговської, С. Риндина, Т. Матвієнна, О. Лубської, В. Ворсіло, А. Легота, Б. Мазели, В. Скорупського? Чи не можна було, при наявності доброї волі, вибрати хоча б щонебудь більш-менш якісне із кількісної творчості Ю. Буряківця? Недостатньо значні поети? Не годиться показувати пальцем на куди незначніших, просто таки ніяких поетів, для яких, одначе, знайшлося — та ще й яке просторе! — місце в антології.

Тепер про "одного", а саме про Б. Олександрова. Як представлено в антології його творчість? Не говоритимемо про те, що з неї вибрано не найліпше — упорядники мають право вибирати те, що їм подобається, хоч не було б ніякої шноди, яки вони порадилися з авторами. (Підкреслюю: порадилися, не обов'язково приймаючи поради). Кожен автор, якщо він не самозаноханий графоман, ліпше ніж хто інший відчуває, що в нього добре, що менше добре, а що невдале. На основі виданої в 1946 р. в Зальцбурзі збірки Олександрова "Мої дні", збірки зелено-молодечої, більшість віршів якої написані ще тоді, коли їх авторів не було, чи зазеве було 20 років — упорядники роблять категоричний висновок про "невисоний літературний смак" її автора, його несамостійність, тощо. "Анемічні переспіви" з Лермонтова у цій збірці протиставляться "прекрасним перетвіленням мотивів цього російського романтика", які зробив... Б. Пастернак. (Теж порівняння! Це так яки протиставити Бойчукову "Мандрівку тіл" "Мандрівці в молодість" М. Рильського й на основі таного протиставлення зробити висновок, що Бойчук — анемічний поет. До того ж, переклади і запозичення — речі різного порядку. Порівнювати їх — це так само як по-

** Вже коли ці рядки були написані, в "Сучасності" (ч. 12, грудень 1970 р.) з'явилася рецензія викладача літератури в Манітобському університеті, проф. Я. Розумного, "Координати до центру". Одначе, ця рецензія не є критичним оглядом — це радше інформація про антологію, написана в поблагливному тоні, тобто так, щоб її охоче прийняла і надрукувала "Сучасність".

рівнювати звуки з запахами, що свідчить про несумлінність чи нефаховість, або про симбіозу несумлінності з нефаховістю). Невисокий літературний смак Олександрова ілюструється "інтерпретацією ряднів Надсона", цього "третьорядного поета". Про гуморески, видані під псевдонімом Свирид Ломачна, хоч вони й не поезія і не мали б обговорюватися, сказано, що в них "варта уваги легкість і навіть витонченість гумору, хоч світоглядно-філософські основи цих оповідань понищо досить слабкі". (Певно, що слабкі, бо не збігаються з світоглядними основами упорядників антології!). Назва другої збірки Олександрова "Туга за сонцем" — банальна, хоч і не сказано чому. Найбільш похвалені були, як і можна було сподіватися, його опубліковані в "Сучасності" (ч. 12, 1963 р.) експериментальні, на жарт писані "модерні" вірші, про походження яких Олександрів писав у "Нових днях" (за травень 1968 р.).

Розберімося в цьому, хоч стисло. В "Моїх днях" Б. Олександрова є два переклади з Лермонтова: "Парус" і "Я не жалію за тобою", зроблені в 19-му й 21-му році перекладачевого віку, отже в часи літературного учнівства. Другий переклад нецікавий, як нецікавий, бо наївно-молодечий і сам оригінал. Щодо "Паруса", то цей хрестоматійний вірш переклали денільна українських поетів, серед них М. Драй-Хмара та М. Пригара. Навіть при поверховому порівнянні можна ствердити, що переклад Олександрова не поступається перекладам двох згаданих поетів. Ось що пише про нього Ю. Клен:

"Переклади його (Б. Олександрова — П. К.) вдалі, і найбільш вражає, що в кожному випадку він віддає й ритм (не лише розмір!) оригіналу. Досить порівняти "Парус" Лермонтова, де на диво точно у перекладі віддзеркалено всі ритмічні лінії первотвору". ("Звено", ч. 3-4, Інсбрук, 1946 р.).

Кому ж вірити: Рубчанові/Бойчунові, чи Кленові? Відповідь на це питання настільки samozрозуміла, що питання втрачає питальність.

Занид про "інтерпретацію ряднів Надсона" базований на тому, що один з віршів Олександрова має мотто з Надсона. Це мотто, перекладене українською мовою, творить перший рядок вірша. Усі дальші рядки — Олександрова. Оце така "інтерпретація". Це те саме, що знайшовши в чийомусь творі цитату з Маркса, назвати цілий твір марксистським. Може Надсон справді, як написано в антології, "третьорядний поет", але... який людяний, зворушливий вірш присвятила цьому "третьорядному" поетові Леся Українка ("Надсонова домівка в Ялті"). Видно, цього не знають упорядники антології. А вже зовсім напевно не знають, що в Л. Українці є переклад з Надсона, і то якраз того самого вірша, за "інтерпретацію" якого Олександрова розкритиковано. (Див. Л. Українка, том II, Держ. в-во худ. л-ри, Київ, 1963, ст. 133). Виходить, що для Л. Українки Надсон був доволі значний поет — чи, може, в неї теж поганий літературний смак? Взагалі значнування визнаних (не нажу визначних) поетів ("другорядний",

"третьорядний" і т. д.) — ризикована справа, бо може повернутися бумерангом і вдарити в лоб ініціатора такого значування. Якби, напр., Б. Бойчук так доснонало володів технікою віршування, як "третьорядний" Надсон — я, може, й не назвав би його першорядним, але все ж другорядним, а не третьорядним поетом.

Назва більшости книжок, особливо збірок поезій — річ умовна, от так собі ярило, часом і непричетний до змісту книжки. Літературні критики це знають і досить рідко звертають на це увагу. Історія літератури знає багато випадків, коли назву твору дає видавець або устійнює читацька традиція: "Золотий осел", "Божественна комедія", "Карміна бурана", "Гептамерон"... Упорядникам антології чомусь не сподобалася назва збірки Олександра "Туга за сонцем" і її окреслено як банальну. Зауваження нісенітне, бо коли в назвах поетичних збірок і трапляється щось банальне, то це саме тоді, коли їх автори будь-що-будь намагаються приголомшити неймовірністю, або цілковитою безсенсовністю, як це здебільша буває у поетів Нью-йоркської групи.

Цих прикладів, гадаю, досить для вияснення того, що по-англійсьому називається *authority of publication*. Якби ми проаналізували, як представлено творчість інших письменників у цій антології, то переконалися б ще більше, чого варте її *authority*. Це тим прикріше, що антології належать до типу довідкових книжок, які затримуються на полицях бібліотек тривніше, ніж будь-які сумлінніші, але переходові публікації. Мені здається, що цю справді велику обсягом працю Б. Бойчук і Б. Рубчак робили передовсім з метою забезпечити місце в антології самим собі — єдиній антології, де вони мали нагоду бути представлені широко, побіч інших поетів, як справжні поети (хоч з позірною псевдоскромністю у лаконічних коментарях), а не кількома рядками, як це в кращому випадку було б у будь-якій, не ними впорядкованій антології.

І. Фізер зазначає, що "сьогодні деідеологізація досягає своїх вершин у творчості поетів-модерністів". С. Гординський слушно додає: І "деукраїнізація". Номінально рахуючись українськими поетами, функціонуючи в українській літературі, вживаючи для своїх писань дуже збіднену, "скелетну", як признається Б. Рубчак, українську мову, вони крім такого "новаторства", як нецензурні слова (які вони при всій "скелетності" їхньої української мови добре знають) нічого суттєвого в українську літературу не вносять.

І ще одне, що тяжко обійти мовчанням:

У декількох місцях антології згадується про майже згубний, на думку редакторів, вплив Сосюри на творчість поетів воєнної та ранньо-воєнної генерації. Емоційна наснаженість Сосюриних творів інтерпретується, як щось недопущенне, деградує справжню поезію. Такі погляди не нові, їх постійно висувають поети, неспроможні на емоційний самовияв та їхні, такі самі черстві в почуттях, апологети. Вірш, у якому немає чуттєвого зво-

рушення, який нікого, навіть самого автора, не хвилює — не вірш, а механічна комбінація слів. “З усього написаного я люблю тільки те, що написано кров’ю” — казав колись Ніцше. Не всі вірші Сосюри добрі, це правда, я не радив би молодим поетам занадто захоплюватися “сосюрівщиною” — як не радив би занадто захоплюватися будь-чим — елліотівщиною, павнівщиною, льорнівщиною, нерудівщиною чи чим там іншим. Але в Сосюри є чого навчитись молодому українському поетові. Це Сосюрина щирість, сердечність, людяність, його незрівнянна ясність і мелодійність — себто саме ті якості, які цілком відсутні в творах наших модерністів.

Можна, звичайно, погодитися, що міра успіху поета в аудиторії, у читача, не може бути мірою його мистецького значення. Не може, бо тоді Євтушенко, напр., був би найбільшим поетом світу — а він ним не є. Але не слід і зовсім легнованити популярність. Багато що на ній тримається і утримується. “Третьорядного” Надсона видають і читають донині, так само видають, довго видаватимуть і читатимуть по його і по нашій смерті другорядного (чи, може, третьорядного?) Сосюру. Не видаватимуть непопулярних, нецікавих, неемоційних чи попросту незрозумілих творів, про які не можна з певністю сказати — був їх автор коробкою компютером, чи поетом Нью-Йоркської групи.

І в цьому їм не допоможе навіть така в їх користь пофальшована антологія, як ці кепсько снординовані “Координати”.

П. Нононенко

Від Реданції:

Думки, висловлені в цій рецензії, як і в інших матеріалах цього відділу, є висловом погляду автора і не конче віддзеркалюють становище редакційної колегії.

ПІСЛЯСЛОВО

Ледве чи український народ переживав тяжчий період у своїй довгій і так часто трагічній історії, ніж тепер. Нашу біологічну базу, українське село, майже зруйновано, нема в Україні ні одного університету, лекції в якому велися б тільки українською мовою, її прогнано з наших міст, публічні розмови нею вважаються “буржуазним націоналізмом”. А фактичний голова Української Р.С.Р., перший секретар Комуністичної партії України, дозволяє собі на з’їзді цієї партії виголошувати офіційну промову російською мовою. Це й не дивно, бо чекати національної гідності від проконсула чужої держави ледве чи можна. Але дивно, що маси партійців, між ними провідні українські письменники, замість бодай мовчати, стають у позу “дядьків отечества чужого” і втрачають решту своєї національної самоповаги.

Таке становище вимагає максимальних жертв від українців в Україні, вимагає воно й максимальних зусиль від українців поза Україною, зокрема від українських письменників, розсипаних по цілому світі. Саме 6-ий збірник “Слова”, як і попередні, має своє місце у великому бою за українську мову, за українську культуру, за саме існування нашого народу. Тому він є трибуною, якої ми, українські письменники, не сміємо втратити.

У цьому, шостому з черги, збірнику ми хотіли дати слово якнайбільшій кількості українських письменників, не дивлячись на те, чи вони традиціоналісти, чи модерністи. Як звичайно, у збірник потрапили твори різного літературного калібру. Ми беремо до уваги той факт, що наш збірник призначений не тільки для літераторів, але й для ширших читацьких кіл, літературні зацікавлення яких не завжди йдуть у парі з формальною чи вузько спеціалізованою проблемністю. Крім цього, як письменницька організація, ми намагалися створити такий збірник, який давав би справжній переріз наявних літературних сил.

Ще один принцип, яким ми керуємося, такий: ми друкуємо тільки оригінальні твори, тобто такі, які ще не були друковані. Нарешті, ще така інформація: “Слово” — не науковий, а передусім літературний збірник, отже ми не по-

требуємо ні бібліографій, ні численних приміток під текстом, ні багатьох цитат різними мовами. Вони бо непомірно збільшують кошти видання, а наші видавничі засоби таки дуже обмежені.

У цьому збірнику, як і в попередніх, ми намагалися вшанувати наших померлих колег, як також відзначити ювілейні річниці заслужених письменників, наприклад, 70-річчя нашого провідного прозаїка Уласа Самчука. Саме тому в збірнику надрукована повністю п'єса Василя Софронова-Левицького й частина спогадів неслучно забутої Софії Яблонської, теж фактологічні статті про них і про двох видатних, недавно померлих наших колег: Богдана Кравцева й Миколу Понеділка. З різних причин наш збірник непомірно розрісся, тому й треба було твори деяких авторів, що надіслали свої матеріяли запізно, скоротити, надрукувати частинно або відкласти до наступного збірника, який плянуємо видати за рік.

6-ий збірник, уже третій з черги, друкуємо в Канаді на кошти і зусилля канадського "Слова", хоч і не сміємо забувати важкої праці Святослава Гординського, головного редактора 4-го і 5-го збірників, та його активної участі в редагуванні 6-го збірника. Частину коштів, які надзвичайно зросли в наслідок інфляції, покрила щедра дотація Канадського федерального уряду в сумі 3,000 дол., та частинно дотація Альбертського провінційного уряду в сумі 1,000 дол. Ми не будемо вичислювати дрібних внесків членів канадського "Слова"; вони одержать наш 6-ий збірник безкоштовно. Проте вважаємо своїм приемним обов'язком перерахувати ось такі більші пожертви: 775 дол. — від родини і приятелів Василя С. Левицького, 500 дол. — від Української Канадської Фундації ім. Т. Шевченка, 250 дол. — від Провінційної Ради Альберти КУК, і 50 дол. — від членів австралійського "Слова" (Боженна Коваленко — 25 дол., Зоя Когут — 12.50 дол., Дмитро Нитченко — 12.50 дол.). Всім їм складаємо щирю подяку.

Редакційна колегія

З М І С Т

ПОЕЗІЯ:

Емма Андіївська — Перерване коло; Близькість переходу; Ями буття —	5
Іреней Верес — Заспів; Присвята; Поцілунок... (сонети) — — — — —	7
Олекса Веретенченко — Вічно ти жива... — — — — —	14
Віра Ворскло — Сон; Число три — — — — —	15
Олекса Гай-Головно — Молитва; Пісня про пустку — — — — —	17
Святослав Гординський — Антивирійне — — — — —	20
Стефанія Гурко — Перехрестя вулиць; Стелиться туга — — — — —	21
Лідія Далена — Тропи полиневі — — — — —	22
Олександр Де — Амазонна — — — — —	23
Марта Калитовська — Задушні дні — — — — —	24
Петро Карпенно-Криниця — Кім і дипломати; На острові ангела — —	25
Боженна Коваленко — Клен; Мрія; Дозвілля — — — — —	27
Л. Масюта — Океан — — — — —	28
Вадим Лесич — Вересневий спогад — — — — —	29
Богдан Мазепа — Пам'яті М. Понеділка; Над Ніяґарою; Україні; Львів —	30
Борис Олександрів — Із неповажних віршів — — — — —	32
Олександр Олійник — Осінній вечір — — — — —	37
Яр Славутич — Повстання (уринов з поеми) — — — — —	39
Володимир Скорупський — Плач; Гуцул; Поцілуй; Аж доки родяться поети — — — — —	52
Олександра Черненко — Мефістофель; Нове цвітіння; Кладовище —	54
Ганна Черинь — Слово з Сибіру (уринов з поеми) — — — — —	57
Дмитро Чуб — Свідни століть — — — — —	67
Микола Щербан — Серед океану; Не все відійшло... — — — — —	69
Н. Щербина — Ранок в лісі; Листочок при дорозі — — — — —	70

ПЕРЕКЛАДНА ПОЕЗІЯ:

Андреас Гріфіус — Сльози батьківщини; Ранній сонет; Вечір (Переклади Віри Вовк) — — — — —	72
Райнер Марія Рільке — Живу я життям; Будда; Доля жінки; Ушестя Марії; Нарциз. (Переклади С. Гординського та О. Зуєвського) — —	74

Ріхард Демель — Одна ніч	
Стефан Цвайг — Сіра країна	
Детлев фон-Лілієнкрон — Літня ніч	
Теодор Дойблер — Моє море	
(Переклади Дмитра Чуба) — — — — —	78

ПРОЗА:

Емма Андіївська — Власність; Маратонський біг — — — — —	80
Іван Боднарчук — На золотих горбах — — — — —	85
Анатоль Галан — Місяченько — — — — —	93
Олександр Зозуля — Вічне (фрагмент з повісти) — — — — —	101
Світлана Кузьменко — Дивак — — — — —	104
Ікер — Останній до раю — — — — —	108
Мирон Левицький — "Со духи" — — — — —	110
Ольга Ман — Гості в господі (уринок з роману) — — — — —	115
Павло Маляр — Григорій Скворода — — — — —	121
Ніна Мудрик-Мриц — Зелена назва — — — — —	134
Ліда Палій — Запах землі — — — — —	136
Петро Росно — Емігрант з Австралії — — — — —	140
Олександр Смотрич — Дзеркало — — — — —	146
Василь Софронів-Левицький — Рапсодія недокінчена (драма) — — —	150
Іванна Чорнобривець — Проповідниця — — — — —	189
Ірина Шварська-Шумилович — Уривок з повісти "Іванка" — — — —	194
Софія Яблонська — З мого дитинства — — — — —	197

ЕСЕЇ, МЕМУАРИ, КРИТИКА:

Марія Гарасевич — На широкій воді: Олекса Веретенченко — — —	215
Марта Калитовська — Життєвий шлях Софії Яблонської — — — —	226
Юрій Клиновий — Улас Самчук — його сімдесятиріччя — — — —	230
Дмитро Козій — У часі й вічності — — — — —	235
Олександра Копач — Українська проза 60-х років — — — — —	241
Ярослав Розумний — Походження Памва Беринди — — — — —	251
Володимир Снорупський — Будь співцем краси, щастя і любови (Пам'яті В. Софронова-Левицького) — — — — —	255
Іван Смолій — Проблематика "Старшого боярина" Тодося Осьмачни —	261
Олег Зуєвський — Петро Одарченко — — — — —	270

Ю. К. — Наші втрати: Левицький, Кравців, Понеділок — — — — —	272
Яр Славутич — Невтомний трудівник пера (До 70-річчя Дм. Чуба) — — — — —	279
П. Кононенко — Два Богдани, два Богдани горох молотили... (рецензія) — — — — —	281
Післяслово — — — — —	287

— — — — —

